

iktisat dergisi

aylık dergi

sayı: 454 3.000.000 TL.

türkiye-ab: bir ilişkinin anatomisi

elmar altvater - ilker ataç - ergun aydinoğlu - cenk aygöl - joachim becker
hans juergen bieling - dorothee bohle - werner bonefeld - alex demiroviç
aynur soydan erdemir - gündüz fındıkçioğlu - bahadır kaleağası
barış karaağaç - çağlar keyder - mübeccel kıray - ahmet köse
alain lamossoure - erol manisalı - nuray mert - özgür müftüoğlu
thomas sablowski - sungur savran - marc semo - taner timur
mehmet türkay - aslı odman - ahmet öncü - feride berna uymaz

Taç'tan 6 rüya takımı

Yatak odanızda **NBA** heyecanı başlıyor...

Taç, NBA Ligi'nin tüm heyecanını yatak odalarınıza taşıyor. Devler liginin 6 dev takımını yatağınıza seriyor. Maçlar biter, sezon biter ama artık NBA heyecanı asla bitmez!

Tüm seçkin ev tekstili ve Linens mağazalarında.

Sayı: 454 Ekim 2004

Fiyatı: 3.000.000.-TL.

ISSN 1302 3535

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti'nin hakemli yayın organıdır.*
İktisat Dergisi, aylık olarak yayınlanır.

Kurucuları:
Nihat Batur, Oktay Emed, Reşat Umur

Sahibi:
İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti adına

Yönetim Kurulu Başkanı:
Vahap Adıyaman

Genel Yayın Yönetmeni:
Serhat Aligil

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:
Hikmet Akççek

Yayın Kurulu:
Hikmet Akççek, İlker Aktükün, Serhat Aligil,
Fuat Ercan, Gökhan Karabulut, Oğuz Oyan,
Yasemin Öztürk, Metin Sarfatı,
Sermin Sarıca Marangoz, Emine Tahsin,
Kurtar Tanyılmaz, Mehmet Türkay

Editörler Kurulu:
Öztiñ Akgöç, Erdoğan Alkin, Mehmet Altan,
Kaya Ardic, Cengiz Arın, Taner Berksoy,
Ercan Eren, Nihat Falay, Tamer İşgüden,
Kuvvet Lordoğlu, Türel Minibaş,
İzzettin Önder, Murat Özyüksel, Nail Satlıgan,
Ümit Şeneken, Gül Günver Turan

Yayın Kurulu Sekreteri:
Hülya Doğan

Kapak Tasarım:
Yorum Ajans

Yönetim Yeri:
Cumhuriyet Cad. Ceylan Apt. No: 27/6
80090 Taksim / İSTANBUL
Tel.: 0.212 250 50 34 - 235 61 55
Fax: 0.212 255 17 73
E-posta: dergi@ifmc.org.tr
bilgi@ifmc.org.tr
Web: www.ifmc.org.tr

Ofset Hazırlık ve Baskı:
Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Tel.: 0.212 613 68 94 pbx
613 68 95 - 501 51 07 - 501 66 63
Fax: 0.212 613 68 96
E-mail: kurtis@kurtisatmatbaa.com
Web: www.kurtisatmatbaa.com

Abone Koşulları:
Yıllık: 30 milyon TL.
Üye, Öğrenci, Arş. Gör. ve Öğretim Üyesi:
(Yıllık) 24 milyon TL.
Yurtdışı: 60\$

Abone Hesap No:
Garanti Bankası Harbiye Şubesi: 6299680
Akbank Taksim Şubesi: 41007
İş Bankası Taksim Şubesi: 709365
Dergide yayınlanan yazılar Cemiyeti bağlamaz;
görüşler yazarlara aittir.
Davet edilmiş olanların dışındaki yazılar
hakem denetiminden geçer.

* Hakemli dergi kuralları 38. sayfadadır.

Son Baskı Tarihi: 15 Aralık 2004

İçindekiler

editörden	2	64	barış karaağaç
mehmet türkay	3		avrupa istihdam politikası ve "emeğin avrupa'sı"
ab'ye taraf ya da karşı olmak; neye göre?		70	görüş: gündüz fındıkçoğlu
yuvarlak masa toplantısı:	8		ab üyeliği türk kapitalizminin rasyonalizasyon sürecinin en önemli halkasıdır
ab-türkiye; neden, niçin, nasıl?		71	ilker ataç
görüş:	17		ab genişleme sürecinin ekonomi politikası: doğu avrupa ülkelerinin katılım sürecinin türkiye örneği hakkında düşündükleri
alex demiroviç		75	görüş: thomas sablowski
avrupa oryantalizmi aşması gerektiğini kavramadı			sosyal ilişkiler sermaye lehine düzenleniyor
söyleşi:	18	76	özgür müftüoğlu
mübeccel kiray			avrupa birliği'nde çalışma standartları ve sosyal haklar
çıkartışmasını çözmelerinin yolu türkiye'yi ab'ye almaktır		80	görüş: sungur savran
görüş:	30		iktisat dergisi'nin sorularına cevaplar
erol manisalı		82	aynur soydan (erdemir)
geleceği iç dengeler belirleyecek			türk düşüncesinde avrupa ve avrupalılık - I
feride berna uymaz	32	98	görüş: marc semo
avrupa birliği "kalesi" ve ab'nin ortak politikaları			türkiye'nin avrupalı kimliği sorgulanmamalı
görüş:	39	99	görüş: nuray mert
elmar altvater			işi hafife almanın sonuçlarına katlanacağız
avrupa islam kültürüne çok şey borçlu		100	görüş: hans-juergen bieling
söyleşi:	40		ulusötesi şirketler genişlemeyi fırsat olarak görüyor
werner bonfeld		101	görüş: ergun aydinoğlu
avrupa birliği'nin ekonomi politikası			akp avrupayı şaşırttı
görüş:	45	102	aslı odman
alain lamassoure			ab genişlemesinin ekonomi politikası
özöl ortaklık hedeflenmeli			
dorothee bohle			
ab'nin neoliberalizmi kavgayı kızıştıracak			
cenk aygöl	46		
avrupa birliği'ne girmenin bilançosu: doğu almanya ve polonya örnekleri			
bahadır kaleağası	52		
avrupa rekabet gücü arıyor			
söyleşi:	54		
joachim becker			
ab'nin doğu ve güney genişlemesi üzerine:			
görüş:	61		
ahmet öncü - ahmet köse			
özgür olan ve ayrılaşan sermayedir			

İktisat

dergisi

AYLIK DERGI

Sayı: 454 Ekim 2004

Fiyatı: 3.000.000.-TL.
ISSN 1302 3535

editörden

AB-Türkiye ilişkisinde 17 Aralıkta verilecek karar neredeyse bir milada yaklaşıldığına dair genel bir kanı yaratmış durumda. Ancak, eğer bir milad ise verilecek kararın taraf ya da karşı olanlar açısından uzun sürecek bir bekleme süresi olduğu konusunda henüz adı konmamış, açık hale gelmemiş bir mutabakattan da bahsetmek mümkün. AB taraftarı bir yorumcunun bugünlerde Avrupa'da Türkiye ile ilgili süren tartışmalar konusunda "Avrupa rüyası ile Avrupa riası arasında mı kalıyoruz" değerlendirmesi bir bakıma bugüne kadar süren tartışmaların yüzeyselliğine de işaret etmekte. Bu soru, hayal kırıklığının ötesinde aslında tartışmaların ne kadar kısır bir zeminde sürdürüldüğünün de işareti. Tartışmanın böyle bir niteliğe sahip olmasında yaygın ve etkin durumda olan görsel ve yazılı basının kritik bir işlevi olduğu açık bir biçimde görülebilir.

İktisat Dergisi, tartışmanın genel seyrinin dışına çıkmak amacıyla bu sayısını AB-Türkiye ilişkisine ayırdı. Türkiye'nin gündemini belirleyen, en sıcak ve acil haline gelmiş/getirilmiş AB-Türkiye ilişkisinin anatomisini anlamaya dönük bir kaygıyla, konuyu mümkün en geniş çerçevede ele almaya çalıştı. AB-Türkiye ilişkisi yaşanan süreçte güncel bir sorun olarak algılanıp ağırlıklı olarak bu çerçevede tartışmakta. Oysa herkesin bildiği gibi bu ilişkinin geçmiş çok daha gerilere gider. Bu anlamda olan biteni anlama çabasının bir gereği olarak bu ilişkinin tarihsel bir perspektifle ele alınması, bugün yaşananların böyle bir süreklilik açısından ne anlama gelebileceğinin tartışılması, güncel boyutun da üzerinde durabileceği bir zemin anlamına da gelmektedir. Bir ilişkinin anatomisi, ancak ilişkiye dair süreklilik ve farklılaşmaların zaman-mekan boyutunda ele alındığında görülebilir, anlaşılabilir hale gelecektir. Dolayısıyla Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Avrupa ile yaşanan etkileşim sürecinde nelerin süreklilik arz ettiği, nelerin farklılaştığı bugün yapılan tartışmalar açısından ve tartışmanın taraflarının nerede durduklarının netleşmesi açısından önem kazanmaktadır. Bu anlamda İktisat Dergisi'nin bu sayısı tasarlanırken vurgulanan bu noktaların tartışılması/tartıştırılması ilk hareket noktalarından birini oluşturdu.

Bir diğer hareket noktası, Türkiye'de yapılan tartışmalarda AB'ye girip girmeme ikileminin belirleyiciliğinin çoğu zaman nereye, nasıl bir ilişki sistemine girileceği sorusunu ya da sorgulamasını gölgelemiş olması. Böyle bir soru sorma, taraf ya da karşı olma ikileminin dışına çıkılmasının imkanlarını da sağlayacaktır. Ancak bu imkan, öznel niyetler üzerinden yapılan değerlendirmelerden kaçınarak, yaşanan deneyimler üzerinden kullanıldığında anlamlı olacaktır. Bu anlamda Avrupa'da neler olduğu, genişleme sürecinde üye olan ülkelerin bu süreçte neler yaşadıkları Türkiye'deki tartışmalar açısından önem kazanmaktadır.

"Söz uçar yazı kalır" düsturundan hareketle Türkiye'de sürmekte olan, her şeyin söylendiği ancak pek bir şeyin anlaşılmadığı bu tartışma ortamında mevcut çizgisinin dışına çıkmanın bir imkanı olarak aynı sorulara farklı perspektiflerden verilen cevapları bir araya getirerek okuyucuya bir karşılaştırma imkanı vermek bu sayının bir diğer hareket noktası oldu. Bu sayının amacına ulaşması için yazı veren, söyleşileri kabul eden, çevirileri yapan ve derginin mutfağında katkı sunan herkese teşekkür ederiz.

Dostlukla,

Mehmet Türkay

ab'ye taraf ya da karşı olmak; neye göre?

Uzun bir süredir Türkiye'nin gündeminde olan hiçbir konu ya da sorun yoktur ki spekülasyonlara konu olmasın, manüpülasyonlara araç edilmesin. Geline nokta, hangi sınıflamayı kullanırsak kullanalım, toplumdaki tüm sınıf, katman, cemaat ya da zümrede yüzeysellik, gösterilenle yetinme farklı derecelerde de olsa prim yapar hale gelmiştir. Bu durum, tüm ard niyetli spekülasyon ve manüpülasyonlara uygun ortamı sağlamakta, bu tarzı yeniden üretmekte ve bu tarz ile biçimlendirilmektedir. Bu karşılıklı etkileşim kendi dinamiği içinde gündemi de belirler hale gelmiştir. En can alıcı konuların birkaç gün içinde parlayıp söndüğü, yerini bir yenisine aynı akıbete uğramak üzere bıraktığı bu ortamda, yüzeyselliğin ve basitliğin tanımladığı tarzla gündeme gelen konular, sürekli ve takibi zor bir hızla üretilmeleri nedeniyle gündemi ve dolayısıyla insanların dünyalarını aynı hız ve yüzeysellikte etkilemekte ve algılamaları da esas olarak bu ve hız süreklilik belirlemektedir. Bu durum uzun süredir gündemi belirleyen konular açısından da farklı değil. İletişim ve dolayısıyla karşılıklı etkileşimin son hızla arttığı ve artmaya devam ettiği böyle bir dönemde bu süreci denetleme iradesine sahip olanların süreci yönlendiren olanakları da aynı hız kazanmakta ve toplumsal ve/veya bireysel hafızanın tahribi de bu yolla hızla artmaktadır. Bu anlamda Türkiye'nin gündemini belirleyen AB-Türkiye ilişkisine dair tartışma, sürdürüldüğü haliyle üzerinde yeniden düşünülmesi gereken bir niteliğe sahip hale geldi. Yapılan kamuoyu yoklamalarında yüksek oranda AB taraftarı sonuçlar çıkarırken AB konusundaki bilgi tam tersi sonuçlar vermekte. Böyle bir durumda niye istendiği gayet açıkken neyin istendiği konusu hiç de aynı netlikte değil. Sürece damgasını vuran taraf olanlar-karşı olanlar ayrımı ve bu tarafların bir diğerini değerlendirme/algılama biçiminde hakim olan homojenleştirerek reddetme top-tancılığı ve kolaycılığı kendini üretemeyen, kısır bir tartışma zemini yaratmaktadır¹.

Elbette böyle bir taraflaşmanın tarihsel birikim üzerine oturan önemli nedenleri vardır, ancak bu haliyle neyin tartışıldığı bile zaman içinde önemini yitirmektedir. Böyle bir perspektiften hareket edildiğinde, tartışılan meseleyi bütünselliği içinde anlamaya dönük bir çaba kendini gittikçe daha fazla ve açık bir bi-

çimde hissettirmektedir. Tanım gereği anlamaya dönük bir çaba süreç içinde bir pozisyon almayı da beraberinde getirecektir. Ancak bu noktaya gelmek tartışılan konuyu ve tartışmanın taraflarının durdukları zemini bütünsellik içinde görebilmeyi öngerektirmektedir. Zira, bu vurgunun atıldığı, taraf yada karşı olma anlamında tasnif etmek kolaycılık anlamına gelecektir. Çünkü, referanslar kendi bağlamından koparıldıklarında, böyle bir ikilemde temel referanslar, örneğin "ulusallık" la ilgili kaygılar taraf olanların kendi içlerinde bir mutabakata yetmediği halde karşı tarafın aynı referansla hareket eden perspektifleriyle tam yada kısmen çakışırken bir diğer referans noktası örneğin, "kapitalizm" söz konusu olduğunda çatışan bir pozisyona düşmektedirler.

AB konusunu AB'nin sahip olduğu yapı ve işleyişten bağımsız ele alarak tartışmak "gösterilen" yada görmek istenilen", yani niyetler üzerinden bir pozisyon alınmasına neden olan bir refleks de beraberinde getiriyor. Dolayısıyla AB'nin nasıl bir yapı ve işleyişe sahip olduğu sorusu karşılığını bulmadan cevaplanmış oluyor. Bu anlamda tartışmanın anlamlı bir zeminde sürdürülmesini sağlayacak bütünselliğe olan gereksinim, kendisini esas olarak tarafların kendi pozisyonlarını anlamlandırırken kullandıkları kavram ve kategorilerin zaman ve mekandan bağımsız bir tarzda kullanılıyor olmasında hissettirmektedir.

Tartışmalarda sıkça referans olarak kullanılan demokrasi, demokratikleşme, kalkınma, ulusallık, sivil toplum, insan hakları vb. gibi kavramlar kendi bağlamlarından kopartılarak çoğu zaman ideolojik meşruiyet kaygısının manipülasyon aracı haline gelmektedir. Böyle bir ortamda kavramların bir taraf tarafından kullanılmış yada sıkça kullanılıyor olması diğer tarafın söz konusu kavram yada kavramları reddetmesi, kullanmamaya özen göstermesi, kullandığında da negatif anlamlar yüklemesi gibi garip bir durum ortaya çıkarmaktadır. Tartışmaları kısır döngüye sürükleyen bir diğer sorun alanı da tarafların esasa ilişkin bir dizi konudaki çakışan pozisyonları ile tarafların kendi içlerinde çatışan pozisyonlarını göz ardı eden homojenleştirici perspektiflerdir. Bu noktada yapılması gereken, söz konusu çakışma ve farklılıklara neden olan kabulleri açık hale getirmek ve her pozisyon alışın hangi

Mehmet
Türkay*

AB ile
ilgili
yapılan
kamuoyu
yoklamalarında
yüksek
oranda
AB
taraftarı
sonuçlar
çıkarken
AB
konusundaki
bilgi
tam
tersi
sonuçlar
vermekte

* Doç. Dr.
M.Ü. İİBF.
İktisat Bölümü

kaygılardan, ne tür zorunluluklardan hareketle böyle bir anlayış ve duruşa sahip olduklarını anlaşılır hale getirmektir. Ancak böyle bir tasnifi bütün detaylarıyla yapmak bu yazının çerçevesini aşacağı için bu yazıda, temel alınan referans noktalarının tarihsel bir perspektifle, gerekli bütünselliğe işaret eden, olası bir tasnifin zeminini oluşturacağını düşündüğüm bir aksta izlenmesine çalışılacaktır.

ab ve birikimin seyrî

Kapitalist sermaye birikiminin dünya ölçeğinde izlediği seyir, AB'nin varoluşunun tarihselliği ve bütünsel bir işleyişin parçası olarak izlenebileceği temel aks olarak ele alındığında yukarıda vurgulanan "gösterilen" in yada "görmek istenilen" in yarattığı kargaşadan çıkmak mümkün hale gelmektedir. Bu noktada kritik öneme sahip olan, bütünsel işleyişin bir ifadesi olarak bu aksın yalnızca ekonomik yada teknik bir süreç değil toplumsal bir ilişki sürecine işaret ettiği'dir.²

İktisat-siyaset-toplum arasındaki karşılıklı etkileşim ve nedensellik bağı kapitalist sermaye birikiminde söz sahibi olan sınıflar arasında ve kendi içlerinde ve aralarındaki çelişki, çatışma ve mutabakata dair ilişki ve kurumsallaşmalarda ifadesini bulmaktadır. Bu durumda AB'nin, kapitalizmin dünya ölçeğinde yayılma dinamiğine içsel olan çelişki, çatışma ve mutabakatlarının hayata geçmesi sonucu ortaya çıkan bir proje olduğunun vurgulanması önümüze görmemiz açısından kritik bir öneme sahip. Bu anlamda kapitalizmin dünya ölçeğinde bütünsel işleyiş içinde anlam kazanan AB, kendi içinde de çatışma, çelişki ve mutbakatlarla aynı işleyişin mantığına, mekanizmalarına sahip, kendi kuruluşunu ve sürekliliğini söz konusu bütünsel işleyişin gerekliliklerine göre tasarlayan ve hayata geçiren tamamlanmamış bir oluşum olarak karşımızda duruyor.³ Daha somut ifade etmek gerekirse Avrupa ölçeğinde kapitalist sermaye birikim süreci, bir taraftan bu coğrafyada yaşanan sınıf çatışmalarının tarihsel birikimiyle diğer taraftan soğuk savaş koşullarının tanımladığı rekabet/tehdit algılamasıyla örneğin Amerikan ya da Japon kapitalizmlerinden farklı bir seyir izlemiştir. Bu farklılık, birikimin somut biçimleri aldığı "sosyal devlet" kurumsallaşmalarında ifadesini bulmuştur. Ancak 1970'lerde kapitalizmin içine girdiği kriz ve krizi yönlendirmenin bir aracı olarak başlatılan neo-liberal yeniden yapılanma süreci, soğuk savaşın çözülmeye başlamasının öne çıkardığı sistem içi rekabetin hızla derinleşmeye başlaması AB'nin şekillenme-

sini önemli ölçüde koşullamıştır. Söz konusu süreçte AB önce neo-merkantilist bir bölgeselleşme projesini hayata geçirmeye yönelmiş, ancak Avrupa'da sürece ağırlığını koyan uluslar arası sermayenin 1990'lardan itibaren mevcut projeyi neoliberal açık-bölgelleşmeye dönüştürmesiyle Avrupa kapitalizminin farklılığının çözülmeye başlandığı bir süreçte girilmiştir.⁴ Bu süreç sosyal Avrupa'nın sonunun başlangıcına işaret etmektedir. Bir anlamda Avrupa'da birikim özel bir konjonktürün sınırlamalarından çıkıp kendi mantığı sonuçlarına ulaşmaya başlamıştır. Dünya ölçeğinde hüküm süren neoliberalizmin düzensizleştirme, özelleştirme, emek piyasalarının esnekleştirilmesi vb. gibi tüm kodları Avrupa genelinde birikimin niteliğini belirler hale gelmiştir.⁵

Dolayısıyla AB konusunda alınan tavır bu çerçevede kapitalizmle ilişkilendirilmeden anlamlı hale gelmiyor. Elbette böyle bir yüzleşme kapitalizm karşısında bir tavır alışı da beraberinde getirecektir. Bu durumda AB'ye karşı olmak kapitalizme karşı olmayı yada AB'ye karşı olmak kapitalizme karşı olmayı da içeren bir pozisyon olmalı gibi bir sonuç çıkarılabilir, ancak bu noktada tasnife dair sorunlar kendisini göstermektedir. Bu durumun sermaye cephesindeki en iyi örneğini iki işveren kuruluşunun; TÜSİAD ve USİAD'ın tavırlarında izlemek mümkün.

tüsüad neden taraf?

Sermaye birikimi perspektifinden bakıldığında AB konusunda en sorunsuz pozisyonu TÜSİAD temsil etmektedir. Türkiye'de sermaye içi hiyerarşiyi temsil ve kontrol eden TÜSİAD kapitalizmin dünya ölçeğinde işleyen birikim mantığına uygun, açık bir tavır alarak, süreci hızlandıracak ve meşruiyetini sağlayacak bütün olanakları(nı)da bu çizgide kullanmaktadır. TÜSİAD'ın DTÖ, IMF ve AB'nin perspektifine paralel olarak sahip olduğu temsil gücüyle bu sürece ağırlığını koyması, söz konusu dönemde iktidarda olan hükümetlerin de "yol haritasını" önemli ölçüde belirleyen bir dinamik olmuştur; "Aynı anda, birçok farklı girişimi yürütmeye çalışmak yerine en fazla yaşama şansı olan ve ekonomik yararımızı azamileştirecek somut ekonomik işbirliği projelerini hayata geçirebilecek bölgesel girişimlere öncelik vermeli bunların tasarımından uygulamasına kadar her aşamasında sürükleyici rol üstlenmeliyiz..."⁶ Bu anlamda, 24 Ocak Kararları ve takip eden 12 Eylül Darbesiyle başlayan dönüşümle yeniden kurgulanan ve dolayısıyla değişen kapitalist işbölümüne entegre olma biçimi,

Demokrasi,
kalkınma,
ulusallık,
sivil
toplum,
insan
hakları
gibi
kavramlar
kendî
bağlamlarından
kopartılarak
çoğu
zaman
ideolojik
meşruiyet
kaygısının
manipülasyon
aracı
haline
gelmektedir

iç ve dış sermaye birikimi dinamiklerinin karşılıklı etkileşimiyle biçimlenmiştir.⁷ Dünya ölçeğinde çelişki, çatışma ve mutabakatlarla yürüyen bu süreç dönüşmeye başlayan güç dengelerinde ifadesini bulmuştur. İkinci Dünya savaşı sonrası başlayan soğuk savaş, kapitalist bloğa içkin olan çelişkileri ikincil kılmış, esas çelişki iki rakip blok/sistem arasındaki rekabeti ön plana çıkarmıştır. Ancak bu durum kapitalist blok içindeki çelişkileri önemsizleştirmemiş, çelişkilerin gereğini ilgili taraflar yerine getirmiştir. Bugünün AB'si böyle bir ortamda şekillenmeye başlamış ve süreç içinde çelişkilerin değişen yönüyle, bir diğer deyişle soğuk savaş sürecinin çözülmesine dair ilk ip uçları ortaya çıkmaya başladığında Avrupa'da mevcut iktisadi ortaklık perspektifi diğer alanları da kapsayacak olan bir birlik projesine dönüşmüştür. Çok boyutlu kriz koşullarında şekillenen bu proje Türkiye'de sermaye birikimini denetleyen gruplar açısından bir olanak olarak algılanmış ve TÜSİAD, süreç içinde gerekli dönüşümü sağlayarak bu pozisyonunu netleştirmiştir. Bu elbette sermayenin değersizleşmesini önleyecek bir olanak olarak TÜSİAD açısından mantıklı bir tavır alıştır. Bu anlamda, paralel bir biçimde farklı pazarların olanaklarını kullanma zorunluluğu AB'yi TÜSİAD açısından öncelikli hale getirmiştir. Kısacası TÜSİAD, genel olarak kapitalizmin dünya ölçeğinde değişen birikim koşullarına uyum sağlanması ve bu yönelişin mantıklı uzantısı anlamında özel olarak AB uyum sürecinin gerektirdiği dönüşümün asli sürükleyicilerinden biri olmuştur⁸.

TÜSİAD'ın tavır alışını meşrulaştıranken işaret ettiği "ortak iyi" bu bağlamda anlam kazanmaktadır. Bu tür bir "ortak iyi" vurgusunun vitrinini de özgürlük, eşitlik, insan hakları gibi AB'ye endeksli hale getirilen kategoriler oluşturmaktadır. Kendi bağlamlarından kopartılıp bir ideolojik meşruiyet aracı durumuna indirgenen bu kategorilerin gerçekte liberalizmin temel referanslarında karşılığı açık olarak vardır. Genelde Türkiye'li liberaller kendi düşünce sistematiplerinin referanslarına başvurmazlar. Bu önemli bir zaafı ancak böyle yaparak kendilerini bağlayacak, meşruiyetlerini zora sokacak kolay bir yol da bulmuşlardır. Bu yazının sınırları nedeniyle konuyu ancak temel birkaç referansa işaret ederek toparlamak gerekecek. Önce özgürlük meselesinden başlayalım. Liberalizmin en önemli düşünürlerinden sayılan J.S. Mill'in Özgürlük Üzerine kitabında özgürlüğün kimler için gerekli kimler için gereksiz olduğunu vurgularken şu ifadeyi kullanmaktadır; "...ihtimal pek söylemeye gerek

yok ki, bu öğretiyi, yetilerinde ergenleşmiş insanlara uygulanmak üzere ortaya atılmıştır.....Henüz başkaları tarafından gözetilmeye gereksinimi olanların, başkalarından gelecek zararlara olduğu kadar, bizzat kendi eylemlerine karşı da korunmaları gereklidir. Aynı sebepten dolayı bizzat ırkın daha ergenlik çağına gelmemiş sayılabileceği o geri toplum hallerini de düşünce dışı bırakabiliriz.Uygar olmayanları yönetmede istibdat meşru bir hükümet biçimidir...."⁹ Mill'in özgürlüğün kimler için düşünüldüğüne dair ortaya koyduğu bu perspektif günümüze uygun formülasyonlarla, örneğin Irak'ta geçerliliğini sürdürmektedir.

Eşitlik meselesine gelince, bugünün liberallerinin daha çok referans verdikleri iki önemli liberal düşünürü başvuralım. İlk düşünür-iktisatçı Ludwig Von Mises'in 1955'de Amerika üzerine yazdığı bir makaledeki değerlendirmesi şöyle; "Bu ülke, tarihte bugüne kadar izlenebilen en yüksek yaşam standartlarının tadını çıkarmaktadır. Bunun nedeni birçok kuşak boyunca "eşitlik" ve "yeniden dağıtım" a yönelik bir teşebbüste bulunulmamış olmasıdır. Zenginlik ve gelir eşitsizliği herhangi birisinin sıkıntısının değil, kitlelerin iyi durumda olmasının nedenidir. Nerede "düşük dereceli bir eşitsizlik" varsa, orada zorunlu olarak kitlelerin düşük yaşam standardı söz konusudur".¹⁰ Eşitlik konusunda bir diğer vurgu, kendi düşünce sistematiğinde L.W.Mises'in önemli bir yeri olan bugünün liberallerini en çok etkileyen F.A.von Hayek'e ait. Hayek'e göre "Eşitsizlik üzülmeyecek bir şey değil, son derece sevinilecek bir şeydir. Düpedüz gereklidir....çünkü önümüzdeki yirmi yıl dünya nüfusu iki katına çıkacak. Gelgelelim eşitlikçi fikirler üzerine kurulu bir dünya da aşırı nüfus sorununu çözülemez. Bir kez doğan herkesin hayatı kalacağı güvencesini verirse çok geçmeden bu vaadi yerine getiremeyecek duruma geliriz. Aşırı nüfusa karşı tek bir fren vardır, o da yalnız kendi kendini besleyebilen halkların yaşayıp çoğalmasıdır...."¹¹ Her iki yaklaşımda "eşitsizliğin" önemine dair yapılan bu vurguların asgari müstereği, eşitliğin piyasa mekanizmasının işleyişini bozacağıdır. Tüm dünyanın ve elbette Türkiye'nin neo-liberal piyasa mantığına göre yeniden düzenlendiği son yirmi yılda ortaya çıkan manzaraya hakim olan öğenin eşitsizlik olması bu perspektifin ne kadar etkili ve birileri için işlevsel olduğunu da açığa çıkarmaktadır. Bu manzaranın asli sahibi ve nedeni yeni sağın eşitlik istemesinin gerçekte bir mantığı yoktur, istiyor

Dünya
ölçeğinde
hüküm
süren
neoliberalizmin
düzensizleş-
tirme,
özelleştirme,
emek
piyasalarının
esnekleştiril-
mesi gibi
tüm
kodları
Avrupa
genelinde
birikimin
niteliğini
belirler
hale
gelmiştir

görünmeleri ancak onların hep karşı çıktıkları "popülizm" leriyle açıklanabilir, neo-liberalizmin siyasi taşıyıcısı yeni sağ, eşitlik istemez sadece "gibi" yapar.

Bu anlamda Türkiye'deki sermaye içi hiyerarşiyi denetleyen ve yönlendiren bir kurum-sallaşma olarak TUSİAD çerçevesinde temsil olunan büyük sermaye grupları, dünya ölçeğinde rekabet edebilme olanaklarını AB üzerinden arttırmaya çalışırken, içeride kendi üretim ağı içinde bulunan küçük ve orta boy sermaye de aynı çizgide tavır almaya yönelmektedir¹²

usiad neden karşı?

Bu noktada sermaye içi ilk farklılaşma da kendiliğinden ortaya çıkar. Gerek uluslararası sermaye hiyerarşisinin tanımladığı üretim ağı dışında kalan gerekse sadece iç pazarın olanaklarını kullanabilecek büyüklükteki sermaye grupları bu dönüşümden zarar görmemek, kendi birikim olanaklarını korumak üzere genelde "küreselleşme" özelde AB'ye uyum süreci karşısında tavır almaya başlamışlardır. Bu tür bir algılama USİAD'ın temsil ettiği sermaye gruplarında somutluk kazanmaktadır. USİAD'ın bu çizgide kullandığı söylem kendi çıkarlarını bir "ortak iyi" üzerinden meşrulaştırmaya çalışan bir niteliğe sahiptir; "Yeni Dünya Düzeninin, uluslararası finans kapital sözcülerinin, işbirlikçilerinin gönüllü kabadayılarına karşı Türkiye'ci koyup yaşama geçirecek sanayici ve iş adamları artık ülkenin geleceğine ilişkin program tartışmalarına ağırlıklarını koyma."¹³ gibi bir misyonu yerine getirmek üzere bu tür bir örgütlenmeye gitmişlerdir Söz konusu söylem, "ulusal çıkar" temelinde biçimlenmekte ve bu kaygının gündelik dilini kullanmaktadır;

"Türkiye ilk adımlarını iktisadi alanlarda attığı küreselleşme ve dışa açılma macerasında iktisadi hayatın dışında da baskı ve yaptırımlarla karşılaştı. Türkiye, kısa bir süre içinde Avrupa Birliği, IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşların koşullu yönlendirmesi ile siyasi bağımsızlığını da yitirme noktasına sürüklenmekte, kendi geleceği ile ilgili kararlarda adeta devreden çıkartılmaktadır. Bu süreçte Türkiye'yi en çok zorlayan kurumların başında Avrupa Birliği yer alıyor. AB, çeşitli kereler sahneye koyduğu oyunlarla, Türkiye'yi AB aday adayı listesine sokarken Türkiye'yi yönetenler, bunu elde edebilmek için AB cephesinden gelen her türlü onur kırıcı ve toplumsal yapıyı rahatsız edici eleştiriye, "Dost Acı Söyler" yutturmacası ve dayatmacası içinde anlamlı bir yanıt verememiştir"¹⁴

Nihai olarak bakıldığında USİAD'ın temsil ettiği sermayenin temel kaygısı, birikimin mantığına uygun olarak, sadece mevcut pazar olanaklarını kaybetmek değil bu olanakları kullanabildiği oranda güçlenmek ve "uluslararası" düzeyde rekabet edebilir hale gelmektir. Bu kaygı da ifadesini "korumacı" iktisat politikası taleplerinde bulmaktadır. USİAD başkanı Özden'in vurgusuyla, "biz sınırlarımızı kapatıp dünyadan izole olmayı savunmuyoruz: Ama ulusal ekonomimizi güçlendirip, bütün dünyayla rekabet eder hale getirmek istiyoruz...."¹⁵

Ancak bu talep sermaye birikimin mantığına uygunken birikimin süreklilik içinde söz konusu konjonktürde sahip olduğu farklı ilişkiler ve işleyiş açısından karşılık bulma şansı oladığı söylenebilir. Zira Türkiye kökenli sermayenin dünya ölçeğinde işleyen ağı entegre olan sermaye grupları bu sürece girmişlerdir ve güç dengeleri bu grubun aleyhine seyretmektedir. Ağırlıklı olarak iç pazara dönük küçük ve orta boy sermaye gruplarının bu pozisyon alışı kapitalist birikimin mantığına uygun bir niteliğe sahiptir. Böyle bir pozisyon alışı küreselleşme ve AB karşıtlığı kapitalizm karşıtlığı anlamına gelmemekte, bu anlamda söz konusu süreçte dönüşen "ulus devlet" çerçevesindeki kurumsallaşmalar bu gruplar açısından kaybedilmemesi gereken bir mevzi olarak algılanmaktadır. Kapitalizmin tarihiyle eş bir tarihe sahip olan ulus devlet, toplumsal bir süreç olan sermaye birikiminin tanımlanmış bir mekanda tek bir egemenliğe dönük gereksinimin karşılandığı bir kurumsallaşmadır. Bu tür bir kurumsallaşma sermayeler arası rekabet-koruma etkileşimini yönlendiren, birikimin tanımlanmış bir mekandaki koşullarını oluşturan ve sürekliliğini sağlayan bir işlevi yerine getirmektedir. Dolayısıyla küreselleşme ve AB sürecini kendi birikim olanaklarını tahrip eden bir ilişki ve süreç olarak algılayan sermaye grupları için ulus devletin bu işlevlerini sürdürmesi bir varoluş sorunu olarak oraya çıkmaktadır. Sermayenin iç hiyerarşisindeki güç ilişkilerine göre şekillenen birikimin bu sürecinde söz konusu taleplerin objektif koşulları ortadan kalkmıştır. USİAD'ın temsil ettiği sermaye çevreleri ve bu çizgiye paralel olan grupların küreselleşme ve AB karşıtlığındaki pozisyonları birikim sürecindeki güç dengelerinde geriye düşmüş olmaktan kaynaklanmakta ve söylemleri bu güçsüzlüğü telafi edecek "ortak iyi" çerçevesinde anlam kazanmaktadır.

Sermaye
birikimi
perspektifinden
bakıldığında
AB konusunda
en
sorunsuz
pozisyonu
TUSİAD
temsil
etmektedir

değerlendirme

Kısa bir değerlendirme yapmak gerekirse; AB ve AB-Türkiye konusuna kapitalist sermaye birikimi aksında yaklaşıldığında pozisyon alışların objektif nedenleri de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Sermaye birikiminin çelişki, çatışma ve mutabakatlarla kendini yeniden üreten dinamizmi güç ilişkilerine bağlı olarak TÜSİAD'ı dünya ölçeğinde geçerli olan hiyerarşide yerini almak üzere harekete geçirirken, USİAD aynı nedenlerle mevcut pozisyonlarını koruma zorunluluğu ile karşı karşıya kalmış ve her iki tavır alış da "ortak iyi" üzerinden tanımladıkları bir meşruiyet arayışında ifadesini bulmuştur. Tanımlanan "ortak iyi"ler farklı ideolojik referansların temellendirdiği yapılarıyla temel ilişkinin üstünü örten yine ortak bir niteliğe sahiptirler. Bu noktada kritik olan sermaye birikimi sürecindeki farklı pozisyonlarına rağmen her iki pozisyon alışın birikimin mantığına uygun olduğunun açık hale gelmesidir. Bu durum AB ve AB-Türkiye ilişkilerinin, kapitalist sermaye birikimi aksında, birikimin asli tarafları olan sınıfların nesnel çıkarları açısından değerlendirilmesi ile mümkündür¹⁶. Dolayısıyla, sınıf çıkarlarının "ortak iyi"ler biçiminde tanımlanmış,

dönüştürülmüş halleriyle sürecin değerlendirilmesi yukarıda vurgulanan kısır bir tartışma zeminine sürüklenmek anlamına gelmektedir.

Söz konusu iki pozisyonun dışında görünen kişi yada kurumların bu konudaki yaklaşımlarının değerlendirilmesi de bu çerçevede yapıldığında isabetli bir tasnife ulaşmak mümkün olacaktır. Ancak böyle bir tasnifte kullanılacak kriterler, öznel niyetlerle nesnel konumların çakışıp çakışmadığını ayırt edebilecek nitelik ve inceliğe sahip olmalıdır. Tanım gereği böyle bir durumun öncelikli muhatabı, sosyal demokrasi dışındaki "sol" olacaktır. Sol'un farklı kesimlerinde açık ya da örtük bir biçimde, kendi bağlamlarından koparılan kavramların nitelediği, ulusallık, AB ve ABD geriliminde AB'nin tercih edilmesi ve/veya jeopolitik dengeler, demokratikleşme vb. gibi nedenlerle pozisyonlarını belirlemek yaygın bir tavır alıştır. En geniş anlamıyla "sol"da sınıf kavramının kolay ve yüzeysel kullanımından kaçınıp yönetsel bir kategori olarak kullanımını hatırlandığında ve süreci birikimin mantığı üzerinden okuduğunda, "sol" kendi pozisyonunu da netleştirecek, tasnif etmek de mümkün hale gelecektir.

dipnotlar:

- 1) Bu tür bir tasnif girişimi için bkz., Eser Karakaş, "Türkiye-Ab İlişkilerinde Kim Kimdir?", İktisat dergisi Aralık, sayı 408, s.48-49,2000.
- 2) Werner Bonefeld, (2001); "European integration: the market, political and class", *Capital&Class*, sayı.77 s.117-141.
- 3) Carchedi, B and Carchedi, G.; 1999: "Contradiction of European Union", *Capital&Class*, Spring 1999, pp.119-153, ayrıca Manuel Castells, *The Information Age: EconomyüSociety and Culture Vol. III, End Of Millennium*, Blackwell Publisher, 2000.
- 4) Bu konuda BKG: Dorothee Bohle; "The ties that bind the new Europe: Neoliberal restructuring and transnational actors in the deepening and widening of the European Union "Enlargement and European Governance", ECPR Joint Session Workshops, (2002), ve Colin Shaw *Reconsidering the relevance of Marxist state Theories to European integration*, EPS-Net Conference, (2004).
- 5) Bu Konuda Özgür Müftüoğlu'nun bu sayıdaki "Avrupa Birliği'nde Çalışma Standartları Ve Sosyal Haklar" çalışmasına bakılabilir. Ayrıca bkz. Yüksel Akaya; "AB Sürecinin En Uyumsuz Alanı: Sosyal Haklar" İse, Niye AB?", *Birikim*, Sayı: 187, s.37-43, 2004.
- 6) Türkiye'de Yen. Bir Ekonomik ve Ticari Diplomasi Stratejisine Doğru, Eylül 1998, Yayın No. TUSİAD-T/98-6/230
- 7) Bu konuda bkz., Fuat Ercan, "Çelişkili bir Süreklilik Olarak Sermaye Birikimi-1, *Praksis*, sayı.5, sayfa;25-76, 2002, ayrıca Kurtar Tanyılmaz, "Türkiye'de (0 Sonrası) Sanayileşme Deneyimine Bakarken", *İktisat Dergisi*, sayı :452, s.27-41,(2004).
- 8) TUSİAD'ın bu konuda üstlendiği misyonu konuyla ilgili rapor ve yayınlarından izlemek mümkün. Bu konuda bkz. www.tusiad.org.tr.
- 9) J.S. Mill, *Özgürlük Üstüne*, Belge Yay. 1985, s.21-22, çev. Alime Ertan.
- 10) Ludwig Von Misses, *Ideas on Liberty*, www.mises.org.
- 11) F.A.von Hayek, 6.3. 1981 İktisatçılar Haftasında yapılan konuşma'dan aktaran Altwater....
- 12) Berna Güler Müftüoğlu, (2001); "Dudulu Organize Sanayi Bölgesinde Makine İmalat Sanayinde Alan Araştırması", TMMOB Sanayi Kongresi 2001, "Küreselleşme ve Sanayileşme" Bildiriler Kitabı, s.349-370.
- 13) Kemal Özden, "Ulusal Sanayi Örgütlenirken" Cumhuriyet, Olaylar ve Görüşler, s.2, 17.06.1999.
- 14) USİAD Ekonomi Raporu (Taslak), (www.usiad.org.tr), Erişim tarihi, 25.11.2004 s.16
- 15) Kemal Özden ile yapılan söyleşi, "Anadolu Keçileri TUSİAD'ı Suçladı" *Ekonomist*, 13 Aralık 1998.s.47.
- 16) Bu konuda bir değerlendirme için bkz. Mehmet Türkay, (20003), *AB-Türkiye Entegrasyonu: Nasıl? Nereye Kadar?*, *Sürekli Kriz Politikaları, 2000'li Yıllarda Türkiye 1*, Ed. Neşecan Balkan-Sungur Savran, Metis yayınları, s.194-208.

USİAD'ın
temsil
ettiği
sermaye
çevreleri
ve bu
çizgiye
paralel
olan
grupların
küreselleşme
ve AB
karşısındaki
pozisyonları
birikim
sürecindeki
güç
dengelerinde
geriye
düşmüş
olmaktan
kaynaklanmak-
tadır.

ab-türkiye; neden, niçin, nasıl?

İktisat Dergisi; türkiye-ab: bir ilişkinin anatomisi konu başlığı altındaki bu sayısında dergimiz adına Mehmet Türkay ve Fuat Ercan'ın katıldığı Taner Timur ve Çağlar Keyder ile bir söyleşi gerçekleştirmiştir. Kendilerine teşekkür ederiz.

• **Mehmet Türkay** - Cumhuriyetin kuruluş yıllarında bir "muasır medeniyet" amacı tanımlanıyordu. Bu amaca daha önce "Batılılaşmak" deniyordu. Bu çerçevede, önce o dönem Türkiye için bu tanımın ne olduğunu konuşalım. Sonra onu bugüne bağlayabiliriz.

• **Taner Timur** - Avrupa sorunu bugünkü tartışmalar çerçevesinde sürüp giderken, benim aklıma önce Osmanlı dönemi geliyor. Çünkü Osmanlı'nın son döneminde Avrupa'yla kurulan ilişkilerle bugünküler arasında birçok benzerlikler var. Özellikle Kırım Savaşı'ndan sonra yapılan Paris Anlaşması'nı anımsayalım. Paris Anlaşmasında Osmanlı'nın bir çeşit Avrupa'ya entegre olması sağlandı; yapısal reformlar vaat edildi; hatta Islahat Fermanı'nda hapisanelerde dayığı önlemeye çalışan maddeler bile vardı. Arkadan da borçlanmalar başladı. Sonuç: 1875'te devlet borçlarını ödeyemez hale geldi; Duyunu Umumiye'yle de, bugünkünden daha radikal bir şekilde, Batıyla, yarı sömürge ilişkileri içerisine sürüklendi. Gerisi malum. Acaba bugün de sık sık söylendiği gibi bunlarla ilgili bir paralellik kurabilir miyiz?..

Gerçekten de bir benzerlik var; örneğin 1875'te Osmanlıların borçlarını ödeyemez hale gelişini anlatan vakanüvis Ahmet Lütfi Efendi Osmanlı Devleti'nin artık "deyni deyn ile ifa etme" durumuna düştüğünü; bunun da bir "usulü cari" haline geldiğini yazar. Bugün de Türk ekonomisi borcu borçla ödeyen bir konumda değil mi?

Aslında arada tabii büyük farklar da var. Bugün eşit temelli ve nüfus büyüklüğümüz dolayısıyla bizi avantajlı kılacak bir anlaşmayla karşı karşıyayız. Zaten bu yüzden bizi pek istemiyorlar. Çünkü AB'de en kalabalık ülkelerden biri olacaksınız; oylamalarda veto hakkı olan bir konumda bulunacaksınız; en büyük

yardımları alacaksınız vb. Bu bakımdan aynı şey değil ve bugünkü tartışmalar da zannediyorum bu farklılıklardan doğuyor. XIX. yüzyılda 'Düveli Muazzama' Osmanlı Devleti'ni kolektif bir koruma altına almayı kendi çıkarlarına daha uygun görüyordu. Bugün durum çok farklı.

Günümüzde Avrupa iki sorunla karşı karşıya. Bunlardan birincisi Türkiye'nin girişi; ikincisi de Avrupa'nın yeni anayasası. Bu ikisinde pozisyon alış Avrupa'daki kuvvetlerin politik eğilimlerine göre değişiyor ve Türkiye bu şartlarda Avrupa'ya girecek mi girmeyecek mi diye tartışılıyor. Bu konuya birazdan değiniriz sanıyorum. **Kemalizme** gelince, **Kemalizmde** elbette bir **Avrupacılık** vardı. Hatta Lozan'da ve daha sonra, o sırada emperyalizmin somut ifadesi **sayılan yabancı** sermayeye açık olduğumuz, **buna** karşı hiçbir itirazımızın olmadığı, **resmi** birçok beyanda, hatta kanunlarla ifade edildi. **Bu nedenle**, o dönemi daha çok yarı koloniyal bağlara karşı bir hareket olarak nitelimenin daha doğru olduğu kanısındayım.

Bugüne gelince, Avrupa'ya iki türlü kritere dayanarak bir tavır alınabilir kanısındayım. Birincisi, Türkiye **bugünkü şartlarla** AB'ye girebilirse, bu Türkiye için büyük bir başarı olur diye düşünüyorum. Ancak Türkiye müzakere tarihi alsa bile müzakerelerin farklı nitelikte olacağı şimdiden anlaşımış durumda... Çünkü herkes konuştu. Sağda, solda, devlet adamı, politikacı, kültür adamı hepsi aşağı yukarı kendilerini ifade ettiler. Bu tartışmalar sonunda Avrupa, eşit oranda olmasa bile 'evet' ve 'hayır' diyenler olarak ikiye bölündü. Kamuoyunun hayır diyenlerden yana olduğu belli... Yüzde 50'nin üstünde, bazı anketlere göre de yüzde 70 civarında seyreden bir çoğunluğun Türkiye'ye karşı olduğu anlaşılıyor. İkincisi -ki bence daha önemli- evet diyenlerin de argümanlarına baktığımız zaman, bunların hiçbirisi Türkiye'yi gerçek bir Avrupa ülkesi olarak gördüklerini ifade eder şeyler söylemediler. Bunların yaptıkları analizler Türkiye'nin bağlantıları, Ortadoğu'daki, Kafkasya'daki vb. stratejik konumu, Avrupa savunmasına yapabileceği katkılar gibi unsurlar üzerine kurulu. Buna ek olarak bir

Taner Timur

Çünkü Osmanlı'nın son döneminde Avrupa'yla kurulan ilişkilerle bugünküler arasında birçok benzerlikler var.

de sık sık şunu söylüyorlar: 'Müzakere, girmek değildir; başlamak bitirmek değildir!' Bu da yeni bir unsur... Bunu, çok önemli düzeyde temsil edici niteliğe sahip insanların hepsi söyledi. Hatta eski Fransız Başbakanı Michel Rocard, İngiliz sosyal demokrat kuramcı Anthony Giddens, Polonyalı devlet adamı B. Geremek gibi önemli şahsiyetlerin içinde olduğu bağımsız bir komite kuruldu. Onların hazırladığı ve Türkiye lehine bir rapor var; orda da aynı düşünce tarzı egemen... İkincisi Türkiye'ye bugünkü üyelik itibarıyla yapılabilecek yardımların da ilerde yapılmayacağı neredeyse kesinleşti. Alman Hükümeti birkaç yıl önce bir araştırma yaptırmıştı. Orada Türkiye'ye yılda 12-13 milyar dolar (Türkiye'nin katkıları da bundan düşülürse 10-11 milyar dolar net) bir katkı ortaya çıkmıştı. Fransızlar da yakında bunu incelediler. Bu raporu Fransız basını en ciddi düzeyde inceleyip okuyucularına duyurduktan sonra, en yetkili kaynaklar 'Avrupa bunu veremez' dediler. Başka hassas bir konu da serbest dolaşım. Bu en korktukları konu. Bu konuda geçici değil kalıcı nitelikte önlemler düşünülüyor, söyleniyor. Geçici önlemlere bizzat kimler de bir şey demiyor ama kalıcı önlemler şu anda tartışılmaya başlandı.

Bir de tabii yeni anayasayı yapan ve bu konuda en katı tavrı olan Giscard D'Estaing'in beyanatları ortada. Sadece beyanat da değil; Fransa eski Cumhurbaşkanı Anayasa tasarısına konan bir madde ile getirilen 'çift çoğunluk' oylamasının Türkiye'nin şansını ortadan kaldırdığını söyledi. Çünkü bugünkünden çok daha fazla nüfusa ağırlık veren yeni bir oylama sistemi öngörüyor yeni Anayasa tasarısı. Anayasa'nın 25'inci maddesi, birçok konuda yüzde 55 çoğunluk aranmasını getiriyor. Ayrıca bu yüzde 55'i oluşturan ülkelerin nüfusunun da genel nüfusun yüzde 65'ine tekabül etmesi lazım. Tabii Türkiye'nin nüfusu söz konusu yüzde 65 üzerinde çok büyük bir etki yapacak AB'de. Giscard D'Estaing, muzafer bir eda ile, 'bunu hiçbir memleket kabul etmez' dedi! Nitekim aynı Anayasa'yı hazırlayan komiteden Anna Palaco isimli (eski İspanyol Dışişleri Bakanlığı'nı da yapmış) üye de aynı şeyi söyledi. Halbuki o Türkiye'nin girmesinden yana... Kaldı ki bu olmasa bile eğer söylendiği gibi bazı ülkelerde kamuoyunun yüzde 70'i Türkiye'nin üyeliğine karşısya zaten hiçbir ülke "evet" demeyi göze alamaz. Çünkü seçimleri düşünüyor bütün iktidarlar her şeyden önce. Fransa'nın bu açıdan bir başka durumu da var. Fransa AB bütçesinden tarımsal yardımların

Tamer Timur

yüzde 20'sini alıyor. Üstelik çok güçlü tarımsal sendikaları var; onlar kıyameti koparıyorlar.

Ancak, kısaca şunu düşünüyorum. Her şeye rağmen kategorik olmamak lazım. Üyelik bugünkü ya da bugünküne yakın koşullarda mümkün olursa Türkiye'nin çok lehine olacağını düşünüyorum. Fakat yapılan tartışmalar ve şu anda ortaya çıkan pozisyonlar bağlamında bir şey söylemek gerekirse Türkiye'nin pek bir şey kazanamayacağı anlaşılıyor. Sonuç AB içindeki federal Avrupa, konfederal Avrupa tartışmasına bağlı olarak şekillenecek. Türkiye olsa olsa ABD'nin ve AB'deki dostlarının istediği geniş ve zayıf bir Avrupa'da yerini bulacak.

Diğer taraftan, soruna Türkiye açısından bakarsak şunlar ortaya çıkıyor: Türkiye maalesef bu müzakereler öncesi durumda çok tek taraflı, Avrupa'nın meselelerinden uzak... Türkiye tartışmıyor, tartışılıyor. Avrupa'da olup bitenler, Avrupa'nın gelecek projeleri üzerinde Türkiye'de kamuoyunda, siyasi partilerde büyük bir hassasiyet yok; yeterli bilgi yok; bir tartışma yok.

Bunları dikkate alırsak Türkiye'nin de Avrupa'ya daha çok merkantil bir zihniyetle, belli çıkarlar için yaklaştığı anlaşılıyor. Üstelik bugünkü iktidarın temsil ettiği değerler de düşünülürse, bunun yürütülmesi de pek kolay olmayacak. Müzakereler sırasında ciddi ayrılıklar her zaman çıkabilir ve söyledikleri gibi müzakereler askıya alınabilir diye düşünüyorum.

Tabii bu konuda tabloyu tamamlamak için bir de ABD unsurunu hesaba katmak gerekiyor. Çünkü ABD'nin tutumu henüz tam belli değil. Önceki Bush döneminde iki akım vardı; yönetimin şahin kesimi Türklere, 'siz bırakın o Avrupa'yı; zaten Avrupa sizi kendinden say-

Tamer Timur

**Tartışmalar ve
şu anda
ortaya çıkan
pozisyonlar
bağlamında
bir şey
söylemek
gerekirse
Türkiye'nin
pek bir şey
kazanamayacağı
anlaşılıyor**

mıyor, Avrupa'da yeriniz yok; ABD ile sıkı bir işbirliğine girin' şeklinde bir politika istiyorlardı. Bush bu çizgiyi benimsememişti. Fakat son seçimlerden sonra ABD'nin tavrı kesinleşir ve katılışırsa -o yönde de işaretler var- ABD'nin bu politikayı gütmesi ve giderek Türkiye'yi de Ortadoğu'da daha aktif bir duruma sokmak için çalışması da söz konusu olabilir. Zaten Türkiye'nin AB'ye girmesini isteyen ülkeler federal değil de geniş bir 'ortak pazar' istiyorlar. Türkiye, gümrük birliği ile bir anlamda onun üyesi. Geçenlerde, *The Spectator* dergisinde ilginç bir yazı çıktı. 'Türkler sonunda AB'ye girebilirler; ama girdikleri an artık hiçbir şey kazanmayacaklar; tersine aleyhlerine olacak; Türkler için en iyi model böyle sınırdaki beklemektir; bekleyince iyi kanunlar çıkarıyor, demokratik reformlar yapıyorlar' diye bir görüş dahi ortaya atıldı. Tabi bu son görüş hoşla gidecek bir görüş değil. Fakat Türk burjuvazisi içerisinde bundan yana da tavır koyanlar, buna da razı olanlar olabilir. Çünkü Türkiye'de siyasal istikrarsızlık, Türkiye burjuvazisinin en hoşlanmadığı şey. Ne var ki bu görüş belli bir istikrar da getirirse de bu istikrar çok uzun süreli olamaz; özellikle buna uygun iktidarların olabileceğini, Türkiye'de devamlı olabileceğini sanmıyorum. Benim çok genel olarak söyleyebileceğim

• **Mehmet Türkay** - Hocam teşekkür ederiz. İsterseniz sizden de bu çerçevede görüşlerinizi alalım.

• **Çağlar Keyder** - Şuna katılıyorum, Amerikan hükümetinin şimdiye kadarki Türkiye'yi illa alın türü dayatması bundan sonra değişebilir. Amerikan hükümeti şimdiye kadar AB'nin federal bir devlete dönüşmemesi için İngiltere'yle aynı paralelde bir tutum sergiliyordu. Ve bu tutum içinde Türkiye'nin AB'ye girmesi, Avrupa'nın daha üniterimsi bir devlet olarak bütünleşmesini önleyici bir müdahale gibi gözüküyordu. Fakat şimdi anlaşıldı ki Amerikan tutumunun sivri bir hale gelmesi, yani ABD'nin dünyayla ilgili projesinin çok yalnız kalması, özellikle Avrupa'daki kamuoyu tarafından tamamen dışlanması, Avrupa'daki hükümetler arasında Rumsfeld'in Yeni Avrupa diye nitelendiği hükümetlerin de işini çok zorlaştırıyor. Yani sonunda Avrupa'daki kamuoyunun o hükümetleri de kendi çizgisine, yani ABD'ye muhalefet çizgisine getireceğini düşünmek mümkün. Böyle bir alternatif tabi Avrupa'nın tümünü ABD'nin karşısına çıkan bir bütünlük haline sokacaktır, anayasa olsun olmasın, bu mümkündür. Anayasa olursa bu daha federal bir

şekilde olacaktır. Fakat her halükarda Avrupa'nın varlığı, belki askeri olarak değil ama kültürel anlamda ve de alternatif bir medeniyet projesi anlamında ABD'yi rahatsız eden bir şey olacaktır. Şimdi böyle bir durumda, ABD'nin kalkıp da hala 'illa Türkiye'yi de içine alın' diye devam etmesi bana olmayacak bir şey gibi geliyor. Dolayısıyla tahminim önümüzdeki yakın bir zamanda, belki önümüzdeki yıl içerisinde ABD'nin tutumunda bayağı bir değişiklik olacağı ve de Türkiye'yi bir şekilde Avrupa'nın içine sokmamaya yönelik bir takım girişimlerde bulunacağıdır.

Şimdi, bu niye önemli diye düşündüğümüzde iki ayrı nokta ortaya çıkıyor. Birinci nokta şu; bugünkü dünyaya baktığımızda, ortada güç anlamında eşit olmayan fakat kültürel bir çekim oluşturmak açısından alternatif olan iki tane proje görmek mümkün. Bir tanesi ABD'nin, küreselleşme döneminde hukuki meşruiyet çerçevesi ortaya çıkmış kurumların otonomi kazanmasına karşı olan emperyal tutumu. Yani bir anlamda şunu diyebiliriz ABD'nin 2000 yılından itibaren aldığı tutum şu: küreselleşmenin çerçevesinde ortaya çıkan kurumları, ortaya çıkan yeni hukuku, bu hukukun ve kurumların kendilerini oluşturan güçlerden nispeten bağımsızlık kazanmasını ve de bu bağımsızlık çerçevesinde ortaya yeni çıkan global, bazıları alter-mondialist, bazıları anti-kapitalist, bazıları doğrudan doğruya baskı grubu oluşturmaya yönelik hareketler tarafından etkilenmesine yol açan ortamı yıkmak istiyor. Çünkü bu kurumların çok fazla otonomi kazandığını, dolayısıyla da kendi emperyal gücüne tehdit oluşturdıklarını düşünmeye başladı ABD. Ayrıca ortaya çıkan toplumsal muhalefet bu kurumları etkilemek açısından başarı kazanabilecek gibi gözüküyor. Bunun karşısında ise küreselleşmenin kendi kurumlarını oluşturduğu ve bu kurumların bir anlamda sosyal demokratikleşecek bir potansiyel taşıdığı bir durumdan (çünkü sınırlar ötesi sosyal hareketlere cevap verebilecek durumda olan ve de bunların değiştirdiği platformlar içinde hukuksallıklarını devam ettirebilecek olan kurumlardan söz ediyoruz) ve bu potansiyelin gerçekleşmesini destekleyen bir Avrupa Birliği'nden söz ediyoruz. Dolayısıyla AB ile ABD şu anda globalleşen dünya açısından iki ayrı perspektif sergiliyorlar.

İkinci nokta, Türkiye'nin AB ile olan ilişkileri. Türkiye'nin içinde AB ile ilgili çok yüksek dozda, yüksek ölçüde bir talep var. İnsanlara sorduğunuz zaman yüzde 70'ten fazlası AB'ye

Çağlar Keyder

Avrupa'nın
varlığı,
belki
askeri
olarak
değil
ama
kültürel
anlamda
ve de
alternatif
bir
medeniyet
projesi
anlamında
ABD'yi
rahatsız
eden
bir şey
olacaktır

girme yanlısı. Ancak bunların niye AB'ye girme yanlısı olduğunu incelemek lazım.

Bazı gruplar devleti ehlileştirmek peşinde koşuyorlar, devletin zorbalığını kontrol altına almak biraz daha hukuk çerçevesini yerleştirmek istiyorlar. Bazı gruplar çok daha spesifik olarak (mesela bugünkü iktidar çevresi) belki kendi dini inançlarına daha çok serbesti sağlamak istiyor. Bazılarıysa tamamen ekonomik nedenlerle serbest dolaşım hakkı almak istiyorlar. Ya da, burjuvazi içinde çok daha fazla iktisadi ilişkilerin güçlenmesini isteyenler var, vs. vs.

Bugünkü durum, bu çok farklı şeyler peşinde koşanların bir ittifakıdır. Fakat bu ittifak hiç sınanmadı, yani hiçbir zaman birisi kalkıp da güçlü bir şekilde AB'nin ne getireceğini, ne tür tavizler gerektirdiğini, ne tür bir egemenlikten vazgeçme anlamına geldiğini doğru dürüst söylemedi. AB'nin ne olduğu hakkında yeteri kadar tartışma yok. AB'nin 80 bin sayfalık müktesebatı var, kendi içtiihadına dayanan mahkemeleri var. AB Komisyonu sürekli direktifler, ikincil hukuk üreten bir yer. Türkiye'nin bütün bunları kabul etmesi ve kendi hukukunu bunlara göre düzenlemesi, hükümetinin ve de devlet katmanlarının bu olaya uyum sağlamaları gerekiyor.

Bütün bunlar, Türkiye'nin de, AB'nin içinde olan ülkeler gibi, hukukunu ve de pratiğini, siyasi kararlarını ve yasama gücünün yüzde 50'den fazlasını Brüksel'e bırakması anlamına geliyor. Bunu Türkiye'de hiç kimse şimdi oturup konuşmuyor, düşünmüyor. Dolayısıyla farklı gruplardan oluşan ittifak, bunları söyleyen bir demagoji karşısında (demagoji diyoruz çünkü bir takım insanlar kalkıp AB karşıtlığı anlamında hükümranlılığın ne kadar önemli olduğunu söyleyebilirler; ve bunu söylerken de sanki gerçekten egemenlik varmış gibi konuşabilirler; 'hükümranlıktan gidiyor' diye bir platformla ortaya çıkabilirler ve bu da demagoji olur tam anlamıyla) AB lehine olan çoğunluğu epey bölebilir diye tahmin ediyorum. Yani ortada bir düşünmemişlik var, ortada Avrupa Birliği'nin ne anlama geldiğini tam bilmemek var.

Şimdi bu iki konuyu birleştirecek, AB'nin kendi içinde Amerikan karşıtı bir şekilde bütünleşmesi, tabii ki ABD'nin hoşuna gitmeyecektir. Türkiye'nin de böyle bir AB'nin içine girmemesini ABD tercih edecekse, o zaman ABD'nin elinde oynayabileceği çok kart var demektir. Çünkü unutmayalım ki, Türkiye'de AB karşıtı olan insanlar belki de en çok Amerikan yanlısı olan, en çok ABD ile çeşitli düzey-

Çağlar Keyder

lerde ilişki kuran insanlardır. Onların bu tür bir tutum değişikliği içinde çok daha etkin bir şekilde muhalefet yapması ihtimali olduğunu ben düşünüyorum.

Bütün bu nedenlerle olaya olmuş bitmiş gibi bakmamak gerekir. Bu noktada, esas önemli olan Türkiye'nin içindeki olusumlardır. Her an dengelerin bozulabilme ihtimali, Türkiye'nin, Türkiye-Avrupa-ABD üçgeni içinde, nereye nasıl oturacağı ve konjonktürün içinde bu üçgenin dengelerinin nasıl değişeceğine dikkat etmek gerekir. Yoksa AB içinde şimdiye kadar hiç kimse kamuoyuna sorarak iş yapmadı, her zaman Konsey kendi kendisine karar verdi. Kamuoyuna sorsalardı yapılan işlerin çok önemli bir kısmını yapamazlardı. Ayrıca 15 yıl uzun bir dönem, 15 yıllık bir süreç içinde Avrupalıların çok daha büyük bir kısmı, belki İstanbul'a ve Antalya'ya gelecekler ve hayatlarından çok memnun olarak dönecekler. Türkiye'yi oradaki, Almanya'daki veya Fransa'daki Türkler perspektifiyle değil de, başka perspektiflerle görmeye başlayacaklar. Dolayısıyla Avrupa kamuoyunun daha değişebilir olduğunu, çok büyük bir engel oluşturmadığını düşünüyorum. Asıl engel, asıl sorunlar bu tarafta.

• **Mehmet Türkay** - Tartışmalarda homojen bir Avrupa çiziliyor. Yani sanki Avrupa'nın kendi içindeki çıkar çatışması ya da tarafları yokmuş gibi. Türkiye'de de, AB'ye karşı olmak-taraf olmak şeklinde tartışılıyor.

Avrupa'nın kendi içinde bir Almanya-Fransa aksı var. Öbür tarafta İngiltere'nin ABD ile aynı paralelde hareket etmesi var. Irak savaşı bunu çok somut şekilde ortaya koydu. Avrupa tamamlanmamış proje olma görüntüsünü savaş sürecinde verdi. Böyle bir noktada, denge

Çağlar Keyder

AB'nin
ne olduğu
hakkında
yeteri
kadar
tartışma
yok.
AB'nin
80 bin
sayfalık
müktesebatı
var,
kendi
içtiihadına
dayanan
mahkemeleri
var

açısından baktığımızda gerçekten Avrupa ABD'ye karşı bütünsel bir hareket etme kabiliyetine sahip olacak mı?

• **Çağlar Keyder** - Kanımca Avrupa'daki kamuoyu o kadar büyük bir çoğunlukla Avrupa projesi diyebileceğimiz olayı destekliyor ki, kültürel anlamda ABD'nin dindar ve emperyal oryantasyonundan çok farklı bir yerde. Dolayısıyla eğer alternatif projelerden söz ediyorsak, Avrupa bütünüyle kendi projesinin arkasında. Bu nedenle, yakın bir gelecekte Avrupa kamuoyunun tercihleri siyasi alanda da ortaya çıkacak.

Bu önümüzdeki yıl Blair'den kurtulacağız, veyahut ta Berlusconi'den kurtulacağız anlamına gelmeyebilir. Ama biraz daha orta dönemde Avrupa kamuoyunun ABD'nin nüfusunun ne kadar farklı olduğu -bugün de belli- ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla ben Avrupa'nın içindeki bölünmelerin çok önemli olmadığını düşünüyorum. Siyasi anlamda tabi haklısınız, fakat sonunda ABD'nin tek taraflı emperyal tavrının, Avrupa'yı daha da bütünleştirici bir etkisi olacaktır.

• **Taner Timur** - Ben genel olarak katılıyorum da, sanıldığı kadar önemli olmayabilir dedi Çağlar...

• **Çağlar Keyder** - Türkiye hakkında...

• **Taner Timur** - Ben ondan çok emin değilim, çünkü 10-15 senelik süreler milletlerin hayatında çok büyük dönemler değil. 10-15 sene içerisinde Türkiye'yi hazmedebilecekleri değişimlerin Türkiye'de olacağını sanmıyorum. Türkiye'de yapılan tartışmalara bakarak söylüyorum bunu; spekülasyon yapmıyorum. Çünkü ikimiz de aşağı yukarı benzer şeyler söyledik. Ancak ABD'deki gelişmeler Türkiye'yi çok etkileyecek, belki de tayin edici olacak. Çünkü ABD ile Türkiye'nin çok derin ilişkileri var, başta silahlı kuvvetler olmak üzere ittifak bağları, organik bağlar var. IMF Amerikan kontrolünde olan bir örgüt. ABD, her an Türkiye'de mali bir kriz çıkarabilir. O bakımdan Türkiye Avrupa'ya girecek olsa da zaten ABD'nin istediği tarzda örgütlenen bir Avrupa'ya aday. Kaldı ki sözünü ettiğim Bağımsızlar Komisyonu'nun raporunda tasarlanan AB modeli de Amerikan liderliğini açıkça kabul ediyor. Amerikan liderliği devam edecektir diye açıkça söylenmiş. Bu bakımdan, Türkiye'nin AB ile ilişkileri çok karmaşık, çetrefil ve krizli anlardan geçecek kanısındayım.

• **Mehmet Türkay** - Tartışılması gereken birçok şey bir kenarda duruyor belki ama daha çok jeopolitik meselesinde biraz kilitleniyor

gibi, yani Türkiye ne yapacak, ABD ile beraber devam edecek mi yoksa ABD'den beraber mi devam edecek, ama sizin söylediğiniz şeyde de Avrupa da ABD'nin ne kadar vazgeçecek meselesi de ayrı bir tartışma, yani komisyonun hala Amerika'nın mevcut gücüne dair böyle bir saptaması varsa, bu sefer gene arada kalan bir Türkiye, belki de hareket kabiliyetini bu anlamda yitiren bir Türkiye'yle mi karşılaşacağız bu haline baktığımızda.

• **Çağlar Keyder** - Evet zaten bu her zaman bir sorundur tabi, yani Türkiye türü ülkelerin, Türkiye gibi böyle ortalarda dolaşan ülkelerin hareket kapasitesi nedir, ne kadar seçim kabiliyetleri vardır, bu her zaman bir soru. Yalnız konjonktür çok önemli, tabi ki 1960'ların sonunda Türkiye'nin hiçbir seçim kapasitesi yoktu, ama bugünkü durum bence şöyle teşhis edilebilir: globalleşme diye bir şey çıktı, bu globalleşme diye çıkan şey kendi kurumlarını oluşturdu, bu kurumlar belli bir dünya kültürünü, dünya ekonomisini dünya siyasetini bir yönetim çerçevesinde etkilemeye başladılar, bu kurumlar devletlerden nispeten bağımsızlık kazanmaya başladılar, şimdiki soru, ABD'nin bu son hareket tarzıyla ortaya çıkan soru şu: bu kurumlar kendi hukuklarını kendi meşruiyetlerini ve de kendileri dışında oluşan hareketlere cevap verebilme kapasitelerini koruyan bir düzeni devam ettirebilirler mi, yoksa yeniden devletlerarası dengelere daha çok dayalı olan, daha önce hegemonya kavramının çerçevesinde düşündüğümüz gibi, Amerikan devletinin emperyal bir tasavvuru mu ortaya çıkacak. Dolayısıyla bu tam böyle bir bıçak sırtında dünya, o nedenle de Türkiye'nin kendi inisiyatifleriyle bir şeyler yapma imkanı daha yüksek olabilir. Bu yüzden Türkiye'nin ne yapacağı tamamen dış dinamiklerle açıklanamaz, kendi içindeki bu dengeler çok önemli, o yüzden ben Taner hocaya katılıyorum; içerdeki tartışmanın ciddiyetsizliği çok kötü bir şey, çünkü içerdeki potansiyeli kaybettiren bir şey. İçerdeki tartışma daha ciddi olabilseydi, gerçekten Avrupa'nın ne anlama geldiği ve bütün bu olayın nereye götürdüğü ve bizim bunu bütün bu muhasebeye rağmen kabul etmek istememizin nedeni, bunlar ortaya çıkabilseydi o zaman çok daha ciddi bir seçim yapmış olurdu Türkiye. Ve de o ciddi seçiminde şansı olurdu, çünkü bu konjonktür o tür bir seçimin etkisinin büyümesini sağlayan bir konjonktür.

• **Mehmet Türkay** - Sizin kitabınızda da yazdıklarınızdan hareketle bir soru, bu bağ-

Taner Timur

ABD ile
Türkiye'nin
çok derin
ilişkileri var,
başta
silahlı
kuvvetler
olmak
üzere
ittifak
bağları,
organik
bağlar var.
IMF
Amerikan
kontrolünde
olan bir örgüt

lamda aslında konuşuyoruz da, yani ulus devletlerin bir şekilde egemenlik haklarını dikey olarak transfer etmeleri, Avrupa'dan bahsederken Türkiye de böyle bir durumla karşı karşıya. Genel olarak bu gün gelinen noktada ulus devletlerin çözülme sürecinden bahsediliyor, bu artık belli bir aşamaya geldi. Sorunu bu perspektiften ele alındığında tartışmanın merkezinde ulusdevletler var. Perspektifi değiştirip, sorunu sınıflar açısından da değerlendirebilirsek, yani dolayısıyla AB projesi sınıflar açısından ne anlama geliyor, ya da Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılma talebi diyelim Türk burjuvazisi açısından ne anlama gelir, Türkiye'deki işçi sınıfı ve/veya çalışan kesim açısından ne anlama gelir. Çünkü eğer ulus devlet bir çözülme sürecindeyse, ulus devletin temsil ettiği "ortak iyi" yada homojenlik de aynı sürece girmiştir. Bu anlamda homojen çıkarlar söz konusu değilse bu sefer çatışan çıkarlar açısından hem Avrupa Birliği kendi içinde nasıl bir proje, örneğin Avrupa Birliği'ni bir neoliberal proje olarak değerlendirenler var. Türkiye'deki süreç de zaten son yirmi yılda böyle bir mantıkla şekillenmeye başladı. Sadece bu da değil dünyada da aslında aynı eğilim var, yani dünyadaki son yirmi yılın neoliberalizmi ve onun hayata geçme biçimi, onun kurumsallaşması, hukuka dair çerçevesi önümüze böyle bir durum çıkardı. Örneğin Avrupa Birliği bir kendi içindeki barışı sağlama, Amerika'ya karşı çekim merkezi olma vesaire amacı var ama nihayetinde bir de sermayenin kendini kurma biçimiyle, kendi ihtiyaçlarıyla da ilişkili bir projeye. Böyle düşünersek ne dersiniz? Bu konuya Fuat'ın söyleyecekleriyle girelim isterseniz.

• **Fuat Ercan** - Sevgili Mehmet'in "Perspektifi değiştirip, sorunu sınıflar açısından da değerlendirebilirsek, yani dolayısıyla AB projesi sınıflar açısından ne anlama geliyor" yönelimli farklı bir perspektiften bakma önerisine açabilmek için Çağlar Keyder hocamızın "Türkiye gibi böyle ortalarda dolaşan ülkelerin hareket kapasitesi nedir" vurgusu üzerinde durmak istiyorum. AB'ye sınıfsal bir proje olarak baktığımızda, Türkiye'nin hareket yeteneğinin sınırlarını olanak ya da olanaksızlıklar anlamında Avrupa'nın manevra yeteneği ile ilgili olduğunu ve daha da önemlisi bu hareket yeteneğinin de gerek Avrupa'daki farklı nesnel koşulları paylaşan toplumsal kesimler içinde-arasında farklılıklar gösterdiğini belirtilmesi anlamlı olacaktır. AB içindeki farklı yetenek-donanıma sahip grupların varlığı aynı şekilde genel olarak Türkiye, özel de ise Türkiye'deki farklı do-

nanımdaki sınıf-kesimlerin hareket yeteneğini belirliyor.

Bu sınırlı konuşmada ilk elden Avrupa'nın özellikle yıllardaki ekonomik performansına bakmak anlamlı olacak. Andrea Boltho'nun New Left Review'de yayınlanan makalesinde Avrupa'nın büyüme(1973-1990 yılları arasında % 2.3 olan oran, 1999-2003 arasında % 1.6'ya indiği), kişi başına düşen büyüme oranının (aynı yıllar arasında % 2'den % 1.4'e indiğini) işsizliğin (aynı yıllar arasında % 6.8'den % 8.3'e çıktığını) belirtiyor. Özellikle rekabet döneminde önem kazanan sermayenin üretkenliği konusunda ABD ile karşılaştırıldığında oldukça önemli bir gerileme olduğunu görüyoruz (Avrupa için 1973-1990 yılları arasında % 2.9 olan oranın 1999-2003 döneminde % 1.6'ya indiğini, ama ABD için bu oranın % 1.2'den % 2.2'ye çıkmıştır.) Boltho daha ısrarlı ve anlamlı vurgusu ise Avrupa Bölgesinde yaşam kalitesinin düştüğü yönünde.

İşaret edilen bu olumsuz ekonomik performansın Avrupa'daki toplumsal kesimler açısından oldukça önemli sonuçları var. Sadece ülke bazında verelim. Almanya için hazırlanan ve 14 Mart 2003'te Schroeder tarafından sunulan Gündem 2010 (Agenda 2010) programı yapılacak reformları işaret ediyordu ve bu reformların genel çerçevesini de Volkswagen'in İnsan Kaynakları Başkanlığını yapan Peter Hartz çiziyordu. Bu genel çerçevenin temel belirleyenleri ise istihdam da esneklik ve verimliliği artırıcı uygulamalar. Hartz IV yasalarına karşı Almanya'da yeniden artan protestoları görüyoruz.

Diğer önemli bir açıklama ya da yakınma ise Avrupa Birliği'ne dahil ülkelerin esnaf -küçük ve orta boy işletmelerinin oluşturduğu UEAPME'nin yayınladığı *Avrupa İçin Gündem* raporunda Küçük ve Orta Boy İşletmelerin çıkarlarının korunması için bu çıkarların politik düzleme taşınması gerektiğini, özellikle de AB'de gözlemlenen olumsuz gelişme sürecinde büyük sermayenin etkinlik alanının daraltılmasının gerekli ve hatta zorunlu olduğu vurgulanmıştır. Bileneceği gibi son zamanlarda TOBB, AB'ne ilişkin manevra kabiliyetini artırma içinde ve bu manevra alanını genişletme sürecinde UEAPME ile ortak bir dizi proje peşinde. Diğer yandan kendini Avrupa'da İşverenlerin Sesi olarak tanımlayan UNICE'nin daha yeni yayınladığı *Competitiveness Action Plan 2004* ve *UNICE Economic Outlook Spring 2004* başlıklı raporlarda ya da AB'nin TUSİAD'ı olarak tanımlayacağımız ERT'nin hazırladığı

Fuat Ercan

AB'de
gözlemlenen
olumsuz
gelişme
sürecinde
büyük
sermayenin
etkinlik
alanının
daraltılmasının
gerekli ve
hatta
zorunlu
olduğu
vurgulanmıştır

Raporlarda (ki en önemlisi Will European Governments in Barcelona Keep Their Lisbon Promises) temel vurgu, AB'nin küresel ekonomide rekabet etme yeteneğini ve gücünü kaybettiği yönünde. Buna karşılık genel olarak sermayenin özel ise büyük ölçekli sermayenin taleplerinin oldukça belirgin olduğu *Lizbon Stratejilerinin* hayata geçirilmesinin her geçen gün zorlaştığı belirtiliyor. Bu anlamda AB'nin ve üye ülkelerini, Avrupa'yı 2010 yılında rekabetçi kılmayı amaçlayan Lizbon Stratejisini uygulamaya sokmak istiyorlar.

Çok kısaca işaret ettiğimiz bu dinamikler AB'nin manevra alanının daralmasına bağlı olarak, farklı kesim ve sınıfların değişen farklılaşan çıkarlarını gösteriyor, işin ilginç yanı yukarıda işaret ettiğimiz AB'deki farklı sosyal güçlerin (ERT-UNICE-UEAPME, TABD, vs) kendi çıkarlarını politik düzleme taşıyıp-hayata geçirme sürecinde Türkiye'nin güçlü sosyal kesim-sınıflarının da yer aldığını görüyoruz. Bu anlamda Türkiye'nin manevra alanı, bu kesimlerin ilişkiye girdiği dinamik kesimlerle gerçekleştirildikleri ittifak ve çelişkilerden oldukça önemli ölçüde etkileneceği açık. AB'ni bürokrasi ve farklı sermayeleri temsil eden örgütlerinin çok değişkenli iç içe geçmiş ağ tarzı örgütlenmiş dünyasından bağımsız anlamamız oldukça zor gibi görünüyor.

• **Çağlar Keyder** - Ben bu rakamlara inanmıyorum. Benim gördüğüm OECD rakamlarında, daha önce sözünü ettiğim Jeremy Rifkin'in kitabındaki rakamlar tam tersini söylüyor, verimlilik açısından Avrupa içinde bazı ülkeler daha hızlı üretkenlik kazandılar ABD'ye nazaran. ABD'nin ortalama gelirinin bu düzeyde olmasını devam ettirebilmesinin tek nedeni ABD'deki insanlar, Avrupa'dakilere nazaran yüzde 20 daha fazla, yani daha uzun saat çalışıyorlar. Yaşam kalitesi açısından Avrupa'yı ve ABD'yi gören birisinin ABD'de yaşam kalitesinin daha yüksek olduğunu söylemesinin nasıl mümkün olduğunu, ben hiç anlayamıyorum. Bu herhalde gelir dağılımını, kamu hizmetlerinin kalitesini hiç kaale almayan, ondan sonra insanların refah devleti içindeki güvencesini hiç önemsemeyen bir kötü iktisatçı mantığı.

Benim anladığım ve gördüğüm ve de daha önce de söylediğim şu: bu iki proje esas olarak da burada ayrılıyor birbirinden, Avrupa hala refah devleti döneminin sermaye emek uzlaşmasını devam ettirme niyetindedir, bütün koşullara rağmen, bütün yeni işsizliğe rağmen, bütün yeni yoksulluğa, Fordizmin bitme-

sine iş piyasasının değişmesine, her şeye rağmen bunu devam ettirmek niyetinde. 1990'lardan bugüne Avrupa devletlerinin sosyal harcamalarında (eğitim, sağlık, işsizlik, sosyal yardım vs.) yüzde olarak hiçbir değişiklik yok, hala aşağı yukarı aynı. ABD'de bu düzey çok daha düşük, AB'de yüzde 25'in üzerinde, ABD'de ise yüzde 15 civarında.

• **Fuat Ercan** - Andrea Boltho'nun kullandığı verileri OECD Veri Bankası, Avrupa Komisyon'undan aldığını belirtiyor, UNICE ya da ERT'nin veri kaynaklarının bizzat AB'eri ortamından aldıklarını işaret ediyorlar. Örnek olarak UNICE'nin temel referansı Avrupa Komisyonu'nun Spring Report'undaki referansla veri setini ya da KOK Raporunun verileri temel alınıyor.

• **Çağlar Keyder** - İşverenler tabi ki öyle diyecekler. Rakamlar üzerine tartışabiliriz ama refah düzeyine bakacaksak gözle görülen bir şeyler var.

• **Taner Timur** - Bu boyutlarda ele alınca tabi küreselleşmenin gelişimi de tartışma konusu oluyor ve bu noktada ilginç spekülasyonlar yapılabilir; yapılıyor da zaten. Küreselleşmenin bu boyutlarda ve bu şekilde devam edemeyeceği de ciddi bir ihtimal. Yakınlarda MIT'den bir profesör, Suzanne Berger, ilginç bir kitap yazdı; kapitalizmin gelişmesinde, bütün verileri karşılaştırarak, iki küreselleşmeden bahsediyor. Birincisi 1870-1914 arası birinci küreselleşme, emperyalizm teorilerinin ortaya çıktığı ve hararetle tartışıldığı bir dönem. Araya müdahaleci ve sosyal refah arayışında Keynesci bir dönem giriyor. 1980'den sonra ikinci küreselleşme ve Berger iki dönem arasında çok önemli benzerlikler kuruyor; ikincisi de birincisi gibi aniden, bir krizle sona erebilir. İsterseniz biraz spekülasyon yapalım: ABD'nin bugünkü iktidarı Amerikan burjuvazisinin belli kesimlerine dayanıyor, özellikle silah ve petrol korporasyonlarına dayanıyor; Cumhuriyetçilerin Konvansiyon'unu silah sanayiinin en önemli temsilcileri organize ettiler; bunu da açıkça yaptılar; konuşular, beyanatlar verdiler. Bush'un politikasından açık bir şekilde 2004'le 2088 arasında iki trilyon dolara yakın bir beklentileri var, çünkü ABD'de Pentagon'un yıllık bütçesi 400 milyar doları geçti, 500 milyara doğru gidiyor. Bu arada Amerikan ödemeler dengesi açıkları da 500 milyar doları aştı; biraz komik görünecek ama bir iki ay önce IMF ABD'ye de bir ihtar notu yolladı. Yani bir nevi Paul Kennedy'nin ünlü tezinin ABD bağlamında test edilmesi durumu var gibi. Bū-

Avrupa
hala
refah
devleti
döneminin
sermaye
emek
uzlaşmasını
devam
ettirme
niyetindedir,
bütün
koşullara
rağmen

yük güçlerin giderek artan askeri "sorumlulukları" ve bunun yarattığı masrafları karşılayamaması ve çöküşe geçmesi; bu şekilde yaşanan krizler, savaşın yayılması vb gibi durumlar olabilir. Bunun bizim açımızdan özel bir önemi olduğu kanısındayım; çünkü bizde şimdiye kadar ABD'ye en yakın kuvvetlerin -NATO çerçevesinde konuşuyorum- nasyonalist tavırlarıyla veya ulusalcı tavırlarıyla giderek, ihtiyatlı terimlerle de olsa, ABD'ye ters düşmeye başladıklarına tanık olduk. Bu arada bence ütopye ve doğru dürüst bir analize dayanmayan Avrasya projesi gibi projeler ortaya atıldı. Bütün bunlar AB projesiyle doğrudan ilgili değil, ama Türkiye'de güçlü kesimlerin alternatif arayışları olarak onu ciddi bir biçimde etkiliyor.

• **Mehmet Türkay** - Bunu Avrupa Birliği'ne karşı da bir pozisyon alışı olarak düşünüyorsunuz ABD Türkiye'de kriz çıkartabilir bu da aslında Avrupa Birliği Türkiye ilişkisine dair bir 'sabotaj' mı olacak diye düşünüyorsunuz.

• **Taner Timur** - Çağlar da söyledi, ben de söyledim, ABD Türkiye'nin AB'ye girişini desteklemekten vazgeçebilir; müzakereler başlasa bile bunu yapabilir; zaten bunu isteyenler var. Rumsfeld, Wolfowitz, Rice, Richard Perle vb. Hatta Bernard Lewis gibi dünya çapında oryantalist ideologları da var. Kısaca Neo-Con'lar denilen kanat.. Bush bunları bu konuda da dinlediği zaman bu Türkiye üzerinde -belki mali krizle de beslenen- bir baskıya dönüşür ve Türkiye'nin direnci de çok azalır.

• **Mehmet Türkay** - Buna karşı Avrupa bir pozisyon alabilir mi?

• **Çağlar Keyder** - Şu anda alamaz, çünkü ortada verilmiş bir karar olmadığı için, ve de Avrupa'nın kendi içindeki durum hala Amerika'nın karşısında böyle sıkı bir tutum almaya hazır olmadığı için biraz zor şu anda. Türkiye'nin içindeki denge bence çok muallakta, Türkiye'nin içindeki Avrupa Birliği taraflısı grubun kendi fikirleri ve gücü henüz çok belli değil, belirsiz, bu nedenle de şu anda hakikaten böyle bir kriz ertesinde, Avrupa Birliği'ne zaten karşı olan insanların ortaya çıkıp güçlü bir şekilde, bakın elden neler gidecek farkında mısınız, ayrıca kriz de bizi götürecektir ancak bizi Amerika kurtarır demesi, bütün dengeleri değiştirebilir, bir bakarsınız ki o yüzde 70 küsur buhar olmuş.

• **Mehmet Türkay** - Şimdi Türkiye'de enteresan bir dönem yaşandı aslında, tam da bu bahsettiğiniz potansiyel muhalif MHP, DSP koalisyon dönemine baktığınız zaman Avrupa

Birliği meselesinde onların imzası var. Daha sonra bir şekilde Türkiye'nin kendi koşulları nedeniyle tasfiye oldular. Ama şu an belki yeniden güçleniyorlar da, yani bu konjonktür biraz ona da müsait. Yirmili yılların bir projesi olarak batılılaşma diye bir dönüşümden bahsettik, bugün bunun mantığı sonuçları Avrupa Birliği ilişkileri ve tam üyelik olarak tanımlanıyor. Ama bunu taşıyan hükümet de islamcı kökene sahip bir iktidar, şimdi bu bir şeylere rağmen yürüyen bir süreç mi? Bugün ABD'nin projesi anlamında, ılımlı islam vesaire diye örnek gösterilen bir iktidar yapısı Türkiye'yi AB'ye taşıyor, Mübaccel hoca da biraz ona işaret etmişti, o da iktidarın kafasının arkasında, 'takiyye'den bahsetti ama bunun mümkün olamayacağını da vurguladı. Yani eğer Türkiye Avrupa Birliği'ne girse bu hal ve şartlarda, şu anki iktidar bugün yapamadığı şeyleri yapma özgürlüğüne de kavuşacak, dolayısıyla muhatap olacağı ya da bir şekilde sorumlu olacağı güçler farklılaşacak, artık orduyla olan ilişkisi başka türlü olacak. Böyle bir şey mümkün mü?

• **Çağlar Keyder** - Yani dinamik o kadar güçlü ki muhalif olanlar bile bunu sürdürmeye mecbur teşhisine katılmıyorum. Bence herkes başka bir yerinden tutuyor olayı ve de şu anda hükümette olan parti de her halde biraz da karşısındaki laikçi cepheyi dizginlemek açısından bu işe bu kadar sarıldı. Bu demek değil ki Avrupa Birliği'ne girdiğimiz taktirde AKP istediğini yapacak. Avrupa Birliği Avusturya'da Heider'i dahi kabul etmedi sonunda unutmayın. Yani o kadar basit bir olay değil o, Avrupa Birliği'nin de güçlü kısıtları var.

• **Taner Timur** - Mesela Fransa'da türban yasaklanınca çok üzülüler, Fransız Konsololuğu'nun önünde gösteri bile yaptılar, çünkü beklentilerine tersti. Yalnız burada bir şey daha eklemek lazım sanıyorum. AK Parti iktidarı bir çeşit "İslamcı" olmakla beraber, büyük burjuvazinin oyununu oynuyor şimdi ve büyük burjuvazi de ondan çok memnun; Türkiye'yi Avrupa'ya götüren, Avrupa projesini götüren büyük burjuvazi şu anda AKP iktidarından memnun.

• **Fuat Ercan** - Hocam burada AKP'nin siyasi iktidardaki konumunu bir oyun değil de, artık gerçekten belirli bir düzeye ulaşmış grup kesimlerin tercihleri ile büyük sermayenin kesimlerinin kesiştiği bir aşama/gerçeklik olarak AKP tanımlı yapabilir miyiz? Artık takiye ya da oyun değil de, değişimin ulaştığı aşamada maddi dünyanın değişimine paralel olarak gerçekleşen değişiklikler. Hiç kuşkusuz maddi dünya da meydana gelen değişimlerin anlam-

Taner Timur

**Türkiye'yi
Avrupa'ya
götüren,
Avrupa
projesini
götüren
büyük
burjuvazi
şu anda
AKP
iktidarından
memnun**

landırma yada ideolojik düzeye aynen yansıması olası değil. Bir boşluk bir açıklık ve belki de daha da önemlisi islami dayanışmacı kesimler arasındaki sınıfsal farklılaşma oldukça önemli ve bu açık sürekli artıyor. Anlamlandırma dünyası ya da islami değerler hala dayanışmacı, bir arada tutucu işlevinden dolayı önemli ölçüde kabul görüyor. Ama bu sembolik dünya da da önemli değişiklikler olduğunu kabul etmemiz gerekiyor. Bu anlamda bu kesimler için AB'ne katılma, sadece sahip oldukları sembolik dünyayı yaratmanın olanaklarını arttıracak bir ortam anlamına gelmiyor, daha çok kapitalistleşme sürecine içkin olan bir eklemlenme süreci yaşanıyor.

• **Taner Timur** - Sadece entegre olmak değil; AKP, bölüşümü MÜSİAD çerçevesinde kendi burjuvazisi lehine değiştirmek isteyen; İhale Kanunu'nu değiştirmeye, özerk kuruluşları kendi kontrolüne almaya ve sermaye kesimlerinde yeniden bir bölüşüm sağlamaya çalışan, fakat bunları gayet ihtiyatlı ve dikkatli bir şekilde yapan bir iktidar manzarası veriyor bana. Tabi 28 Şubat'tan belli bir ders çıkardılar. Bu derslerin büyük bir kısmının da samimi olduğu kanaatindeyim. Fakat elbetteki vazgeçmiş değerlerinden, inançlarından. Zaten bu ne kolay, ne de kimsenin bunu istemeye hakkı var. Sorun kendi değerlerini tüm topluma etmeye çalışmaları durumunda ortaya çıkıyor ve krize dönüşüyor; örneğin bunların en büyük düşmanlarından biri 'modern, laikçi' dedikleri bürokrasi. Onu yavaş yavaş, tayinlerle vb kontrol altına almaya çalışırken, sınıfsal açıdan da bir yeniden yapılanma projeleri var. İşte İhale Kanunu tasarısı; veto edildi, hala yenisi çıkmadı. Özerk Kurulları tekrar kontrol etme girişimleri vb. Bunları ustaca yapıyorlar; kabul etmek lazım ki bu iktidar siyasette becerikli bir iktidar; gafı yapıyorlar, fakat kriz çıkarmama konusunda azami dikkatli. AB projesine temel değerleri için daha elverişli bir ortam bulacakları beklentisi içinde sıkı sıkıya yapışmış durumdadır. Temel tercihlerinde tutarlı

ve ağır ağır giden bir manzara ifade ediyorlar ve bunun sınıfsal temelleri de bence var.

• **Çağlar Keyder** - Ama o düzeyde yani, büyük burjuvaziyle, belki daha ihracata yönelik, daha kendisini Ankara'dan otonom kılmak için uğraşan, daha ufak, daha küçük şehirlerde yaşayan MÜSİAD dediğimiz burjuvazi arasında Avrupa Birliği açısından pek bir fark yok. Onlar gayet güzel çalışıyor. Ancak, mesela Gümrük Birliği öncesi dönemi hatırlarsanız, daha TUSİAD'ın AB yanlısı kanadı büyük burjuvazi üzerinde tam hakimiyet, tam hegemonya kurmamışken, o zaman hala belli değildi durum, o zaman Ankara'yla çok daha göbek bağı sağlam olan bir burjuvazi vardı Türkiye'de, yani Türkiye'deki o dönüşüm '95 sonrası dönüşüm, yani büyük burjuvazinin kendisini tam anlamıyla Avrupa yanlısı olarak deklare etmesi çok önemli bir aşama oldu. Dolarıysıyla şimdi sozu edilen bölüşüm kavgaları Avrupa Birliği'ne karşı veyahut pro tutum anlamında değil. Bunlar fraksiyonlar arası bölüşüm kavgaları.

• **Taner Timur** - Burjuvazinin kendi fraksiyonları, fakat Türkiye hala objektif olarak kriz tehlikesinde bir ülke olduğu için, IMF sözcüleri 'siz ekonominizi yürütemiyorsunuz; onun için ekonomiyi özerk kuruluşların yürütmesi daha iyi olur' diyorlar. Tabi beklenen şu: özerk kuruluşlar IMF'yi daha iyi dinleyecekler! Hatırlayacakınız Ecevit de buna karşı çıkmıştı; ortada devlet, hükümet diye bir şey kalmıyor demişti. Şimdi AKP de aynı sıkıntı içinde. Halk bizi seçti; istediğimizi yapabilmeliyiz diye düşünüyorlar. Batı ülkelerinde çok daha büyük oy oranlarıyla gelmiş iktidarlara bile istedikleri her şeyi yapamıyorlar. Karşılarında güçlü bir kamu oyu var. İşte bizim de sorunumuz bu: İktidar partilerinin irrasyonel politikalarını IMF gibi niteliği belli kuruluşlarla değil, etkili bir kamuoyu ile dengelemek.. AB'li değil, daha da önemlisi çağdaş olmak bunu gerektiriyor.

• **Mehmet Türkay** - Çok teşekkür ederiz.

Taner Timur

İktidar
partilerinin
irrasyonel
politikalarını
IMF gibi
niteliği
belli
kuruluşlarla
değil,
etkili bir
kamuoyu ile
dengelemek

avrupa oryantalizmi aşması gerektiğini kavramadı

Dergimizin bu bölümünde, gerek Türkiye'den gerek yurtdışından çeşitli akademisyenlere ve konusunun uzmanı kişilere sorulmuş iki soruya;

1- AB nasıl bir iktisadi ve sosyal yapıya sahip? Bu yapısıyla genişleme sürecini nasıl değerlendiriyorsunuz?

2- Türkiye'nin AB ile ilişkisinin uzun vadede alacağı biçim sizce ne olabilir?

verilmiş kısa yanıtları bulacaksınız. Bu yanıtlar dergi boyunca "Görüşler" başlığı altında yer alacak. Bu bölümde yer alan bazı yazıların hazırlanmasına katkı sağlayan ve çevirilerini yapan Ulaş Şener ve Handan Soğuk'a çok teşekkür ederiz.

1- AB tarihsel bütünlüğü olan, belli birleşik kuvvetlerin mutabakatı ile gelişen bir proje değildir. Daha ziyade, değişken çıkar çatışmalarından dolayı dönem dönem sekteye uğrayıp, yeni ivmeler ile hareketlenip yol alan tarihsel bir süreç olarak tanımlanabilir. Öncüsü olan projeler uzun bir süre ağırlıklı olarak devletler arası işleyen bir yapıda idi. AB'nin bugünkü karakteri ise artık kendi iç bütünselliği ve dinamizmi olan yeni bir siyasi yapının oluşumuna işaret ediyor. Bu siyasi yapının ana hatlarını, birbirleri ile esnek etkileşimde olan alan ve boyutlara sahip "Yönetişim" (Governance) olarak da adlandırılan yeni bir devlet biçimi oluşturuyor.

Bu yeni devlet biçiminde izlenen siyasi stratejiler çelişkili etkileri beraberinde getiriyor. Bir yandan izlenilen siyaset şüphe edilmez bir biçimde keskin neoliberal çizgide: artan deregülasyon, sıkı bütçe politikaları, sendikaların etkisizleştirilmesi gibi. Diğer yandan ise tüketici haklarını koruyup yayan ya da kadınların toplumsal statülerini iyileştiren olumlu gelişmeleri de içinde barındırıyor. AB'nin yapısı klasik temsili sistem anlamında demokratik olmasa da, AB kurumlarının ırkçılık karşıtı ve insan haklarını korumaya yönelik alanlarda gözetleyici ve yaptırımcı siyaseti demokratikleştireci etkileri beraberinde getirebiliyor.

2. Türkiye, Avrupa tarihinde ağırlıklı olarak "Öteki" ve "Yabancı" olarak tanımlanması ve algılanmasından dolayı, Avrupa halklarının bilincine bir tehdit olarak yazıldı. Türkiye'nin AB'ye üyelik tartışmaları Avrupa'nın sembolik düzeninin ezberini sarsıcı etkisi Avrupa'daki hakim siyasi güçleri ve halkları bölmüş durumda. Bu tarihsel olarak son derece çelişkili bir durum, Türkiye coğrafyası hem antik çağdan beri Avrupa'yı oluşturan çekirdek bir bölge hem Avrupa fikrinin doğduğu mekan. Ne var ki bu olgu Avrupa elitlerinin bilinçlerinde yazılı değil. Hem Osmanlı İmparatorluğu hem bugünkü Türkiye yüzyıllardır Avrupa'nın bir parçası. Ayrıca, son iki yüzyıldır bir modernleşme süreci yaşandı. Ne var ki bu Japonya veya Güney Kore örneklerindeki gibi geniş bir ekonomik kalkınmayla sonuçlanmadı.

Avrupa'daki tutucu çevreler Türkiye'nin entegrasyonuna büyük şüpheyle bakmaktadır. Bu direncin arkasında din, tarımın ülke ekonomisindeki yüksek oranı, düşük ekonomik performans, potansiyel göç ihtimali ve entegrasyon isteksizliği gibi gündem maddelerinin oluşturulup öne sürülmesi yatıyor. Bu örnekler bize tek yanlı ve kısır bir algılayış biçiminin ipuçlarını veriyor.

Avrupa henüz kendi algılayış şeklini ve bilinç dünyasını değiştirip oryantalizmi aşması gerektiğini kavramış değil. Türkiye'ye destek veren çevrelerdeki hakim kanı ise üyeliğin AB için işlevselliği ile kısıtlı: Arap dünyasına ve Orta Asya'ya açılan bir kapı olması, yoğun ve genç nüfusu dolayısıyla geniş ve dinamik bir pazar olması, üretim için düşük maliyet yapısı vesaire.

Bu noktaların tümü bir ikilemi içinde taşıyor ki sürtüşmelerin artması Avrupa içinde Türkiye karşıtı bloğu güçlendirecektir. Bu durumu aşmak için Türkiye ve Avrupa solunun öncelikli gündem maddeleri tarihsel önyargılardan ve liberal pazar ideolojisinden kurtulmanın, AB'nin demokratikleşmesinin ve iktisat politikalarının üzerinde daha fazla güç sahibi olmanın ortak yollarını aramak olmalıdır.

Alex Demiroviç*

Avrupa
henüz
kendi
algılayış
şeklini ve
bilinç
dünyasını
değiştirip
oryantalizmi
aşması
gerektiğini
kavramış
değil.
Türkiye'ye
destek
veren
çevrelerdeki
hakim
kanı
ise
üyeliğin
AB için
işlevselliği ile
kısıtlı

* Johann Wolfgang Goethe Universität Frankfurt am Main, Sosyoloji Bölümü, Almanya

çıkar çatışmasını çözmelerinin yolu türkiye'yi ab'ye almaktır

Türkiye ve Avrupa Birliği üzerine hazırladığımız bu sayı için, Prof. Dr. Mübaccel Kiray ile, tarihsel süreç içinde Türkiye'de modernleşme, sanayileşme, çıkar çatışmaları gibi konuları konuştuk. Sayın Kiray'la söyleşiyi Yayın Kurulu üyemiz Mehmet Türkay yaptı. Kendilerine teşekkür ederiz.

• **Mehmet Türkay** - 1923'ten bu yana bakıldığında bir çağdaşlaşma projesi var, bu çağdaşlaşma projesi öyle ya da böyle belirli bir çizgi izledi. Zaten, siz bu konuyu bugüne kadar yeterince açık anlattınız. Bugün gelinen aşamada Avrupa Birliği projesiyle bu çizgiyi sizce nasıl ilişkilendirebiliriz?

• **Mübaccel Kiray** - O uzun mesafeli perspektiften baktığınız zaman, -eskiden bunlar derste anlatılırken sanki çok orijinal şeylermiş, özgün bilgiymiş gibi gelirdi ama şimdi artık gazete sayfalarına döküldü. İşte, bir tarım toplumu var. Onun karmaşıklık haline gelmesi 20. yüzyılın ortalarına kadar sürdü. 18. yüzyıl sonundan, 19. yüzyıl sonu içinde de hakikaten yerleşmiş olarak bir sanayi toplumu meselesi var. Bu büyük aşamalara bakıldığında birinden öbürüne geçişin kısa veya uzun zaman alması mesele değil ama dipten doruğa her şeyin değiştiğini görmek lazım.

Nüfusun miktarından, yerleşme tarzından, düşünüş tarzından, bugünlerde ideoloji denen yahut inanç sistemi denilen şeye kadar her şey değişiyor. Ve bunun bir başka tarafı daha var; sanayi toplumu aşamasına geçerken, artık kabul edilen bir şey, bir tarım toplumu vardı, o bitiyor sanayi toplumu geliyor. Ama bunun başka bir tarafı da var, sanayi toplumu ilk defa İngiltere'de kendiliğinden başladı.

Öbür bütün ülkelerde İngiltere'nin başlattığı uyarıyla diyelim, hepsine bir hareketlilik geldi, yayılma süreçlerinin çeşitleri, biçimleri var. Ve Hobsbawm, çok iyi bilinen İngiliz tarihçi, son kitabında köylülük 20. yüzyılda bitmiştir diyor. Belki bu çok geniş bir şey; işte Afrika'da, Hindistan'da Türkiye'nin bir sürü yerin-

de daha köylülük bitmedi. Ama köylülüğün biteceği belli, doğrultu bu yönde. Bu taklitte de olmuyor, "artık ben köylü değilim" demesiyle kişilerin olmuyor, ama etkileşim sistemleri içerisinde giderek toplumlar köylülüğten çıkıp sanayileşiyor, sanayileşen nüfusun belirli özelliği tabii, girişimcilerle orta ücretli olan, kol ve zihin emekçileri vs. yeni düzenler geliyor. Bunların da, hem örgütlenme tarzları, hem yerleşme tarzları, hem düşünce tarzları, hem de etkileşim tarzları değişiyor. Bunu mutlaka akılda tutmak lazım, asıl mesele bu.

Şimdi 19. yüzyılın başından beri Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Belçika, Fransa gibi ülkelerle etkileşilirken, altta bu var; yukarıdan gelen faktörler ki, işte onu biz kibarca ders çerçevesi içinde dış dinamikler diyoruz, bir de iç dinamikler var. Ama dışarıdan gelen ittirmelemlerle değişimler başladığı zaman, içeride de hareket başlıyor ve orada da değişime gidiyor. 19. yüzyılda dışarıdan gelen ittirmelemler, daha çok önceden sanayileşen memleketlerin, sanayileşmenin kaçınılmaz parçası olan pazar meseleleri ile ilişkilidir. Ve o zaman hepsi başka türlü pazarlara erişmek için hem birbirleriyle rekabet ederler, açıktır bu, hem birbirleriyle anlaşılır.

O aşamada Almanya İmparatorluğu o kadar değil ama -Doğu Avrupa olarak o da işin içindeydi ama o kadar değil- Çarlık Rusya'yla Osmanlı İmparatorluğu bütün pazar açılımlarının çok cazip yerlerinden biriydi. Hindistan zaten parçalanmıştı, Çin'de biraz paylaşım meselesi oldu ama bıraktılar. Afrika çok kolaylıkla paylaşıldı. Fransa, Hindicini Yarımadası dediğimiz yerde kaldı. Ama onları çok çeken ve çok yakın olan ve dolayısıyla çok daha doğru- dan, kolay ve çabuk kontrol edebilecekleri yerler olarak Çarlık Rusya'nın topraklarıyla Osmanlı İmparatorluğunun toprakları kaldı. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğuyla Batı Devletlerinin münasebeti, bu meselenin çekişmesi olarak ortaya çıktı. Orada bu çekişmenin, hiç kimse "bize pazar ver" diye münakaşa

Etkileşim sistemleri içerisinde giderek toplumlar köylülüğten çıkıp sanayileşiyor, hem örgütlenme tarzları, hem yerleşme tarzları, hem düşünce tarzları, hem de etkileşim tarzları değişiyor

etmiyordu, tabii o da vardı; yani İngilizler geliyorlar, Büyük Menderes Ovasını bize ver diyorlardı, öbürü de geliyor Bergama Ovasını bize ver diyordu falan ama, bu ortalıkta görünen değildi. Daha kolay müdahale etme ve daha kolay sıkıştırabilme için yaptıkları mesele o zaman da aynı şeydi. Her İmparatorlukta olduğu gibi, Osmanlı İmparatorluğunda da birden fazla etnik kökenli, dinsel kökenli, dil kökenli farklılıklar vardı. Onları kıskırtmak bir numaralı meseleydi. Sonra da onlara verilecek imtiyazları konuşarak yeniden müdahale ediyorlardı.

Böyle garip bir etkileşim düzeni içerisinde Osmanlı'yı hem yeni bir ordu kurma, yeni bir eğitim sistemi kurma, yeni toprak mülkiyeti sistemine ittiler. Bunlar bilinen şeyler ama hatırlatmakta fayda var. Ayrıca müslüman olmayan azınlıklara tanınan haklar meselesi çıktı, kapitülasyonlara dokunmak kimsenin aklına gelmedi, kimsenin ağzına aldırıyorlardı onu ve devam ediyordu.

Bir mekanizma da çok belirgin olarak borçlandırma düzeniydi. Ve meşhur Osmanlı borçları öyle bir yere kadar geldi ki, tarımda pazar ekonomisini getirdiler, Batı Anadolu'daki pamuk tütün meselelerini getirdiler, ondan evvel üzüm, incir. Boraks, krom meseleleri var. Hem bu ilerliyordu hem bugünlerde insan hakları diye geçen meseleleri ısrarla öne sürerek bir tür baskı yaratıyorlardı.

Bu somut olmayan meseleleri baskı haline getirdiğiniz zaman, çok kaypak bir yere girmiş oluyorsunuz. Bugün hala aynı yerde duruyoruz ve ne yapılacağı belli olmuyor. Bunları durdurmak için, harplere girinceye kadar Osmanlı İmparatorluğu hiç durmadan taviz verdi. İşte Birinci Dünya Harbine girdik, o da bir başka türlü oldu.

Şimdi hiç unutmamak lazım, 19. yüzyılda ki çalışmalar iç dinamiklerden çok dış dinamiklerin, başka söylenmesi gerekirse; daha önce sanayileşmiş memleketlerin hem pazar ekonomisi anlamında, hem kendi siyasetlerinin kaypak noktalarını itirmeleri bakımından Osmanlı İmparatorluğunun üst yapısını değiştirmeye yönelik büyük çabalarıdır. Ama bunun iç dinamikte de yansımaları var. Çünkü tarım, madencilik ve ulaşımda bir miktar pazar ekonomisine açmıştır ama bunlar hala kısıtlıdır.

• **Mehmet Türkay** - Bu tabii, siyasete de yansıyor?

• **Mübeccel Kıray** - Tabii. Bunlar olurken her memleket kendi içinde, kendine göre, ken-

Mübeccel Kıray

disine arka çıkacak bir grubu memleketin içinde benimsiyor, bu onları itirmeye başlıyor. Bu çok meşhur; bazıları İngilizlerle ahbap oluyor, bazıları Almanlarla, Enver Paşa ve çevresi, biraz tarih bilgisi olan bunu bilir. Çarlık Rusya daha yavaş gidiyor, çünkü Çarlık Rusya doğrudan denizlere inmek istiyor ama asıl Orta Asya ve Pasifik diye bir meselesi var. Büyük çekişenler Fransa, Almanya, İngiltere. Ama ne varki, harp ile beraber Osmanlı'da müthiş bir çalkantı başlıyor. Bunlar kadar ehemmiyetli olan, önemli olan mesele harpler. Harpleri hiç kimse düşünmeden ve kendi çıkarına bitecek diye çıkarıyor. Halbuki her zaman öyle olmuyor. İşte 1909'den 1918'e kadar Osmanlı İmparatorluğu harp etti. Kim kazandı, kim kaybetti dersiniz? Tamam Almanya'yla müttefik olanlar kaybetti ama öbür tarafta unutmamak lazım ki İngiltere imparatorluğunun yıkımı boğazlardaki muharebelerle başlamıştır. Sekiz tane gemi battıktan sonra ve 200 bin tane İngiliz askeri öldükten sonra başka yere gitti.

Harple beraber evvelki aşamada çok büyük bilinçlenmeler de oldu. Yunanistan'da yaşayan, Bulgaristan'da yaşayan insanlar Balkan Yarımadası'ndaki uyanış, Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul cephesine de ulaştı. Bir tarafta büyük insan felaketleri yaşandı ona kimse itiraz edemez ama aynı zamanda da büyük bir uyanış oldu. O haliyle Birinci Dünya Harbi bitip o büyük paylaşım "küstahlıkları" içerisinde İstanbul'u işgal ettikleri zaman Türkiye'nin yenilmiş olsa bile en aydın tarafı olan ordu, yeni mülki yapısı, pazara açılmış olan yöreler, yani, Çukurova'da, Ege'de bir miktar, kırsal yöre ve şehirler birdenbire "ne oluyoruz?" dediler. Burası Pasifik Adaları gibi 250 kişinin yaşadığı yerler değil, Hindistan gibi de

Somut olmayan meseleleri baskı haline getirdiğiniz zaman, çok kaypak bir yere girmiş oluyorsunuz. Bugün hala aynı yerde duruyoruz ve ne yapılacağı belli olmuyor

200 milyon insanın darmadağın olduğu yer değil, bir çalkalanma daha başladı. Milli mücadeleye bu yanıyla beraber bir şeyi daha ortaya çıkardı, ki o Tanzimat'tan farklı olan tarafıdır; mesele batılıların istediğini yapmak değil Batılıları taklit etmek de değil ama sanayi toplumuna doğru gidişin, bugün bizim kullandığımız terimlerle, sanayi toplumuna doğru gidişin temellerini atmak...

• **Mehmet Türkay** - Ve bunu bir iradeyle de yönlendirmek

• **Mübeccel Kıray** - Evet o tarafa doğru gitmek. Bunun için de yeni bir devlet kurumsallaştırması yaratmak. Bu evvela ordunun kurumsallaştırmasıyla kurtuluş savaşını okumak veya ondan sonrasına bakmak, kurumsallaştırmasını sağlamak. Burada en önemli taraf ne? Öncelikle ve en önemlisi Batılıların her dediğini, size uygun dedikleri her şeyi yapmamak. Ölçmek

• **Mehmet Türkay** - O zaman şöyle diyebilir miyiz hocam; Batı ile Osmanlı karşılaştığında bir karşılıklı etkileşim var ama bir asimetri de var burada.

• **Mübeccel Kıray** - Tabii, müthiş asimetri var. Ve asimetri sürüp gidiyor.

• **Mehmet Türkay** - 1923 bir iradenin ortaya çıkması olarak görülmeli, bu anlamda iç dinamikler önem kazanmaya başladı diyebilir miyiz?

• **Mübeccel Kıray** - Evet. Türkiye'nin iç dinamikleri, hep dış dinamiklerle giden bu değişiklikler bu sefer iç dinamiklerle yeni bir örgütlenmeye, yeni bir devlet düzeni ve toplum düzeni anlayışına gitmeye başladı. Bazıları daha hızlı gidiyordu, bazıları daha yavaş gidiyordu, ama asıl büyük stratejiyi çizenler yani Cumhuriyeti kuranlar diyelim, yahut Atatürk ve etrafındakiler asıl meseleyi çok açık görüyorlardı; bir, Batılıların her dediği yapılmaz, iki, bunlarla mücadele etmek lazım, harp bile olsa mücadele etmek lazımdır. Bundan sonraki mesele de eğer biz onların arasında eşit yerde durarsak, bizim de hızla sanayileşmemiz, dinsel örgütlenmeden kurtulmamız, yani laikleşmemiz, din ve devlet işlerinin ayrılması, ondan sonra da halkın yaşam kalitesini yükseltmek, mesela eğitimi oluşturmak, idari sistemdeki aksaklıkları düzeltmek vs. gibi ikincil üçüncül şeyleri yapmak.

1923'e baktığınız zaman ikinci bir prensibi de çok iyi görüyorlar, toplumun her yönü birbiriyle ilişkilidir ve hepsi birbirini etkiler. Dolayısıyla değişmeyi başlatacağınız zaman ve itti-
receğiniz zaman her tarafa aynı ağırlıkta önem

vererek hepsinin değişmesi için stratejiler geliştirmek lazım. Bu inanılmaz bir genel görüş meselesi. İnsan hakikaten hayret ediyor, bir, harbi kazanıyorsunuz, belki dipnot olarak belirtmek lazım; Kurtuluş Savaşı yalnız Yunanlılara karşı verilmemiştir, herkes iyi biliyor ama bir kere daha altını çizmek lazım, Kurtuluş Savaşı bütün Batıya karşı verilmemiştir, Almanya dahil. Yani Birinci Dünya harbinde müttefikimiz diye geçinen Almanya dahil, ama İngiltere, Fransızlar, Arnavutlar, Sırlar herkes. Ve bunların hepsi Yunanistan'ı teşvik etti. Kurtuluş Savaşı hepsine karşı verildikten sonra yalnız içerinin önemli "biz ne istiyoruz?" meselesi geldiği zaman da, jet uçağı yahut güzel cilalı pabuç değil, düpedüz, açık seçik yeni bir toplum düzeni istiyoruz bu toplum düzeni, dinden, dini hurafelerden, bağnazlıktan ayrılmış, şeriatın ayrılmış hukuk devleti olacak.

Bir dipnot daha: bütün sanayi öncesi toplumları çok amorf yani şekilsiz, gevşek bağlarla bir araya gelmiş bir düzendir. Onun için padişah ne derse olur, bu hukuk düzeni değildir, yahut müftü ne derse olur bu hukuk düzeni değildir. Cumhuriyeti kuranların aradığı çok düzgün bir hukuk sistemi, bunu da böyle iki sene içerisinde çıkaracaksınız oturup uykuya yatarak yapamazsınız, biraz Fransızların ne yaptığı biraz İtalyanların ne yaptığı, biraz Romenlerin ne yaptığı derken bir hukuk sistemi çıkıyor ortaya. Ortaçağa ait olan şeriat ve padişahlık düzeninin dışında. Bunu çok iyi görüyorlar. Bunu kökünden halletmek için de bütün bir evvelki toplum düzenine, universal toplum düzenine ait, bir evvelki tarım toplumu düzenine ait bütün kurumları yok saymaya başlıyorlar ve bunu beceriyorlar bu müthiş bir şey. Onun yerine de yenilerini koyuyorlar. Yahut sadece yüzde 3'ü okuyazar olan insanları artırmak için bir sürü teknik düşünüyorlar. Bunların başında alfabeyle basitleştirmek geliyor. Herkes bar bar bağıyor, Suriyeli bir sosyolog var "siz tarihle ilginizi kestiniz" dedi. "Siz dediğiniz kim" dedim "Türk Halkı". Türk halkının tarihinde yazı var mıydı. Yazıyı memleketinizde kaç kişi biliyordu, yüzde 3. Zaten yüzde 3'ü de tarih kaynaklarına gitmiyordu. Tarih bugün uzmanlaşmış bir iştir. Uzmanlar her zaman yetişir, onlara gidersiniz okutturursunuz olur biter. Bütün bu kitapları yeniden basmak isterseniz, zaten bu 5 bini geçmez. Onun için bunlar masal, efendim siz her şeyi yıktınız, yaktınız falan. Hayır, çok açık seçik sadece yüzde 3'ü okuyazar olan bir memleketin ve basılmış kitap sayısı, ki o da Suaviler den başlıyor bildiğiniz

Kurtuluş
Savaşı
yalnız
Yunanlılara
karşı
verilmemiştir,
herkes
iyi biliyor
ama
bir kere
daha
altını
çizmek
lazım,
Kurtuluş
Savaşı
bütün
Batıya
karşı
verilmiştir,
Almanya
dahil

gibi 1830'lar mıdır, 40'larmıdır neyse, çıka çıka ortaya basılacak ve bütün halkı ilgilendirecek kitap sayısı belki bin geçmez. Devleti ilgilendirenleri de alın beş bin. Bugün bizim gibi sosyal bilimcilerin kitapları beş biner, beş biner basılıyor. Bunlar sırf muhalefet yapmak için söylenen, ve dünyanın nerede durduğunu, insanlık tarihinin nerede durduğunu bilmeyen insanların söyledikleri şeylerdir.

Pekala birincisi yazıydı. İkincisi eğitim sistemi: eğitim sisteminde eğer hakikaten tarım toplumunun dışına çıkacaksa sanayi toplumunun gerekliliklerini anlayacak ve geliştirecek bir nüfus istiyorsanız, bu, islami kaynakları öğrenerek olmaz. Bunun için başka şeyleri öğrenmek lazım. İster mühendislikte olsun, ister müspet bilimlerde olsun, ister hukuk gibi normatif bilimlerde olsun, mutlaka yeni bilgiye ulaşacak insan lazım. Bunun içinde eğitim sisteminin inanç sisteminin dışında gelişmiş olan tarafına bakmak lazım. Bence bu da çok büyük adımlardan biriydi. Biz bunu şimdi böyle, sokak münakaşası haline getirdik, efendim işte imam-hatip okulu da, hayır imam-hatip okulu değil işte nedir, medrese, medrese değil mühendis mektebi, mühendis mektebi değil, TÜBİTAK. Şimdi, "bir dakika duralım" demek lazım. Siz ne istiyorsunuz? Laf olsun diye eğitim olmaz, bundan elli, yüz sene evvel neredeyse sultanlar bile daha abc'si olmayan insanlardı. Biz şimdi dünyayı kavramaya ve bunun kaynaklarını işletmeye, hatta elverişli insan düşüncesi yaratacak yeni bir eğitim sistemi istiyoruz.

• **Mehmet Türkay** - Aslında süren bir iktidar mücadelesi değil mi ?

• **Mübeccel Kıray** - Sonunda oraya gelir. Senin sorunun cevabı evet, ama bu yapılırken iktidar mücadelesi gibi verilmiyor. Bu işte o Suriyeli sosyologun dediği gibi, tarihle ilgili kestik. Neresiyle kestik? Türkiye'de yahut islam aleminde kaç tane yorum var Kuran'da, bilmekle ne olacak? Şimdi herkesin kabul ettiği bir şey var; bir, halkın yaşadığı inanç sistemi var, bir ulemanın yani din adamlarının, "din bilginleri"nin düşündüğü, tefsir ettiği yeniden yorumladığı bir dil var, bir de Kuran'ın dili var. Kuran o kadar gevşek yazılmış, o kadar çeşit çeşit tefsire açık bir şey ki, işte tamam, insanlar aya gittikten sonra o Kuran'da vardı diyorsunuz. Ama Kuran'da bunu bilmek sizi aya götürmüyor. Ama kafi miktarda fizik bilerseniz, veya astronomi bilerseniz aya değil marsa bile gidebiliyorsunuz. Bunun ikisi arasındaki büyük farkı herhalde herkes her zaman görüyor da

her zaman söylemiyor. Dolayısıyla, mesele yalnız inanç sistemini devletin parçası olmaktan çıkarmak değil, yeniden gelişmeyi sağlayacak bilgiyi, öğrenmeyi ve üretmeyi mümkün kılacak bir eğitim sistemini getirmektir. İşte bunu Tevhidi Tedrisat olarak verirler hikayeyi, üniversitenin yeniden örgütlenmesi vs.

1923 inkılaplarını saymakla bitmez, ve onları ne kadar sayarsanız görüyorsunuz ki bu sanayi toplumu olmak yolunda, ve çabuk sanayi toplumu olmak yolunda son derece bilinçli atılmış ve son derece isabetli teşhislerle gidilen, adım adım geliştirilen bir yol. Hiçbir toplum, bir geceden öbür geceye başka bir toplum haline gelmez. Büyük Nutuk okunursa günden geceye bir sanayi toplumu olma yapısını oluşturmak için 1920'lerden 1930'lara kadar geçen süreçte, neler yaşandığı ama hiç nihai gayenin kaybedilmediğini görürüz. Nihai gaye taklit etmek değil, eşit olmak veya hakiki bir sanayi toplumu olmak, sanayi toplumu olmanın temel meselesi de tarım toplumuna ait ilişkilerden ve kurumlardan kurtulmaktır.

Bu çok basit bir formül gibi görünüyor. Şimdi bunu yapmak o kadar kolay değil, yani kolay değil demek bile komik oluyor, bayağı mucizevi bir şey bu. İngiltere bunu oldukça yavaş yaşamış, orada da kan dökülmüş, orada da birinci Charles tahttan inmiş tahta çıkmış, hemen parlamento açılmamış, evvela yalnız asillerin olduğu, işte o şey Lordlar Kamarası açılmış, Lordlar Kamarası açılmasına mukabil esnaf gelmiş oturmuş sıralarda. Fransa'daki daha beter. Oturup ta bunları anlatmak lazım değil herhalde hiç kimseye. Yahut İspanya, Portekiz. Uzun seneler, müthiş büyük diktatörlükler içinde yaşamışlar. Ve bu diktatörlükler dinle ilişki halinde. Franko'dan sonraki aşamanın bu kadar kolay gelişmesinin sebeplerinden biri, Franko'nun kiliseyle yaptığı anlaşma çözülüyor. Ondan sonra on büyük sanayi devletinden biri haline geliyor. Bu da tabii ikinci dünya harbinden sonra.

Türkiye'de hala Birinci Dünya Harbi sonunda tarım toplumuna ait kurumları yok etmek ve onun yerine sanayi toplumuna has kurumları acilen kurmak durumunda. Bunu kabul ettirmek ancak daha önce yaşanan felaketlerle mümkün olmuş. Herkese bunu göstermenin tek çaresi padişahın kaçtığını göstermek, müftülerin, şeyhülislamın verdikleri fetvaların ne kadar işlevsiz olduğunu göstermek, tabii en mühimi dış dinamiklerin müdahalesini en aza indirmek, kapitülasyonları kaldırmak vs.

**Mesele
yalnız
inanç
sistemini
devletin
parçası
olmaktan
çıkarmak
değil,
yeniden
gelişmeyi
sağlayacak
bilgiyi,
öğrenmeyi ve
üretmeyi
mümkün
kılacak
bir eğitim
sistemini
getirmektir**

Gözden kaçan bir taraf var. Tarım toplumunun en büyük özelliği nüfusunun yüzde 80'inden fazlasının kendi kendine yeten nüfus oluşudur. Bu tip toplumların da en büyük gelirini, herkesin bileceği gibi, ama bu günlerde kimsenin hatırlatmak aklına bile getirmediği tek bir vergi oluşturur, Öşür. Diğer vergiler "rüşum" adı altındadır, yok işte limanlardan bir miktar alınır vs. gerisini padişah imtiyaz olarak verir, bir de üstelik vergiden muaf tutar, bitti. Peki nedir bu memleketlerin zenginliği? Öşür tarımdan alınan vergidir ve bütün tarım imparatorluğunun temelini bu tür vergiler teşkil eder. Ya köylüden alırsınız, ya beyden alırsınız o pek fark etmez, ama bir yerden alırsınız, ve bu tarımın artı ürünü hikayesidir. Bilmem kaç senelik harplerden ve büyük verimli arazilerin elden çıkmasından sonra Türkiye devleti kurulduğu zaman Türkiye devletinin elinde gelir kaynağı olarak hiçbir şey kalmamıştı. Osmanlı imparatorluğunun en az verimli toprakları Orta Anadolu kaynaklarıdır, Doğunun da dağlık arazisinde tarım diye bir şey yok ki. Batıdaki topraklar ve Çukurova da yabancıların eline geçmiş ve köylü perişan. Onu hiç unutmamak lazım. Hiçbir memlekette olmadığı kadar Türkiye'de kadın nüfusu erkek nüfusun yüzde 4'ü kadar daha fazla o zaman. Çünkü erkek nüfus kırılmış, harplerde. Ne yapıyorlar, kırsal yöre nüfusuna toparlanma fırsatı vermek için, bildiğiniz gibi "öşür" kaldırılıyor. Öşürü kaldırmak çok büyük cesaret. Çünkü temel Cumhuriyeti kuranlar neredeyse bindikleri dalı kesiyorlar diyeceksiniz ama değil.

• **Mehmet Türkay** - Bir meşruiyet meselesi de var orada, çünkü Osmanlı'nın vergisi Öşür.

• **Mübeccel Kıray** - Tabii o da var. Öşür tarım toplumuna has bir vergi tarzıdır.

• **Mehmet Türkay** - Bazı iktisatçılar bu konuda; "Öşür kaldırılmakla sanayileşmekten vazgeçilmiştir, yani klasik tarımdan sanayiye aktarım olanağı ortadan kalkmıştır" diyorlar.

• **Mübeccel Kıray** - Onlar şaşkın ördek, ters taraftan dalıyor. Şimdi sanayiye geçişte mühim olan şey tarımda verimin artırılmasıyla, özellikle öküzden ata geçme, attan sabana geçme aşamasında ürünün 4-5 misli artmasıyla öbür taraflarda artı ürünün artmasının, tüketimden artan tarafının ticarete yatması, ticaretten kazanılanın sanayiye yatmasıyla o karşılanmıştır. Eğer siz vergi olarak düşünmez de, tarımda artı ürünü artırıp ondan sonrasında kazanılacak fazla gelirin sanayiye ya-

tırılacağını düşünürseniz, çok daha rahat düşünürsünüz. Öşür zaten köyden o kadar az geliyordu ki, ne Türkiye Cumhuriyetine bir şey veriyordu, ne de köylüye bir şey geliyordu. Çünkü öşür en küçük köylü üretiminin verebildiği yüzde 10'dur.

Yani en kıraç topraklarda hiçbir gelişmeye fırsat vermeden, çıkarılan üründen verilen bir vergi. Şimdi, Batı Anadolu'da mültezimler vardı, bu mültezimler klasik mültezim cefasını ortaya çıkarmışlardır. Çünkü onlar yalnız öşür almıyorlardı, öşürü devlete verdikten sonra geri si kendilerine kaldığı için, muazzam bir eziyet tatbikiyle köylünün elinde ne varsa alıyorlardı. Bu sefer yalnız hükümet az vergi almış oluyordu, bir de köylü daha fakir hale düşüyordu, mültezimler de bu parayı dışarı kaçırıyorlardı, yahut kendi tüketimlerine sarf ediyorlardı. Bu daha ters bir hikaye idi. Hem vergi toplama tarzının ilkeliğinden, hem verginin zaten ilkel üretilmiş tarımdan alınması yüzünden öşür işlevsiz kalmıştı. Onun için kaldırıldığında herkes rahat nefes aldı. Ne mültezim kaldı, ne eziyet edilen köyler kaldı, ve de ilkel yollarla yapılan tarımın artık iş görmeyeceği anlaşılarak ortadan kaldırıldı. Ama bunun yerine ne kondu diye bakarsanız, ben vergici değilim ama bir tür gelir vergisi konuldu. Hayvan başına alınan vergi, dönüm başına alınan vergi, dolaylı vergiler, artı çok önemli, Türkiye'nin gelişmesine yardım edecek başka düzenler, bir, yol mükellefiyeti kondu, yani köylü o kadar fakir ki, parasal veya başka türlü bir vergi alınamıyorsa, işgücü vergisi alındı, senenin şu kadar günü yol yapımında çalışması, ortaya çıktı. İkincisi, Karadeniz' deki kömür madenlerinden Fransız şirketi gitti, ondan sonra kömür madenlerinde çalışma mükellefiyeti çıktı, aynı şekilde senenin şu kadar günü madende çalışacak diye. Evet bunlar angarya ama vergisini veremeyen kırsal yöre için bunlar topluma katkıdır. Ve bu söktü, ne zamana kadar 1940'a kadar, 1940'ta bunların hepsi kalktı, bu vergi mükellefiyetleri, çünkü hem nüfus çoğalmıştı, hem tarımsal gelir nispeten çoğalmıştı. Öşürün kalkmasının Türkiye'de saray-köylü ilişkisinin yani hakiki tarım toplumu özelliklerinin en büyüklerinden bir tanesinin kaldırılması anlamına gelir. Padişahlığın kaldırılması kadar ben ona önem veriyorum. Çünkü denklemin iki tarafı eşitlendi. On dan sonra yeni düzenler kurulmaya başlandı. 1930'larda tarım planlaması var, daha fazla üretim için neler yapılabilir, tabii orda hemen sağlık meseleleri ortaya çıkıyor. Çünkü dökülüyor nüfus. Sıtma, frengi, humma mücadelesi,

Kırsal
yöre
nüfusuna
toparlanma
fırsatı
vermek için,
bildiğiniz
gibi "öşür"
kaldırılıyor.
Öşürü
kaldırmak
çok büyük
cesaret.
Çünkü
temeli.
Cumhuriyeti
kuranlar
neredeyse
bindikleri
dalı
kesiyorlar
diyeceksiniz
ama
değil

yani insan 1923'lerden 30'lara, 40'lara kadar yapıları düşün­düğü zaman böyle balon gibi yukarı­lara kalkmak geliyor insanın içinden. Tamam köylü, fakir, hasta, ölüyor. Peki hem öşürü kaldır­ıyorsunuz, hem bütün sağlık hizmetle­rini yeniden ayarlıyorsunuz, sıtma ilaçları be­dava veriliyor, verem taraması yapılıyor, Kara­deniz civarında frengi, humma mücadelesi ya­pılıyor, Güneydoğu'da trahom mücadelesi ya­pılıyor, bütün Türkiye'de sıtma mücadelesi ya­pılıyor, dünyaya misal oluyor. Peki nedir bu sağlık hikayesi, ha işte Türkiye'deki nüfusun büyük tarafını ayağa kaldırabilmek... Yoksa herkes İstanbul'da Amerikan hastanesi o za­man da var, gidiyor, fark etmiyor. Hayranlık duymamak mümkün değil, ne kadar çok taraflı bu iş ele alınmış?

• **Mehmet Türkay** - Bunlar çağdaşlık pro­jesinin temeli...

• **Mübeccel Kıray** - Bunlar temel, çağdaş­laşma, sanayi toplumu haline gelmenin temel taşları.

Ve bunların hepsine birden el atılıyor, hep­si birden geliyor, ama bu gelişirken çelme tak­kan yok mu? İçeride de vardır, dışarıda da var. Kürt Sait isyanları, Konya'da bilmem ne isyanları, Menemen hadisesi, Nakşibendi ha­disesi. Ama ne oluyor, işte bu 1938-39'lara ka­dar geliyor, son derece hızlı gidiyor. Benim ku­şağım biz o zaman lise talebesiydik, biz bunla­rı veri sayardık, bu geri dönülmez bir şey, böy­le devam edecek. Niye etmesin çünkü sanayi toplumu böyle oluşuyor. Sanayi toplumundan tekrar toplayıcılığa, avcılığa dönecek değil ya toplum, böyle devam edip gidecek. İkinci Dün­ya Harbi çıkıyor, bu harpler çok önemli, harp olduğu için sefalet olduğu için değil, toplumun bütün yapılarını etkilediği için çok önemli. O zaman Türkiye çok temelde bir mücadele veri­yor ve bir imtihan geçiriyor. Bu kurumlar yaşar mı, yaşamaz mı? Şimdi herkes İsmet Paşa iyi yaptı, iyi yapmadı kavgasını eder. Refik Say­dam şöyleydi... Mesele onlar değil, Ahmet Bey, veya şu paşa bu paşa değil, mesele, İkin­ci Dünya Harbi sonuna Türkiye bütün modern kurumlarıyla vardı. Ve arkaya bakmadan var­dı. Efendim çok açık çektik. Evet, tabii 6 mil­yon insanın üç ayda öldüğü bir dünyada bura­da eziyet çekildi. Çorap giyemedi birçok insan, ama herkese Amerikan bezi, herkese basma, herkese ekmek verilebildi.

Peki o zaman ne oldu diyeceksiniz bu böyle bittiği zaman? Bu sefer yine dış dina­mikler, iç dinamikler meselesi. Türkiye Cum­

huriyeti hükümeti acilen Birleşmiş Milletler me­selesine katılabilmek için çok partili rejime geçmek fikrini tekrar ortaya attı. Şimdi çok partili rejim ta,

Osmanlı'dan beri vardı. Yeni bir şey değil Türkiye için. Ama ne zaman böyle bir şey olsa özellikle değişimlerin geri gitmesini isteyenler tarafından hep kötüye kullanılmış bu çok açık birşey. Buna şairlerimiz de dahil, devlet adam­larımız da dahil. Serbest Fırka zamanında, efendim hayır dediler de evet dediler de, ka­pattılar, e tabii, kardeşim yani. İnanılmaz bü­yük­lükte temel değişiklik geçiriyor, olmazsa ol­maz bir değişiklik geçiriliyor. Ve İkinci Dünya Harbi sonunda bir kere daha ortaya çıkıyor bu, ve tabii, o zamanki devlet adamlarının ka­rarıyla memleketin en büyük faydası bütün uy­gar gruplarla beraber olmak. Ne bu? Çok par­tili rejime geçiş. Geçiyoruz ondan sonra büyük çalkantılar başlıyor. Her ne kadar sözlü anlaş­malar yapılıyorsa da bir de bakıyorsunuz, Hi­lafetten söz edilmeye başlanıyor. Ne demek Hilafetten bahsetmek? Tarım toplumuna dön­mek. Peki tarım toplumuna ne olacak? Bir, çok partili rejim geliyor, ikincisi traktörleri al­maya neredeyse mecbursunuz diyorlar. Trak­törler hakikaten yepyeni teknoloji olduğu için, hakikaten köylülüğün dibini kazımaya başlı­yor. Hakiki tarım toplumu köylüsünü çözmeye başlıyor.

• **Mehmet Türkay** - Marshall Planı, yar­dımlar...

• **Mübeccel Kıray** - Amerikan sanayii üç ay gibi kısa bir zamanda bütün sanayiini tank ve gemi yapımına dönüştürdü. Yani harp eko­nomisine geçti. Barış geldiği zaman, özellikle tank gibi harp malzemesini üretmeye yönel­miş sanayiini barışa çevirmenin en kısa yolu olarak tarım aletleri yapmakta buldu. Çünkü bütün dünyanın tarım aletlerine ihtiyacı var. Köylülüğün büyük çapta temizlendiği yer Ku­zey Amerika, ve Avrupa'nın batısı, doğusu bi­le değil. Türkiye'de nüfus 18 milyona çıkmış nüfus gittikçe de artıyor. Rahatlamış, gevşe­miş. Tarımın kritik olduğunun da farkında, tarı­ma yatırım yapmaya hazır bir memleket. Ve barış ekonomisine dönen harp sanayii, Türki­ye'ye traktör ve diğer tamamlayıcı aletler de veriyor.

Bu Türkiye'de tarım toplumunun bir daha geri gelmemek üzere gitmeye başladığının tem­el göstergesi. 1920'lerden 1950'lere kadar da bir türlü tarım nüfusunu hareketlendireme­nin temel meselesi buydu, bir türlü yeni

Öşürün
kalkmasının
Türkiye'de
saray-köylü
ilişkisinin
yani
hakiki
tarım
toplumu
özelliklerinin
en
büyüklerinden
bir tanesinin
kaldırılması
anlamına
gelir.
Padişahlığın
kaldırılması
kadar
ben
ona
önem
veriyorum

teknolojiye geçilemiyor, yeni miktarda üretim yapılamıyordu. Öşürü kestiler sanayiye geçilemedi diyenlerin de asıl yanlışlığı nokta bu. Öşürü alsan da almasan da sabanla tarım yapan bir köylülükten, sanayi toplumuna geçilemez, kafi artı ürün elde edilemez. Onun farkında değiller. Yani millet bir terslik bulsun da itham etsin diye, böyle Diyojen'in namuslu adam aradığı gibi hata arıyor, ve hepsi yanlış. Çünkü temelde mesele sınırlı toplumu haline nasıl gelir?

Şimdi biraz atlayalım ve bugünkü Avrupa Birliği meselesine gelelim istersen.

• **Mehmet Türkay** - Belki burada şu söylenebilmir mi hocam; 1945 sonrası yeni bir dünya düzeni kuruluyor, soğuk savaş var, ABD güçlü ve önder pozisyonda, zaten Avrupa ciddi bir tahribat içinde savaşı kendi topraklarında yaşamış, yeniden yapılanması lazım. Tam bu süreçte, Avrupa'da savaşı bir daha bu kıta üzerinde yaşamayalım diye önce sektörler arası bir işbirliğine gidiliyor ve süreç böyle başlıyor. ABD'de bunu destekliyor, o süreç içinde...

• **Mübeccel Kıray** - Çünkü satışını yapacak.

• **Mehmet Türkay** - Ve bu süreç içinde Türkiye'nin önüne Avrupa Ortak Pazarı'na üyelik meselesi geliyor. Hatta, Yunanistan başvurunca dönemin Dışişleri Bakanı çok sinirleniyor bu duruma, "biz nasıl uyuduk, hemen bizim de başvurmamız lazım" gibi bir refleks var.

• **Mübeccel Kıray** - Hatta Avrupa'nın da benim bildiğim -ben tabii, siyasi tarih çok bilmem- bir şey var 1950'lerden 1960'ların sonuna kadar Avrupa kendini toparlamaya çalışıyor ve bu toparlamanın başında bir daha harp etmeyelim meselesi vardı tabii. Bir daha harp etmeyelim meselesinin alt tarafı eminim onlar bunu biliyorlardı, ama yazılı olarak ortada yok, yalnız kömür, demir madenleri meselesi değil bir de paylaşım meselesi var. Bir de daha da paylaşım için kavga etmeyelim meselesi var. Çünkü Birinci ve İkinci Dünya Harpleri bir paylaşım savaşıydı. Hem, Ortadoğu'nun, Osmanlı İmparatorluğunun, hem daha uzak yerlerin paylaşımı meselesi. Oralarda kavga etmeyelim hikayesidir o. Ve o aralarda Türkiye'nin de hem prestiji çok daha yüksek olduğu için, hem Avrupa'nın içinde kavga etmek, paylaşım kavgası iddiası olmadığı için, her zaman Türkiye Yunanistan'dan daha prestijli, daha sözü dinlenen, daha sağlam bir ortak gibi görülüyor. Ve benim bildiğim yalnız bi-

zimkiler niye müracaat etmedik demiyorlar, iki şey teklif ediliyor Türkiye'ye, bütün kavgaya gürültüye rağmen, işte Churchill geldi gitti, İsmet Paşa anlaşta anlaşmadı, 12 adaya teklif ediyorlar bize. Çünkü Türkiye daha güvenilir memleket. İtalya'nın müstemlekeleri paylaşılırken. Hiç Türk kalmamış oralarda silme Yunanlı var. Biz Yunanlı nüfusunu bertaraf edebilmek için çok büyük meseleler yaşamışız. Bu da ayrıca konuşulabilir, bugüne gelince onlar da olacak. Hayır diyor. Yani her zaman bu var. Ortak Pazar meseleleri çıktığı zaman da Yunanistan ilk müracaatı yaptığı zaman daha açıklanmadan, hemen Türk hükümetine haber veriliyor. "siz de hemen müracaat edin ikinizi birden alalım". Şimdi şurada şöyle bir mukayese yapılabilir: 1920'lerden 1950'lere kadar olan büyük vizyon, Türkiye'nin her yerde birinci sınıf devlet muamelesi gördüğü ve kendi içinde de bu kadar büyük kurumsal ve yapısal değişiklikleri değiştirdiği yerde, 1955'lerden, 60'lardan, sonraki hükümetlerin kısırlığı ve darlığı inanılmaz bir şey. Düşün ki Türkiye bütün o Paris anlaşmasından beri Türkiye, Osmanlı'nın Avrupa'ya kabul edilışinden sonraki bütün aşamalarda her şey mücadeleyle alınmıştır, ama alınmıştır. Türkiye posta birliğinde Avrupa'nın parçası olmuştur, Türkiye sporda Avrupa'nın parçası olmuştur, Türkiye sanatlarda Avrupa'nın parçasıdır. Avrupa güzellik kraliçeliğinde vardır, bu durumu biraz da şaka olsun diye söylüyorum. Ne kadar Avrupa örgütü varsa Türkiye oraların üyesidir. Gelir dayanır NATO'ya. NATO çok büyük bir adımdır, ve adı Kuzey Atlantik Paktidir. Ona rağmen Türkiye, kayıtdışı kabul edilir.

• **Mehmet Türkay** - Böyle bir süreç başlıyor ancak Türkiye'de bir anlamda kısmi bir direnç de var, diyebilir miyiz?

• **Mübeccel Kıray** - Ne olduğu belli değil, kimlerin direnç gösterdiği belli değil. Ben ordu-nun bile direnç gösterdiğini zannetmiyorum, çünkü ordu NATO'nun parçası. NATO'ya tam entegre hale gelmiş. Nasıl ben sizin parçanız değilim der ki? Sonuçta tökeziyor Türkiye hükümetleri.

• **Mehmet Türkay** - Sonuçta Türkiye ile Avrupa arasında bir ilişki başlıyor. Bu ilişki aynı zamanda Türkiye'nin çağdaşlık projesinin içinden gelen, yani ona uygun bir gelişme diye düşünüyorsunuz.

• **Mübeccel Kıray** - Ona uygun diye düşünüyorum tabii. Başından sonuna kadar. Ancak, Türkiye'nin bu sürece entegre olamaması

1920'lerden
1950'lere
kadar da
bir türlü
tarım
nüfusunu
hareketlendire-
memenin
temel
meselesi
buydu,
bir türlü
yeni
teknolojiye
geçilemiyor
yeni
miktarda
üretim
yapılamıyordu

Türkiye'nin seçimi değil, o zamanki Türk hükümetlerinin vizyon eksikliğinden gelen seçimdir bence.

• **Mehmet Türkay** - Özal'ın Avrupa Birliği'ne başvurusu var ve geri çevriliyor.

• **Mübeccel Kıray** - İşte oraya gelmek istiyorum. İkinci Dünya Harbinden sonraki dünya soğuk savaşla beraber yuvarlandı, yuvarlandı. 1980'lere geldiği zaman, Avrupa kendisinden emin hale geldi. Özellikle Almanya'nın, Ost-Politik dediği bir şey var ya, Doğu Avrupa üzerindeki talebi yeni baştan, özellikle İngiltere, Fransa ve Almanya arasında Avrupa Birliği'nden biz ne bekliyoruz pazarlığını ortaya çıkardı. O pazarlığın içerisinde, Almanya soğuk savaş bitecek dolayısıyla ben Doğu Avrupa'da söz sahibi olacağım derken, Mitterant zamanı Fransa'sı, tamamen Ortadoğu'ya ben daha fazla hakim olacağım, dedi. İngiltere'nin her zamanki talepleri bütün dünyaya ait zaten. O bütün dünyaya ait olduğu içinde ABD ile birlik hareket ediyor.

Ama Avrupa Birliği içerisinde en önemli mesele, kendi kaynaklarını Portekiz için, İspanya için, yok Yunanistan için kullanırken, asıl mühimi hala tıpkı 19. Yüzyılın sonunda ve 20. yüzyılın başındaki iki harpte olduğu gibi Fransa ile Almanya biz Avrupa dışında nereden ne bekliyoruz ve ne alacağız meselesine indirgedi soruyu. Bu hareketin içerisinde bütün pratik neticeleriyle Doğu Avrupa'nın Avrupa Birliği içerisinde Almanya'ya bırakılmasına bence karar verildi. Hala orası Hitler zamanındaki gibi Almanya'nın hayat sahasıdır. Bunun içinde Fransa'nın hayat sahası problematik haline geldi. Fransa hem İran'da, hem Irak'ın güneyinde, hem Irak'ın kuzeyinde ve Türkiye'nin güneydoğusunda kendi payına düşeni ABD müdahale etmeden alma sevdasına düştü. Tabii, buralar o kadar münazaalı yerler ki, özellikle petrol bakımından bu üç söylediğim yerde, bu üç yer birden bire hepsi arasında pazarlık konusu oldu. Şimdi ben gazetelere gitsem bulabilirim ne zaman ne olduğunu, Avrupa Birliği'ne rağmen bakıyorsunuz arada bir ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, Antiller'de bir adada toplanıyorlar. Gene dönüyor dolaşıyor hikaye bir de bakıyorsunuz Camp David'de beşi bir araya geliyorlar. Bunlar niye bir araya geliyorlar, ne tam AB, ne tam G-7'ler, peki ne bu? Bütün paylaşımın pazarlığı tekrar yapılıyor. Pazarlıkta anlaşamadıkları hikaye ve hala soru işareti olarak kalan mesele bence, Irak ve güneydoğu Türkiye'dir. Ve Güneydoğu Türkiye problem olduğu kadar, özellikle Fransa bunun nihai ola-

rak AB'nin içine girmesini istemiyor, çünkü o zaman İngiltere ve Almanya eşit ağırlıkta olacak, ABD zaten burada. Fransa'nın hırçınlığı oradan geliyor. Fransa bunu AB'ye rağmen durdurabilmek için Mitterant zamanında çok ince bir Kürt Politikasına girişti. Bayan Mitterant'ın ziyaretleriyle, Fransa'daki Kürt Araştırması meseleleriyle, bütün Avrupa'daki Kürtleri organize etmekle... Sadece Fransa değil, bunu İngiltere ve Almanya da yapıyor. ABD haydi haydi yapıyor ama Fransa daha ince politika uygulayarak daha fazla kontrol etmek istedi ve maalesef Bayan Mitterant bunu sabote etti. Ben diyorum ya, harpler hep ters teper, hiç ne olacağı belli olmaz diye. Bu gürültünün içinde Almanya ve İngiltere Kürt kartını oynamaktan vazgeçtiler. Paylaşım, Doğu Avrupa, ve İngiltere, Irak'taki alabildiği kadar, Mısır'da alabildiği kadar meseleye fit oldular. Ama Fransa hala açıkta. Ve ABD'nin meseleyi nasıl halledeceği belli değil. Bu arada Türkiye, kaba tabiriyle "atla eşek tepişirken arada kalan katıra döndü". Çünkü ne Kürt meselesini halledemiyor, politik aşamada, ne de İngiltere, Almanya ve Fransa'yı ayrı ayrı tatmin edebiliyor, ne de ABD'yi aradan çıkarabiliyor. Bu sefer bu zayıflık içerisinde, Yunanistan böbürlenmeye başladı tabii. Kıbrıs'ın uzun zaman çözülmemesinin sebebi de bu. Kuzey Irak'ı yahut Irak'ı genelde halletseler, Kıbrıs'ta çözülebilirdi. Çözmeyip ellerinde koz olarak tuttular, küt deseler çözerler, yok burada çözülmeyecek bir şey yok.

Şimdi görünen manzara, ABD Irak'ta battığı kadar, Fransa kendisini arada tutmaya çalışıyor, çünkü Fransa'nın Güney Irak'ta çok büyük yatırımları var. İran'da da var. Şimdi ne evet diyor, ne hayır diyor ortada tutuyor, kamuoyum diyor, laiklik diyor. Ama onun asıl meselesi tabii, AB'ye girmiş bir Türkiye'nin ABD ve Almanya arasında Fransa'ya ne yapacağı belli değil. Bütün birliğe rağmen, hala dünya hakkındaki bu büyük, önceden sanayileşmiş memleketlerin talepleri birbirine ters düşüyor.

• **Mehmet Türkay** - Çizdiğiniz tabloya göre AB çatışan çıkarların birliği, dolayısıyla Türkiye'nin nereye gireceğine dair o kadar da pembe bir tablo çizmek ne kadar gerçekçi?

• **Mübeccel Kıray** - Evet ama Türkiye'nin başka bir çaresi yok

• **Mehmet Türkay** - Sorun burada, o zaman sorun daha çok sanıyorum jeopolitikle ilgili.

• **Mübeccel Kıray** - Tabii yani Irak filan dediğiniz zaman bunun genel adı jeopolitiktir.

Kimlerin
direnci
gösterdiği
belli
değil.
Ben
ordunun
bile
direnci
gösterdiğini
zannetmiyorum,
çünkü
ordu
NATO'nun
parçası.
NATO'ya
tam
entegre
hale
gelmiş

Yani niye Baltık'larda mesele çıkmıyor da, Türkiye'de çıkıyor, Güneydoğu da çıkıyor.

• **Mehmet Türkay** - Bu noktada ABD ve Avrupa arasında bir tercih sözkonusu. Daha doğrusu bu ikisini sizin söylediğiniz çerçevede nereye kadar ayırabiliriz ki?

• **Mübeccel Kıray** - Şimdi bunlar çok ince politik meseleler ve ben belki de AKP'nin naifliğinin burada işe yarayacağını düşünüyorum. Çünkü naif, hakikaten naif. Yani İstanbul'da bile ne yapacağını bilen bir insan değil, sadece taraftarlarına müteahhitlik vererek iş görmeye alışmış bir insan. İşte gidiyor araba istiyor, yani dünyanın bu kadar çetrefil zamanında bu nasıl olur?

Ben şöyle düşünüyorum; ABD Avrupa'yı dışlayamaz, muhakkak tutacak. Peki, ABD aynı zamanda Ortadoğu'yu dışlayamaz, hayat memet meselesi onun için buralar. Türkiye burada hiçbirinin bırakabileceği bir yerde değil. Kendi aralarında kardeş kavgası gibi, hem kavga ederler, hem anlaşmaya çalışırlar, kendi çıkarları olduğu kadar. Türkiye'yi dışlamak hiçbirinin işine gelmez. Dördünün de işine gelmez. İtalya ile Portekiz gibi onlar da bu işi ABD ve Almanya'yla beraber götürüyorlar, hep ortalıkta bana düşeni almadım iddiasında olan bir Fransa var. Ama Fransa bunu sindirmek mecburiyetinde. Hani ikide bir de öyleyse Fas'ta girsin diyorlar, ama orada ben şey diyorum, "Fas Fransa'ya yakın ama Avrupa'ya yakın değil" bu ikisi farklı şeyler.

Şimdi orada şöyle bir şey var; Türkiye bütün o 1920'lerden beri gelen politik olgunluğunu kullansa burada Türkiye'nin kullanacağı çok düzgün bir çerçeve var. Eğer açıkça meselenin Kopenhag kriterlerinden daha fazla olduğunu ortaya koyabilse, tabii onlar da var ama ben onların en mühim olduğunu sanmıyorum. Kopenhag kriterleri bugünkü Avrupa Birliği içerisinde kabul edilmiş kriterler. Onlar bundan sonrasının münakaşasını yapıyorlar. Kopenhag kriterleri artı başka neler istenecek, Türkiye'de de bu hep çıkıyor, "bizden daha başka şey istenir mi?" ama kardeşim onların derdi bu. Türkiye ne kadar Almanya'yla beraber gidecek, ne kadar Fransa'yla beraber gidecek, ne kadar İngiltere ve ABD ile beraber gidecek? Türkiye bunu kendi çıkarına ne kadar kullanabilir? Bence çok kullanabilir. Hiçbir şey yapmasa gene alacaklar bana sorarsan. Tabii 14 senede alacaklar ama bırakmayacaklar yakasını. Böyle bir yerinden yakalayıp tutacaklar. Çünkü onların Ortadoğu ve Orta Asya

paylaşım çerçevesinde Türkiye'yi elinde tutan oldukça önemli bir kozu elinde tutmuş oluyor. Üçümüz beraber tutalım anlaşmasına vardıkları zaman bu iş yürür.

Öbür tarafını konuşmak gerekirse, 1960'lardaki hükümetler ne kadar vizyonsuzsa, şimdiki hükümetin görüşü diyelim vizyon büyük kelime onlar için, onlar kendi istedikleri bir tür sanayi toplumu olmayan ama tam tarım toplumu da olmayan, çünkü geçtik biz zirveyi aştık, çitin bu tarafına geçtik, ama kendilerine uygun yeni bir şeriat devleti, ılımlı islam diyorlar ama bu da sökmeyecek onun farkındalar... Graham Fuller bile bunun farkındadır bence. Ne iyi ettik bunları demokratik sisteme yedirdik diyor. Graham Fuller'in meselesi, demokratik sisteme, parlamenter sisteme yedirmek değildi ki, doğru dürüst bir şeriat sistemiydi, adam öldürmeyen bir şeriat sistemi, o bile vazgeçmiş bundan.

Tamam bu iyi bir aşama, Türkiye'nin önemli bir yapı değişikliğini realize ettiğini gösteriyor. Ama burada yapılacak şey, iyi bir diplomasi. Anlaşsınlar Ortadoğu'yu nasıl paylaşacaklarında bu biter. Anlaşmazlarsa ne olur? İşte bak orada diplomasinin çok önemi var. Çünkü diplomasinin ustalığına göre ya AB'ye gireriz, ve İngiltere ve Almanya'yla beraber Ortadoğu'nun kontrolünde söz sahibi oluruz, kısmen de ABD ile, yahut da ABD'nin kucağında kalırız, Fransa da bizim başımızda boza pişirir. Bu bir ihtimaldir. Çünkü ben katiyetle; asıl meselenin Türkiye'de Kopenhag kriterlerinin yüzde 100 yerleşip yerleşmemesi meselesi olduğuna inanmıyorum. Hatta Türk nüfusunun hareketlerinin vizesiz olması meselesi değil, asıl mesele Türkiye ile onların arasındaki Yakın Doğu meselesinin ne olacağıyla ilgili. Ve bugün o görünmüyor, hele Irak böyle çamura gömüldükten sonra hiç görünmüyor. Ama ben bırakmayacaklarını da düşünüyorum.

• **Mehmet Türkay** - Geçenlerde sizinle konuşurken bahsettiğimiz gibi çok yakın zamana kadar Türkiye aleyhine olan Yeşiller ve Sosyal Demokratlar gelip bugün toplantılarını Türkiye'de yapıyorlar, ve artık iki medeniyet arasındaki köprü işlevinin bu yolla hayata geçeceğini düşünüyorlar, söylüyorlar. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

• **Mübeccel Kıray** - Şöyle düşünülebilir mi acaba? Yeşiller Avrupa'daki parlamenterler içerisinde en sanayileşmiş olanların, sanayileşmemiş olanlar üzerindeki tasarruflarını tenkit eden gruptan biri. Bana öyle geliyor ki

Türkiye,
kaba
tabiriyle
"atla eşek
tepişirken
arada
kalan
katıra
döndü".
Çünkü
ne Kürt
meselesini
halledabiliyor,
ne de
İngiltere,
Almanya ve
Fransa'yı
tatmin
edebiliyor,
ne de
ABD'yi
aradan
çıkarabiliyor

onlar bunun farkındalar. Türkiye'deki azınlık haklarını, Kürt'lerin kültürlerini koruma mücadelesini yapıyoruz derken, Türkiye gibi bir memleketin Alman ve Fransız petrol şirketlerinin yahut idarecilerinin eline düştüğünü görüyorlar mı acaba? Ben oralarda olsam küt diye bunu sorardım.

Yoksa Kohl Bendit niye Türkiye'yi demokratikleştirsin, ben hiç öyle görmüyorum. Yoksa elhamdülillah bütün faşistliğimiz duruyor. Ve Kürt hareketinde bir tek başarı varsa o da ordunun gerilla harbini durdurmasıdır. Bu tıpkı kurtuluş savaşı gibi bütün Avrupa'ya karşı kazanılmış askeri bir zaferdir. Herkes yardım ediyordu, herkes arkalarında duruyordu, herkes onları bilmem ne yapıyordu ve bu durdu. Şimdi bizim İkinci Cumhuriyetçiler, veya Osmanlıcılar, veya Kürtçülerimiz ne diyor? Ordu yasaklayıcı, ordu gitsin. Kardeşim bu memlekette her kamuoyu yoklamasında yüzde 80 onlara güveniriz diyorlar.

Bence ordu için eşit şartlarda girerseniz başka. Onlarla asimetrik bir ilişkiye girersek bu yanlış. Ama ordunun Apo'yu bertaraf etmesiyle, içeride de sanayi toplumu olmaya kendi iç dinamiklerimizle devam edebilirsek, Avrupa istemese bile, bu kendiliğinden olan, eşit olan simetrik olmaya doğru giden bir ilişkidir. Hiçbir zaman hiçbir devlet artık tek başına var olamaz. Her halde Suudi Arabistanlılar'la işbirliği yapacak değiliz. Ki ne olduğu hala belli değil, bakalım sonra çıkar ne olacağı. Çin çok uzakta, Japonya çok uzakta biz gene kalıyoruz ABD ve Avrupa'yla. Ama eşit şartlarda ve sanayi toplumu olmamıza devam etmemize izin verecek politikaları oluşturmamızda ordu bir numaralı faktör olmaya devam edecek gibi geliyor bana.

• **Mehmet Türkay** - Çizdiğiniz tabloda, Osmanlı'nın son döneminde ortaya çıkan Avrupa-Osmanlı ilişkisinde Osmanlı'nın içerideki bugünkü "azınlık" meselesine paralel bir politika izlediğini görüyoruz. AB'nin bu son döneminde ayrıca bu yeniden tartışılıyor biliyorsunuz. Raporlar çıkıyor vs. oluyor. Şimdi ikisini karşılaştırdığımızda öyle bir sürecin sonunda bir Kurtuluş Savaşı meselesi yaşandı. Şimdi bugünkü tartışmada da yine aslında benzer tartışmalar yaşanıyor. Azınlıklar vakıflar vs. bir taraftan da bir ulus devletin, yeniden yapılanma süreci. Zaten öbür taraftan baktığımız zaman AB ulus devletin egemenliklerinin bir kısmının devredildiği bir proje. Sizce bir taraftan da ordu adı konmamış, adını çok koymadığı bir direnç gösteriyor. Çünkü geçende Genel

Kurmay Başkanının açıklamalarında taraftar olduklarını söylediğini görüyoruz.

• **Mübeccel Kıray** - Tabii, taraftarlar. Eşit, asimetrik olmayan bir sürece. Bu ikilem midir, onu konuşalım.

Tesadüfen Sevr'den söz edilmiyor. Avrupa'nın büyük üyeleri arasında hakikaten Sevr'i hatırlatan açıkça belli edilmemiş talepleri var. Hala, ben deminde söyledim ya, mesele Kopenhag kriterleri değil. Kopenhag kriterleri artı başka emeller var. Bu emellerin başında 20 sene süren Güneydoğu harbi var, artı hala müdahale istekleri var, Almanlar tarafından mı, Fransızlar tarafından mı gibi bazı talepler var. Ve bunlara kendisini uydurmuş olan Türkiye'deki gruplar var. Dışarıdaki gruplar da var, içerideki gruplar da var. Ve bunlar hiç durmadan bu meseleleri ısıtıp ısıtıp koyuyorlar. Ordu kötü, şu kötü bu kötü. Ordunun yüzde 80 prestiji var, öbürlerinin yok. Zana'nın alkışlanmasına ben Kopenhag kriterleri kazandı diye bakmıyorum. Hala Kürtleri manipüle ederez diye alkışlıyorlar bence. Benim bakımdan anlaşılması gereken şey, Türkiye Avrupa'nın eşit bir parçası olması gerektiğidir. Türkiye'nin eşit parça olabilmesi içinde, sanayi toplumu haline gelmesine mani olmayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti desteklenmelidir. Ordusuyla ve her şeyiyle. Kopenhag kriterlerine eyvallah, ben onların çoğunun da biraz yapay olduğunu düşünüyorum ama pekala, ona da pekala.

Tamam şunlara sözüm yok; herkese aş, iş'te olmalı, herkes istediği dilde konuşmalı, ama Türkiye Cumhuriyeti Devletinin bir resmi dili vardır, bir resmi politikası vardır, bir resmi gidişi vardır. Bunu onlar kabul etmeliler, Türkiye Cumhuriyeti Devleti değil.

• **Mehmet Türkay** - Bir de "Türkiyelilik" tartışması var biliyorsunuz.

• **Mübeccel Kıray** - Aptalca bir şey. Terimlerle iş değişmez ne yatıyor altında? Altında Kürtlerin yeni bir devlet kurma isteği yatıyor. Türkiye Cumhuriyeti Devleti buna müsaade eder mi etmez mi? Niçin etmez? Çünkü burada daha önce sanayileşmiş memleketlerin pazarlığı yatıyor. Bu Türkiye Devletinin idari meselesi değil. Ben buna öyle bakıyorum. Ya aman ordu küçülsün, niye küçülsün? Çünkü en çok mücadele ettikleri grup o. Çünkü Kürt ayaklanmasını da onlar halletti, Türkiye'nin 1923'ten beri ısrarla devam ettirdiği sanayi toplumu olma isteğini ve politikalarını, onlar devam ettiriyorlar. Tabii batıya bu uygun gelmiyor. Çünkü burası ne kadar çalkantılı ve

Asıl
meselenin
Türkiye'de
Kopenhag
kriterlerinin
yüzde 100
yerleşip
yerleşmemesi
meselesi
olduğuna
inanmıyorum.
Asıl
mesele
Türkiye ile
onların
arasındaki
Yakın
Doğu
meselesinin
ne
olacağıyla
ilgili

sanayi toplumu olmayan bir toplum olursa o kadar kolay müdahale edecekler. Kriterler onlar için. Eğer tabir yerindeyse, ben hep daha önce sanayileşmiş olanların müdahalesi diyorum ama bu aslında sömürgeciliktir, emperyalizmdir.

• **Mehmet Türkay** - Bu noktada aslında deminki ikilem meselesi karşımıza çıkıyor. Nasıl bakmalı sorusu. Bir taraftan, Türkiye'nin bölünmesine neden olacak ya da olmayacak meselesi..

• **Mübeccel Kıray** - Olmayabilir, olmamasını biz onlara kabul ettirmeliyiz. Türkiye Cumhuriyeti Devleti üniter devletin hudutları budur, içinde çeşit çeşiti vardır, hep Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıdır, işte "Türkiyelilik" vs: "hep Kürtçülüğü araya sokuşturmak için, Kürtlere ayrı bir statü vermek ve manipüle edilebilir hale getirmek için söylenir. "Almazsın seni" derlerse "almazsın alma" diyebilmek lazım. Bunu da diyemezler. Çünkü kendi işlerine gelmez.

• **Mehmet Türkay** - 1960'lı yıllardan sonraki hükümetlere vizyonsuz dediniz. Şimdi bugünkü koşullarda baktığımızda, AB meselesinde AKP hükümeti temel bir taşıyıcı. Ya da böyle bir gelişme denk geldi bir anlamda. Siz AKP'nin izlediği siyasal islam meselesinin ehlileşmeye başladığını, değişmeye başladığını düşünüyorsunuz. Dolayısıyla '20'li yıllardaki, çağdaşlaşma projesinin bir anlamda nihai sonuçlarından biri olarak AB'yi, böyle bir kadro götürüyor. Buna ne diyorsunuz?

• **Mübeccel Kıray** - Evet bunu çok düşündüm. Samimi fikrim şu; şimdi AKP'nin liderleri 28 Şubattan çok ders aldılar. Türkiye'de artık tam şeriat düzenine geçmenin mümkün olmadığını onlar da görüyorlar. Ama onların aklında samimi olarak şey var zannediyorum. Biz AB'ye girelim, orada dinsel devlet kurma hakkını da elde edecek şekilde, çünkü onlar öyle düşünüyorlar. Burada Fransa çok önemli tabii, laik hükümet diye tutturuyor. Biz girelim, işte Türkiye laik, demokratik bir devlettir densen, ama biz sonra takiye anlamında istediğimiz şeriata uygun hükümleri, kanunları, şeriat kelimesini ağızımıza almadan geçiririz, ve hem şeriata yakın bir devlet oluruz, hem AB'nin parçası oluruz. AB vicdan hürriyeti ve insan hakları bağlamında bizim bu yaptıklarımıza arka çıkar zannediyorlar. Belki de çıkar. Ama bana kalırsa çıkmaz. Çünkü istikbal o tarafa gitmiyor. Tarihin genel gidişi, dinsellikle ilişkisi en aza inmiş, dinselliği, inanç sistemlerini kişiselleştirmiş, tek kişilikleştirmiş, devletle ilgisi olmayan bir düzenden tarafa. AB'nin geneli de böyle.

Şimdi Erdoğan'a peki diyorlar, çünkü paylaşma bitmedi. Ama burada her şey Erdoğan'ın "kursağında kalacak" diye bir alaturka tabir vardır. AB eğer bir gün kendi aralarında anlaşır da Türkiye'yi Kopenhag kriterleri bağlamında, kendilerine eşit şekilde alırlarsa, bu demokratik, laik cumhuriyet olacak, dinciliğin devlet içerisinde, hukuk sistemi parçası olmasına izin vermeyecek. Peki o zaman Erdoğan ve ekibi ne yapar? Hiçbir şey yapmaz. Şimdi de söylüyor, "biz muhafazakar liberaliz" diyor, "biz inancımızı kişiselleştirdik, kendi içimize aldık, buradan devam ederiz" diyor.

Tabanı ne yapar? Hiçbir şey yapmaz. Biz sizdeniz diyecekler, "tamam sen bizdensin, devam ediyoruz" diyecekler. İmam hatip okullarını büyük ihtimalle yeni bir isim altında değişik bir din adamı yetiştirme kurumu haline getirecek, sonra da "bakın işte biz bunu açtık" diyecekler, belki de hiçbir şey yapmazlar. Çünkü hiç durmadan ne deniyor, Gül'de söyledi aynı şeyi, modern bilim ve fen dünyasını bilecek ve buna katkıda bulunacak insanlar yetiştirmemiz lazım, ama bu imam hatiple olmaz. Çok kolay değişecekler gibi geliyor bana.

• **Mehmet Türkay** - Süreç bunu getirecek diyorsunuz

• **Mübeccel Kıray** - Dünya o kadar sanayi toplumu olma yolunda gidiyor ki, Erbakan misali çok iyi bir misal. Kendinden çok emin, çok akıllı bir adam olduğu da herkes tarafından kabul ediliyor, vs. Tuttu hızla islamla, İslami Cumhuriyetlerle entegre olmak için seyahatler dahil olmak üzere politikalar üretmeye başladı. Bu kendi içinde kaynadı biraz öyle gitti, biraz böyle gitti, adamı istifaya mecbur ettiler. Şimdi bunu ordunun yapması mühim değil, ordu yapmasa hukuk sistemi yapardı, hukuk sistemi yapmasa rektörler yapardı, hiç belli olmaz kimin reaksiyon göstereceği. Ama Türkiye'nin Türkiye Cumhuriyetinin hazmedemeyeceği geri basan politikaları, sanayi devleti olmak yolunda geri basan politikalar ortaya çıkınca bunu kusuyor, kusuyor. Hiç şüphe yok ondan.

• **Mehmet Türkay** - Türkiye'nin AB'ye girmesi lazım ancak oradaki gerçeği de görmemiz lazım diyorsunuz. Çünkü orada bir çıkar çatışması var.

• **Mübeccel Kıray** - Çıkar çatışmasının üstünden gelecekler gibi geliyor. Türkiye'yi içine almazlarsa, şimdi burada tekrar bir etkileşim sistemi oluşacak gibi geliyor. Çıkar çatışması var. Ama bu çıkar çatışmasını çözmele-
rinin en kestirme yolu, Türkiye'yi AB'ye almak

Tesadüfen
Sevr'den
söz
edilmiyor.
Avrupa'nın
büyük
üyeleri
arasında
hakikaten
Sevr'i
hatırlatan
açıkça
belli
edilmemiş
talepleri
var.
Hala,
ben
deminde
söyledim ya,
mesele
Kopenhag
kriterleri
değil

ve oradaki kaidelere göre devam etmek. O zaman, üçünün de menfaati eşit miktarda karışlanmış olur. Türkiye'yi başka anlaşmalar çerçevesinde, ticari, iktisadi anlaşmalar çerçevesinde başka yerlere götürürler, ama birbirleriyle kavga etmezler.

Eğer bunlar zaten AB'nin temelinde paylaşma mücadelelerine son vermek olduğunun bilincindeyseler, Türkiye'yi almaları ve bu çatışmayı Türkiye üstünden de kaldırmaları gerekir. Buna bence ABD'de hazır. Çünkü bak bu çok önemli oldu. Tek başlarına Irak'ı bile kontrol edemediler. Ne İran'ı edebilirler, ne Özbekistan'ı edebilirler. O zaman ne kalıyor geriye, ABD'nin de içinde olduğu G-7'ler, G-7'ler bize uzak, ama AB, Türkiye'nin de içinde olduğu yerde, daha eşitlikçi, Türkiye'yi de o eşitliğin içine alan, asimetriyi azaltan bir konuma gelebilir.

• **Mehmet Türkay** - Türkiye'nin bu konudaki iradesini nasıl görüyorsunuz?

• **Mübeccel Kıray** - Çok, çok iyi görüyorum. Bütün mesele içeri alındıktan sonra, gelecek politikalarda şeriatçılığın yerini gittikçe sifıra indirmek. Şimdi bu politikanın, islami bilmem ne meseleleri Graham Fuller'in önderliğinde giden bir düşünüş tarzıyla, o diyor ki "biz üstümüze düşeni yaptık. Bir islami partiyle demokratik sistem içinde, seçimle gelecekler, seçimle gidecekler, bu böyle devam edecek." Ama böyle gidiyorsa her parti gibi bu da yıkılır ve kendi içlerinde birbirlerine düşerler. Tabii, Turgut Özal'dan, Mesut Yılmaz'dan daha zararlı olmaz.

• **Mehmet Türkay** - Peki o zaman, Türkiye'deki şu anki siyasetin tarafları ve temsilcileri açısından baktığımızda genel sosyal demokrat çizgiyi temsil eden diyelim CHP, ne kadar temsil ediyorsa, AB'den yanayız diyor, bugün muhafazakar ya da yeni muhafazakar denilenler de istiyorlar. Ulusalcılar, kendilerini böyle tanımlayan bir çizgi de cepheden karşı çıkıyorlar.

• **Mübeccel Kıray** - Onların önerileri mümkün değil. Ulusalcılık çok büyük bir izolasyon demektir. Bu dünyanın bu izolasyona hiçbir zaman izin vermesi söz konusu olmaz.

• **Mehmet Türkay** - O zaman bu çizdiğiniz tabloya göre, Türkiye eşit bir pozisyonda girerse anlamlıdır, yoksa zaten bunun dışında bir anlamı yok.

• **Mübeccel Kıray** - Bunun için çabalamak lazım. Ve öyle de girecektir zaten, yani özel kaide istemiyoruz, biz kriterlerin, kaidelerin hepsini yerine getirdik, sizin isteyeceğiniz özel kaideler Türkiye'nin demokratikleşmesi, laikleşmesi için değil, bunu açıkça söyleseler, rahat edecek herkes. Ama söyleyemiyorlar.

• **Mehmet Türkay** - Avrupa güvenliği açısından TSK'nin işlevini nasıl görüyorsunuz?

• **Mübeccel Kıray** - Şimdi onlar birçok taraftan düşünüyorlar eminim. Hala bir şey var, NATO'ya giriş sebebimiz de aynı şeydi ya, hala Rusya'nın nasıl bir Avrupa parçası olacağı, dünya parçası olacağı belli değil. Hala İran'ın nasıl bir nükleer bomba yapacağı belli değil. Hala Orta Asya Cumhuriyetlerinin nasıl bir mücadele koyacağı Bin Laden'li veya Bin Laden'siz belli değil. Buraları için Türkiye pekala, Türk Ordusu Türkiye'nin içindeki sanayi toplumu olma sistematüğünü sürdürürken, bunlara da el atabilir ve bu Avrupa'nın yararına olur. Hatta kendi içlerindeki dengeyi bile koruyabilir.

• **Mehmet Türkay** - O zaman ordu burada süreci teşvik etmek açısından kilit diyorsunuz.

• **Mübeccel Kıray** - Bu Soros diyor ya "en iyi ihraç maddeniz ordunuz". Onu öyle anlama, ihraç maddesi falan değil, ama katalizör olarak ordu Türkiye'de her zaman, hele günkü aşamada, katalizör olarak çok önemli bir yere sahip. Şimdi bütün mesele dünya siyasetindeki gerekli yere oturmak.

• **Mehmet Türkay** - Hocam zaman ayırdığınız için teşekkür ederim.

Burası
ne kadar
çalkantılı ve
sanayi
toplumu
olmayan
bir toplum
olursa
o kadar
kolay
müdahale
edecekler.
Eğer
tabir
yerindeyse,
ben
hep daha
önce
sanayileşmiş
olanların
müdahalesi
diyorum
ama bu
aslında
sömürgeciliktir,
emperyalizmdir

geleceği iç dengeler belirleyecek

1- AB Batı'nın (ve Batı Kapitalizminin) temel iki ayağından birisidir. Maastricht'ten itibaren (Avrupa Birleşik Devletleri)ni yavaş yavaş oluşturmaya başladı.

AB kendi iç bünyesinde,

- Demokratik ve rekabetçi bir politika gütmektedir.

- AB içinde sosyal politikalara büyük ağırlık vermektedir. Eski (15)li AB'de milli gelirin ortalama olarak yüzde 35-40 dolayında bir oranı kamusal amaçlı olarak toplanıp tekrar dağıtılmaktadır. Örneğin, tarım kesimindeki nüfusa AB'de kişi başına verilen sübvansiyon Türkiye'deki desteğin 50 katı dolayındadır. İçerde iktisadi ve sosyal yapı piyasa ekonomisini ve rekabeti esas almakla birlikte "kamu müdahalesi" çok yüksektir ve başlıca amaçları şunlardır;

A) AB firmalarını (ve üreticilerini) dış pazarda etkin hale getirmek.

B) İçerde haksız rekabeti, asgari düzeye indirmek

Kapitalist sistem AB içinde "sosyal, demokratik ve rekabetçi" öğeleri birlikte yürütmeye çalışıyor. Ancak AB içinde bu yapının sağlanması için AB firmalarının dış pazarlarda "net gelir transferi gerçekleştirecek bir düzen içinde" faaliyet göstermeleri gerekiyor.

- İçerde rekabetçi, dışarıda tekeli

- İçerde sosyal dışarıda anti-sosyal

- İçerde demokratik dışarıda anti-demokratik bir durum içinde bulunmaları kaçınılmazdır.

Aksi halde içindeki sosyal ve refaha yönelik yapılanmayı oluşturmazlar. Türkiye - AB gerçeği bunun en güzel örneğini veriyor:

- AB firmaları Türkiye ile ticari ilişkilerde, Türkiye'nin AB ile dış ticaret açığını artıracak bir biçimde faaliyet gösteriyorlar.

Bu sadece "mikro etkinliklerle ilgili bir hadise değildir". Makro politikalarda Türkiye'nin kendi ekonomisini AB'nin yaptığı gibi koruyabilmesi olanakları elinden alınarak AB firmaları (ve ülkeleri) avantajlı konuma getirilmektedir.

- Bu durum bazen , AB'nin "açık ve gizli sübvansiyonu sonucu" ortaya çıkar.

Çok defa "Gümrük Birliği" ile sağlanan "tek yanlı kurumsal yapılanma ile", haksız rekabet kurumsallaştırılarak sağlanır.

- Bazen doğrudan doğruya Ankara hükümetleri ve bürokrasisi üzerinde baskı yapılarak bu sonuçlar elde edilir.

- Bunun yanında "firmalar arası tek yanlı bağlarla " oluşturulan ticari ve iktisadi düzen AB ekonomilerine ve firmalarına yarar sağlarken, Türkiye gibi ülkelerde mikro maksimizasyon ile makro maksimizasyon arasında "mutlak bir karşıtlık" ortaya çıkar. Bu da kapitalizmin dış dünyadan tek yanlı geliridir: kapitalizmin oluşturduğu sömürü düzeni sonucu ortaya çıkan ikilemdir. AB'nin Türkiye ile ilgili "AB'ye uyum" taleplerinde şu çok önemli demokratik, toplumsal ve toplumcu öğelerin "niçin talep edilmediğini" düşündüğümüz zaman AB'nin çifte standartı daha iyi anlaşılır;

a) AB bütün AB ülkelerinde olmasına rağmen "memurlara grev hakkının" Türkiye'de uyum paketi içine alınmasını hiç istemedi.

b) Siyasal partiler kanunun AB'ye uydurulmasını talep etmedi.

c) Türk tarım sektörüne, "AB'de olduğu gibi destek verilerek AB'ye uyum sağlanmasını" hiç istemediği gibi aksini savundu. Bu örnekler geliştirilebilir.

2- Türkiye'nin AB ile ilişkileri "AB'nin şimdiye kadar diğer aday ülkelerle kurduğu ilişki düzeninin dışındadır". Şöyle ki;

a) AB diğer ülkeleri "içine tam üye olarak alacağını önce belirlemiştir". Birçok ülkeyi "ek-sikleri ile birlikte içine almış" içinde uyum sağlamasına destek vermiştir. Çünkü AB üyeliğe, iktisadi olduğu kadar siyasi, tarihi ve kültürel unsurlarla birlikte bakmaktadır. Türkiye bu anlamda diğer aday ülkelerden tamamen ayrılmıştır.

b) Türkiye AB'nin dışında iken 6 Mart 1995'te, hiçbir ülkeye uygulanmayan bir anlaşma ile tek yanlı bağlanmıştır. AB Türkiye'yi

Erol
Manisalı*

AB
firmaları
Türkiye ile
ticari
ilişkilerde,
Türkiye'nin
AB ile
dış ticaret
açığını
artıracak
bir biçimde
faaliyet
gösteriyorlar.
Bu sadece
mikro
etkinliklerle
ilgili
bir hadise
değildir

* Prof. Dr.
İ.Ü. İktisat Fakültesi

ine almadan, "Türkiye'den elde edebileceği bütün olanakları, sıfır maliyetle elde etmiştir". Gümrük Birliği bu sonucu doğurdu.

Diğer bir deyiş ile Türkiye özel statüye itilmiştir. Bu statü tek yanlı işleyen bir yapılandırma. Açıkcası mandacı bir düzen kurulmuştur.

c) AB Türkiye konusunda, içeri almak için değil görüşmelere başlamak için bile Koppenhag kriterleri ile ilgisi olmayan siyasi koşullar öngörülmektedir. Bu koşulların bir kısmı Katılım Ortaklığı Belgesinde yer aldı. Bir kısmı ilerleme raporlarına kondu; bir bölümü ise Avrupa Parlamentosu'nun kararları olarak ortaya çıktı. Bunların neler olduklarını görelim;

- Kıbrıs ve Ege koşulları; AB'nin Maastricht sonrasında 1992'den beri, sistemli bir biçimde Türkiye'ye dayattığı koşullardı.

AB Türkiye'yi tam üye yapacak olsaydı, bu sorunları askıya alır diğerlerine yaptığı gibi, "Türkiye tam üye olduktan soran çözeriz" diyebilirdi. Türkiye'yi dışarıda tutarak ödün alması "Türkiye'nin yarın da tam üye yapılamayacağına kanıtıdır".

- Güneydoğu'da AB, Türkiye'nin bütünlüğüne karşı çıkarak Güneydoğu'ya özerklik isteyen bir tutum içindedir. Aralık 2003'te Avrupa Parlamentosu şimdilik, "kültürel özerklik" koşulunu getirdi.

Ermeni sözde soykırım tasarıları AB'nin koşulları haline getirilmektedir. Avrupa Parlamentosunun koşulları vardır.

- Fener Patrikanesi'nin bağımsız bir yapıya kavuşturularak Vatikanlaştırılması "AB'nin resmi politikası haline geldi"

- Eylül 2004'te Hatay konusunun "sorun" olarak listeye dahil edilmesi ile Türkiye-AB ilişkilerinin sürüncemede tutulmasının yeni bir gerekçesi ortaya kondu.

A, B ve C şıklarında ortaya konan gelişmelerden çıkan sonuçlar şunlardır:

* AB, Türkiye ile olan ilişkilerini "mevcut tek yanlı düzen içinde" sürdürmek istiyor.

* Bunun için Türkiye'nin oyalanması gerekmektedir. Türkiye 15-20 yıl oyalanacak, görüşmeler istenildiği an AB tarafından kesilecektir. Yukarıda teker teker açıklanan koşulların Türkiye tarafından yerine getirilmesine olanak yoktur. Daha farklı düşündüğümüz zaman, bütün bu koşulların yerine getirilmesi demek,

- Güneydoğu'da Kuzey Kürdistan'ın oluşturularak Kuzey Irak'taki Kürt devleti ile birleşmesi demektir.

- İstanbul'da, Vatikan gibi bağımsız bir Ortodoks Devletinin kurulması demektir;

- Hatay'da referandum yaptırılarak, AB'nin himayesi altına verilmesi demektir.

- Ermenilerin açacakları davalarla hem geniş topraklar elde etmeleri hem Türkiye'yi olağanüstü mali tazminat bataklığının içine atmaları demektir.

- Kıbrıs'ı belirtmiyorum, çünkü hükümet 13 Şubat 2004'te Annan Planını kabul etmekle Kıbrıs'tan Türkiye'nin ve Kıbrıs Türklerinin zamanla tasfiyesine yol açacak bütün olanakları karşı tarafa vermiş bulunmaktadır.

Bugün Türkiye'de "iki Türkiye" bulunmaktadır. Egemen olan gayri milli sermaye - İslamcı koalisyonu, "Türkiye'nin, AB talepleri doğrultusunda AB'nin içine alınmadan, himayesi altına alınmasını" kabul etmiş bir tutum içinde bulunuyorlar.

- Gayri milli sermaye çevreleri Batı kapitalizminin Türkiye'deki bir uzantısı konumuna geldiği için bunu yadırgamamak gerekir.

- İslamcı siyasiler ise "80 yıldır yapamadıklarını, AB'nin himayesi altında yapabileceklerine inandıkları için" işbirliğine uygun bir kona gelmişlerdir.

- Mesut süreç aksamadan yürüse uzun vadede Türkiye, AB'nin içine alınmadan himayesi altına sokulacaktır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti 4'ten az olmamak üzere, "himaye altındaki devletlere bölünmüş olacaktır".

İkinci olasılık ise "mevcut sürecin yürüyeceği" varsayımdır. Türkiye'de Türkiye'nin AB ve Batı ile ilişkilerini "normalleştirecek ve karşılıklı düzenine oturtacak demokratik yöntemler" işbaşına gelirse durum değişecektir.

Türkiye-AB ilişkilerinin geleceğini, Türkiye'nin iç dengeleri belirleyecektir. İktidar mandacıların mı olacak? Yoksa AB (ve Batı) ile ilişkileri normalleştirecek yeni yöntemler mi iş başına gelecektir?

İç dengeler ise yine bazı dış öğelere bağlıdır; Türkiye-AB ilişkilerinin normalleştirilmesi ve uygun bir zemine oturtulması "Türkiye'nin Batı angajmanından kurtulmasına ve Asya büyükleri ile dış ilişkilerini dengelemesine bağlıdır".

Soğuk savaş sonrasında ABD ve Avrupa Türkiye'yi (ve bölgeyi) karşılarına alarak, Türkiye'yi bu tek çıkış yolu ile karşı karşıya bırakmışlardır.

Türkiye-AB ilişkilerinin geleceğini, Türkiye'nin iç dengeler belirleyecektir. İktidar mandacıların mı olacak? Yoksa AB (ve Batı) ile ilişkileri normalleştirecek yeni yöntemler mi iş başın gelecektir?

* Dünyada ve Türkiye'de Büyük Sermaye, Erol Manisalı, Derin Yay., 2003.

avrupa birliği “kalesi” ve ab’nin ortak politikaları¹

1. giriş

Kapitalist sistem içerisinde devlet, farklı müdahale araçları aracılığıyla piyasa işleyişine müdahale etmekte ve uygulanan müdahalelerin nedenleri ve bunların değerlendirilmeleri farklı iktisadi öğretiler içinde yorumlanmaktadır. Söz konusu öğretilerden kamu maliyesine radikal yaklaşıma göre devlet müdahalesi, kamu harcamaları aracılığıyla sermaye birikimine katkı yapmak için kullanılmaktadır.

Bu çerçevede tarihsel olarak bakıldığında, günümüzün kalkınmış olan ülkeleri kalkınmaları esnasında devlet müdahalesini kullanmışlar; ancak daha sonra onları izleyen ülkelerin kalkınmalarını engellemek amacıyla, söz konusu ülkelere devlet müdahalesinin azaltılmasını içeren serbest piyasa politikalarını önererek “merdiveni itmiş ve itmektedirler”.² Günümüzde Dünya Bankası (DB), Uluslararası Para Fonu (UPF) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası kuruluşların karar alma süreçlerinde etkili olan kalkınmış olan ülkeler, söz konusu politikaları Washington Uzlaşması gibi standart reçeteler (laissez faire sanayi politikaları, daraltıcı makroekonomik politikalar, uluslararası ticaret ve yatırımın serbestleştirilmesi, özelleştirme ve deregülasyon (kualsılaşdırma politikaları) şeklinde az gelişmiş ülkelere önermektedirler. Oysa günümüzün kalkınmış olan ülkeleri uluslararasılaşan üretimin ve mali sermayenin yanı sıra, belirli sektörlerini halen devlet müdahalesinin farklı araçları ile sermaye birikiminin amaçları doğrultusunda korumaktadırlar.

Avrupa kıtası ülkelerinde ulusüstü tekellerin ihtiyaçları doğrultusunda daha büyük sermayeyi savunan daha büyük devletlerin oluşması ihtiyacına cevap olarak, özellikle de Avrupa’daki hegemonyal emperyalist ülkelerin (Almanya ve Fransa), Amerika ve Japonya ile rekabetleri karşısında, söz konusu ülkeler siyasal devlet hükümlerinin bir bölümünü Avrupa çapında bir bürokratik “devlet benzeri” yapıya devretmektedirler.³ Bu yapı içerisinde Avrupa Birliği (AB), iç pazarını ve başta tarım ve sanayi olmak üzere sektörlerini ortak bütçe-den yapılan harcamalar, mali uyumlaştırmalar,

gümrük birliğinden ortak pazara dönüşüm ve ortak politikalar çerçevesinde şekillenen kamu müdahaleleri aracılığıyla korumaktadır.

Aşağıda, AB ülkelerinden İngiltere, Almanya ve Fransa’nın kalkınmaları aşamalarındaki müdahaleci yapılarına örnekler sunulacak; günümüz AB’sinin müdahaleci yapısı ve “Avrupa Kalesi” olarak adlandırılmasının nedenlerinden biri olarak AB’de uygulamadaki ortak politikalar değinilecektir.

2. İngiltere, almanya ve fransa’nın kalkınmaları aşamalarındaki kamu müdahalesi yaklaşımları

Devlet müdahalesinin yaygın görüş olarak kabul edildiği 1929 Bunalımı dışındaki 17. - 19. yüzyıllar arasında liberal politikaların hüküm sürdüğü dönemlerde dahi günümüz Avrupa’sının gelişmiş ülkelerinin özellikle korumacılık başta olmak üzere, devlet müdahalesini de yoğun olarak kullandıkları görülmektedir.

16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa ülkeleri Merkantilist politikalar uygulamışlar, sanayi devrimi sonrasında ise İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkeler denizasıırı sömürgeleri ile tercihli ticaret alanlarına yönelik genişleme politikaları gerçekleştirmişlerdir. Bu politikalar arasında sömürgelerin sadece ana ülke ile ticaret yapabilmesi, ana ülkenin imalat sanayisine girememeleri, ihracatın ve ithalatın sadece ana ülkenin gemilerince yapılması, sömürgelerdeki ürünlerin ana ülkeye gümrükten muaf veya çok düşük oranlı vergilerle girmeleri en yoğun uygulanan politikalarlardır.⁴ Ülkeler arasında yapılan deniz ticaretinde kullanılan gemilerin kamuya ait olması, İtalyan ve İspanyol Bardi, Peruzzi, Medici gibi büyük ailelerinin yanı sıra kamuda da devlet bankaları ve sigortacılığın oluşması, ilk büyük örneklerini hayvan ve insan gücü yerine hidrolik güçten yararlanmayı sağlayan teknik ilerlemelerdeki kamunun rolü ve girişimci oluşturmada ekonomi yönetiminin düzenlenmesinin ötesinde gerçekleştirilen uygulamalar, sermaye birikiminde ve dolayısıyla Avrupa ülkelerinin gelişiminde etkili olmuştur.⁵

Feride Berna Uymaz*

Günümüzün
kalkınmış
olan
ülkeleri
uluslararasılaşan
üretimin ve
mali
sermayenin
yanı sıra,
belirli
sektörlerini
halen
devlet
müdahalesinin
farklı
araçları ile
sermaye
birikiminin
amaçları
doğrultusunda
korumaktadırlar

* Arş. Gör.
İ.Ü. İktisat Fakültesi
Maliye Bölümü

2.1. britanya'nın kalkınma aşamasında uygulanan müdahaleci politika örnekleri

19. yüzyılda sanayi alanında liderliğini oluşturan dek ve serbest ticareti benimseyene dek Britanya, bebek sanayi korumasına yönelik sanayi, ticaret ve teknoloji politikalarını yoğun olarak kullanmıştır. Britanya bebek sanayi korumasını uygulayan ilk ülkedir ve serbest ticaret rejimine geçişini mümkün kılan teknolojik önderliğini Paul Bairoch'un deyişiyle "yüksek ve uzun süre uygulanan gümrük vergisi duvarlarının arkasında" elde etmiştir.⁶

19. yüzyılda Britanya ve bugünün kalkınmış ülkeleri, az gelişmiş ülkelerde sanayileşmeyi önlemek için tarife oranlarının tavanının yüzde 5 olduğu ve tarife özerkliğinin ülkelerin elinden alındığı "eşitsiz antlaşmalar" ile bu ülkelere serbest ticaret politikalarını uygulattırılmışlardır. Britanya ilk eşitsiz antlaşmasını Latin Amerika'ya karşı kullanırken, 1810'da Brezilya, 1842'de Çin (bu antlaşma ile Çin'in gümrükleri 1863'ten 1908'e dek İngiliz idaresinde kalmıştır), 1855'te Siyam (bugün Tayland), 1836'da ve 1857'de İran ve 1838 ile 1861'de Osmanlı İmparatorluğu, 1857'de dışa açılmasıyla 1911'e kadar Japonya, 1876'da Japonya'nın zorlamasıyla Kore tarife özerkliğinden mahrum kalacakları eşitsiz antlaşmalar imzalamışlardır. Latin Amerika ülkeleri 1880'de, Türkiye 1923'te, Çin 1929'da ve birçok ülke ise ancak Birinci Dünya Savaşı bitiminde tarife özerkliklerini kazanabilmişlerdir.⁷

Başta Büyük Britanya'nın olmak üzere Fransa, Hollanda ve Almanya gibi teknolojik üstünlüğe sahip ülkelerin, yabancı ülkelerdeki yatırımlarında da özel sektörün ve kamunun faaliyetleri tutarlılık göstermiştir. Özellikle bu ülkelerin, kolonilerde (ABD de dahil) ucuz hammadde ve tarım ürünleri yetiştirilmesi gibi ortak amaçları, az gelişmiş ülkelerin de iktisadi istikrar içinde olmasını gerektirmiştir. Bu amaçların gerçekleştirilmesinde iktisadi politikaların yanı sıra, Büyük Britanya'nın silahlı güçleri de düzen ve asayişin kontrolünde önemli bir faktör olarak kullanılmıştır.⁸

2.2. almanya'nın kalkınma aşamasında uygulanan müdahaleci politika örnekleri

1815'te Napolyon'un yenilgisi sonucunda kıta ablukası kalkınca, İngiltere birikmiş ürünlerini ihraç etmiş ve Almanya'nın yeni doğmakta olan endüstrisi tehlikeye düşmüştür. Tübingen Üniversitesi profesörlerinden Friedrich List'in öğütleriyle 1819'da kurulan Alman

Sanayici ve Tacirleri Genel Birliği'nin 1828 yılında teşvikiyle Bavyera ile Würtemberg ve Prusya ile Hessen arasında gümrük birliği gerçekleştirilmiştir. 1834'te birleşen bu iki birliğe Sachsen Devleti'nin de katılmasıyla Almanya'nın ekonomik birleşmesine yol açan Gümrük Birliği meydana gelmiştir.⁹ İngiliz rekabetine karşı endüstrisini korumak zorunda olması nedeniyle Almanya'da ülkeye yabancı endüstri ürünlerinin girişi yasaklanmıştır.

I. Frederick William (1713-1740) ve Büyük Frederick, (1740-1786) yeni sanayileri teşvik için tarife korumaları ve tekel ayrıcalıklarının yanında, kilit sanayilerde devleti doğrudan üretimin içinde tutarak kraliyete ait fabrikalardan ucuz mal temini gerçekleştirmişlerdir. Büyük Frederick başta tekstil olmak üzere metal, silah, porselen, ipek ve rafine şeker tekelcilik hakkı, ticaret koruması, ihracat teşvikleri, sermaye yatırımları ve dışarıdan kalifiye işgücü getirilmesi şeklinde önlemler almıştır. Ayrıca tam piyasa rekabeti karşısında ayakta duramayacak yeni teknolojilerin teşviki için iş idaresi danışmanlığı yapan "iş evlerini" kurmuş, Almanya'da ilk olarak Silezya'da yüksek fırını kurdurarak kalifiye yabancı işçileri bedava dokuma tezgahı verip, istihdam ederek çelik ve keten sanayilerini teşvik etmiştir. Yine bu dönemlerde Graf von Reden devlet destekli sanayi casusluğu yaparken ve 1816'da Maliye Bakanlığı'nın Ticaret ve Sanayi Departmanı Başkanı olan Peter Beuth yetenekli işçileri yetiştirmek amacıyla ünlü Gewerbeinstitut'u (Ustalık Enstitüsü) kurmuş, yeni teknolojilerin görülmesi için yurt dışı gezilerin yapılmasını desteklemiş ve kopyalama ile yeni teknolojilerin kurulan buhar makinesi ve lokomotif sanayiinde kullanılmasını desteklemiştir. 19. yüzyılda hükümet eğitim politikasını ilahiyattan bilim ve teknoloji alanlarına kaydırmıştır. 1840 sonrası özel sektörün büyümesiyle devlet, gelecek vaat eden mucitlere burs sağlamak, başarılı girişimcileri teşvik etmek, yeni makineler ve sınai süreçleri hakkında sergiler düzenleme gibi görece küçük katkılarda bulunmuştur. II. Reich döneminde (1870-1914) devletin sınai kalkınmadaki rolü tarife ve kartel politikaları ağırlıklı olmuştur.¹⁰ Federal Almanya ayrıca sosyal piyasa ekonomisi adı altında bir model uygulamıştır. Buna göre artan oranlı bir vergi sistemi ve doğrudan transfer ödemeleri kullanılmış; eğitim hizmeti tamamen devletçe üstlenilmiş; devlet düşük gelirliyle yönelik konut yaptırmıştır ve istihdam güvenliği ile kaza sigortası gibi uygula-

16. ve 17. yüzyıllarda Avrupa ülkeleri Merkantilist politikalar uygulamışlar, sanayi devrimi sonrasında ise İngiltere, Fransa ve Hollanda gibi ülkeler deniz aşırı sömürgeleri ile tercihli ticaret alanlarına yönelik genişleme politikalar gerçekleştirmişlerdir

maların da Almanya'da 19. yüzyılda Bismarck'a kadar uzanan bir geçmişi bulunmaktadır.¹¹

2.3. fransa'nın kalkınma aşamasında uygulanan müdahaleci politika örnekleri

Fransız merkantilizmi veya endüstriyalizm yabancı ülkelere ihracatı arttırmak için endüstri kanalıyla sistemi olgunlaştırmaya çalışmış ve devletin fabrikaları sistemli olarak teşvik etmesini istemiştir. Yurt içinde vergi muafiyetleri tanıyarak, para yardımları yaparak (lüks eşya, kumaş, çelik gibi) özellikle para getiren ihracatları destekleyerek üretim yapan fabrikaları teşvik etmekte, fiyatlarla ücretlere genel olarak narh koyarak, ürünlerin kalitesini kontrol ederek, taşımacılık işlerinin geliştirilmesiyle devlet müdahale programını tamamlamıştır. Sıkı himayecilik getiren gümrük tarifeleri ise 1667'de yürürlüğe konulmuş, ulusal ürünlerle rekabet eden yabancı mamul maddeler ağır gümrük vergilerine tabi tutulurken, Fransız endüstrisi için hammadde olan yabancı hammaddelerine ise gümrük uygulanmamıştır. İhracatta ulusal malların satışı için gemi donatıcılarına ve ticaret ortaklıklarına primler verilerek teşvik edilmiştir. Fransa'da kıtlığı önlemek ve ülkeler arası rekabette ücretleri düşük tutabilmek için tahıl ihracatı da yasaklanmıştır.¹²

Fransa'da devrim öncesi dönemde ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında ekonomi devletin güdümünde olmuştur. 18. yüzyılda Fransa teknolojik açıdan Britanya'dan geri olduğundan, Fransız hükümeti İngiliz işçi istihdam etmeyi denemiş, ileri teknolojileri elde edenlere prim verilmiş ve asıl işi sanayi casusluğunu örgütlemek olan "Yabancı İmalat Genel Müfettişi" unvanlı memurlar görevlendirilmiştir. Fransa, Devrim olmak üzereyken başarıyla sanayileşmiş bir ülke konumuna gelmiştir. Fransız Devrimi'nden sonra mutlakliyetin kaldırılması ve daha laissez-faire bir sisteme yönelik iktisat politikalarına geçilmiştir. Fransız Devrimi'nin iktisadi alandaki en önemli yansıması olan 1791 yılındaki Le Chapelier Yasası'nda ise yine sermaye birikimine destek veren hükümler bulunmaktadır. Bu yasa ile korporasyonların varlığına son verilmiş, sendikalar yasaklanmış ve devlet kamu düzenini koruyan polis devlet halini almıştır.¹³ Ancak Napolyon hükümeti döneminde de sanayi sergileri, icat yarışmaları düzenlemek ve hükümetle iletişimi kolaylaştıran işveren kuruluşlarının kurulması gibi sını ve teknolojik gelişmeyi teşvik edici çabalar gösterilmiştir. Fransa'da,

Napolyon'dan 2. Dünya Savaşı'na dek laissez-faire politikalar uygulanmış ve Fransa, 1821-1875 yılları arasında Britanya'dan daha az korumacı olmuştur.¹⁴ (bkz.Tablo 1)

Tablo 1: britanya ve fransa'da korumacılık, 1821-1913
(net ithalat değerlerinin yüzdesi olarak net gümrük gelirleri)

YILLAR	BRİTANYA	FRANSA
1821-5	53,1	20,3
1826-30	47,2	22,6
1831-5	40,5	21,5
1836-40	30,9	18,0
1841-5	32,2	17,9
1846-50	25,3	17,2
1851-5	19,5	13,2
1856-60	15,0	10,0
1861-5	11,5	5,9
1866-70	8,9	3,8
1871-5	6,7	5,3
1876-80	6,1	6,6
1881-5	5,9	7,5
1886-1890	6,1	8,3
1891-5	5,5	10,6
1896-1900	5,3	10,2
1901-5	7,0	8,8
1906-10	5,9	8,0
1911-13	5,4	8,8

Kaynak: J. Nye, "The Myth of Free-Trade Britain and Fortress France: Tariffs and Trade in the Nineteenth Century", *Journal of Economic History*, vol.51, no1, s. 26'dan aktaran Ha-Joon Chang, *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, Çev.Tuba Akıncılar Onmuş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s. 75.

İngiltere, Fransa ve Almanya, 20. yüzyılın başlarına dek ABD, Kanada ve Rusya gibi az gelişmiş ülkelere sermaye ihracatı yapmışlardır. İngiltere endüstrideki öncülüğünü kaybetmeye başladığı 19. yüzyılın sonlarından itibaren yabancı sermayenin yurt içine girişini de-ğil; yurt dışına kaçmasını kontrol etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen 10 yıl boyunca yabancı sermayenin ülke içine girişini kontrol etmek İngiltere, Almanya ve Fransa için önemli bir konu haline gelmiştir. 1980 yılına dek adı geçen ülkeler savuma sanayi gibi hassas alanlar dışında yabancı sermayeyi kısıtlayıcı kanunlar yürürlüğe koymamışlar; ancak yabancı sermayenin kontrolü için hükümetin yabancı sermaye hakkında son sözü söyleyebileceği döviz parite kontrollerini kullanmışlardır. Söz konusu dönemde uygulanan diğer mekanizmalar arasında İngiltere dışındaki ülkelerin uyguladığı anahtar sektörlerdeki kamu iktisadi

19. yüzyılda
sanayi
alanında
liderliğini
oluşturana
dek ve
serbest
ticareti
benimseyene
dek
Britanya,
bebek
sanayi
korumasına
yönelik
sanayi,
ticaret ve
teknoloji
politikalarını
yoğun
olarak
kullanmıştır

teşebbüslerinin ekonomide direkt yabancı sermayeye karşı bir bariyer oluşturması sayılabilir. KİT'lerin 1980'ler sonrasında özelleştirmesinde dahi, Fransa hükümeti kendi politikalarını ilgilendiren alanlardaki endüstrilerin büyük paylarının Fransızlarda kalmasına dikkat etmiştir.¹⁵

Fransa, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, özellikle 1960'ların sonlarına dek gelişmiş ülkeleri yakalayabilmek için yol gösterici planlamalar yapma ve devlet teşebbüsleri kurma gibi bir sanayi politikalarından yararlanılmıştır.¹⁶ 1945 yılında Merkez Bankası yanında dört işmevduat bankası, gaz, elektrik, maden kömürü, uçak yapımı ve sivil havacılık teşebbüsleri ulusallaştırılmıştır. Ayrıca Fransa'da "yol gösterici planlama" olarak adlandırılan kapitalizmi çöküntüye götürecek ekonomik bunalımlar karşısında düzenleme ve düzeltme aracı olarak devlet müdahalesi kullanılmıştır.¹⁷

3. ab ortak politikaları

Günümüzde yapısı, ortak politikaları ve bu politikaların işleyişlerinin odağında bulunan Avrupa merkezilik ile AB, Japonya veya ABD karşısında büyük bir rakip olarak, üçüncü dünya ülkelerine yönelik sömürü ilişkisinin bir parçasını oluşturmakta ve kendi içinde de Federal Almanya Cumhuriyeti eksenli Batı Avrupa Federasyonu'dur. Bu şekilde tanımlanan AB, dünya ve Avrupa iç pazarlarının bölüşümü odaklı bir işleyişe sahiptir.¹⁸ AB'de piyasa işleyişine bilinçli müdahaleler çerçevesinde üye

ülkelerin uyguladıkları mevzuat ve kuralların farklılıklarının giderilmesi aracılığıyla ortak çıkarların gerçekleştirilmesi için oluşturulan ortak politikalar uygulanmaktadır. Söz konusu politikalar birbirleri ile iç içe ve koordinasyon halinde uygulanmaktadır.

• **ortak tarım politikası:** AB'nin en eski ve en tartışmalı politikası olan OTP, AB ilgili anlaşmalarında, AB içerisinde olası gıda yetersizliklerinin önüne geçilmesi, verimliliğin artırılması ve gıda alanında dışa bağımlılığın oluşmaması gibi amaçlar taşımaktadır.¹⁹ OTP'nin temel unsurları AB'ye üye devletlerde geçerli olan ürün bazında ortak fiyatların belirlenmesi, bu fiyatların korunması için iç piyasada ürünlerin desteklenmesi, dış ülke ürünleri rekabetine karşı ortak korunma yöntemlerinin uygulanması ve söz konusu destek ve koruma sistemi için gerekli harcamaların ortak bir fondan (Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu) karşılanmasıdır.²⁰ AB'de geleneksel tarım üretiminden teknoloji yoğun üretime geçiş yaşanmakta ve AB Ortak Tarım Politikası da bu geri dönüşün bir göstergesini oluşturmaktadır

• **sanayi politikası:** Doğası gereği diğer ortak politikaların hedef ve araçları ile uyumlu yürütülen ve özellikle KOBİ politikasından sorumlu birim ile birleştirilerek Girişimcilik Genel Müdürlüğü adı altında iş ortamının girişimciler açısından iyileştirilmesine yönelik faaliyetlerin amaçlandığı politikadır.²¹ AB, Japonya ve ABD rekabeti karşısında çıkış yolu ararken, iç pazarında yeni teknoloji ve ar-ge ile yeni ürün-

1815'te
Napolyon'un
yenilgisi
sonucunda
kıtı
ablukası
kalkınca,
İngiltere
birikmiş
ürünlerini
ihraç etmiş ve
Almanya'nın
yeni
doğmakta
olan
endüstrisi
tehlikeye
düşmüştür

ler üretmekte, sanayilerinin gruplandırarak korunmalarını sağlamakta ve bu amaçla Sektörel Yardım Düzenlemelerinin yanı sıra Büyük Projelere Yönelik Çok Sektörlü Yeni Bölgesel Yardımlar, Eğitim Yardımları, İstihdam Yardımları, AB Kurtarma ve Yeniden Yapılandırma Yönelik Devlet Yardımları, Vergisel Nitelikli Devlet Yardımı v.b. devlet yardımları kullanmaktadır. Bu bağlamda, AB'de devlet yardımlarının desteğiyle oluşturulan sanayi politikası, başta ortak ticaret politikası, araştırma ve geliştirme politikası ve KOBİ politikası olmak üzere diğer birçok ortak politikanın hedef ve araçları ile ilişkilidir.

• **kobi politikası:** AB'de toplam işletmelerin yüzde 99,8'ini oluşturan KOBİ'lerin yeni pazarlara ulaşabilme, sınai değişimin desteklenmesi ve bilgi ekonomisine adapte olabilmelerine yönelik rekabet gücü kazanmalarını sağlayıcı program ve politikalar bütünüdür. Söz konusu amaçların gerçekleştirilmesi için 2000 yılında Küçük İşletmeler için Avrupa Şartı'nda AB üye ülke devlet ve hükümet başkanları nezdinde, eğitim, işe başlangıcın maliyetinin düşürülmesi, mevzuat ve tüzüklerle iş ortamının elverişli hale getirilmesi, tek pazardan vergilendirme ve finansal konularda fayda sağlanması, teknolojiye erişim kolaylığı gibi hareket planları belirlenmiştir.²²

• **enerji politikası:** Özelleştirme yoluyla, doğaları gereği oligopolistik (hatta monopolistik) olan enerji ve taşımacılık gibi alanların kamusal tekeller yerine (monopol) özel tekel haline gelmeleri sağlanmıştır. Özel sektörün kısa vadeli kâr mantığı AB ortak politikaları ile koordinasyon içinde yürütülmektedir.²³ Bu nedenle iç pazarın tamamlanması, rekabet gücünün artırılması, enerji arzının güvenliği, enerji kaynaklarının kullanımının planlanması gibi amaçlar, AB'nin enerji politikasının Alternatif, Enerji, Kooperatif, Enerji, Enerji, Enerji ve Trans-Avrupa Enerji ağı, stok tutma sistemleri gibi girişimleri aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.²⁴

• **bilim ve araştırma politikası:** AB'nin teknoloji alanında rakipleri karşısında iktisadi kalkınma, büyüme ve istihdamı artırmada önemli rolü olan bilim ve teknoloji alanındaki faaliyetlerinin düzenlendiği Avrupa Araştırma Alanı adı altında birleştirilen ve yürütülen çalışmalara 1984 yılından itibaren Çerçeve Programlar aracılığıyla destek veren politikadır.²⁵

• **ortak ticaret politikası:** Ortak gümrük tarifeleri, ithalata yönelik ticari korunma araçları ve üye ülkelerin dış pazarlardaki faaliyet-

lerini de içeren ihracatın düzenlenmesi, tercihi anlaşımlar ve tek taraflı ticari tavizleri araç olarak kullanan politikadır.²⁶ AB ekonomisinde koruma araçları arasında anahtar role sahip ticaret engelleri (trade barriers) olan gümrük tarifeleri, tarife dışı engeller ve anti-damping araçları ele alındığında, AB'de 1990'da toplam koruma oranı yüzde 13, 1997'de yüzde 14 ve 1999'da ise yüzde 12 civarındadır. Ayrıca söz konusu koruma tedbirleri de tüm sektörleri kapsamamış; dönemler itibarıyla farklı sektörlerde farklı oranlarda koruma uygulanmıştır. Örneğin 1990 yılında sanayi malları için toplam tarife sayısı 7,294 iken, bu sayı tarım ürünleri için 577'dir ve toplam ortalama koruma oranı sanayi ürünlerinde yüzde 10,8 iken, tarım ürünlerinde yüzde 38,3'tür. 1999 yılında ise sanayi malları için toplam tarife sayısı 7,871 iken, bu sayı tarım ürünleri için 653'tür ve toplam ortalama koruma oranı sanayi ürünlerinde yüzde 7,7 iken, tarım ürünlerinde yüzde 31,7 olmuştur. Bu oranlar Uruguay Turu'nda alınan tarife oranlarını düşürme kararının, AB'de zaten düşük koruma oranları uygulanan alanlarda tatbik edildiğini göstermektedir. Toplam koruma araçları AB'nin resmi tablolarında yer almayan tarife dışı engeller ve anti-damping araçları ile uygulanmaktadır. Koruma oranlarında yıllar itibarıyla değişimin fazla olmaması, AB'nin serbest ticaret uygulamalarına henüz geçmediğini de göstermektedir.²⁷

• **telekomünikasyon ve görsel-işitsel politikası:** Bilgi teknolojilerinin ekonomik, sosyal ve kültürel açılarından toplumu etkilemesi nedeniyle AB genelinde mevzuat ortamının düzenlenmesi, teknik altyapıların geliştirilmesi ve bu amaçların gerçekleştirilmesinde çeşitli destek mekanizmalarının yürütülmesi çerçevesinde uygulanan politikadır.²⁸

• **ortak ulaştırma politikası:** AB içinde ulaşım sanayii AB GSYİH'sinin yüzde 7'sini, istihdamın yüzde 7'sini, üye ülke yatırımlarının yüzde 40'ının ve enerji tüketiminin yüzde 30'unu oluşturmaktadır. Tek pazarın düzenli işlemesi ve gelişmesine katkıda bulunmanın yanı sıra, ekonomik ve sosyal bütünleşme ulaşım sorunlarının başta hizmetlerin bozulmasına, çevreye verilen zararın artmasına, güvenliğin tehlikeye atılmasına ve bazı bölgelerin izole edilmesine etkileri nedeniyle oluşturulmuştur.²⁹

Her biri birbirini destekleyen söz konusu ortak politikalar AB bütçesinden yapılan harcamaların dağılımı ise aşağıdaki gibidir:³⁰

Fransız
merkantilizmi
veya
endüstriyalizm
yabancı
ülkelere
ihracatı
arttırmak
için
endüstri
kanalıyla
sistemi
olgunlaştırmaya
çalışmış ve
devletin
fabrikaları
sistemli
olarak
teşvik
etmesini
istemiştir

• Bütçenin yüzde 50'sinin Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönerme Fonu (FEOGA) aracılığıyla aktarıldığı AB'nin ortak tarım politikasından kaynaklanan harcamalar,

• Tarımsal Garanti ve Yönerme Fonu'nun Yönerme Bölümü, Bölgesel Kalkınma Fonu ve Sosyal Fon aracılığıyla yapılan Bölgesel Kalkınma Politikası'ndan kaynaklanan harcamalar,

• AB dışı üçüncü ülkeler ile işbirliği için kullanılan Kalkınma için İşbirliği Programı'ndan kaynaklanan harcamalar,

Diğer harcamalar, araştırma, enerji ve sanayi harcamalarının finansmanında kullanılmaktadır.

AB'de uygulanan ortak politikalar, üye ülkelerin ABD ve Japonya ile rekabetleri karşısında ortak çıkarları doğrultusunda bütçeden aldıkları paylar aracılığıyla piyasa işleyişine müdahalelerin temelinde şekillenmektedir.

4. sonuç yerine

Günümüzde küreselleşme sürecinde, ulusal devletin ortadan kaldırılmadığını, fakat işlevinin değiştirildiğini, AB çerçevesinde ise ulusal devletin sınırlarının genişletildiğini ve AB'nin yukarıda ele alınan ortak politikalarının (özellikle de OTP'nin yıllar itibarıyla geçirdiği reformlar ve sanayi politikasına yapılan destekler ile) büyük sermayenin lehine şekillendirildiğini görebilmekteyiz.

AB içerisinde 1990'lara dek üreticilere verilen gelir desteklerinin ürünlere sağlanan fiyat garantisine bağlı olması nedeniyle desteğin üretim hacmine bağlı olarak artmasına, sonuç olarak üretim potansiyelinin daha fazla olduğu büyük ölçekli işletme sahiplerinin küçük ölçekli işletme sahiplerine oranla OTP sisteminden daha fazla yararlanmasına olanak vermiştir. Bu nedenle ortak politikalardan yararlanan kesimler arası çatışmalar devam ederken, küçük işletmelerin daha çok Akdeniz ülkelerinde, büyük işletmelerin ise Kuzey ülkelerinde yoğun-

laşması, OTP'nin hem işletmeler arasında hem de bölgeler arasında gelir dağılımı farklılıkları oluşturduğunu göstermektedir. Tarım endüstrisi de kullandıkları hammaddeler bakımından OTP ile doğrudan ilişki içindedir ve çiftçiler, OTP bütçesinin %85'inin çiftçilere değil de, tarım ürünleri ticareti yapan kesime gitmesinden şikayetçidirler.³¹ Soğuk Savaş sonrası ABD, AB'yi desteklemeyi sona erdirmekle, AB'nin tarım sübvansiyonlarını azaltmasını, DTÖ'nün Tarım Anlaşması aracılığıyla gerçekleştirmek istemekte ve tarım politikasının 3/4'ünü karşılayan Almanya'nın ise yeni üye olan Merkez Doğu Avrupa Ülkelerinin tarımsal alanda finansmanını üstlenmek istememesi gibi nedenlere dayalı çeşitli reformlar gerçekleştirmektedir.

Ortak Tarım Politikası'nın yanısıra diğer tüm ortak politikalar ile ilişkili olan Sanayi Politikası da, günümüz rekabet koşullarında liderliğin ar-ge ile desteklenmiş ürünlerin ticareti ile elde edilmesi nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle AB, daha önceki yıllarda tarıma yapmış olduğu desteği sanayi kesimine kaydırmaktadır.

AB farklı derecelerde de olsa üye ülkelerini geniş sermaye piyasası, üye ülkeleri arasında serbest ticaret, dış ülkelerin ticaret rekabetine karşı yüksek Avrupa standartları ve sağlamaya çalıştığı ekonomik istikrar ile küreselleşmenin olumlu etkilerinden faydalandırırken; ortak para politikası, sanayi politikası, ulusal hakimiyetlerinin bir kısmını devrettikleri uluslararası kuruluşları veya sosyal politika aracılığıyla da üye ülkelerinin küreselleşmenin olumsuz etkilerine karşı korunmasını sağlamaktadır.³² Müdahaleci yapısı içerisinde AB'de, yukarıda ele alınan politikaların hangilerinin daha fazla önem taşıdığını, bütçeden aldıkları payları ve (gelecekte muhtemel üye ülkelerin iktisadi yapılarına da bağlı olarak) söz konusu politikaların arasına yeni ortak politikaların eklenmesini ve onların içeriklerini küreselleşme sürecinde artan rekabet belirleyecektir.

**KİT'lerin
1980'ler
sonrasında
özelleştirme-
sinde
dahi,
Fransa
hükümeti
kendi
politikalarını
ilgilendiren
alanlardaki
endüstrilerin
büyük
paylarının
Fransızlarda
kalmasına
dikkat
etmiştir**

dipnotlar:

- 1) Bu çalışma yüksek lisans tezinin bir bölümünün makale haline dönüştürülmüş biçimidir.
- 2) Ha-Joon Chang, *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, Çev.Tuba Akıncılar Onmuş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.21.
- 3) Nail Satılğan, "AB ve Sermayenin Uluslararasılaşması", *AB Türkiye Gerçekler, Olasılıklar*, Ed. Mehmet Türkay, İstanbul, Yeni Hayat Kütüphanesi, 2003, s.31.

- 4) Canan Balkır, Muzaffer Demirci, *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu*, 2.bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1989, s.21.
- 5) Benjamin Higgins, *Economic Development: Problems, Principles and Policies, A New and Comprehensive Study of The Economics of Growth and Development*, London, Constable and Company Limited, 1959, s. 228-234.

- 6) Paul Bairoch, *Mythes et Paradoxes de L'Histoire Economique*, La Decouverte, Paris, 1995'ten aktaran Ha-Joon Chang, "Serbest Dolaşım Masalı Yalanı ve Elsaneleri: Serbest Ticaretin Tarihine ve Geleceğine Dair Bazı Gerçekler", *Le Monde Diplomatique*, 15 Haziran-15 Temmuz 2003, İstanbul, s.50.
- 7) Chang, *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, s.101-102
- 8) Higgins, a.g.e., s.251-252.
- 9) Joseph Lajuigie, *Ekonomik Doktrinler*, Çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yayınevi, Faydalı Kitaplar:107, 1971, s.40-42.
- 10) Chang, *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, s.67-72.
- 11) Nalan Ölmezoğulları, *Ekonomik Sistemler ve Küreselleşen Kapitalizm*, 3.bs., Bursa, Ezgi Kitabevi, 1999, s.110-111.
- 12) Lajuigie, a.g.e., s.17-18.
- 13) Michel Albert, *Kapitalizm Karşı Kapitalizm*, Çev. Cemil Oktay, Hüsnü Dillî, İstanbul, Alfa Yayınları, 1992, s.335.
- 14) Chang, *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, s.73-74.
- 15) Ha-Joon Chang, "Regulations of Foreign Investment in Historical Perspective", 2003, (Çevrimiçi) <http://www.intech.unu.edu/publications/discussion-papers/2003-12.pdf>, s.15-16, 20 Nisan, 2004.
- 16) Chang, *Kalkınma Reçetelerinin Gerçek Yüzü*, s.75-77.
- 17) Ölmezoğulları, a.g.e., s.107.
- 18) Samir Amin, *Avrupa Merkezçilik Bir İdeolojinin Eleştirisi*, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993, s.29.
- 19) Armağan Candan, *Avrupa Birliği'nin Ortak Tarım Politikası*, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi, No:2, Ağustos 2003, s.4.
- 20) Ebru Ekeman, *21.Yüzyılın Eşiğinde Avrupa Birliği'nde Ortak Tarım Politikası*, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, No:158, Mayıs 2000, s.1.
- 21) Esra Uyanusta, *Avrupa Birliği'nin Sanayi Politikası*, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi, No:10, Aralık 2003, s.4.
- 22) Sema Gençay Çapanoğlu, *Avrupa Birliği'nin KOBİ Politikası*, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi, No:5, Ekim 2003, s.4-9.
- 23) Samir Amin, *Küreselleşme Çağında Kapitalizm*, Çev. Vasif Erenus, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1999, s.155.
- 24) Armağan Candan, *Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası*, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi, No:13, Aralık 2003, s.4-13.
- 25) Çisel İleri, *Avrupa Birliği'nin Bilim ve Araştırma Politikası*, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi, No:15, Aralık 2003, s.4.
- 26) Esra Uyanusta, *Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret Politikası*, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi, No:8, Kasım 2003, s.9-10.
- 27) Patrick A. Messerlin, *Measuring The Cost Of Protection In Europe, Europe Commercial Policy in the 2000s*, Washington DC, Institute for International Economics, Ekim 2001, s.22-24.
- 28) Sema Gençay Çapanoğlu, *Avrupa Birliği'nin Telekomünikasyon ve Görsel-İşitsel Politikası*, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi, No:11, Aralık 2003, s.4.
- 29) Erhan Erçin, *Avrupa Birliği'nin Ulaştırma Politikası*, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı, 15 Soruda 15 AB Politikası Serisi, No:14, Aralık 2003, s.4-5.
- 30) Miran Yıldız Tokatlıoğlu, *Avrupa Birliği'nde Maliye Politikası ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme*, İstanbul, Alfa, 2004, s.159.
- 31) John Gibbons, "The Common Agricultural Policy", *European Economic Integration*, 2.bs., Ed.Frank McDonald, Stephen Dearden, London, Longman, 1994, s.233.
- 32) Vivien A.Schmidt, *The Features Of European Capitalism*, New York, Oxford University Press, 2002, s.51 ve 58.

AB'de uygulanan ortak politikalar, üye ülkeleri ABD ve Japonya ile rekabetleri karşısında ortak çıkarları doğrultusunda bütçeden aldıkları paylar aracılığıyla piyasa işleyişine müdahalelerin temelinde şekillenmektedir

HAKEMLİ DERGİ KURALLARI

Yayın Kuralları:

- İktisat Dergisi her ay yayınlanan hakemli bir dergidir.
- Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.
- Dergi'de yayınlanmak üzere gönderilen her tür yazı, yayın kurulu tarafından bir ön incelemeye tabi tutulduktan sonra, uygun görüldüğü takdirde hakem tespiti yapılacak ve ilgili hakemlere gönderilecektir.
- Makale konuları başta iktisat olmak üzere sosyal bilimlerin alanlarıyla sınırlıdır.

Teknik Özellikler:

- Makale Microsoft Word programıyla yazılmalıdır. Bir disket ve dört adet A4 boyutunda çıktıyla teslim edilmelidir.
- Makaleyle birlikte yazarın (yazarların) adını, ünvanını, çalıştığı kurumu, açık adresini, kolay ulaşılabilecek iş ve cep telefonlarını, e-mail adreslerini belirten bir kapak yazısı yollanmalıdır.
- Makale sonlarında yazar soyadlarına göre sıralanmış bir kaynakça yer almalıdır.
- Makale ile birlikte 50-100 kelimelik İngilizce bir özet verilmelidir.

avrupa islam kültürüne çok şey borçlu

1- Avrupa Birliği "sosyal bir Avrupa Modeli" geliştirdi. Son yarım yüzyılda kazanılan sosyal haklar, "anglo-sakson" modelin tüm baskın tırpalamalarına karşı korunmalıdır. Aynı zamanda Euro Birliği'ndeki ülkeler 'denge ve istikrar' adı altında çok sıkı tasaruf önlemleri almayı kararlaştırdılar. Yürürlüğe konan bu kararlar tüm üye ülkelerdeki sosyal hak ve hizmetlerin gerilemesine yol açtı.

Kamu harcama ve borçlanması bu sıklıkta azaltıldığı bir ortamda, gelir kalemindeki vergilerin iflasa yol açacak boyutlarda çıl-gınca bir rekabet ile daha büyük bir hızla aşağılara çekilmesi çelişkili bir gelişme. Doğu Avrupa'daki yeni AB ülkeleri, üyelik müzakereleri sürecinde bu rekabeti kızıştıracı şartları yerine getirip şirketleri yatırım yapmaya teşvik etmek amacıyla vergi ortalamalarını iyice aşağıya çektiler. Vergi kayıplarının arttırdığı kamu borç yükünün AB fonlarıyla kapatılması beklenildi. Genişleme sürecinin olumlu bir gelişme olmasına rağmen entegrasyon kural ve şartları yetersiz ve çarpık. AB'nin sosyal modelini korumak ve daha da yaygınlaştırmak için mücadele edilmesi kaçınılmaz, dolayısıyla AB bu sos-

yal mücadelelerin oluşup cereyan ettiğı bir alan.

2- Türkiye ile katılım müzakerelerinin başlayacak olması olumlu bir gelişme. Kültürel bağlamda Doğu Akdeniz'in Avrupa'nın beşğı olduğu unutulmamalıdır. Avrupa, İslam kültürüne de çok şey borçlu. Türkiye müzakereler sürecinde, "aquis communautaire"i kabul eden yeni üye ülkeler gibi bir değişimden geçmek zorunda kalacaktır. Özellikle Kopenhag Kriterleri arasında bulunan insan haklarını koruma şartları belirleyici olacaktır. Tüm siyasi, iktisadi ve sosyal şartların yerine getirilmesi için geçiş dönemleri ön görüldü. Bir diğere önemli soru da Türkiye'nin katılımıyla genişleyen bir Avrupa'nın etrafındaki komşu ülkeler, özellikle Kafkasya, Irak ve İran ile kuracağı ilişkiler. Bu cevaplanması gereken asıl soruların, Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkanların sürekli vurguladıkları "Avrupa Değerler Sistemi"ne uyum sorunundan çok, genişleyen bir Avrupa'nın Ortadoğu'daki komşuları ile kuracağı ilişkilerde ortaya çıktığına işaret ediyor. Bu Türkiye'nin tam üyeliğinin neden ancak 2015'de hedeflendiğini açıklıyor.

Elmar
Altwater*

Türkiye ile
katılım
müzakerelerinin
başlayacak
olması
olumlu
bir gelişme.
Kültürel
bağlamda
Doğu
Akdeniz'in
Avrupa'nın
beşğı
olduğı
unutulmamalıdır

avrupa birliği'nin ekonomi politiği

Dr. Werner Bonefeld, İngiltere'de, York Üniversitesi Derwent College Department of Politics'de karşılaştırmalı siyaset, toplum ve ekonomi dersleri vermektedir. Bu söyleşiyi İktisat Dergisi adına Eren Deniz Tol Göktürk gerçekleştirdi. Görüşmenin çevirisini Melda Yaman Öztürk ve Özgür Öztürk yaptı. Kendilerine teşekkür ederiz.

• **Eren Deniz Tol** - Sizce AB nasıl bir iktisadi ve sosyal yapıya sahip?

• **Werner Bonefeld** - AB'nin toplumsal-ekonomik yapısı piyasa-liberal (*market-liberal*) karakterdedir. Piyasa egemenliğini kurumsallaştırır ve bunu, liberal-demokratik devletin liberal ögesini kitlenin demokratik taleplerinden bağımsız kılarak gerçekleştirir. AB, elbette ki 'devlet' niteliklerini taşımaz. Bir AB hükümeti mevcut değildir ve AB'nin siyasal karakteri geleneksel terimlerle, yani şiddetin meşru kullanımı tekelini elinde tutması açısından, tanımlanamaz. Bu baskı gücü, üye devletler tarafından muhafaza edilir. Ancak AB, aynı zamanda, salt hükümetler-arası bir örgütlenmeden daha fazla birşeydir. Ulusal yollarla baskı altında tutulan demokratik çoğunluktan, [yani] Avrupa işçi sınıflarından kurumsal olarak ayrı tutulan, hukuk egemenliğine dayalı bir siyasal varlıktır.

• **Eren Deniz Tol** - Bu durumda oluşmakta olan Avrupa hukukunun niteliği konusunda ne söyleyebilirsiniz?

• **Werner Bonefeld** - Avrupa hukuku, piyasa-yapıcı (*market-enabling*) hukuktur. Piyasayı ülke içi kısıtlamalardan kurtarır ve piyasanın idaresini, demokratik çoğunlukların çıkar ve beklentilerinin ötesinde ve üstünde kurumsallaştırır. Avrupa hukuku bu nedenle aynı zamanda, ve şurası önemli ki, depolitize edilmiş hukuktur: Demokratik gözetim ve sorumlu tutmanın geleneksel süreçlerinden, yani, 'konsensus' ve 'uzlaşma' politikaları yoluyla toplumsal entegrasyon oluşturma'nın siyasal süreçlerinden arındırılmış, rasyonel-iktisadi piyasa-egemenliği kılığında görünmektedir. Avrupa hukuku, piyasa ilişkilerini, piyasa özgürlüğü

ile soyut eşitlik ilkelerine göre, hukukun egemenliğinin demokratik siyasallaştırılması 'riskinden' kurtarılmış, demokratik çoğunluklardan özgürleştirilmiş olarak ve piyasa rasyonalitesi ilkelerine göre düzenler.

Ne demek istediğimi aşağıdaki örnekle göstermeme izin verin. Marx bir keresinde, paranın bizzat kendisinin topluluk (cemaat : *community*) olduğunu ve kendi üzerinde duracak hiçbir şeye tahammül edemediğini belirtmişti. Demek ki topluluk, görünüşte liberal demokrasinin merkezinde yer alan 'halk' değildir. Topluluk paradır. AB düşünüldüğünde, APB (Avrupa Para Birliği) bunu örnek biçimde sergiler: Para Birliği, birçok karar-alıcı kurumu, Avrupa Merkez Bankası (AMB) ile ikame etmektedir. AMB, para politikasını, yerel koşullardan soyutlanmış bir bütün olarak 'Avrupa' için formüle eder. Üye ülkeler böylece, artık para politikası yoluyla iç koşullarını ayarlayamayacaklar - daha iyisi; Para politikası bundan böyle, döviz kurlarının veya faiz oranlarının manipülasyonu yoluyla, toplumsal huzursuzluğu yatıştırmak için kullanılamayacaktır.

Bu, böylece, 'bağımlı kitleleri', para politikasının idaresinden uzaklaştırır, ve para politikasını demokratik taleplerden izole eder. Bunun yerine, ülke içi koşullar Avrupa parasal koşullarına uyarlanmalıdır - uyarılmanın eksikliği işsizliğe yol açabilir ve işsizlik de, tüketimini ve üretken niteliklerini piyasa koşullarına uyarlamakta başarısız olan, işçi sınıfının sorumluluğu olarak görünür. AMB, siyasal açıdan dünyanın en bağımsız merkez bankalarından biridir. Teknokratik bir varlık olarak, muazzam bir siyasal güce sahiptir - bu siyasal güce demokratik bir kurum olarak değil, karar-alma süreci egemenliğe dayalı olan teknokratik bir kurum olarak sahiptir. O zaman, eğer üye ülkelerdeki ekonomik ayarlamalar artık ülke içi para politikalarıyla sürdürülemezse, başka ne gibi ayarlama mekanizmaları mevcuttur? Maliye politikası da APB tarafından kısıtlanmaktadır. Sürekli bir rejim haline gelmiş bulunan yaklaşıma (*convergency*) kriterleri mevcuttur ve borçlu üye ülkeleri yenisinden finanse etmemesi için özel talimat almış

Avrupa
hukuku,
piyasa-yapıcı
hukuktur.
Piyasayı
ülke içi
kısıtlamalardan
kurtarır ve
piyasanın
idaresini,
demokratik
çoğunlukların
çıkar ve
beklentilerinin
ötesinde ve
üstünde
kurumsallaştırır

bulunan AMB vardır. APB, döngü-yanlısı bir maliye politikasını kurumsallaştırmıştır, yani Keynesyen bilgeliliğe ve mali sağduyuya karşıt olarak, bir durgunluk döneminde kamu harcamalarının kısılmasını öngörür! Peki o zaman, APB, ayarlamaların nereden geleceğini düşünmektedir? Yanıt oldukça basit: Rekabetçi emek piyasaları. APB, ekonomik ayarlamayı başlıca iki kanala odaklar: İşgücünün hareketliliği ve daha yüksek emek üretkenliği.

• **Eren Deniz Tol** - Bu yapıyla sendikal hareketi nasıl ilişkilendiriyorsunuz?

• **Werner Bonefeld** - Bu duruma örgütlü emek hareketi perspektifinden bakıldığında, APB'nin özerk bir ayarlama mekanizması gibi işlediği açık hale gelecektir; özellikle de ekonomik sıkıntı ve kriz dönemlerinde, hiçbir 'sosyal demokratik' sağduyu payı sunmamaktadır. Emegün uyarlanmasını, koşulsuz olarak (*sans phrase*) talep eder. Mali politika idaresi ülke içi bir sorumluluk olarak kaldığı müddetçe, örgütlü emek, elbette ki hükümetleri ödün vermeye zorlamayı deneyebilir. Bununla birlikte, mali politika Birliğin sınırlayıcı kurallarına uygun olmak zorundadır ve bu yüzden idaresi de, ulusüstü bir çerçeve içerisinde kısıtlanmıştır. Böylece 'Avrupa', hükümetin elini güçlendiriyor gibi 'görünmektedir'. Yine de, örgütlü emegün başvuruda bulunabileceği bir Avrupa kurumu mevcut değildir. AMB, bir hukuk mahkemesiymiş gibi bağımsızdır ve 'Avrupa'nın, refah devletiyle bağlantılı toplumsal yeniden-bölüşüm için hiçbir mali gücü yoktur. Birliğin mali gücü, üye devletin üzerinde anlaşılmış deflasyonist mali kurallara bağlı kalmasını sağlama almak için yetkilendirilmiş olması anlamında, olumsuzdur. Birliğin bu piyasa-yapıcı gücüne liberal-demokratik parlamenter egemenlik perspektifinden bakılırsa, karar-alma alanının ciddi bir biçimde sınırlandığı görülecektir. Aslında [Birlik], piyasayı serbestleştirmek, piyasayı düzensizleştirmek ve refah devleti politikalarının neo-liberal reformunu sağlamak üzere bir kanala dönüştürülmüştür.

Avrupa serbest piyasa hukuku asil olarak negatif karakterdedir; yani, demokratik çoğunlukların çıkar ve beklentilerinden bağımsız olarak, negatif ekonomik hakların üzerinde durur. Avrupa'nın neo-liberal kuruluşunun toplumsal boyutu artık açıktır. "Ford için iyi olan Amerika için de iyidir" deyişi AB için de geçerlidir: Serbest piyasa ilişkilerinin ulusüstü düzeyde oluşturulması rekabetçiliği cesaretlendirir. Rekabetçilik ve rekabetçi emek piyasaları, Avrupa'nın neo-liberal kuruluşunun toplumsal içeri-

Werner Bonefeld

ğini karakterize eder; toplumsal ilişkilerin düzenlenmesini arz ve talebin gerçek demokrasi-sine bırakır ve tıpkı Smith'in gizli eli gibi, bireysel ahlaksızlıklar kamusal erdeme dönüştükçe, genel refahı garanti eder - bir kez gereksiz politik müdahalelerden ve engellemelerden kurtarıldığında, kapitalist birikimin sözde damlama (*trickle down*) etkisinin ortaya çıkacağı söylenir. Kısacası toplumsal boyut, ekonomik ilişkilerin bizzat kendi kendini düzenleme yeteneğinde içermiştir. Avrupa emeği üretimin ita-atkar, esnek ve herşeye uyum sağlayabilir insani bir faktörü olarak görülür.

Burada, Avrupa ekonomik organizasyonunun ekonominin politikadan özerkliği anlamına geldiğini ileri sürmüyorum. Avrupa hukuku - daha doğru bir deyişle Avrupa [hukukunun] piyasa kurucu oluşumu, ne gökten inmiştir ne de kutsal bir aracılığın sonucudur. Avrupa hukuku ulusal idareciler tarafından yapılır. Ortaçağ kralları gibi, yani halkın genellikle desteklenen egemenliğinden tamamen uzaklaştırılmış ve ülke içi demokratik çoğunluklardan koparılmış bu idareciler, piyasa-serbestleştirici çerçeve üzerinde kendi aralarında pazarlık yapar ve Avrupa hukukunu oluştururlar. Bu yasalar, daha sonra, karar verilmesi için değil ama, bilgilendirilmesi, üzerinde düşünülmesi ve tartışılması için ulusal parlamentolara sunulur. Avrupa hukuku iç hukuktan üstündür, yerel meclisler tarafından yapılan hukuku dikkate almaz ve doğrudan uygulanabilir. Aynı zamanda yerel hükümetler, ekonomik ayarlamaların nahoş toplumsal sonuçlarının 'Avrupa'dan kaynaklandığını ve dolayısıyla Avrupalı taahhütler, yasalar, düzenlemeler ve kararlar nedeniyle hükümetin elinin-kolunun bağlandığını' söyleyerek, Avrupa'nın arkasına

Serbest
piyasa
ilişkilerinin
ulusüstü
düzeyde
oluşturulması
rekabetçiliği
cesaretlendirir
ve rekabetçilik
ve rekabetçi
emek
piyasaları,
Avrupa'nın
neo-liberal
kuruluşunun
toplumsal
içerliğini
karakterize
eder

saklanabilirler. Bir üye hükümetin kendi meclisini, bir Avrupa yasası hakkında, tıpkı mecliste ki çoğunluk gibi kendisinin de taraf olmadığı, ama Konsey'deki sayısal çoğunluk yüzünden kabul etmek zorunda kaldığı şeklinde bilgilendirdiğini düşünelim. Meclis, şüphesiz ki, hükümetin de yasayı istemediğini kabul etmek durumunda kalacaktır. Bununla birlikte, Avrupa yasaları, kapalı kapılar ardında gizlilik içinde yapıldığından, hükümetin gerçekten muhalefet edip etmediğini ya da bu muhalefeti ülke içi kanaati ve meclisteki muhalefeti yatıştırmak için yalnızca bir taktik olup olmadığını hiçkimse bilmeyecektir. Güçlü bir fepki durumunda Avrupa suçlanabilir.

• **Eren Deniz Tol** - Bu yapıyla demokratik katılım kanallarından ne kadar bahsedebiliriz?

• **Werner Bonefeld** - Bu haliyle muazzam bir depolitizasyon süreci iş başındadır: Avrupa hukuku, politikadan ayrılmış hukuk gibi, kendini parlamenter yasa yapımının geleneksel siyasal süreçlerinin üstüne ve ötesine yerleştirmiş hukuk gibi görünür. Depolitizasyon politikanın sonu demek değildir. Tersine, depolitizasyon, politika yapmanın ve politika uygulamanın siyasal karakterinin kaldırılması anlamına gelir. Bunun yerine, teknokratik kurumlar gerçek siyasal güce sahiptirler ve hukuk, seçkinlerin uzlaşması temelinde yapılır. Bununla birlikte hukuk, kendi kendini uygulamaya koyamaz; bunun için hukukun efendisine, yani devlete, gerek duyar. Rasyonel bir idari etkinlik olarak politika, meşruiyet ve baskı gücünden yoksundur. Avrupa hukuku ulusal idareciler tarafından yapılır, Avrupa bürokrasileri ile bağlantı içindeki ulusal idareciler tarafından uygulamaya konulur ve ulusal idareciler tarafından, politika yönetimini meşrulaştırma aracı olarak kullanılır.

Kısacası Avrupa hukuku, hukukun kendisini, demokratik politizasyondan ve onunla birlikte ülke içindeki toplumsal çoğunlukların, yani bağımlı kitlelerin çıkarlarından korumaktadır. Demokratik müdahale -liberalizmin, hukukun politize olmuş hukuk haline gelmesi ve böylece uzlaşmaz toplumsal çıkarların toplumsallaşmış yağması halini alması riski nedeniyle her zaman reddettiği bir müdahale-riskinden kurtulmuştur. Liberalizm için hukukun egemenliği toplumsal ilişkileri yönetmelidir ve bu nedenle, [liberalizmin] 'ayaktakımı egemenliği' olarak korktuğu şeyden, korunmasını gerektirir. Avrupa hukuku, kitlesel demokratik müdahalelerden kopartılmıştır ve 'piyasa yapıcı' işlevi doğrudan uygulanabilir. Avrupa hu-

kuku ulusal seçkinler tarafından yapılır, kitlesel demokratik müdahalelerden kurumsal olarak yalıtılmıştır ve toplumsal ilişkilerin idaresini yönetir. İlkesi, arz ve talep ilişkilerinin bireyselleştirilmiş bireylerin rasyonel kararlarını yönettiği, piyasa demokrasisinin ilkesidir. Avrupa'nın neo-liberal kuruluşu böylece, ulusal seçkinlerin Avrupa aracılığıyla yönetimine izin verir. Liberal - demokratik kurumlar ve kuruluşlar biçimsel olarak bozulmamış olarak kalır. Kısacası liberal-demokrasi, Schumpeter'in onun en büyük avantajı olarak övdüğü şeye indirgenir; seçkinlerin, rekabetçi seçimler yoluyla huzurlu sirkülasyonu.

• **Eren Deniz Tol** - AB'nin genişlemesini bu bağlamda nasıl ele alabiliriz?

• **Werner Bonefeld** - AB, çok güçlü bir ekonomik bloktur. Üye olmamak, ekonomilerin, bir 'söz sahibi olmadan', AB tarafından yönetilmesi demektir. Dahası AB serbest piyasa ilişkilerini 'güvenceye alır' ve böylece -toplumsal çoğunlukların 'piyasa-dışı' politik müdahalelere dair beklentisini gözönünde bulundurmaksızın - dünya piyasasına ekonomik entegrasyonu garanti eder. AB üyeliği, devletlerin, piyasa müdahalesine ancak bu müdahale serbest piyasa ilişkileriyle uyumlu ise izin veren bir ailenin üyesi haline gelmesi demektir.

Genişleme, 'piyasa-dışı' müdahalelere yönelik demokratik taleplerin bastırılması için bir araç olarak da işlev görmektedir. Örneğin 1990'larda, o zamanki Fransa Başbakanı Jospin, Fransa'daki bir toplumsal huzursuzluk dalgasına, AB'nin APB'ye paralel bir aktif istihdam politikası izlemesini talep ederek karşılık verdi. Jospin ister bu işe ciddi bir biçimde inandığı için böylesi bir politika talep etmiş olsun, ister yalnızca huzursuzluğu yatıştırmak için öne sürmüş olsun, burada bir önemi yok. Önemli olan, onun bu girişiminin diğer üye devletlerin muhalefeti karşısında başarısız olduğudur. Üye devlet sayısı ne kadar azsa, Avrupa'nın negatif entegrasyonunun, serbest piyasa liberalizmine karşı pozitif 'ekonomik' haklar yaratarak, 'pozitif entegrasyon'a dönüşmesi 'risk'i elbette ki daha fazladır.

Genişleme, bu 'risk'i uzakta tutmanın bir aracıdır. Altı orijinal üye yerine, yirmibeş üye ülkenin aktif bir Avrupa istihdam politikası üzerinde anlaşması gerektiğini bir düşünün! Üye devlet sayısı arttıkça, AB'nin mevcut kurumsal yapısı, 'pozitif' ekonomik hakların Avrupa ölçeğinde yenilenmiş bir Keynesyen düzenlenmesi doğrultusunda daha az 'derinleşebilir'. Bunun yerine AB'nin, 'Keynescilik'le bir-

Avrupa
hukuku -
daha
doğru bir
deyişle
Avrupa
hukukunun
piyasa
kurucu
oluşumu,
ne gökten
inmiştir
ne de
kutsal
bir aracılığın
sonucudur.
Avrupa
hukuku
ulusal
idareciler
tarafından
yapılır

likte düşünülen ülke içi yeniden-bölüşüm sistemlerinin ve işçilerin 'pozitif' haklarının altını oyan piyasa liberal duruşu 'derinleşmekte' ve böylece güvenceye alınmaktadır. Yorumcular sık sık, Avrupa karar-alma süreçlerinin karmaşıklığından umutsuzluğa kapılırlar. Yine de bu karmaşıklık kesinlikle önemli bir amacı yerine getirir: Avrupa'nın gündemini neo-liberal bir doğrultuda sabit tutar.

• **Eren Deniz Tol** - Türkiye'nin AB ile ilişkisinin uzun vadede alacağı biçim sizce ne olabilir?

• **Werner Bonefeld** - Bu ilişkinin nasıl evrilebileceğini bilmiyorum. Yalnızca bazı genel gözlemleri aktarabilirim. Üyelik Türkiye'ye, kesinlikle, halihazırda zaten etkisi altında bulunduğu Avrupa politikasının yapılmasında ve yönetilmesinde söz hakkı verecektir. Üyelik, Türkiye'ye ayrıca, hükümeti doğrudan sorumlu olarak göstermeden, ekonomik ayarlamalarını kendi ekonomisi üzerine dayatabileceği ulusüstü bir serbest piyasa güvencesi kazandıracaktır. Ayarlama kendisini, Türkiye ekonomisine, sanki dışsal güçlerden kaynaklanan politika-dışı, otomatik bir şeymiş gibi dayatacaktır. Bir Türk hükümetinin ülke içi istikrar ve demokratik meşruiyet nedenleriyle gerçekleştirmeye çekindiği ancak hayata geçirmek istediği popüler olmayan iç politika kararları, böylece, görünüşte dışarıdan 'onun yararına' yapılmış olacaktır. Hükümet böylelikle, ayarlamalarının toplumsal ve ekonomik sonuçlarından kendini uzakta tutabilir, oysa aslında onlardan yanadır. Türkiye'deki politik süreç, mevcut çoğulcu çıkarlardan, bunların meclisteki temsiliyetinden ve yönetimdeki koalisyonlardan kendini ayıracaktır. Yukarıda tanımlanan süreçlerden dolayı kendini ayıracaktır: Avrupa hukukunu yöneticiler yapar, Avrupa hukuku yasakoyucu yöneticilerin üzerinde uzlaştığı en küçük ortak paydadır ve yerel meclisler belirli bir yasanın istenilirliği üzerinde görüşebilir ve tartışabilirler, ancak yasama güçlerinin kapsamı ciddi biçimde kısıtlanmıştır. Bu nedenle, yukarıda söylediğim, Türkiye'ye 'söz hakkı' verileceğine dair görüş aslında doğru değildir. AB üyeliği Türk piyasa liberal elite, kendi çıkarlarını dışsal bir dayanakla güvence altına alma olanağını verecek ve böylece o da piyasa reformlarını bir Avrupa dayatması olarak kurumsallaştırabilecektir. Politika yapmanın birbirleriyle çelişen, uzlaşmaz toplumsal çıkarlardan kopması, elbette ki önemli bir motivasyondur: Bu, devleti, onların lehine yönetiyor-muş gibi görüldüğü bazı toplumsal çıkarlar-

dan özgürleştirir ve böylece devletin 'ulusal' çıkarı ortak çıkar olarak koymasına izin verir. Kapitalist olarak kurulmuş bir toplumda, bu ortak çıkar elbette ki kâr çıkarıdır ve ortak çıkar, sermaye birikiminin saat gibi işleyen mekanizması anlamına gelir. Türkiye'nin ekonomik modernizasyonu böylece Avrupa'dan destek bulacak, Avrupa aracılığıyla yönetilecek ve Avrupa tarafından korunacaktır. Siyasal bakımdan, bir ulusal burjuvazi için en kolay seçenek, içerdeki başkaldırıyı, kendi çıkarlarını dış bir dayanak ile güvenceye alarak bastırmaktır. Toplumsal hoşnutsuzluk böylece, aynı elitin bu dışsal piyasa liberal dayanağının 'politikalarında'ki suç ortaklığı gizlenirken, 'Brüksel' suçlanarak bastırılabilir.

Avrupa, elbette ki, bir devlet değildir ama negatif ekonomik hakların hukuka dayalı bir kurumudur; bunların yetkiye dayalı uygulanışı için üye ülkelere bağlıdır. AB'nin çerçevesi içerisinde, böylesi bir uygulamanın ne tür biçimleri alabileceğini bilmiyoruz. Özellikle, Avrupa'daki kitlesel işsizlik ve yavaş ekonomik büyüme zemininde ve bunalımın eşiğinde sendeleyeni bir dünya ekonomisi karşısında, Brüksel'deki Bakanlar Konseyi olacakların na hoş bir tablosunu sunabilir; çünkü, tüm yasal şartlarına rağmen, ulusal biçim altında bulunduğu öne sürülen egemenlikten, yani nüfustan ve onun talep ve beklentilerinden tamamen ayrılmış durumdadır. Gidişat zorlaştığında, ne tarz uygulamalar gerekecektir? Hukuk politik ve toplumsal çelişkileri çözmez. İdarenin kurallarını sağlar fakat idareyi denetlemez. Toplumsal ve politik kaos düzenleyecek bir hukuk yoktur. Birlik kurallarını güvenceye almak için, ülke içi demokratik çoğunluğu göz önünde bulundurmadan, şiddetin meşru kullanımının tekeline hangi devlet elinde tutulmaktadır? Diğer bir deyişle, yetkiye dayalı uygulamaların gücüne sahip olan devletin adı nedir?

Sonuç olarak, hatırlanması gereken yalnızca Hayek'in, kitlelerin ekonomik politikaları dikte etmesine izin vererek hukukun egemenliğini tahrip eden sınırsız bir güç olarak demokrasi eleştirisi değildir. Aynı zamanda Hayek'in, hukukun egemenliğinin ciddi biçimde sekteye uğradığı zamanlarda diktatoryal güçlerle donatılmış olarak, serbest piyasanın 'kendi kendini düzenlemesi'ni kitlesel demokratik isteklerden sakınan ve savunan güçlü fakat sınırlı bir devleti destekliyor olduğu da hatırlanmalıdır. Kısacası, Avrupa'nın piyasa-liberal kurumsal yapısı, liberal-demokratik hükümetin biçimsel kurallarına bağlı kalan,

Üyelik,
Türkiye'ye
ayrıca,
hükümeti
doğrudan
sorumlu
olarak
göstermeden,
ekonomik
ayarlamalarını
kendisi
ekonomisi
üzerine
dayatabileceği
ulusüstü
bir
serbest
piyasa
güvencesi
kazandıracaktır

güçlü ancak sınırlı devletler tarafından güvence altına alınan negatif ekonomik haklar üzerinde temellenen toplumsal entegrasyon için ulusüstü bir araç sağlamaktadır. Avrupa entegrasyonu, sermayenin ekonomi politliğini, bölgesel olarak kontrol altında tutulan işçi sınıflarından ayırmayı kurumsallaştırır. Bu ise, 2003'teki İstikrar Paketi krizinin de gösterdiği gibi, ülke içi emek mücadelelerinin aynı zamanda Avrupa emek mücadeleleri olduğu anlamına da gelir. Geriye, AB üyesi ülkelere, Avrupa işçi sınıfını ulusal bölünmüşlüğü içerisinde bastırarak, emek mücadelelerinin ulusal sınırlamaların nehir yatağından taşmasını önleyip önleyemeyeceklerini görmek kalıyor.

• **Eren Deniz Tol** - Bu özellikleriyle AB'nin Türkiye'yi de içerecek genişlemesini Türkiye işçi sınıfı açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

• **Werner Bonefeld** - Türkiye'deki emek ilişkileri, zaten Avrupa tarafından belirlenmektedir. Avrupa bir gerçekliktir. Üyeliğe karşı çıkmak, yalnızca, Türkiye işçi sınıfının ulusal baskı altında tutulmasını ve bunun yanı sıra

Avrupa emek mücadelelerinden koparılmasını desteklemek olacaktır. Bu, özellikle Avrupa'nın sınırlarındaki çekişme ve mücadele dönemlerinde, işçi sınıfını pasifize edecek baskı araçlarına karşı onu korumasız bırakarak, beklentilerinin bastırılmasıdır. Türkiye emek mücadeleleri, gerçeklikte de, zaten oldukları şey halini almak zorundadır: Avrupa emek mücadeleleri.

Avrupa entegrasyonunun dokusu sağlamdır. Yine de, dikiş yerleri zayıftır. En önemlisi de bu dikiş yerleridir. Emeğin ekonomi politikisi açısından bunun anlamı, sınıf mücadelesini ulusal temelde parçalamaya yönelik her girişime direnmesi gerektiğidir. Türkiye işçi sınıfının geleceği, ulusal temelde tanımlanan bütün diğer Avrupa işçi sınıfları gibi, bir Avrupa geleceği olmalıdır. Avrupa, sınıf çelişkilerinin çözülmesi demek değildir. Sınıf çelişkilerinin halihazırda bulunduğu düzlemdir; ve emeğin kendisini bunun dışında tutması, yalnızca kendisini silahsızlandırması anlamına gelebilir.

• **Eren Deniz Tol** - Görüşlerinizi bizimle paylaştığınız için teşekkür ederim.

Türkiye
işçi
sınıfının
geleceği,
ulusal
temelde
tanımlanan
bütün
diğer
Avrupa
işçi
sınıfları
gibi,
bir
Avrupa
geleceği
olmalıdır

özel ortaklık hedeflenmeli

1- 1957'de Ortak Pazar'ın oluŖturulmasında bu yana Avrupa Birliği, aday ölkelerin yaŖam düzeylerini temel almaksızın genişlemiş, atılan adımlar siyasi olmuŖtur. Avrupa yapilanması benzer ekonomik ve sosyal yapılar üzerine değil, halkların birlikte yaŖama arzusu, bu anlamda ortak bir siyasi sosyal ve kültürel modelin bünyesinde yer alma duygusu üzerine kurulmuŖtur.

2- Türkiye AB iliŖkileri baŖlangıcından itibaren AB yöneticilerinin de önemli düzeyde sorumlu oldukları bir yanlış anlaşılmanın sorunlarını yaŖamaktadır. Türkiye açısından AB süper bir siyasi, ekonomik ittifak; güçlü, modern, üyelerin bağımsızlıklarını koruyabildikleri, ulusal yöneticiler tarafından idare edilen bir klüp olarak algılanmıştır. Kaldı ki, 1963'de durum böyledir. Ancak bugün bir Anayasa projesine sahip olan AB, ABD'ye eŖdeęer, vatan-

daŖları tarafından seçilmiş yöneticilerce oluŖturulacak gerçek bir federal sisteme dönüşümünü tamamlamaktadır. Bu çerçevede Türkiye Starsburg tarafından kabul edilmiş kanunları ve yakın komŖuları ile iliŖkileri de dahil olmak üzere Brüksel tarafından alınmış dıŖ politika kararlarını düzenli bir biçimde uygulamaya hazır mıdır? Birlik deęiŖmeyecek sınırlara ihtiyaç duymaktadır. Halklar arasında bir evlilik oluŖturmaktadır. Bu aŖamada yeni üyelerin giriŖine karar verecek olan ulusal yöneticiler değildir. Ulusal yöneticilere Birliğe dahil olabilmek için baskı yapmak hatta tehditte bulunmak, istenilenin aksine bir etki yaratacaktır. Bu nedenle yapılması gereken en doğru hareket, Avrupa Birliği'nin deęiŖimini dikkate alarak her iki tarafın da gelecekteki gelişmelere hazırlanmaları için zaman bırakacak özel ortaklığın hedeflenmesi olacaktır.

Alain
Lamassoure*

* Avrupa
Parlamentosu Üyesi

ab'nin neoliberalizmi kavgayı kızıştıracak

1- AB'ye hakim olan neoliberal program, Avrupa içi rekabetin artmasını destekleyerek AB ölkelerinin küresel ekonomik yarışta yerlerini saęlamlaŖtırmayı hedeflemektedir.

AB'nin genişlemesini destekleyen ulusötesi sermaye çevreleri AB komisyonu ile ortak hareket edip bir yandan ulusal bazda kısıtlanan hareket sahalarını genişletirken, diğer yandan ise neoliberalizme karŖı oluŖabilecek tepkiyi dengelemeyi amaçlıyor. Maastricht Kriterleri AB ölkelerinin mali politikadaki hareket sahasını daraltırken üye ölkelerin AB bütçesine yaptıkları katkı paylarını kısıtlamaları na neden olmaktadır.

2- Türkiye, Doğu Avrupa ölkelerine benzer bir şekilde ithal ikameci kalkınma ve üretim modelinin tıkanmasından sonra rotayı neoliberal birikim stratejisine çevirdi. Özellikle '90'ların ortalarından beri AB'ye yakınılaŖarak bu çizgiyi

saęlamlaŖtırmayı umdu. AB içinde Doğu Avrupa'ya yönelik olan son genişlemeyi savunan çevreler (İngiltere, ihracata yönelik üretim yapan ulusötesi sermaye çevreleri, ERT) Türkiye'nin de üyeliğini destekleyecek görünüyorlar. Bu desteğin arkasında yatan neden ise bu güçlerin genişlemeyi AB'nin sosyal politikaların genişlemesine karŖı bir kalkan olarak görmeleri.

Türkiye'nin üyeliğinin kabul edildiğini farz edelim, Ŗu anda görünen, AB'nin mevcut üye ölkelere verilen bölgesel kalkınma desteğini Türkiye'ye aynı oranda vermeyeceği gibi serbest dolaŖım hakkını da saklı tutacaktır. Bu yeni üyelerin Ŗimdiden kabul etmek zorunda kaldıkları ikinci sınıf bir üyeliğe denk düşmektedir. AB'nin neoliberal derinleŖme ve genişlemesi ekonomik büyümeyi ve kalkınmayı sağlayacak uygun bir yol olmadığı gibi krizleri ve paylaŖım kavgasını da kızıştıracaktır

Dorothee
Bohle**

** Central European
University,
BudapeŖte, Siyaset
Bilimi Bölümü

avrupa birliği'ne girmenin bilançosu: doğu almanya ve polonya örnekleri

Avrupa Birliği'ne giriş görüşmelerinin başlaması için Aralık 2004 tarihine kilitlendiğimiz bir dönemde akademik çalışmalar içinde Türkiye'nin uzun Avrupa macerasını taktik düzeyde ele alma daha çok ön plana çıkıyormuş gibi duruyor. En sofistike ifadesini "Siz bize katılır gibi yapıyorsunuz, biz de sizi kabul eder gibi yapıyoruz" yaklaşımında bulan bu ifade bir çok durumda "ne yaparsak yapalım bizi almazlar" söyleminden öte gitmiyor. Bunun karşısında yer alan "Avrupa Birliği'nin verdiği ev ödevlerini yerine getirelim de almazlarsa günah bizden gitsin" yaklaşımı da bundan daha ileri bir yaklaşım değil. Konunun önemi Türkiye'nin sadece 40 yıllık Avrupa ilişkilerinden de öte, Türkiye kapitalizminin ulaştığı aşamayı dikkatle incelemeyi gerektiriyorken, taktik düzeyde alınan incelemelerin yol açıcı olması mümkün değildir. Kaldı ki, tartışmaların önemli bir kısmının taktik düzeydeki kavramların bile hakkını yeterince verdikleri şüphelidir. Örneğin bu düzeydeki almasıklar şöyle çoğaltılabilir.

- 1- Avrupa Birliği Türkiye'yi alacağını söyleyip almaz.
- 2- Avrupa Birliği Türkiye'yi alacağını söyleyip alır.
- 3- Avrupa Birliği Türkiye'yi almayacağını söyleyip almaz.
- 4- Avrupa Birliği Türkiye'yi almayacağını söyleyip alır.

Tartışmalarda ilk üç görüş de yeterince tartışılabilir ama nedense dördüncü almasıık ihmal edilmiştir. Oysa bunun daha çok tartışılması gerekir, çünkü bu Avrupa Birliği'nin hem Türkiye'yi almak isteyebileceği, ki bunun çok çeşitli nedenleri arasında, büyük ve genç bir nüfus ve işgücü, hızla büyüyen bir ekonomi ve buna bağlı olarak büyüyen bir pazar, petrol bölgesinde aktif rol alabilme yeteneği gibi nedenleri vardır, hem de böyle büyük bir lokmayı mümkün olduğunca elini yakmadan yemeye çalışacağı anlamına gelmektedir. Diğer bir deyişle, ikinci almasıık Türkiye'nin merkez özelliklerini destekleyerek ya da en azından buna karşı tarafsız kalarak Türkiye'yi üyeliğe almak anlamına gelirken, dördüncü almasıık Türkiye'yi bir çevre ülke olarak alma ve

de bu arada Türkiye'nin merkezzel özelliklerini mümkün olduğunca törpülemek anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda şu anda Avrupa Birliği üyesi olmuş olan Doğu Almanya ve Polonya'nın 1990'lardaki durumundan dersler çıkarmak Türkiye için önemlidir. İki ülkede de Avrupa Birliği'ne girerken kitlelerde varolan çok abartılı beklentiler, zaman içinde aynı derecede şiddetli hayal kırıklıklarına yol açmışlardır. Bir zamanlar Türk solunun başarıyla sloganlaştırdığı gibi "onlar ortak biz pazar" demek aşamasına gelmeleri çok kısa bir süre almıştır. Türkiye'nin benzer bir sürece girmesi gerekli dersler çıkarılmazsa işten bile değildir. Yazının geri kalanında Avrupa Birliği'nin 1990'lı yıllardan itibaren yakınındaki coğrafyayı nasıl biçimlendirdiği konusu Doğu Almanya ve Polonya özelinde ele alınacaktır.

avrupa'da merkez ve çevre

Kapitalizmin tarihi, liberal ideolojinin bu gelişmeyi herkes için faydalı olarak göstermeye yönelik bütün çabalarına karşın, eşitsiz gelişmenin tarihi olmuştur ve bu süreçte sınıfsal ve coğrafi anlamda kazananlar ve kaybedenler (sadece daha az kazananlar değil) olmuştur. Adam Smith'ten başlayarak liberalizm herkesin kendi çıkarının peşinde koştuğu bir düzenin sanki bir "görünmez el" tarafından düzenlenen bir biçimde herkes için mümkün olan en iyi sonucu vereceğini, iş bölümünü ve dolayısıyla verimliliği geliştireceğini iddia etmiştir. Bu 'iyimser' iddialara karşı liberalizmin hala yanıt veremediği ve sürekli olarak kendini yenileyen¹ iki büyük eleştiri üretilmiştir: marksizm ve ekonomik milliyetçilik. Marksizm kapitalist gelişmenin sınıflar arasında yarattığı eşitsizlikleri inceler ve liberal 'iyimser'liğe karşı kapitalist gelişmenin bazı sınıfların mülksüzleşmesini ve dolayısıyla daha kötü bir konuma düşmeleri sonucunu getirdiğini gösterir. Ekonomik milliyetçilik ise List (ve Alexander Hamilton) tarafından ortaya atılmış ve kapitalizmdaki coğrafi eşitsizliklere dikkat çekerek, serbest ticaretin bütün ülkeleri geliştiremeyeceğini, tam tersine gerekli önlemleri almayan ve

Cenk Aygül*

En sofistike ifadesini "Siz bize katılır gibi yapıyorsunuz, biz de sizi kabul eder gibi yapıyoruz" yaklaşımında bulan bu ifade bir çok durumda "ne yaparsak yapalım bizi almazlar" söyleminden öte gitmiyor

* York Üniversitesi Kanada

kendi sanayilerini desteklemeyen ülkelerin dünya üretimindeki geri kalmış pozisyonlarını yeniden üreteceklerini iddia etmişlerdir. İlginçtir ki, ondokuzuncu yüzyılda İngiltere'nin serbest ticaretle bütün dünyanın sanayi merkezi olmasını reddeden ve kendi sanayilerini her hal ve şartta destekleyen iki ülke (List'in ülkesi Almanya ve Hamilton'un ülkesi Amerika Birleşik Devletleri) bu sefer yirminci yüzyılın en sanayileşmiş devletleri olacaklardır.

Bu yazıda liberalizme alternatif olarak geliştirilen düşünceleri uzunlamasına tartışmak mümkün değil, ancak bağımlılık teorileri ve Immanuel Wallerstein'in "modern dünya sistemi" kuramından başlayarak günümüzde mekan kuramlarına (örneğin Regülasyon okulu-nun mekana en fazla önemseyen kuramcılarından Leborgne and Lipietz 1992, Lipietz 1996) uzanan ve sınıfsal eşitsizliklerin yanı sıra coğrafi eşitsizlikleri de vurgulayan bir kuramsal hattın varlığından bahsedilebilir. Bu bağlamda Avrupa Birliği'nin kurulmasının eşitsiz gelişme açısından ele alınması gereklidir. Kuzey Amerika'dan farklı olarak Avrupa'da 'merkez'in oluşumunun görece yeni bir olgu olduğu söylenebilir. Zaten Avrupa Birliği'nin ortaya çıkmasındaki en önemli nedenlerden biri ABD ile rekabet edebilecek güçte üretici bir güce ve üretim ilişkilerine sahip olmaktır. Dolayısıyla Avrupa Birliği'nin oluşumu aynı anda Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın sanayileşmiş bölgelerini kapsayan bir merkezin oluşumu olarak da ele alınabilir (örneğin Jönsson et al, 2000: 152-165).

Merkez ülkeler arasında Almanya diğerlerine göre nüfus ve üretim açısından daha çok öne çıkmaktadır. Bu nedenle, yazının geri kalanında Almanya'nın çevre ülkeler ile ilişkileri incelenecektir. Yazıda ele alınacak çevre ülkeler olarak da Doğu Almanya ve Polonya seçilmiştir. Batı Almanya'nın Demokratik Almanya ile birleşmesi sosyalizmin yenilgisinin en dramatik anlarından biri olarak medyada yeterince yer almış olsa da, bunu 'meşum duvarı en sonunda yıkmayı başaran Doğu Alman halkları' karikatüründen daha derinlemesine alan yayınlar görece sınırlıdır. Doğu Almanya'da ne olduğu, sadece başka yerlerde ne olabileceğini göstermesi açısından değil, Alman 'merkezi'nin berkitilmesi açısından da temel önemdedir. Ayrıca Doğu Almanya'ya sadece Almanya'nın basit bir parçası olarak değil, aynı zamanda Avrupa Birliğine katılan görece sanayileşmiş bir ülke olarak da bakmak gerekir. Tek fark, bu katılım sırasında, Doğu Almanya'nın kendi ulus devletini dağıtmış olmasıdır. Polonya ise birliğe katılacak Doğu Avrupa ülkelerinin en önemlilerinden biri olması dolayısıyla seçilmiştir.

Doğu Almanya

Duvarın yıkılışının iyimserliği Batı Almanya'nın uyguladığı çeşitli yapay politikalarla ve kitle psikolojisinin akıllıca manipülasyonu ile Doğu Alman halkında bir süre devam etmiştir. Ne var ki, balayı sürecinin bitiminde, toz du-man dağıldıktan sonra görülmüştür ki, yaşanan olay Doğu Almanya ve halkı için büyük bir felâ-

Doğu
Almanya ve
Polonya'nın
1990'lardaki
durumundan
dersler
çıkarmak
Türkiye için
önemlidir.
İki ülkede de
Avrupa
Birliği'ne
girerken
kitlelerde
varolan
çok
abartılı
beklentiler,
zaman
içinde
aynı
derecede
şiddetli
hayal
kırıklıklarına
yol
açtı

ketten başka bir şey değildir. Doğu Almanlar kısa sürede "kendi ülkelerinde yaşayan yabancılar" (Stevenson and Theobald 2000: 3) konumuna düşürülmüşler, 40 yılda oluşturdıkları her şey değersizleştirilmiş, ve kendileri yaşanan olayın iki Alman devletinin 'birleşmesi' olacağını beklerlerken gerçekte olan Doğu'nun Batı'ya kayıtsız şartsız teslimiyeti olmuştur. Bir zamanlar sosyalist kampın en sanayileşmiş ülkesi olan Doğu Almanya'nın bütün tekstil, deri, konfeksiyon, optik ve elektronik fabrikaları kapatılmış, Interflug havayolları, Pentakon fotoğraf makineleri, Trabant ve Wartburg araba fabrikaları gibi devasa şirketler dağıtılmıştır. Bu acımasız özelleştirme sonucunda Doğu Almanya sanayisizleştirilmiş, ve kapitalizmle birlikte bütün sorunlarının çözüleceğini sanan kitleler, 1994 itibarıyla işçilerin yüzde 77'sinin işlerini kaybettiklerini ümitsizlikle görmüşlerdir (Flockton 1998: 74; Domdey 1998: 45).

Bütün Doğu Avrupa sanayii 12, 500 işletme haline dönüştürülmüş ve yedi milyon işçi ve dört milyon hektar toprak ile birlikte Treuhandanstalt adlı kayyuma devredilmiştir (Hall and Ludwig 1993). Bundan sonrası özelleştirme öyküleri içinde ibret verici bir olaydır. Doğu Almanya'nın son sosyalist hükümeti, devletin toplam sermaye stoğunu 1989'da 15 trilyon mark olarak hesaplarken, Kasım 1989'da kurulan Treuhandanstalt, kuruluş tarihinde bunu sadece 750 milyar mark olarak hesaplamıştır. Bir yıl sonra 1990 yılında hesaplamalar 400 milyar marka düşürülmüş, 1991 yılında ise toplam sermaye stoğunun hiç bir değeri olmadığı açıklanmıştır. Elbette burada da durulmamış, Treuhandanstalt 1994'te faaliyetlerine son verirken bir de 209 milyar marklık bir açık bırakıp gitmiştir (Keithly 1999: 187; Smith 1998: 114).

Burada verilen mesaj 40 yıllık sosyalizm deneyiminin bir değer biriktirmek bir yana ayrıca da 200 milyar açık bıraktığıdır. Ancak bunun yanı sıra Batı Alman politikası ya da 'merkezi' açısından karakteristik olan çok önemli bir nokta daha vardır: Doğu Alman sanayiinin hantal olduğu doğru olsa bile, tamamen verimsiz, ve devletin üstünde bir yük olduğu büyük bir yalandır. Doğu Alman sanayii bir gecede, Batı Alman hükümetinin aldığı 'basit' bir parasal kararla çöktürülmüştür. Batı Alman hükümeti 1 Temmuz 1990 tarihinde nakit Doğu Alman markına 1: 1 ve 4000 doların üstündeki banka mevduatına da 1: 2 parite vermiştir. Bu kararı alırken de serbest piyasada geçerli olan çok daha düşük pariteye de, diğer durumlarda

Almanya'da sözünü dinletmeyi hep başarmış olan Alman Merkez Bankası Bundesbank'in öğütlerine de aldırmış etmemiştir. Bu kararın anlık etkisi, Doğu Alman sanayiinin müşterisi olan Doğu Avrupa ülkeleri ve başta da Sovyetler Birliği'nin, Alman markı ile ticaret yapmaması olmuş, Doğu Alman şirketleri pazarlarından koparılmıştır. İkinci olarak, Doğu Alman şirketlerinin borçları bir anda bir kaç misline çıkmış, ücretler bir anda şirketlerin ödeyemeyeceği kadar arttığı için de şirketler parasal kararın alındığı anda müflis durumuna düşmüşlerdir (Offe 1997: 152; Keithly 1996; Funk 2000: 130; Smith 1998: 110). Tabii ki Doğu Alman sanayiinin yok edilmesinden işçilerin payına ücret artışı düşeceğini sananlar kısa süre içinde yanıldıklarını anlamışlardır, çünkü çok kısa süre içinde işçilerin dörtte üçü işlerini kaybetmişlerdir, işlerini korumayı başaran şanslı azınlık ise Batı Alman işçilerinden çok daha düşük bir ücretle çalışmaya devam etmek durumunda kalmıştır.

Bu süreçte, sorunların aşılabilmesi için güçlü Batı Alman ekonomisinin Doğu Almanya'ya yardımcı olduğu sıklıkla iddia edilmiştir. Gerçekten de Batı Almanya'dan doğuya, bu ülkede refah devletini krize sürükleyecek kadar büyük parasal transferler yapılmıştır. Birleşmeden sonraki ilk 7 yılda 888 milyar mark doğuya transfer edilmiş (Flockton et al 2000: 10), Alman kamusal borcu bu süre içinde 1 trilyon marktan 2,3 trilyona çıkmıştır (Marsh 2000: 74). Ne var ki, bu kadar büyük parasal aktarımların nereye gittiğine bakıldığında, bunun üçte iki ile dörtte üçü arasında bir kısmının, sanayisizleşme sonucunda işlerini kaybeden kişilere ödenen işsizlik sigortaları olduğu görülmektedir (Smith 1998: 113). Geri kalan karayolu, demiryolu gibi altyapı yatırımlarına gitmiştir. En ilginç de Doğu Alman sanayiini dört yılda bitiren özelleştirme çalışmaları için ödenen 121 milyar marklık bir fatura da Doğu Almanya'ya yapılan transferler arasında sayılmıştır!

Treuhandanstalt'ın yok pahasına özelleştirdiği Doğu Alman sanayiinin yüzde 85'i Batı Alman şirketlerinin ve yüzde 10'u yabancıların eline geçerken, sadece yüzde 5'inin mülkiyeti Doğu Almanların sahip olduğu şirketlere verilmiştir (Domdey 1998: 46). Batı Alman şirketleri, bir çok durumda Doğu Almanya'da aynı konuda uzmanlaşan şirketleri, üretim araçlarını yağmalamak ve bir çok durumda da sadece rekabet edebilecek bir şirketi ucuz ele geçirmek için, satın almışlardır. Bu durumda 'birleş-

Avrupa Birliği'nin ortaya çıkmasındaki en önemli nedenlerden biri ABD ile rekabet edebilecek güçte üretici bir güce ve üretim ilişkilerine sahip olmaktır

me' sonucunda kimin kazanan taraf olduğu açıktır. Kaybeden ise coğrafi olarak Doğu Almanya ve sınıfsal olarak da işlerinden olan Doğu Alman işçileridir. Batı Alman işçileri ise kısa dönemde bazı kazanımlar elde etseler de, uzun dönemde paylarına düşen Doğu Almanya'ya yapılan transferler sonucunda Batı Alman refah devletinin uzun dönemli bir krize girmiş olmasıdır. Batı Almanya'daki refah devletinin krizinin ne sonuçlar getireceği ise içinde bulunduğumuz sürecin sonunda belli olacaktır.

polonya

Polonya'nın Avrupa ve en başta da Alman 'merkezi' ile eklemlenmesi Doğu Almanya'dan farklı özellikler göstermektedir. Doğu Almanya acımasız bir özelleştirmeye tabii tutulurken, aynı şey diğer Doğu Avrupa ülkeleri için uygulanmamıştır. Doğu Avrupa ülkelerini Doğu Almanya gibi bütünüyle sanayisizleştirmek, çok büyük parasal transferler gerektirdi ve bunu üstlenmeyi göze alabilecek hiç bir ülke olamayacağı gibi, böyle bir durum politik ve geostratejik olarak da kabul edilemez bir durum olurdu. Ama buna rağmen, bu ülkelerdeki ekonomik yıkım hiç de az olmamıştır. Tablo 1'den de görülebileceği gibi, Polonya GSMH'sı 1989-1994 döneminde yüzde 9.1 azalmıştır. Aynı dönemde, sınıai üretim yüzde 17.2, toplam gelirler yüzde 22, yatırımlar yüzde 5.8 azalmıştır. Bu oranları Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Slovenya ile karşılaştırdığımızda Polonya'daki yıkımın görece daha az olduğu görülse de, bunun nedeni, Polonya'da ekonomik gerilemenin diğer ülkelerden farklı olarak 1980'lerde başlamış ve Polonya'nın politik ve stratejik önemi nedeniyle borçlarının cömertçe silinmiş olmasıdır (Sokol 2001: 653).

1989-1994 döneminde gerçekleşen bir başka önemli değişiklik de Polonya'nın içinde

yer aldığı Doğu Avrupa ülkelerinin ticaretinin tamamen yön değiştirmesi olmuştur. 1989'da bu ülkelerin ticaretinin yüzde 41,3' ü sosyalist blok içinde gerçekleşirken, bu oran 1994'te yüzde 17,1'e düşmüştür. Buna karşılık Avrupa Birliği'nin payı aynı süre içinde yüzde 31,5'tan yüzde 57'ye çıkmıştır (de Boer-Ashworth 2000: 157). Avrupa Birliği ülkeleri arasında Doğu Avrupa ülkeleri ile en yakın ilişkiler geliştiren ülke de Almanya olmuştur. Almanya bu dönemde Doğu Avrupa'ya doğrudan yatırımlarda da başı çeken ülke haline gelmiştir. 1991-1993 döneminde Polonya'ya yapılan toplam doğrudan yatırımlar bir milyar dolar-ken, 1994-1996 döneminde 4,4 milyar dolara, 1997-1999 döneminde 16,1 milyar dolara ve 2000-2002 döneminde 18,5 milyar dolara çıkmıştır (Turnock 2001: 53-4; ayrıca Domański 2003'e de bakılabilir)

Bu süreç içinde, Avrupa Birliği Doğu Avrupa ülkelerine bölgesel destekleme programlarını uygulamaya koymuştur. PHARE (Poland-Hungary Assistance for Economic Reconstruction - Polonya-Macaristan Ekonomik Yeniden Yapılanma Fonu), TACIS (Technical Assistance for the Community of Independent States - Bağımsız Devletler Topluluğu için Teknik Yardım) ve INTERREG (International Regions Initiative - Uluslararası Bölgeler İnisiyatifi) programları Avrupa Birliği'nden bölgeye ekonomik kaynak yanında gerekli idari, teknolojik bilgi birikimini de aktarmaktadır. Bunu sağlamak için Avrupa Birliği ülkelerindeki bölgeler ile komşu Doğu Avrupa ülkelerinin bölgelerini kapsayan Euro-bölgeler kurulmuştur. Ne var ki, Polonya özelinde bu Euro-bölgelerin faaliyetleri çeşitli kesimlerden tepkiler de çekmektedir. Avrupa Birliği'ne katılma konusuna aslında çok destek veren Polonyalı akademisyen Grzegorz Gorzelak bile şu gözlemleri yapmaktan kendini alamamaktadır:

Bütün
Doğu
Avrupa
sanayii
12.500
işletme
haline
dönüştürülmüş
ve
yedi milyon
işçi ve
dört milyon
hektar
toprak ile
birlikte
Treuhandanstalt
adlı
kayyuma
devredilmiştir

Tablo 1: ekonomik gelişme düzeylerindeki değişim, 1989-1994 (%)

	Polonya	Macaristan	Çek Cumhuriyeti	Slovakya	Slovenya
GSMH	-9,1	-18,5	-20,0	-23,0	-16,0
Sınıai üretim	-17,2	-21,7	-36,3	-41,0	-30,6
Gerçek gelirler	-22,0	-15,5	-18,4	-23,6	-22,9
Yatırımlar	-5,8	-14,3	-19,2	-25,9	-21,8
İhracat	16,6	3,2	27,8	5,5	18,0
İthalat	66,2	62,6	29,1	16,3	27,1
Enflasyon	30,0	3,1	2,5	2,5	177,0

(Kaynak: de Boer-Ashworth 2000: 91)

"Polonyalı şehirler ve komünlerle Euro-bölgelerin kurulmasında Almanya Polonya'ya kıyasla çok daha fazla isteklidir. Neredeyse bütün inisyatif ve bütün yatırımlar Alman kaynaklıdır. Çeşitli projelerde iki ülke arasındaki eşitsizlik, Berlin yakınlarındaki 'Merkezi Odra nehri' Euro-bölgesi örneğinde de görülebileceği gibi çok fazladır. Bir çok durumda bu kurumlardaki Polonya ve Alman ekonomik çıkarları birbirleriyle çelişebilmektedirler" (Gorzelaç 1996: 94).

1992'de Berlin-Brandenburg hükümetince gündeme getirilen Stolpe planı bu tepkiler karşısında gerçekleştirilememiş olsa da Almanya'nın olaya bakışı konusunda öğreticidir. Stolpe planında Alman - Polonya sınırının her iki tarafında 50.000 kilometrekarelik bir bölgenin ekonomik, sosyal gelişmesi sınıraşan bir biçimde ele alınmıştır. Ne var ki, bu 'işbirliği' Polonya tarafının görüşü alınmadan hazırlanmış, Polonya'nın hangi bölgelerinin Alman bölgeleri ile eklemeneceğine Alman yetkililer karar vermişlerdir. Ayrıca, bu bölge için hazırlanan haritaların 1937 tarihindeki Alman sınırlarını kapsaması da kuşku uyandırmış ve konu Polonya parlamentosunda şiddetle tartışılmıştır (Krämer 1999: 261-2).

Polonya'nın Avrupa Birliği'ne entegrasyonu henüz devam etmekte olan bir süreçtir ve konunun tarihsel hassasiyetlerin ötesinde kapitalist gelişmenin ulaştığı aşamaları vurgulayarak incelenmesi gerekmektedir. Polonya sanayiinin günümüzdeki durumuna bakıldığında, yabancı sermaye ve ulusötesi şirketlerin de içinde aktif olarak yer aldığı bir süreç içinde, sosyalist dönemin ağır sanayi yatırımlarının devalüe edilerek, sanayi yapısının inşaat malzemeleri, otomobil montajı, gıda işleme, mobilya, ve enformasyon teknolojilerine hapsedildiği görülmektedir (Turnock 2001: 852). Sanayiinin yapısı küçük ve orta ölçekli firmaların yoğunlukta olduğu, orta teknoloji ve temel tüketim ürünleri üretime dayanan bir biçime dönüşmektedir (Domański 2003: 102-103). Bu yapıda çok fazla tezahürat edilen otomobil üretimi ve enformasyon teknolojileri ise, yüksek teknoloji kullansalar bile, yaratılan katma değer açısından bakıldığında, ikili emek süreçlerine en çok dayanan sektörlerden oldukları görülmektedir. Bir başka deyişle, daha çok katma değer üreten, araştırma geliştirme, tasarımlar gibi alanlar 'merkezde'ki fabrikalarda ve birimlerde gerçekleştirilirken, montaj ve ucuz emeğe dayanan alanlar Polonya'ya kaydırılmaktadır.

Bu süreçte Alman 'merkezi' perspektifinden bakılırsa da, Polonya'nın ucuz emeğinden dolayı giderek daha çok üretim biriminin Polonya ve diğer Doğu Avrupa ülkelerine kaydığı gibi bir iddianın doğru olmadığı görülmektedir. Giderek artan Alman doğrudan yatırımları hedef ülkeler için büyük rakamlar oluşturmalarına rağmen, Alman ekonomisi için GSMH'nin yüzde 1,2'si düzeyini aşmayan düşük miktarlar söz konusudur (Tüselmann 1999: 360). Daha önemlisi, bu yatırımlar Alman sanayiini güçsüzleştirecek şekilde değil, ya Polonya pazarında bir Alman hakimiyeti sağlayacak biçimde ya da değer üretiminde Alman sanayiinin avantajlarını arttıracak biçimde yapılmaktadır (ibid, 362).

sonuç

Bu yazının temel tezi, Avrupa Birliği'ne katılan ülkelerin entegrasyon sürecinde kapitalizmin eşitsiz gelişmesinin aldığı biçimleri incelemenin gerekli olduğudur. Entegrasyonu anlamak için hem Avrupa kapitalizminin ulaştığı düzey, hem de katılan ülke kapitalizmlerinin düzeyinin incelenmesi ve bunu yaparken de mekansal süreçlerin önemsenmesi gerekmektedir. Doğu Almanya ve Polonya örneklerinden de görüldüğü üzere, farklı ekonomik güçteki iki birimin ekonomik birliğinden güçlü ekonomiye sahip birimin daha çok istifade edeceği açıktır.

Bu bağlamda, Avrupa Birliğinin genişleme sürecini durağan bir olgu olarak almak yanlışdır. 1981 ve 1986'da birliğe katılan görece fakir, görece sanayisiz Akdeniz ülkeleri ile, 2004 katılan Doğu Avrupa ülkeleri sadece kendileri çok farklı türde devletler ve ekonomiler olmakla kalmayıp aynı zamanda Avrupa Birliği'ne eklemelenmeleri de farklı olmuştur. Her ülke, içinde bulunduğu kapitalist gelişme düzeyi ve sınıfsal yapısı gibi etmenlere bağlı olarak Avrupa 'merkezi'ne bağlanmıştır. Eğer Türkiye de bu birliğe katılacaksa katılmanın koşulları Türkiye'nin gelişme düzeyinin alacağı biçime göre öncekilerden farklı olacaktır. Türkiye'nin birliğe girişinin önümüzdeki 10-15 yıl içinde olacağı sıklıkla telaffuz edilmektedir. Bu tarihte, Türkiye'nin ulaşması beklenen düzeyin, birliğe 80'li yıllarda giren Akdeniz ülkelerinden de, bu yıl giren Doğu Avrupa ülkelerinden de farklı olması beklenir. Bu durumda giriş tarihindeki konum, Avrupa 'merkezi' ile eklemelenmeyi ve hatta eklemelenme olup olmayacağını belirleyecektir.

Doğu
Alman
sanayiinin
hantal
olduğu
doğru
olsa bile,
tamamen
verimsiz,
ve devletin
üstünde
bir yük
olduğu
büyük
bir yalandır.
Doğu
Alman
sanayii
bir gecede,
Batı
Alman
hükümetinin
aldığı
'basit'
bir parasal
kararla
çökertilmiştir

dipnot:

- 1) Marksizmin kendini yenilemesine örnek vermek bu yazının sınırlarını çok zorlayacağı için ekonomik milliyetçilik denince akla gelen temel evreleri ver-

mekle yetineyim: merkantilizm, etatizm, korumacılık, Alman Tarihsel Okulu, Yeni Korumacılık (Gilpin 1987: 31).

kaynakça:

Albo, Gregory. 1998. "European Industrial Relations: Impasse or Model." *Rising from the Ashes? Labor in the Age of Global Capitalism*. Ellen Meiksins Wood, Peter Meiksins and Michael Yates. Eds. New York. Monthly Review Press, 158-174.

de Boer-Ashworth, Elizabeth. *The Global Political Economy and post-1989 Change: The Place of the Central European Transition*. Houndmills. Macmillan Press.

Domański, Bolesław. 2003. "Industrial Change and Foreign Direct Investment in the Postsocialist Economy: The Case of Poland." *European Urban and Regional Studies*. 10(2). 99-118.

Domdey, K. H. 1998. "Privatization in the New Bundesländer: A Critical Assessment of the Treuhand." *The Political Economy of European Unification*. Thomas Lange and J. R. Shackleton eds. Oxford. Berghahn Books. 44-55.

Flockton, Christopher. 1998. "The German Economy Since 1989/90: Problems and Prospects." *Germany Since Unification: The Domestic and External Consequences*. Klaus Larres ed. London. Macmillan Press. 63-87.

Flocton, Chris, Eva Kolinsky ve Rosalind Pritchard. 2000. "The New Germany in the East: An Introduction." *The New Germany in the East: Policy Agendas and Social Developments Since Unification*. Chris Flocton, Eva Kolinsky ve Rosalind Pritchard eds. London. Frank Cass. 1-23.

Funk, Lothar. 2000. "Economic Reform of Modell Deutschland." *The Future of the German Economy. An End to the Miracle?* Rebecca Harding and William E. Paterson eds. Manchester. Manchester University Press. 16-35.

Gilpin, Robert. 1987. *The Political Economy of International Relations*. Princeton. Princeton University Press.

Gorzela, Grzegorz. 1996. *The Regional Dimension of Transformation in Central Europe*. London. J. Kinsley.

Hall, John and Udo Ludwig. 1993. "Creating Germany's Mezzogiorno?" *Challenge*. 36(4). 38-44.

Hawthorn, Geoffrey. 1976. *Enlightenment and Despair: A History of Sociology*. Cambridge. Cambridge University Press.

Jönsson, Christer, Sven Tågil ve Gunnar Törnqvist. 2000. *Organizing European Space*. London. Sage publications.

Keithly, David M. 1996. "What will it take? The Legacies of a Command Economy." *East European Quarterly*. 30(3). 381-398.

Keithly, David. M. 1999. "The German Economy: Shocks to the System." *Between Bonn and Berlin: German Politics Adrift?*. Mary N. Hampton and Christian Søe

eds. Lanham. Rowman and Littlefield Publishers. 171-199.

Krämer, Raimund. 1999. "The Transfederal Relations of the East German Länder: The Case of Brandenburg." *Recasting German Federalism: The Legacies of Unification*. Charlie Jeffery ed. London. Pinter. 234-262.

Leborgne, Daniele ve Alain Lipietz. 1992. "Conceptual Fallacies and Open Questions on Post-Fordism." *Pathways to Industrialization and Regional Development*, Michael Storper and Allen J. Scott. eds. London. Routledge. 332-348.

Lipietz, Alain. 1996. "The New Core-Periphery Relations: The Contrasting Examples of Europe and America." *The State and the Economic Process*. C. W. M. Naastepad. London. Edward Elgar. 112-150.

Marsh, David. 2000. "The Pattern of Light and Shade for the German Economy." in *The Future of the German Economy. An End to the Miracle?* Rebecca Harding and William E. Paterson eds. Manchester. Manchester University Press. 70-82.

Offe, Claus. 1997. *Varieties of Transition: The East European and East German Experience*. Cambridge. The MIT Press.

Richter, Edelbert. 2001. "Aufschwung unter neoliberalen Vorzeichen. Zur wirtschaftlichen Lage des Ostens der Nation." *Zur Lage der Nation: Leitgedanken für eine Politik der Berliner Republik*. Berlin. Rowohlt. 102-121.

Smith, Patricia J. 1998. "The Illusory Economic Miracle: Assessing Eastern Germany's Economic Transition." *After the Wall: Eastern Germany Since 1989*. Patricia J. Smith ed. Boulder. Westview Press. 109-139.

Sokol, Martin. 2001. "Central and Eastern Europe a Decade after the Fall of State-Socialism: Regional Dimensions of Transition Processes." *Regional Studies*. 35(7). 645-656.

Stevenson, Patrick ve John Theobald. 2000. "A Decade of Cultural Disunity: Diverging Discourses and Communicative Dissonance in 1990s Germany." *Relocation Germanness: Discursive Disunity in Unified Germany*. Patrick Stevenson and John Theobald eds. New York. Saint Martin's Press. 1-22.

Turnock, David. 2001. "Location Trends for Foreign Direct Investment in East Central Europe." *Environment and Planning C: Government and Policy*. Vol. 19, 849-880.

Tüselmann, Heinz-Josef. 1999. "German Direct Foreign Investment in Eastern and Central Europe: Relocation of German Industry?" *European Business Review*. 99(6). 359-367.

Treuhand-
danstalt'ın
yok
pahasına
özelleştirdiği
Doğu
Alman
sanayinin
yüzde 85'i
Batı
Alman
şirketlerinin ve
yüzde 10'u
yabancıların
eline
geçerken,
sadece
yüzde 5'inin
mülkiyeti
Doğu
Almanların
sahip
olduğu
şirketlere
verilmiştir

avrupa rekabet gücü arıyor

1- Dünyanın değiştiğini Avrupa halkları her zaman yeterince algılayamıyor. Halbuki zaten eskimiş olan değirmenlerinin suyu da azaldı. Kökleri Antik çağlara uzanan maddi ve entelektüel sermaye birikimi sayesinde sanayi devrimini başaran yaşlı kıta, 21. yüzyılda sosyal refah toplumuyla yükselişini sürdürmüştü.

Fakat artık eski düzen değişti. ABD eski bir koloni olarak, Avrupa'nın bir transatlantik uzantısı olmakla sınırlı değil. Washington'da, dünyaya 360 derecelik bir açıyla bakan bir süpergüç yönetiliyor. Kuzey ve Güney Amerikalılar ile Japon ekonomik devinin etrafındaki Asya-Pasifik bölgesi en az Avrupa kadar dünyaya uygarlığının geleceğine yön vermekte. Çin ve Hindistan fakir fakat dev birer pazar haline geldiler. Ayrıca, kara Afrika ve birkaç istisna dışında, Avrupa'nın eski sömürgeleri artık ne bir hammadde deposu, ne de bilinçsiz müşteri konumundalar. Aynı malları daha ucuza üreten birer rakip oldular eski efendileri karşısında.

Bu evrimi, bir zamanlar İskandinav ülkelerinin uyguladığına benzer ulusalcı ekonomik kalkınma politikalarıyla denetime almak da olanaksız.

Şirketler, ticaret, yatırım, finansman, teknoloji, ulaştırma, enerji ve insan sermayesi ağırları ulusal sınırlar ötesi niteliktedir. Tarihte küreselleşme eğilimlerine kaynak olan ve dünyanın geri kalanına dayatan Avrupa, bugün kendisini çoktan aşmış olan bu duruma ayak uydurmakta zorlanıyor. Tabii, bir dünya gücü olmanın göreceli ölçütleri içinde. Sonuçta, hala dünyanın en derin ekonomik, teknolojik ve entelektüel kaynaklarının önemli bir bölümü Avrupa kıtasında yoğunlaşmakta. Ne var ki, son 30 yılın göstergelerine göre, mevcut eğilimlerin olumsuz boyutu da aşikar. Bu analizden hareketle, AB Konseyi'nin Mart 2000'de onayladığı Lizbon bildirisine göre AB'nin gelecek hedefi son derece yalın ve bir o kadar da ihtiraslı: "On yıl içinde dünyadaki rekabet gücü en yüksek ve en dinamik bilgi temelli ekonomi konumuna erişmek" Tek pa-

zar, bilgi toplumu, girişimciliğin desteklenmesi, insan kaynakları ve sürdürülebilir kalkınma başlıkları altında kapsamlı bir strateji var. Daha çok teknoloji, şirket, pazar, iş, eğitim ve çevreye saygıya dayalı, daha hızlı ve kalıcı bir ekonomik büyüme hedefleniyor. Bu yönde takvime bağlı somut ve ayrıntılı bir eylem bir eylem planı geliştirildi.

Yeni yüzyılın yılları hızla geride kalırken, AB ülkeleri internet ve geniş bandın yayılması, enerji ve telekom piyasalarının açılması ve mali hizmetlerin serbestleşmesi gibi birçok konuda önemli ilerlemeler sağladılar. Finlandiya, İrlanda, Estonya, Hollanda, İspanya gibi değişik ülkelerde küresel ölçekte önde gelen başarılar yakalandı. Fakat Avrupa'da sorunların teşhisi ve çözümü için uzlaşa yeterli olmadı. Genel olarak bakıldığında, AB Lizbon hedeflerinin gerisinde kaldı. Hala ekonomik büyümesi ve istihdam artışı yetersiz. Avrupa özel sektörünün temsil kuruluşu UNICE'ye göre dört önemli etken var: küreselleşme, nüfus, ekonomi ve genişleme.

* Küreselleşme yeni bir devinim geliştirdi: Bir zamanlar düşük maliyetli sanayi ile kavru lan ülkeler bugün ar-ge ve yüksek teknolojiyi de çekebilir duruma gelmekte. Ayrıca, bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklarla ileri düzeyde gelişmiş hizmetler dünyanın her tarafında üretilebiliyor. Sonuçta Avrupa'nın dünya ticaretindeki payı azalıyor. On yılda yüzde 50 seviyesinden, 2000'de yüzde 40'a indi.

* Avrupa yaşlanıyor: Küresel ekonomik dev, demografik açıdan cüceleşiyor. Büyük nüfus, geniş ve derin bir iç pazar üstünlüğü demek. Fakat tek başına bir refah etkeni olmadığı da malum. Avrupa için asıl sorun nüfusunun yaşlanan yapısı. Yaşlıların emeklilik maliyetini karşılayacak ve ekonomiye dinamizm getirecek oranda bir genç nüfusa sahip olmaması. Altmış yaş üstündeki AB yurttaşı oranı 2020 yılında yüzde 25'e ulaşacak. Aynı oran Hindistan'da yüzde 10 civarında öngörülüyor. Sonuçta AB ülkelerinde sosyal güvenlik sistemi iflas tehlikesi ile karşı karşıya. 'Her

**Bahadır
Kaleağası***

**AB'nin
ekonomik
büyümesi ve
istihdam
artışı
yetersiz.
Avrupa
özel
sektörünün
temsil
kuruluşu
UNICE'ye
gör
dört
önemli
etken
var:
küreselleşme,
nüfus,
ekonomi ve
genişleme**

* TÜSİAD Brüksel
Temsilcisi

emekliye, üç çalışan' oranı bozulmak üzere. Avrupa'nın yakın bir gelecekte nitelikli işgücü ithal etmesi gerekiyor. Eşzamanlı olarak da istihdam yaratması, yeni iş alanlarının çoğalması ve genişlemesi.

* Avrupa ekonomisi büyüyemiyor: Dolayısıyla, küreselleşme ve nüfus dengelerinin zorunlu kıldığı değişimi tetiklemekte zorlanıyor. Son 15 yıldır ABD ekonomisi ortalama yüzde 3 büyürken, AB yüzde 2'nin altında kaldı. Daralan ekonomi beraberinde derin siyasal ve sosyal sorunları da getiriyor. İktidarlar reform gereği ile seçmen baskısı arasında köşeye sıkışıyor. Vergileri arttırsalar da, sosyal politikaları dünya gerçeklerine ve kaynaklara göre yeniden düzenlemeye kalkışsalar da, oy kaybediyorlar. Yapısal reformlarla ekonomiye dinamizm getirmekte kaybedilen zamanın acısını çekiyor birçok Avrupa ülkesi. Girişimciliği destekleyen ve iş piyasalarını esnekletiren bir mevzuat ortamı gerekiyor. Almanya'da Sosyal Demokrat-Yeşil koalisyon hükümeti, bu analizden hareketle, seçimleri kaybetmeyi göze alarak reformları göreceli bir tutarlılıkla sürdürüyor örneğin.

* Genişleme: AB'nin rekabet gücü için önemli bir fırsat. AB ekonomisinin pazar derinliği güçleniyor böylece. Son katılan on ülkenin ekonomik büyüme hızları çok yukarılarda. Fakat orta vadede başta nüfus olmak üzere bu ülkeler de aynı sorunlara maruz kalacaklar. Bu nedenle AB'nin genişlemesi hem tek pazar kurallarının bütünlüğünün sağlanması kaydıyla çok önemli bir fırsat, hem başka ülkelerle sürmesi gereken bir süreç.

2- Avrupa'nın ekonomik reform gündeminin Türkiye açısından en azından dört önemli sonucu var:

* Türkiye gündeminin oluşmasında Avrupa'nın reform çabalarının etkili olması gerekiyor. En önemli ekonomik ve siyasal ortağımızın hatalarından ders, hedeflerinden vizyon ve eylem planlarından görev çıkarmalıyız. Ekonomimizin rekabet gücünü Avrupa içinde korumalı, köklü bir eğitim reformunu başarmalı, bilgi toplumunu yükseltmeli ve ekonomik büyümeyi siyasetin önceliği konumuna getirmeliyiz.

* AB ile müzakere stratejimizi, Avrupa'nın bugünkü sorunlarını ve gelecek yönelimlerini dikkate alarak kurgulamalıyız. AB'nin bugüne değil, yarın ulaşmaya çalıştığı noktaya uyum sağlamamız doğru olur. AB'nin değişim gerektiren mevzuat ve politikalarını çok iyi anlamalı ve müzakerelerde buna göre tutum belirlemeliyiz.

* Türkiye'nin AB üyeliği tartışmalarında analiz zemininin Lizbon stratejisi ile şekillenmesi akılcı olur. Türkiye'nin AB üyeliğinin Avrupa'nın geleceğine katkılarında ekonomik ve sosyal boyut daha somut olarak vurgulanmış olur böylece. Müzakere sürecini başarıyla tamamlamış bir Türkiye hipotezinde, AB'nin küresel ekonomik rekabet gücüne pazarı, genç ve nitelikli insan sermayesi, bilgi toplumu, girişimciliği ve dinamizmi ile önemli bir artı değer beliriyor.

* Türkiye'nin AB üyeliğine yönelik gelecek senaryolarında da AB'nin ekonomik reform ve rekabet gücü stratejisinin başarısı gerçekçi bir çerçevede oluşturmakta. Bu yönde başarıyla ilerleyen bir AB'ye Türkiye'nin girişi hızlanacaktır. Aksine, ekonomik kısır döngülerin girdabında bocalayan bir AB'ye Türkiye kendi iradesiyle bir süre mesafeli kalmayı tercih edebilecektir.

**Türkiye
gündeminin
oluşmasında
Avrupa'nın
reform
çabalarının
etkili
olması
gerekiyor.
En önemli
ekonomik ve
siyasal
ortağımızın
hatalarından
ders,
hedeflerinden
vizyon ve
eylem
planlarından
görev
çıkarmalıyız**

ab'nin doğu ve güney genişlemesi üzerine:

Joachim Becker iktisatçı ve siyaset bilimcidir. Şu anda Viyana İktisat Üniversitesi İktisat Teorisi ve Siyaseti kürsüsünde profesördür. Universidad de Buenos Aires (Arjantin), Ekonomická Univerzita in Bratislava (Slovakya) ve Viyana Üniversitesi'nde misafir profesör olarak dersler vermiş ve vermektedir. Kendisi, hem Avrupa, hem Güney Amerika akademiyası ve entelektüel çevrelerinde mekanın ekonomi-politiği, devletin dönüşümü ve düzenleme ekolünün yeni bir yorumundan yola çıkarak yaptığı mali krizler hakkındaki çalışmalarıyla tanınıyor. Bu çerçevede son yıllarda ağırlıklı olarak karşılaştırmalı bir perspektifle Avrupa'da ve Latin Amerika'da entegrasyon ve dezintegrasyon eğilimleri, özellikle de AB ve MERCOSUR hakkında, çalışmalar yaptı. Latin Amerika'ya dair araştırmalarında, Montevideo'daki (Uruguay) sivil toplum örgütü d3e/claes ile beraber çalışıyor.

İktisat Dergisi adına Becker'le söyleşiyi Aslı Odman yapmıştır. Kendilerine teşekkür ederiz.

• **Aslı Odman** - Doğu genişlemesinden sonra Avrupa Birliği içindeki nasıl bir bloklaşma oluştu? Şu anda Birlik içindeki en belirleyici ayırım noktalarını nerede görüyorsunuz?

• **Joachim Becker** - Hem Irak Savaşı, hem de AB Anayasası hakkındaki tartışmalar da benzer ayırım noktaları oluştu. Bir yanda Fransa ve Almanya eksenindeki merkezî devletler bloğu, diğer yanda ise İngiltere ve Güney ve Doğu Avrupa devletlerinin çoğunu içeren nispeten çeperdeki bir blok. Bu merkezî devletler bloğu, AB'yi ABD'ye karşı özerk bir entegrasyon projesi olarak tasarlıyor. Bu ise ciddi bir iç tutarlılık ve bunu sağlayacak bir ortak norm paydası gerektiriyor. İngiltere-çeper devletler bloğu ise, ABD'ye yakın bir politika ve de sosyal ve mali politikalarda standartların ulusal olarak belirlenmeye devam edilmesini yeğliyor. Bu ikinci bloğun başat sosyal güçleri ABD sosyal modelinden fazlasıyla etkileniyorlar ve bu ABD'ye yaslanmanın onların AB'nin merkezî devletlerine karşı pazarlık güçlerini

artıracaklarını umuyorlar. Güney ve Doğu Avrupa'daki çevre ülkeleri genelde ulusötesi sermayeyi çekme eksenli bağımlı bir gelişme modeli uyguluyorlar. Ulusötesi şirketleri nispeten düşük olan sosyal ve vergi standartlarını koruyarak çekmeye çalışıyorlar. Genişleme öncesindeki tartışmalar esnasında sık sık dile getirdikleri, sosyal ve mali politikalar alanında veto haklarını saklı tutma talepleri bu gelişme modelinin mantığından ileri geliyordu. Son olarak İskandinav ülkelerinin de bir üçüncü blok oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu ülkelerdeki kazanılmış sosyal devlet standartlarını koruma refleksi diğer tüm üye ülkelerden çok daha güçlü. İsveç ve Danimarka para birliğinin parçası değiller, bu yüzden, Stabilitate ve Büyüme Antlaşması'nın getirdiği sıkı mali politikalarına da tâbi değiller. Bu da bu ülkelere mali ve sosyal politika alanında daha geniş bir manevra alanı sağlıyor. Nitekim bir süre önce yapılan İsveç'in Euro para birliğine dahil olup olmamasına dair referendumun sonucu olumsuz çıktı. Önemli noktalardan biri de gittikçe artan AB Komisyonu, Bakanlar Kurulu ve Parlamento arasındaki güç dengelerini değiştireceğini öngördüğüm, AB kurumları arasındaki çatışma. Son yirmi yıldır Komisyon, AB'nin geçirdiği ultraliberal dönüşümün motoruydu. Komisyon özel iktisadi lobilere karşı ziyadesiyle açık ve çok cılız bir demokratik kontrole tâbi. Fakat aynı anda da ciddi bir yetki alanını kaplıyor; yasa tasarısı önerilerinde bir tekel oluşturuyor, AB politikalarının icrasından sorumlu ve AB antlaşmalarının yerine getirilmesinin takibi de ondan soruluyor. Bu durumda bir, güçler ayrımından bahsetmek mümkün değil. Pek çok kereler Bakanlar Kurulu üzerinden AB yasamasına etki edebilen ulusal hükümetler, ultraliberal projelerini kendi ulusal yasama alanlarında değil de, AB dolayımıyla oluşturup, savundular. AB Parlamentosu bu ultraliberal adımları bir nebze de olsa yavaşlatıcı etki edebiliyor, fakat onun da kurumsal yapıda geri planda olduğunu unutmamak gerek. Geçtiğimiz haftalarda yeni komisyon üyelerinin seçimi sürecinde, bu kurumsal yapıya rağmen Parlamentonun direniş gücünde dikkate

Güney ve
Doğu
Avrupa'daki
çevre
ülkeleri
genelde
ulusötesi
sermayeyi
çekme
eksenli
bağımlı
bir
gelişme
modeli
uyguluyorlar

şayan bir artışa şahit olduk. AB Komisyonu'nun yeni seçilen başkanı José Manuel Durão Barroso Parlamento'nun bazı Komisyon üye adaylarına dair çekincelerini görmezden geldi. Beceriksiz tavırları, Komisyon üyeliklerine dair bu önerisine liberallerden sola kadar tüm Parlamento fraksiyonlarından oluşan geniş bir koalisyonun tepki göstermesine yolaçtı. Parlamentonun eleştirisi aynı zamanda bu AB'nin gelecekteki çizgisine dair kuşku uyandıran öneriyi destekleyen üye ülkelere de yönelmişti. Barroso'nun komisyon üyelikleri için önerdiği üye listesini, Avrupa Parlamentosu'nda yapılacak oylamaya dakikalar kala geri çekmesi Komisyon'un konumunu zayıflattı. Buna karşılık Parlamento'nun konumu güçlenmiş oldu. Aynı zamanda bu tartışmadan ultraliberal siyasetlerini kadın özgürleşmesi karşıtlığı ve katolik muhafazakarlık ile payandalaşan kesimin de güç kaybederek çıktığını söyleyebiliriz. Zira, tartışma tam da bu grubun içinden bir figür, yani Rocco Buttiglione etrafında alevlendi.

• **Aslı Odman** - Sizce AB anayasacılık akımı ne yönde ilerliyor?

• **Joachim Becker** - Araştırmacı Stephan Gill, liberal düzenlemeleri antlaşmalar veya anayasalar aracılığıyla –tabiri caizse- taş a kazıma siyasetine, Yeni Anayasacılık ismini verdi. Bu kavramı kullanacak olursam, Yeni Anayasacılık'ın ideolojik-kavramsal kökenlerinin, aynı zamanda bir düşünce akımı olan neoliberalizmde, özellikle de Friedrich A. Hayek'in eserlerinde bulunabileceğini düşünüyorum. Hayek daha erken dönemdeki eserlerinde demokratik karar alma mekanizmalarından geçen iktisadi politikaların toplumu var eden en aslı unsur olarak öne çıkardığı rekabet ve teşebbüs özgürlüğüne taş koyabileceğinden bahseder. Bu yüzden demokratik alanın daraltılması ve iktisat politikalarının belli düzenlemelere bağlanmasını savunur. Bu bağlama ile amaçladığı, siyasi arenadaki değişen çoğunlukların pazar ve teşebbüs özgürlüğünü kısıtlayacak kararlara yolaçmasını engellemektir. Bu kurallara bağlama şiarı, bir açıdan bu kuramdaki diğer unsurlarla çelişir. Zira Hayek iktisadi süreçlerin devamlı değişim içerisinde olduğundan yola çıkmıştır. Bu durumda iktisat politikası, sürekli değişen bu süreçte sabit düzenlemelerle etki etmeye çalışacaktır. Bu da kanımca Hayek kuramının içsel bir çelişkisidir.

AB siyaseti uzun zamandır –bütün çelişki-leriyle- bu neoliberal düşünce modelini izliyor. Bu özellikle para birliğinin yapısında çok açık

Joachim Becker

olarak gözüküyor. Avrupa Merkez Bankası demokratik etkilerden izole edilmiş durumda. Ulusal mali politikalar iç ve dış borçlanmada sabit düzenlemelere tabi tutuluyor. Bu da ulusal parlamentoların karar alma mekanizmalarının önemli bir kısmından vazgeçmeleri anlamına geliyor. Henüz onaylanmamış olan yeni Anayasa bu haliyle, serbest mal, hizmetler, emek ve sermaye dolaşımını garantileyen iç pazar, sıkı rekabet düzenlemeleri ve para birliği konusunda sabitlemeyi sağlayacaktır. Böylece –ulusal anayasaların yapılması ve değiştirilmesi süreçlerinden farklı olarak- salt bir tip bir model, yani ultraliberal iktisadi ve sosyal politikalarla cevaz veren bir model, anayasal olarak bağlayıcı hale geliyor. Bu anayasal bağlayıcılık değişen siyasi güç dengelerinden de nispi ve uzun vadeli bir izolasyon getirecektir. Planlanan Anayasa, bu tarzda bir demokratik etkilerden izolasyon sürecine mevcut AB antlaşmalarından daha geniş bir meşruiyet zemini sağlayacaktır.

Ana hatlarıyla ultraliberal yönelimli bir iktisat ve sosyal politikanın bağlayıcı hale gelmesi konusunda AB içindeki mevcut başat güçler arasında bir oydaşma var. İç pazar politikasının radikalleşmesi –kamu hizmetlerinin özelleştirilmesinin derinleşerek devam etmesi, hizmet sektöründe genel bir deregülasyon vb.-bana pek muhtemel geliyor. AB entegrasyonunun derinleşmesinin, işte bu liberal iç pazar politikalarının gittikçe derinleşmesi halini alması ihtimali büyük. Aynı zamanda askerî teknoloji ve silahlanma alanında da işbirliğinin artacağını düşünüyorum. Buna karşı Doğu genişlemesinden sonra oluşan güçler dengesinden, ortak bir AB devletinin yapısını güçlendirecek bir ivme beklemek yanlış olur kanısın-

Avrupa
Merkez
Bankası
demokratik
etkilerden
izole
edilmiş
durumda.
Ulusal
mali
politikalar
iç ve dış
borçlanmada
sabit
düzenlemelere
tabi
tutuluyor

dayım. Doğu Avrupa'daki güçlü liberal-muhafazakar güçlere, AB'deki mevcut supranasyonal devlet yapısı bile fazla geliyor

• **Aslı Odman** - Peki sizce AB'nin Güney genişlemesiyle (Portekiz, Yunanistan, İspanya'nın üye statüsü kazanmaları) aktüel Doğu genişlemesi (Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti vs.) arasındaki farklar ve benzerlikler nelerdir?

• **Joachim Becker** - Ben iki genişleme sürecine baktığım zaman, hem mevcut siyasi dönem, hem de entegrasyon projesinin niteliği açısından benzerlikten çok farklılık gözlemliyorum. Güney genişlemesi Avrupa çapında bir iktisadi entegrasyon modelin diğerine dönüştüğü bir döneme denk düşmüştü: fordist birikim ve düzenleme modeli içinde şekillenmiş entegrasyon projesi, mali ve ihracata dayalı birikim stratejilerine dayalı, açıkça liberal tonlar taşıyan bir entegrasyon siyasetine dönüşüyordu. Bu dönemde şekillenen iç pazar projesi ve sıkı mali disiplin kriterleri getiren para birliği, hem toplumsal güç dengelerinin sermaye lehine topyekün değiştirilmesi, hem de ABD'ye karşı bölgesel rekabet gücünün artırılması amacını taşıyordu. Burada bahsettiğimiz rekabet gücü, yalnızca sanayi sektörü ile ilgili değil, para rekabetini de içeriyor; yani amaç aynı zamanda Euro'nun dünyada en önemli ve geçerli ikinci para birimi haline getirmek.

Güney genişlemesinin tarihsel mantığı yalnızca bu ülkelerin, Batı Avrupa şirketlerine kapılarının açılması önceliğini içermiyordu. O dönemdeki ABD-SSCB kutuplaşması içinde 1970'lerde başlamış olan demokratikleşme sürecinin güçlendirilmesi ve böylece kapitalist toplum modeline dünya çapında daha sağlam bir meşruiyet zemininin sağlanması, salt iktisadi diyebileceğimiz faktörler kadar belirleyiciydi. İspanya ve Yunanistan'dan farklı olarak Portekiz, Nisan 1974'de onlarca senelik diktatörlük geçmişiyle radikal olarak nitelendirilebileceğimiz kırılmalar geçirdi. Bunların arasında kapsamlı devletleştirmeler ve tarım reformunu sayabiliriz. Her üç ülkenin de burjuva sınıfı, AB entegrasyonuna demokrasiye geçiş dönemine bir düzen ve öngörülebilirlik atfetmek için bir araç olarak yaklaşıyorlardı. Bu da AB'nin kendisinin talepleriyle örtüşüyordu. Bu siyasi amaçlara denk düşecek şekilde, bu üç aday ülkeye hassas alanlarda uzun geçiş dönemi uygulamalarının geçerli olması konusunda bir mutabakat oluşmuştu. Yine aynı çerçevede bu üç Güney Avrupalı devlete yapılan, AB'nin o dönemdeki bölgesel kalkınma ve birleşme po-

litikalarından doğan yüklü mali yardımı da unutmamak gerekir.

Devlet sosyalizminin içeriden çökmesi ve Soğuk Savaş dönemine has sistem rekabetinin ortadan kalkması ile kapitalist sistemin topyekün bir iktisadi model olarak meşruiyet ihtiyacı da azalmış oldu. Prag veya Bratislava Baharı gibi 'Güteryüzlü Sosyalizm' modelini savunan akımlar ya tamamen manalarını yitirdiler ya da ciddi bir önem kaybına uğradılar. Postkomünist partiler (Çek Komünist Partisi dışında) hem Batı'da, hem de kendi ülkelerinde liberal söyleme kayıtsız şartsız uyum sağlama yoluyla bir meşruiyet arayışına giriştiler. Böylece kapitalizmin dünya çapındaki yeniden yapılanma dönemine kendi sosyal yapılarından hiçbir kavram, yerel vurgu vs. katmamış oldular. Bir kaç istisnai durumda karşılaştığımız en büyük, yerel vurgu ise (Meer döneminde Slovakya'da, Klaus dönemi Çek Cumhuriyeti'nde, Romanya'da da 1989'dan sonraki ilk yıllarda, en tutarlı olarak da Slovenya'da) genelde başarısızlığa uğrayan bu yeniden yapılanma sürecinden faydalanarak 'milli burjuvaziyi yaratmak' çabaları oldu. Bu süreçte hem AB hem de ABD bu postkomünist ülkelerdeki, ilkel birikim sürecinin' kurumsal çerçevesinin çizilmesine ve gidişatına etki etmeye çalıştılar. AB içindeki en aktif unsur Almanya'ydı. Zira Alman sermayesi için Doğu Avrupa özel bir önem arz ediyor. AB, üye ülke kabul edilme sürecindeki müzakerelerde bu ülkelerin hem iktisadi ve siyasi politikalarında, hem de kurumsal çerçevelerinin şekillendirilmesinde söz sahibi bir aktör haline geldi. Aday ülkeler hem AB'nin tüm hukuki birikimine uyum göstermek durumundaydılar, hem de entegrasyon çabalarındaki, ilerleme' seri bir özelleştirmenin olup olmamasına bağlı olarak değerlendirilmeye başlandı. Yukarıda değindiğim Güney Avrupa Entegrasyonu'ndan farklı olarak, AB bu sefer aday ülkelerde yalnızca çok dar bir alanda uyum sağlama baskısını azaltan ve masraflarını dağıtan, geçiş dönemi uygulamalarına icazet verdi. Doğu Avrupa ülkeleri bu durumda bazı alanlarda (mesela tarımda) şu anda geçici olarak da olsa, mevcut üye ülkelerden farklı ve geride bir konumda Birlik'e entegre edilmiş durumda. Böylece AB kendi açısından iktisadi liberalizm vurgusu çok açık bir dönüşümü sağlama almış oldu. Tekil bazı alanlarda, mesela vergi politikaları gibi, Doğu Almanya'dan Birlik'e yeni katılan ülkeler, AB'nin bazı Batı Avrupalı üyelerinin umduklarından daha liberal bir çerçeveye sa-

Devlet
sosyalizminin
içeriden
çökmesi
ve
Soğuk
Savaş
dönemine
has sistem
rekabetinin
ortadan
kalkması
ile
kapitalist
sistemin
topyekün
bir
iktisadi
model
olarak
meşruiyet
ihtiyacı da
azalmış
oldu

hipler. Zaten pekçok alanda da bu uyum/entegrasyon sürecinin bedelinin aşağıya doğru kaydırılması baştan beri amaçlanıyordu. Uyumlaştırma sürecinin bedelinin toplumun aşağıdaki katmanlarına kaydırılması derken, Doğu Avrupa'da ulusal bazda AB/Batı Avrupa ortalamasına oranla daha düşük olan sosyal ve ücret standartları ve sendikal olarak örgütlenmemiş büyük kesimin hayat şartlarından bahsediyorum.

• **Aslı Odman** - Bu karşılaştırmadan Türkiye'nin AB'ye entegrasyon sürecinin gelecekteki muhtemel dinamiklerine dair ne gibi çıkarımlar yapabiliriz sizce?

• **Joachim Becker** - AB'nin Türkiye ile müzakere stratejisi ana hatlarıyla Doğu genişlemesinden örnek alacaktır diye düşünüyorum. Bu AB hukuki birikimin birebir devralınması mecburiyeti, Türkiye için sınırlı geçiş dönemi uygulamalarına tolerans ve entegrasyon sürecinin mali desteğinin de mümkün olduğu kadar aşağıda tutulması anlamına gelecektir. Diğer yandan, Avrupa Komisyonu'nun Ekim 2004'de yaptığı açıklamadan anlaşıldığı kadarıyla, AB kendisine mümkün olduğu kadar uzun bir süre geçiş dönemi uygulaması yapma hakkını saklı tutuyor. O kadar ki, aynı açıklamada, işgücünün serbest dolaşımı konusunda süresiz koruma hükümleri'nden bile bahsedilebiliyor. Eğer böyle bir uygulama yürürlüğe girse, bu Türkiye'nin serbest pazarın en önemli ayaklarından birinden dışlanması, yani fiili olarak ikinci sınıf bir üye olması anlamına gelecektir. Gerçi daha önce İngiltere, Danimarka ve İsveç gibi ülkeler entegrasyon projesinin bir diğer önemli ayağının, yani para birliğinin dışında kalma kararı almışlardı. Fakat AB daha önce tek taraflı olarak herhangi bir üyeyi birliğin her hangi bir ayağından uzak tutmak politikası uygulamamıştı.

AB aynı zamanda bu açıklamayla, Türkiye'nin, uygunsuz bir davranış' durumunda, müzakereleri tek taraflı askıya almak ve ikinci sınıf üye statüsünü pekiştirmek gibi uygulamaları da tartışılabilir hale getiriyor. Bu arada ise, gözlemleyebildiğim kadarıyla, AKP ve Türkiye'deki iktisadi elitler kayıtsız şartsız bir AB entegrasyonuna yönelmiş durumdalar. Böylece pazarlık masasında oturanların güçler dengesi Türkiye'nin aleyhine ciddi bir asimetri arz ediyor. Fakat Türkiye'nin iktisadi politikalarına yalnızca AB değil, ciddi bir dış borcu olduğundan dolayı Uluslararası Para Fonu da etki ediyor. İktisadi politikaların gidiş yönüne dair bu iki aktörün tutumlarının örtüşüğünden

bahsedebiliriz. Fakat bu konuda başta ayrınıt gibi gözüken noktalarda çıkabilecek farklılıkların gelecekte belirleyici olmayacağını kimse garanti edemez.

• **Aslı Odman** - Bu çizdiğiniz AB'nin Türkiye politikasındaki yekpare resme dair bir sorum olacak: Buradan AB'deki Türkiye'nin üyeliğine dair tartışmaları izlediğimizde, çoğu zaman kendi içinde bölünmüş bir AB görüyoruz. Basında sürekli, Türkiye dostları, Türkiye'ye temkinli, şüpheli yaklaşan ülkeler, parti fraksiyonlar vs.'gibi analitik olmayan kavramlar okuyoruz. Orientalist söylemlerin ötesinde bize bu bölünmelerin ne tip güncel çıkar çatışmalarından besleniyor olduğuna dair söyleyebilecekleriniz var mı?

• **Joachim Becker** - Türkiye'nin tam üyeliğine dair tartışmalar üzerinden, esasında entegrasyon projesinin geleceğine dair daha kapsamlı bir tartışma da yürütülüyor diyebiliriz. Buradaki baş soru şu: AB gelecekte daha derin bir siyasi bir birlik mi olmalı, yoksa genişleyebilmek için gittikçe esnekleşen bir İç Pazar mı dönüşmeli? Esasında ben bu tartışmanın gecikmeli olarak açıkça ifade bulmaya başladığını düşünüyorum. Zira Birlik'in merkez ülkelerindeki hristiyan-demokrat ve sosyal demokrat partilerin savundukları ortak Avrupa Devleti'nin siyasi altyapısının derinleştirilmesi projesi, en geç son Doğu Avrupa genişlemesi ve buna bağlı olarak sosyoekonomik ve siyasi heterojenliğin artması ile rafa kalktı. Bu kesimlerin bu dönüşümün farkında olup, siyasetlerine yansıtıp yansıtmadıklarından ise henüz emin değilim. Esnek olarak genişletilebilecek bir İç Pazar taraftarı liberaller ise baştan beri Doğu genişlemesini savundular. Şu anda onların elleri daha güçlü.

Bir yandan Türkiye tartışması sahiden de bu iç ayrım bağlamında araçsal. Açıkça iktisadi liberal bir pozisyonu savunan güçler, Türkiye'nin de ilerde tam üye olması taraftarları. Bundan AB'nin esnek İç Pazar yöneliminin güçlenmesini umuyorlar. AB şirketleri böylece Türkiye pazarında ayrıcalıklı bir konuma gelecekler ve üretimin bazı adımlarının buraya kayması için yeni güvenceli bir ortam oluşmuş olacak. Türkiye'deki siyasetin liberal yanının güçlendirilmesi ve jeopolitik mülahazalar da -Türkiye'nin Orta Doğu pazarına açılan köprü konumu- AB'deki Türkiye'nin üyeliğini desteklerken öne sürülen konular. Fakat iş sosyal demokrat ve hristiyan-demokrat partilere gelince daha çetrefil bir hal alıyor. Kismen onlar da -mesela Alman Sosyal demokrat Parti-

AB'nin
Türkiye ile
müzakere
stratejisi
ana
hatlarıyla
Doğu
genişleme-
sinden
örnek
alacaktır

si'nde olduğu gibi- Türkiye ile pazarlık masasına oturmaktan yanalar. Bunun için daha çok siyasi gerekçelendirmeler kullanıyorlar: Türkiye'de liberal, parlamenter ve demokratik düzenin stabilize olması, bölgede istikrar politikalarının desteklenmesi vs. Büyük bir ihtimalle burada Türkiye'yi ABD taraftarı dış siyasetten, daha çok Batı Avrupa bloğuna yaklaştırmak gibi bir amaç da rol oynuyor. Fakat ABD ile bölgedeki nüfuz alanlarına dair sürdürülen mücadele açık olarak ifade edilmiyor. Yeni-oryentalist söylem unsurlarının yanında, öncelikle hristiyan-demokrat, kısmen de olsa sosyal demokrat kesimden Türkiye'nin üyeliğine şüphe ile bakan kesimler, AB'nin artacak heterojenliğini masaya koyuyorlar. Bu arada, kısıtlı işgücü piyasasına Türkiye'li işçilerin akın edeceğine dair öngörülerle ve açık açık ırkçı temellendirmelerle korumacılığı savunan bir grup da oluştu. Bu bünyesinde farklı sınıf çıkarlarını barındıran partilerin seçmenleri arasında, küçük esnaf ve işçiler de var. Hristiyan-demokrat partiler, bu farklı sınıfları içeren parti ittifaklarını koruyabilmek için birleştirici din faktörüne özel bir önem veriyorlar. Bu partilerin, Türkiye'nin üyelik tartışmalarının yürütüldüğü önemli alanlardan biri olan devlet-din ayrımı tartışmasının AB çapında da canlanmasını istemeyecekleri ortada. Zira bu ayırım pekçok Avrupa ülkesinde tam olarak mevcut değil, olmadığı gibi şu anda bir tartışmalı alan da oluşturmayacak şekilde doğal kabul ediliyor.

• **Aslı Odman** - Türkiye'deki konferanslarınızda para entegrasyonu ve para blokları oluşması meselesinin altını defalarca çizdiniz. Dolarizasyon ve Euroizasyon akımları arasında Türkiye ekonomisinin konumunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

• **Joachim Becker** - ABD ve AB arasındaki rekabetin aynı zamanda bir de para rekabeti boyutu var. Doğu Avrupa ülkeleri AB'ye girmeden önce, Euro Doğu Avrupa ülkelerine girmişti bile. Bu ülkelerin çevre ekonomisi özelliği gösterdiklerinin en bariz göstergesi, kendi ülke paralarının yanında Euro'nun ikinci en geçerli para birimi haline gelmesidir. Yerel para birimlerine olan güvenin sınırlı olduğunu görüyoruz. Bu fiili çift para birimi standardı ile beraber, yerel elitlerin para ve döviz politikalarına dair manevra alanları ciddi bir şekilde daralmış oluyor. Buna ek olarak, zaten genişlemeden önce de bu ülkelerde Euro, döviz kurlarının oluşumundaki ana referanstı. Hatta Estonya'da yerel para bir Döviz Kurulu aracılığıyla resmen Euro'ya

bağlanmıştı. Aynı Estonya sırf 2003 senesinde verdiği % 15 dış ticaret açığı ile diğer aday ülkeler arasında, tabiri caizse sondan birinci olmuştu. Sanki Estonya ve diğer Baltık ülkeleri muhtemel bir mali krizden korunmak için, mümkün olduğu kadar çabuk bir AB entegrasyonu yönünde çaba gösteriyorlardı. Esasında bu ülkelerin reel ekonomisi ve sanayi altyapısı için bu denli ani bir Euro adaptasyonu daha o zamanlarda da bile hiç de olumlu sonuçlara gebe bir gelişme değildi. Zira 1990'ların bize gösterdiklerinden biri, sırf AB üyeliğinin veya adaylık statüsünün para krizlerine karşı bir garanti oluşturmadığı.

Türkiye'nin siyasi ve iktisadi elitinin bu denli kayıtsız-şartsız bir entegrasyonu savunmalarının arkasında bu para krizlerine karşı bir stabilizasyon dileği yatıyor olabilir. Geçtiğimiz ay Türkiye'ye adaylık müzakereleri için verilen yeşil ışığın hemen akabinde bir döviz kuru miladı öngörülüyor. Fakat mali dengesizliğe yolaçan yapısal ödemeler dengesi sorunları, yüksek dış borçlanma ve yerel paranın yabancı prestijli paralarla yüksek ikame oranı gibi ana nedenler hala mevcuttur. Dikkat çeken bir diğer nokta da, dış ticaret yöneliminin düşündürtüğünden farklı olarak Türkiye'de euroizasyondan çok bir dolarizasyon olması. Avrupa entegrasyon siyasetinin mantığı gereği Türkiye'nin bu Euro'nun nüfuzunun geçerli olduğu bölgeye dahil edilmesi lazım.

Bu konuda Latin Amerika'daki entegrasyon akımları ile ilginç bir karşılaştırma yapılabilir. 1990'lı yıllarda Latin Amerika'daki burjuvazi ve küçük burjuvazi içindeki ABD'nin başını çektiği Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (ALCA) taraftarı kesimin bu desteği vermekte ki motivasyonu, bu entegrasyon vasıtasıyla aşırı değerli yerel paralar, yüksek reel faizler ve artan fiili dolarizasyon döngüsünün stabilize edilmesi idi. Fakat 2000'lerde durup geri bakan hepimizin bildiği gibi, mali birikim sürecini krizsiz bir süreç haline getirmenin bir hayal olduğu ortaya çıktı. ABD ile asimetrik bir entegrasyonu destekleyen projelerdeki gerilemeyi büyük bir oranda bu hayalkırıklığı ile açıklayabiliriz diye düşünüyorum.

• **Aslı Odman** - Latin Amerika karşılaştırmasına gelmişken sormak istiyorum: NAFTA, MERCOSUR ve ALCA gibi dönemimizin diğer entegrasyon modelleri arasındaki farklar neler? Mesela NAFTA-Meksika ilişkisi, bir asimetrik entegrasyon modeli olarak Türkiye-AB ilişkisine dair ipuçları veriyor mu sizce?

Türkiye'nin
bu denli
kayıtsız-şartsız
bir
entegrasyonu
savunmalarının
arkasında
para
krizlerine
karşı
bir
stabilizasyon
dileği
yatıyor
olabilir

• **Joachim Becker** - Son dönemde farklı stratejilerle de olsa, hem Paris-Berlin eksenindeki AB, hem de Brezilya'nın başını çektiği MERCOSUR ABD'ye karşı bağımsız entegrasyon modelleri hayata geçirmeye çalışıyorlar. AB, ABD yönelimli Doğu Avrupa ülkelerine tam üyelik teklif verdi ve böylece bu ülkeler içindeki nispeten bağımsızlıkçı akım ile ABD yönelimli akım arasındaki çekişmeyi AB içerisine çekmiş oldu. MERCOSUR komşu ülkelerle işbirliği antlaşmaları yaptı. Bu antlaşmalardan doğan siyasi bağlayıcılık iki taraf için de gayet sınırlı kaldı. MERCOSUR ile işbirliği Antlaşması yapmış olan pekçok ülke, aynı zamanda ABD ile muhtemel bir serbest ticaret bölgesine dair görüşmeler yapıyorlar. Bu yüzden her iki durumda da, ABD'den bağımsız ve onun etkisinden masun tutulmuş bir entegrasyon bölgesi yaratma stratejisinin başarısızlığa uğradığını görüyoruz.

NAFTA ise açık olarak ABD'nin makro çıkarlarına tâbi bir model. Burada, supranasyonal AB'den farklı olarak yalnızca bir uluslararası antlaşma söz konusu. Bu model, ortak bir devlet üstyapısı kurma gibi bir amaç içermiyor. Siyasi olarak en büyük fark bu. Entegrasyonun fiili iktisadi sonuçlarına gelirsek, Türkiye'de Meksika'dakine benzer gelişmeler öngörmek mümkün: İç Pazar yönelimli endüstride zayıflama, küçük çiftçi üretimine vurulan darbe ve bölgesel eşitsizliklerde ciddi bir artış.

• **Aslı Odman** - Pekî, Güney ve Doğu Avrupa entegrasyonuna dair analizlerinizden yola çıkarak, Türkiye ekonomisindeki en önemli dezintegrasyon / bölünme etkilerinin hangi alanlarda olmasını öngörüyorsunuz? Bu entegrasyon sürecinin muhtemel kazananlarını ve kaybedenlerini hangi kesimler olacağını düşünüyorsunuz?

• **Joachim Becker** - Eğer muhtemel iktisadi sonuçları ele alırsak, Türkiye'nin Doğu Avrupa genişlemesinden mâdâ Güney Avrupa genişlemesinin deneyimlerine yaklaşacağını öngörüyorum. Zira Doğu Avrupa ülkeleri, şu anda kurumsallaşmış bir burjuvazisi olmayan ve zayıf bir esnaf ve zanaatkarlar kesimi içeren, dönüşmekte olan bir iktisadi altyapıya sahipler. Fakat hem Güney Avrupa'da, hem de Türkiye'de hem önemli bir burjuva birikimi, hem de hatırı sayılır bir küçük üretici kesim var. Güney Avrupa'daki entegrasyon sürecinin önemli özelliklerinden biri sektörel farklılığın azalması ve sermaye yoğunlaşmasıydı. Mesela İspanya'daki küçük esnaf kesiminin hatırı sayılır bir kısmı tamamen yok oldu, onların yerine

büyük ticaret zincirleri aldılar. Aynı gelişmeye Türkiye'de de şahit olacağımızı düşünüyorum. Türkiye'de küçük çiftçi üretimini de büyük bir dönüşümün beklediğini söyleyebiliriz. Bütün bu gelişmelerin açık işsizliği artıracığı kesin.

• **Aslı Odman** - Bu yeniden dağılım sonucunda oluşacak tepkiden biraz bahsetsek: Mesela AB'nin yeni üye ülkelerinde AB'ne şüpheyle yaklaşan akımlar siyasi olarak hangi kanallarda ifade buldular? Bu konuda fiili üyelik öncesi ve sonrası arasında bir değişim görüyor musunuz?

• **Joachim Becker** - Doğu Avrupa'daki AB karşıtı akımın en önemli temsilcileri siyasi Sağ'dan geliyor. Ben burada liberal olan ve olmayan AB karşıtı akımlar arasında bir ayırım yapmak istiyorum. İkisi de AB entegrasyonunun supranasyonal karakterine olan eleştirilerinde birleşiyorlar. Sosyoekonomik yönelimlerinde ise ayrışıyorlar. Liberal AB karşıtları, mesela Çek *Oběanská demokratická strana* (ODS), ABD modeline yönelmiş durumdadır. Ortak yanları, yabancı sermayeyi çekmek için, supranasyonal bir standardizasyon getiren AB'nin izin verdiğinden daha düşük sosyal ve vergi standartlarını amaçlamaları. Böylelikle bağımlı işbirliği aracılığıyla gelişme stratejisinin savunucusu durumundalar. Polonya'daki *Liga Polskich Rodzin* (LPR) veya *Samoobrana* misâli liberal olmayan AB karşıtları ise korumacı bir siyaseti savunuyorlar. Hem LPR hem de *Samoobrana*'nın sosyal zeminini taşıralı küçük burjuvazi ve kısmen de olsa fakirleşmiş kırsal nüfus oluşturuyor. LPR, iki savaş arası dönemden kalma güçlü antisemitik ve anti-alman unsurlar içeren ulusal-katolik bir siyaseti temsil ediyor. Kökeni kısmen köylü protestolarında yatan *Samoobrana* ise, devlet müdahaleciliği ve daha kapsamlı bir sosyal politika talebini, yabancı düşmanlığı ve antisemitizm ile temellendiriyor. Mevcut sosyal kutuplaşma, *Samoobrana* gibi partilerin etkilerini artırmasını gayet muhtemel hale getiriyor. Fakat bu akımların Euro-liberalizmine karşı tutarlı bir Sağ alternatif oluşturduklarını söylemek mümkün değil. Sağ AB karşıtlığı nispeten geç bir dönemde oluştu ve en azından liberal şekli bu karşıtlığı tam üyelik sürecinde açık ve güncel bir karşıtlığa dönüştürmedi.

Sol'a gelecek olursak. Değişik fraksiyonlardaki Sol, çoğu zaman AB entegrasyonundan otoriter sağ akımlara karşı potansiyel bir koruma umdu. Bu yüzden açık olarak Batı'ya entegrasyonu savunmasa bile, üyeliğin getirdiği meseleleri tâli olarak değerlendirdi. Çek

Yeni-oryantalist söylem unsurlarının yanında, öncelikle hristiyan-demokrat, kısmen de olsa sosyal demokrat kesimden Türkiye'nin üyeliğine şüphe ile bakan kesimler, AB'nin artacak heterojenliğini masaya koyuyorlar

veya Slovakya Komünist Partisi gibi tek tek komünist partilere bakarsak, bunların üyeliğe dair açık bir pozisyon almaktan kaçındıklarını görüyoruz. Bir de düşük gelirli bölgelerin AB referandumlarına katılım oranlarına bakarsak, özellikle en fakir toplumsal kesimlerin adaylığa destek vermekten çok, bu durumu pasifçe sineye çektiklerini söyleyebiliriz.

• **Aslı Odman** - Bu entegrasyon ve dezentegrasyon sürecinde Avrupa'da ortaya çıkan önemli sosyal hareketleri nasıl analiz ediyorsunuz? Bunların siyasi partilerle bağları neler? Ve bu hareketler, varsa hangi toplumsal katmanlar üzerinden siyaset yapıyorlar?

• **Joachim Becker** - Siyasi partiler düzleminde bu sosyal yapıdaki yeni kırılmaların kale alınamadığını görüyoruz. Bu da gittikçe düşen seçime katılma oranlarında kendini gösteriyor. Pekçok sosyal demokrat ve eski komünist partiler, iktisadi olarak liberal oluşumlara dönüştüler. Bunları ufak nüanslar dışında ne kendi aralarında, ne de liberal dönüşümlerini tamamlamış muhafazakar partilerden (kadın siyaseti, sosyal devletin geriletilmesinde seçilecek hız gibi noktalarda) ayırtmak neredeyse imkansız. Bu şekilde oluşan protesto vakumunu daha solda duran partilerin doldurabildiğini söylemek de imkansız. Burada, hem bu partilerin seçmen kitlesinde genel dönüşümden kaynaklanan bir hayalkırıklığı, hem de bu partilerin sosyal ve siyasal yapıdaki farklılaşmalara uygun şekilde cevap verememeleri bir rol oynuyor. Geleneksel sosyal demokrasinin solunda duran partilerin, sosyal hareketlere olan tutumları farklı farklı. İkiisi de parlamentoda temsil edilen, İtalya'daki *Rifondazione Comunista* ve Çek Cumhuriyeti'ndeki *Komunistická strana Ěech a Moravy* (KSĚM) bu konuda iki ayrı ucu tutuyorlar. *Rifondazione Comunista* sosyal hareketlerle yakın bir işbirliğine giderken, KSĚM tamamen parti-merkezli bir strateji güdüyor. Her ne kadar her ülkenin Sol hareketi farklı sosyal şartlar ve siyasi bir kültürden beslense de, içinde bulunduğumuz dönemde sosyal hareketlerle yakın bir işbirliğine gitmenin, salt parti merkezli bir siyasetten daha doğru bir strateji ol-

duğuna inanıyorum. Parlamenter düzlem üzerinden, derine inen sol / üretim ilişkileri ve gelir dağılımına müdahale eden değişimler olabilmesi de alttan gelen bir baskı ve otonom sosyal hareketler olmadan mümkün gözüküyor.

Sosyal demokrat partilerin liberal dönüşümü akabinde, sendikaların parlamento kanalına olan etkileri üzerinden siyaset yapma alanları daraldı. Fakat aynı zamanda –en azından potansiyel olarak- siyasi bağımsızlıkları da arttı. Her ne kadar sendikalar, kapitalist yenden yapılanma ve formel işsizlik oranının artması sürecinde zayıflamış olsalar da, ultraliberal siyasete karşı direnişin özellikle Kamu sektöründe örgütlenmiş sendikalar tarafından sahiplenildiğini görüyoruz. Fakat şu andaki sendikal elitleri AB karşıtı diye tanımlamak yanlış olur. Bununla beraber en azından Avusturya'da orta kademe sendikacı ve sendika aktivistlerinde AB karşıtlığının arttığını gözlemliyorum. Burada sendikal örgütlenme destekçisi **kesim** son dönemde, son on yıldaki değişimlerin (*Avusturya 1995 yılında AB'nin tam üyesi oldu- çv.'nin notu*) üyelik karşıtı güçlerin itirazlarını haklı çıkarır nitelikte olduğunu söylemeye başladı. Küreselleşme karşıtı hareketin belirleyicilerinden biri ise Ultraliberalizme karşı konumlanışı. Fakat Avrupa entegrasyonuna ve onun getirdiği liberal gelişmelere karşı kendi içinde ortak ve tutarlı bir siyaseti yok. Genel olarak Sol'un her kesiminde AB entegrasyonunun siyasi öneminin azımsandığını düşünüyorum. Siyasetlerinin AB ölçeği ve bağlamına uyum sağlaması anlamında işveren örgütleri, sendikaların ve küreselleşme karşıtı hareketlerin çok daha ilerisinde yer alıyorlar. Avrupa Sosyal Forumu ve Euro gibi inisiyatiflere rağmen bunu rahatlıkla gözlemlemek mümkün. Kanımca kendini, Sol olarak nitelendiren tüm hareketlerin önündeki en büyük mesele, siyasetin AB ölçeğine uyum sağlaması ve sosyal protestoların özgülleştirici talepler içeren bir siyasete dönüştürülmesidir.

• **Aslı Odman** - Görüşlerinizi bizimle paylaştığınız için teşekkür ederim.

NAFTA ise
açık
olarak
ABD'nin
makro
çıkartlarına
tâbi bir
model.
Burada,
supranasyonel
AB'den
farklı
olarak
yalnızca
bir uluslararası
antlaşma
sözkonusu.

özgür olan ve aynılaŖan sermayedir

1- Sorularınızı yanıtlamadan önce hemen Ŗunu belirtmekte yarar görüyoruz. Her ikimizde uzun süredir ölkemizde bir uzmanlık alanı olarak tanımlanan "Avrupa Birliği"nin uzmanlarından değiliz. Bu tür bir baŖlangıcı Ŗu nedenle gerekli görüyoruz: Ölkemizde konunun sözde uzmanları bu oluŖumu sanki kendinde bir varlıkmiŖ gibi tanımlayarak, konuya iliŖkin tartiŖmaları Türkiye'nin kaçırdığı fırsatlar ya da ölkemizin olası bir üyelik durumunda ortaya çıkacak mucizevi geliŖmeler gibi bir bakıŖ açısından sürdürmekte ve ölkemizin AB üyeliğini kazanması için yapması gereken ödevlerini hatırlatmaktadırlar. Bu uzmanlardan ayrıldığımız ilk nokta, hiçbir toplumsal oluŖumun bu oluŖumu hazırlayan tarihsel koŖullardan bağımsız ve bu oluŖumun temel karakterinden koparılmıŖ değerlendirilemeyeceğidir. Sosyal bilimci her oluŖumun özgünlüğünü merak eder elbette. Lakin bundan da önce bir toplumsal yapı olarak bu oluŖumun temel karakterini de tanımlamayı ihmal etmez. Aksi takdirde konuya iliŖkin her türden değerlendirmemiz sonuçta bir düşünceye değil, bir düşüncesizliğe mahkumdur. Bu nedenle sorunuza "AB uzmanlarının" her nedense unuttukları bir hatırlatmayla baŖlamak mümkün: Tarihsel olarak, sırasıyla, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Ortak Pazarı veya Avrupa Topluluğu (AT) ve nihayetinde Avrupa Birliği (AB) olarak adlandırılan süreçlerden geçerek karŖımıza çıkmıŖ bulunan bu oluŖum, özünde kapitalist bir toplum ve ekonomik oluŖumdur. Fakat bugünkü haliyle AB sadece kapitalist bir toplumsal oluŖum değil aynı zamanda Almanya, Fransa, İngiltere, Hollanda, İtalya gibi emperyalist devletler tarafından oluŖturulmuŖ ve büyütölmeye çalıŖılan "süper-emperyalist" bir oluŖumdur. O halde, tanımımızı Ŗu Ŗekilde yapabiliriz: AB "süper" emperyalist-kapitalist bir toplumsal oluŖumdur.

Temel yapısı bu Ŗekilde tanımlanabilecek olan bu yapı sanıldığı kadar homojen bir oluŖum değildir. Son dönem geniŖleme ve yeni eklemlenen devletler dikkate alınırsa farklılık daha da belirginleŖir. Her biri benzerliği ol-

sa da özünde farklılıklar içeren bu toplumsal oluŖumların birlikteliği Ŗu soruyu sormamıza haklılık kazandırmaktadır: Söz konusu birleŖmenin mimarları bu toplumların halkları mı yoksa bu toplumların sermaye sınıfları mıdır? Bu soruya vereceğimiz yanıt oluŖumun ardındaki siyasal yapılanmanın mekanizmasını kavramamızda ve AB nasıl bir toplumdur sorusuna daha yukarıdan bir yanıt verebilmemizde hayati bir öneme sahiptir. Bu noktada bizim yanıtımız Ŗudur: AB süper emperyalizminin, geniŖleme de dahil, bütün önemli politikalarını biçimlendiren sermaye sınıfı bir büyük "hissedarlar" topluluğudur ve bazı "pürüzler" bulunsa da (örneğin, AB para birliğinin dıŖında kalarak ABD'de yanlıŖ bir tutum sergileyen İngiliz ve ona bağımlı diğer AB ölkelerinin sermaye sınıfları gibi) bu topluluk AB genelinde iç içe geçerek ulusal coğrafyaların ötesine geçebilmiŖ ve "Avrupa" düzeyinde bir sınıf olma aŖamasına gelmiŖtir.

AB'nin sanayisinin ve topraklarının büyük bir bölümünü bu sınıf ittifakı elinde tutar. Buna ek olarak bu sınıf, AB'nin özel banka ve finans kuruluŖlarının hemen hemen tümüne ve en büyük sermaye gücü olan bilgi imalı ve toplum içinde yayılmasına, yani, medyasına hükmeder. Bu sınıfın doğrudan üyeleri olan büyük hissedarlar ve bunların sosyal, iktisadi, siyasi ve kültürel girişimlerini yöneten ve yönlendiren kamu ve özel kesim yöneticileri düşünöldüğünde, bu sınıf AB nüfusunun çok küçük bir azınlığını oluŖturur. Coğunluk ise bize yabancı olmayan bir insan türü, emekçi halklardır. AB'de, her kapitalist toplumsal oluŖumda olduğu gibi, yaŖam koŖullarını korumak ve geliŖtirmek isteyen emekçi sınıfla, bu sınıfın yaŖam koŖullarını baskılayarak güçlerini artırmayı hedefleyen sermaye sınıfı arasında sürüp giden bir mücadele mevcuttur. Bu insanların ortak kaderi çalıŖarak yaŖamak zorunda oluŖlarıdır. Bu insanlardan Ŗanslı olup, iŖ bulabilenler ya bir kamu kuruluŖunda ya da bir özel iŖletmede çalıŖarak yaŖarlar. İŖsiz ve emekli olanlar yaygın bir çevrede "refah devleti" olarak adlandırılan kapitalist devlet düzenlemesinin giderek

Ahmet
Öncü*

Ahmet
KöŖe**

AB sadece
kapitalist
bir toplumsal
oluŖum
değil
aynı
zamanda
Almanya,
Fransa,
İngiltere,
Hollanda,
İtalya
gibi
emperyalist
devletler
tarafından
oluŖturulmuŖ ve
büyütölmeye
çalıŖılan
"süper-
emperyalist"
bir
oluŖumdur

* Doç. Dr. Sabancı
Üniversitesi

** Doç. Dr. A.Ü. SBF

daralan ve küçülen "refah yardımını" alarak gündelik yaşamlarına hapis olmuşlardır. Aşağıdan sınıflar olarak tanımlayabileceğimiz bu grupların AB düzeyindeki maddi yaşam koşulları, sermaye sınıflarının ortak bir sesle dile getirdikleri homojen "Avrupalı Yurttaş" ideolojik çarpıtmasını yalanlayacak bir şekilde aynılaştırmamıştır ve aynılaştırmayacaktır. Emek hareketliliğinin birlik içinde dahi sınırlandırılmış oluşu bunun en iyi yansımasıdır. Yineleme pahasına özgür olan ve aynılaştıran sermayedir ve bu buluşmanın AB'yi oluşturan ulusal devletler düzeyindeki halklara etkisi tek ve aynı olmayacaktır.

AB'nin sermaye birikim sürecinin bugünkü genel yapısı hakkında şunları unutmamak gerekmektedir: AB'de kapitalizm, dünyanın önemli bir bölümünde olduğu gibi, üretimden finansa yönelmiştir. Bu dönüşümün AB politikaları üzerindeki etkisini "aşırı üretim" krizi koşullarını dikkate almadan anlamak mümkün değildir. AB'yi oluşturan irili ufaklı kapitalist devletler düşünüldüğünde hala üretken sermayenin kârlılık düzeyi blok içinde mekansal bir farklılık gösterse de, genelde kâr oranları 1945 sonrasında en düşük düzeyine gerilemiştir. Yıllardır süren ekonomik durgunluğun temel nedeni budur ve büyük bir depresyon olasılığı ihtimal dışı değildir. Bu durumun iktisadi sonuçlarından çok ideolojik ve siyasi sonuçları önemlidir. Olası böyle bir durumda AB başta ABD olmak üzere Asya'nın güçlü devletlerine ve de özellikle Japonya'ya karşı kendini konumlandırabilir ve bu bloklarla (pek şanslı görünmese de) küresel bir hegemonya mücadelesine girebilir. Böyle bir olasılığın mevcut olduğunu görmek için AB'nin militarizme yönelen uluslararası ilişkiler ve güvenlik politikalarına bakmak yeterli olacaktır. Dünyanın ateşten bir küreye dönüşmekte olduğu anımsanırsa, AB içinde büyüyen bir askeri-sanayi kompleksinin AB siyaseti üzerinde giderek hakim hale geleceğinden söz edebiliriz. Bu açıdan Avrupa Ordusu ile ilgili gelişmeler dikkatle izlenmelidir. Bütün bunlara birde yükselen "Avrupa ırkçılığı" ve gerici "hristiyan köktendincilik" dalgası ve siyaseti eklendiğinde, büyük bir depresyon durumunda AB'nin bağımsız bir blok olarak kendi sermaye sınıfının çıkarlarını korumak üzere savunmaya ya da taarruza geçme durumunda kalabileceğini düşünülebiliriz. Bu ise bildiğimiz dünyanın olduğu kadar bildiğimizi sandığımız "demokratik" AB'nin de başka bir şeye dönüşeceğine işaret edecektir!

2- İkinci sorunuz da AB uzmanlarının bildik beylik açıklamalarından farklı bir yaklaşımla yanıtlamak belki daha faydalı olacaktır. Türkiye bağımlı (azgelişmiş) bir kapitalist toplumsal oluşumdur. Bağımlılık zincirini kırabilecek bir anti-emperyalist mücadelenin sonunda ulus devletini kurmuş ve dünya tarihinde ilk defa "planlı kalkınma" yoluyla ulusal kapitalist bir gelişme hedefine yönelmiştir. Türkiye 1945 sonrası ABD'nin hegemonyası altında bu görece bağımsızlığını büyük ölçüde yitirmiş, ABD ve onun gelişimine ön ayak olduğu "Batı" merkezli emperyalist kuruluşlara tam anlamıyla bağımlı hale gelmiştir.

Bu ana saptamadan hareket ettiğimizde sorunuza iki farklı sorgulama alanından yaklaşmak mümkün: İlki, neden uzunca bir süredir "farklı" siyasal partilerce kurulan hükümetler hep aynı istek ve "kararlılıkla" AB üyeliğini bu ülke halkının gündemine getirmiştir? Bu halka demokrasi, ekonomik refah, gelecek umudu olarak tanıtilen ve sunulan AB üyeliği neden tüm iktidarların koşulsuz desteğini almaktadır? Bu açıdan geçmişte biraz daha muğlak olan AKP iktidarı konunun neden en keskin savunuculuğuna soyunmuştur? Bu sorunun yanıtı bir önceki soruya yanıtlamıştık olduğu gibi Türkiye'deki sermayenin değişik katmanlarına ve bu katmanların çıkarlarına bakılarak verilebilir. Türkiye'nin küresel düzeyde bağlantıları olan tekelleri sermaye grupları ve bu arada finans sermayesinin temsilcileri AB'ni ekonomik açıdan olmazsa olmaz olarak görmektedir. Yine aynı gruplar küresel düzeyde sermayenin normlarının da doğal savunucuları ve takipçileridir. Sermayenin küçük gruplarınsa kuşku duydukları bir belirsizlik ortamında durgun ve tereddütlü bir bekleyiş içinde oldukları söylenebilir. Bu grupların tekelleri sermayenin çağrısına şimdilik güçlü muhalefet edemeseler de şüphelerle yaklaştıkları ya da yakında kaygı duymaya başlayacakları ileri sürülebilir. Küresel düzeyde düzenlenenen ekonominin aklına yani küresel tekelleri rekabete uyum sağlayamama ihtimali yüksek olan bu grupların AB projesinin muhtemel etkilerine şimdi açıkça karşı çıkmasalar da gelecekte aynı sessizliği sürdürecekleri beklenmelidir. Aşağıdan sınıflarımız içinse iş daha vahim bir görüntüdür. Yani emekçiler, köylüler, küçük esnaf, işsizlerden oluşan maddi hayat katmanları için. Bu gruplar için beklentilerin yanlış pişirilmiş ve yanlış servis edilmiş olduğu inancındayız. Emekçi kesimlerin ve bunların en örgütlüsü olan sendikacı işçilerin kar-

AB'nin
sermaye
birikim
sürecinin
bugünkü
genel
yapısı
hakkında
şunları
unutmam
gerekmektedir:
AB'de
kapitalizm,
dünyanın
önemli
bir bölümünde
olduğu gibi,
üretimden
finansla
yönelmiştir

şılaşacakları sürece Türkiye medyasının çarpık mantık alanından baktıkları izlenimindeyiz.

Şurası unutulmamalıdır ki AB Türkiye emekçi kesimi için hiçbir zaman sonsuz bir iş ve yüksek refah fırsatı anlamına gelmeyecektir. AB bugünkü siyasal tercihleri doğrultusunda işsizliği kendi içindeki alt coğrafyaların yani devletlerin sorunu olarak ele almakta ve buna yönelik ekonomik politikalar uygulamaktadır. Son olarak ülkemizdeki haklar ve demokrasi pratiğinin gelişmesinin güvencesi olarak lanse edilen AB tanımlaması karşısında şu hatırlatmayı yapmak yerinde olur görüşünderiz: Hukuk ve toplumsal haklar bu hakların tanımlandığı coğrafyaların içinde yapılır ve hayata geçirilir. Toplumlar dışarıdan yazılmış ve zorla kabul ettirilmiş bir takım hukuksal metinlerin temelinde kendi siyasal ilişkilerini düzenleyemezler. Siyasal yapılar bir halkın kendi siyasal pratiğinden ürememişlerse bunun adı kelimenin en dar anlamında dahi demokrasi olamaz. Yani bu durumda "bir halkın kendi iradesiyle kendisini ve geleceğini yönetmekte" olduğu asla söylenemez.

Soruna AB'nin gözünde Türkiye açısından yaklaştığımızda şunları söylemek mümkün: Bu gün gelinen noktada, AB için Türkiye, hakim çevrelerde söylenildiği gibi, "stratejik" bir öneme sahiptir. Stratejik öneminin bir ucu ülkemizin ne yazık ki ucuz işgücü deposu ve kaynak alanı görünümünde oluşu, öteki ucu ise ülkemizin yer aldığı coğrafyadaki askeri varlığıdır. Yani askeri alanda AB Türkiye'ye gereksinim duyabileceğini ve olası bir büyük savaş durumunda bunun can alıcı bir öneme sahip olacağını bilmektedir. Bu satırların yazıl-

dığı sırada, AB liderlerinin "uluslararası kriz bölgeleri" olarak nitelenen ülkelere "acil müdahale güçleri" olarak tanımlanacak olan askeri birlikleri göndermeyi onayladıklarını ve bu askeri birliklerin arasında Türkiye'den de askerlerin bulunacağını açıkladıklarını vurgulayalım. Bu noktada, AB'nin Türkiye'ye yaklaşımını ve buna karşılık Türkiye'nin AB'ye yaklaşımını anlamaya çalıştığımızda karşımıza bu güne kadar her "uluslararası kriz bölgesine" müdahalede bulunmuş olan ABD faktörü ya da isterseniz bilmecesi çıkmaktadır.

Gelecekte AB'nin ABD'nin siyasî ve askeri çıkarlarıyla uyumlu bir yaklaşım içinde olup olmayacağını kestirmek bu gün mümkün görünmese de, bu alandaki gelişmelerin hızlandığı ve çelişkilerin yoğunlaştığını gözlemek zor değil. Bu nedenle, Türkiye'nin uzun dönemde AB ile ilişkilerinin nasıl bir seyir izleyeceğini tahmin edebilmek için, ABD'nin dünya ölçeğinde ısrarla sürdürdüğü askeri müdahale politikalarının AB ve Türkiye üzerindeki etkisine ve bunlar arasındaki gelişmeleri nasıl şekillendirebileceğine bakmak gerekir, diyelim. Şüphesiz ABD dünya liderliğini kaybedecek olursa, AB ile Türkiye'nin ilişkileri tümüyle yeni bir patikaya oturacaktır. Bu noktada da Türkiye'yi yönetenler ya çöken bir imparatorluğun yanında ülkeyi dünya üzerinde yalnızlaştıracak ABD yanlısı politikaları savunmaya ve benimsemeye devam edecekler ya da ABD'den bağımsızlaşmış bir AB ile hareket etmek isteyeceklerdir. Bu durumda başka birçok olasılığın da gündeme gelebileceğini düşünmek hiç zor olmamalıdır.

AB bugünkü
siyasal
tercihleri
doğrultusunda
işsizliği
kendi
içindeki
alt
coğrafyaların
yani
devletlerin
sorunu
olarak
ele
almakta ve
buna
yönelik
ekonomik
politikalar
uygulamaktadır

avrupa istihdam politikası ve “emeğin avrupa’sı”

1990'ların sonunda, istihdamda geçmiş yıllara göre yüksek bir artış oranının gerçekleşmesi, Avrupa'da 1990'ların başından itibaren devam eden ekonomik krizin atlattığı ve tekrar bir büyüme yoluna girilmiş olduğu olarak yorumlandı. Bununla birlikte, 2000'lerin başında, Avrupa genelinde tekrar bir ekonomik durgunluk süreci başgösterdi. Bu sürecin belirleyici özelliği, istihdam ve büyüme artışındaki yavaşlama ile birlikte ortaya çıkan yüksek işsizlik oranı oldu¹. Bu sürecin arkasındaki sistemik ve yapısal dinamikleri kontrol altına alıp, süreci tersine çevirme amacıyla uygulamaya konulan makro politikalar, varolan sorunları çözmekte başarısız olmuştur. Bu politikalar, emek piyasasında uzun süredir devam etmekte olan krizi hafifletmek yerine, daha da derinleştirmiş durumdadır.

Bu yazı, tek tek ulusal politikalardan ziyade, Avrupa Birliği düzeyinde, AB kurumlarının (özellikle AB Komisyonu ve Avrupa Konseyi), 1990'lardaki genel kriz ortamında, istihdam alanındaki krize çözüm olarak sundukları politikalar üzerinde duracaktır. Burada vurgulanması gereken nokta, Avrupa Birliği'nde, ulus-devletler-üstü ya da hükümetler-üstü gözükken bu kurumların, üye ulus-devletlerdeki egemen toplumsal ilişkilerden bağımsız olmadıklarıdır. Kurumlar, görece bir özerkliğe sahip oldukları halde, bu özerklik, kurumların, içinde ortaya çıkıp, kendilerini yeniden ürettikleri veya dönüşüme uğradıkları toplumsal ilişkilerden bağımsız oldukları anlamına gelmemelidir. Kurumlar, ki devlet de bu kategorinin içindedir, toplumsal ilişkilerin çelişkilerinin yansıdığı, yoğunlaştığı politik mücadele alanları olarak düşünülmelidir. Bu bağlamda, mevcut yazıda, AB kurumlarının geliştirdikleri politikalar ve perspektif, Avrupa Birliği'ni oluşturan üye devletlerin sınıflı yapılarından, bu sınıflı yapıların üye ülkeler ve AB düzeyindeki hiyerarşik konfigürasyonlarından özerk olarak ele alınmayacaktır.

Bu makalede, 1997 yılında Lüksemburg'da başlatılan “Avrupa İstihdam Stratejisi (AİS)”nin ve AİS'nin önemli bir parçasını oluşturduğu Lizbon Süreci'nin bir çözümlemesi yapılacaktır. AİS ve Lizbon Süreci'nin arkasında-

ki çelişik toplumsal dinamikler saptanmaya çalışılacak ve bu dinamiklerin sonucu olarak ortaya çıkan Lüksemburg ve Lizbon Süreçleri'nin politik karakteri vurgulanacaktır. Birinci bölümde, AİS ve Lizbon Stratejisi'nin ana unsurları ve öngördükleri politikaların bir dökümü yapılacaktır. Takip eden bölümde, birbirini tamamlayan bu iki sürecin politik olarak neoliberal niteliği vurgulanacak, Avrupa'da süregiden krizin aşılması için AB kurumlarınca üretilen çözümlerin, neoliberalizmin Avrupa koşullarına uyarlanmış bir biçimi olduğu savunulacaktır. Bu bağlamda, AB istihdam politikası, Ekonomik ve Parasal Birlik'in yapıtaşları olan deregülasyon, esneklik, ücret disiplini, emek hareketliliği (mobility), sıkı parasal politika ve özellikle düşük emek maliyetlerinden bağımsız düşünülmemelidir. Avrupa Birliği'nin istihdam politikasının analizi, çeşitli çevrelerde süregiden “Emeğin Avrupa'sı” tartışmasına da ışık tutacaktır.

avrupa istihdam stratejisi nedir?

Avrupa İstihdam Stratejisi'nin oluşumu sürecinde, bu stratejiyi öncüleyen Amsterdam Anlaşması (Ekim 1997) önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlaşma, istihdam politikasındaki sorumluluğun üye ülkelerde olduğu temel ilkesini değiştirmemekle birlikte, Avrupa Birliği kurumlarına, bu alanda, daha genişletilmiş bir rol biçmektedir. Özellikle istihdam üzerine olan bölümünde, Avrupa Birliği'nin temel amaçlarından birinin yüksek istihdam oranları olduğunu ortaya koymaktadır.

Amsterdam Anlaşması sonrasında Lüksemburg'da toplanan Avrupa Konseyi, özellikle istihdam sorunu üzerine yapılan ilk Konsey toplantısı olmuştur. Lüksemburg İş Zirvesinde, üye ülkelerde uygulanmak üzere oluşturulan istihdam alanındaki ilk anahatlar, öncelikler belirlenmiştir. Bu gelişme, istihdam politikasında, üye ülkeler arasında bir yakınsama (convergence) süreci başlattığından dolayı önem taşımaktadır. Bu zirvede ortaya çıkan Avrupa İstihdam Stratejisi'nin anahatları şunlardır:

- Müteşebbislik: Özel teşebbüslerin (self-employment) gelişmesini teşvik ederek Avrupa'da bir girişimci ruhu yaratmak,

**Bariş
Karaağaç***

**Avrupa
Birliği'nde,
ulus-
devletler-
üstü
ya da
hükümetler-
üstü gözükken
bu
kurumların,
üye
ulus-
devletlerdeki
egemen
toplumsal
ilişkilerden
bağımsız
olmadıklarıdır**

* York Üniversitesi
Kanada

idari formaliteleri azaltmak ve yeni istihdam kaynaklarını belirlemek;

- İstihdam edilebilirlik (Employability): Avrupa'daki nitelik boşluğunu doldurmak. Uzun-vadeli işsizleri ve diğer dezavantajlı toplumsal grupları dışta bırakılma ve ayrımcılığa uğrama tehlikesine düşmekten kurtarmak;
- Uyumluluk (Adaptability): İşçilerin emek piyasasındaki değişikliklere ayak uydurma yeteneğini artırmak;
- Eşit Olanaklar: Daha fazla kadının emek piyasasına girmesini kolaylaştırmak.

Lizbon stratejisi ve aıs

Avrupa İstihdam Stratejisi, 2000 yılında Lizbon'da toplanan Avrupa Konseyi'nde oluşturulan Lizbon Stratejisi'nin bir parçası haline getirilmiştir. Lizbon'da, Avrupa Birliği, gelecek on yılda gerçekleştirilmek üzere kendine bir amaç belirlemiştir: "Daha çok ve daha iyi istihdam ve daha çok toplumsal uyum ile sürekli ekonomik büyüme gerçekleştirebilen dünyanın rekabet gücü en yüksek ve dinamik bilgi ekonomisi haline gelmek." Rekabet gücü ve bilgi ekonomisine yapılan vurgunun yanı sıra, tam istihdam hedefinin tekrar altı çizilmiş, 2010 yılı sonuna kadar genel istihdam oranının yüzde 70'e, kadın istihdam oranının ise yüzde 60'ın üstüne çıkarılması AB'nin önüne hedef olarak konmuştur. Mart 2001'deki Stokholm Avrupa Konseyi, Lizbon'dakilere, iki yakın bir de uzun vadeli hedef eklemiştir: Buna göre genel istihdam oranını, 2005 sonuna kadar yüzde 67'ye, kadın istihdam oranını yüzde 57'ye, 2010 sonuna kadar yaşlı istihdam oranını da yüzde 50'ye çıkarmak hedeflenmektedir.

Üye devletlerin uygulamaya koyacakları istihdam politikası önceliklerini belirlemek ve koordine etmek amacıyla tasarlanan AİS, 2002 yılında, yürürlüğe girdikten beş yıl sonra, gözden geçirilmiş ve Avrupa Komisyonu, 2003 yılında AİS'nin yeni versiyonunu benimsemiştir. Üç ana hedef belirlenmiştir:

1. tam istihdam: Lizbon ve Stokholm hedeflerini de içermektedir
2. iş kalitesi ve verimliliğinin desteklenmesi: bilgi ekonomisinde daha iyi istihdama ve AB'nin rekabet gücünün artırılmasına olan ihtiyacın bir yansıması olarak;
3. toplumsal ve bölgesel farklılıkların azaltılması yoluyla, güçlenmiş toplumsal uyumun ve kapsayıcılığın(inclusion) desteklenmesi.

Ana hedeflerin yanısıra, yeni istihdam anahtarları, daha özgül hedefler de belirlemiştir:

- işsiz ve aktif olmayanlar için önleyici ve aktif tedbirler;
- istihdam artışını ve girişimciliği desteklemek;
- beyan edilmemiş işle mücadele;
- emek arzını artırmak ve aktif yaşlanmayı desteklemek;
- emek piyasasındaki hareketlilik ve uyumluluğu artırmak;
- hayat boyu mesleki eğitim ve insan sermayesine yatırım;
- cinsiyet eşitliği;
- göçmenlerin entegrasyonunu destekleme ve emek piyasasındaki dezavantajlı durumdakilere uygulanan ayrımcılıkla mücadele;
- ve bölgesel istihdam farklılıklarını saptama ve dile getirme.²

Avrupa Komisyonu'nun hazırladığı, 7.4.2004 tarihli "Avrupa İstihdam Stratejisi'nin Uygulanmasını Güçlendirme" adlı raporda, 2004 yılı Mart itibarıyla yüzde 64.3 olan genel istihdam oranıyla, Lizbon Stratejisi'nin orta vadeli istihdam hedefinin kaçırıldığı (2005 sonuna kadar istihdam oranının yüzde 67'ye çıkarılması), gerekli önlemler alınmadığı takdirde 2010 hedefinin de kaçırılma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu belirtilmektedir. Rapor, ayrıca verimlilik artışı oranlarının da düşmeye devam ettiğine dikkat çekerken, Avrupa'nın 2010 hedeflerini gerçekleştirebilmek ve rekabet gücünü artırabilmek için istihdam ve verimlilik oranı artışını hızlandırması gerektiği saptamasında bulunmaktadır. Burada vurgulanması gereken nokta, Komisyon'un, emek piyasası reformlarına dar bir yaklaşımın yetmeyeceği, sağduyulu makro ekonomik politikaların piyasalarda güven ve istikrarı sağlamlaştıracağı önermesidir. Sağduyulu makro ekonomik politikalar, şüphesiz, 1997 tarihli Büyüme ve İstikrar Paketi'nin de tekrar altını çizdiği, fiyat istikrarı hedefli daraltıcı parasal politikalar anlamına gelmektedir. Mal, hizmet ve sermaye piyasalarında, rekabet gücü ve istihdam yaratımını destekleyecek yapısal reformlar, aynı rapora göre, zorunludur.³

İstihdam artış oranındaki yavaşlama ve üye ülkelerdeki artan işsizlik oranları karşısında, Avrupa Konseyi, İstihdam Özel Birimi⁴ tarafından saptanan ve Birleşik İstihdam Raporu'nda belirtilen dört ana eylem alanını onay-

İstihdam edilebilirlik ve uyumluluk kavramları, Fordizm sonrası ortaya atılan ve merkezini esnek üretimin oluşturduğu "yeni ekonomi" tartışmasının temel dayanak noktalarından ikisini oluşturmaktadır

lamış ve 2004'ün Bahar Konseyi'ne sunmuş-
tur. Bu dört alan şunlardır:

1. işçilerin ve teşebbüslerin uyum yetene-
ğini artırmak;
2. emek piyasasına daha fazla insan çek-
mek ve iş sahibi olmayı herkes için çe-
kici hale getirmek;
3. insan sermayesine daha fazla ve etkili
bir biçimde yatırım yapmak;
4. reformların, daha iyi bir yönetim yoluyla
etkili bir biçimde uygulanmalarını sağla-
mak.⁵

Lüksemburg ve lizbon süreçleri'ne yakın- dan bir bakış:

Avrupa İstihdam Stratejisi ve Lizbon Süre-
ci'nin tarihsel gelişimi ve ana unsurlarını sun-
duktan sonra, birbirine geçmiş bu iki sürecin
sağlıklı bir analizi için, ikisinin de tarihsel bir
bağlama oturtulması gerekmektedir. Avrupa
İstihdam Stratejisi, 1997 yılında, Batı Avru-
pa'nın, başta Almanya olmak üzere, uzun sü-
reli bir ekonomik krizden çıkış sürecinin baş-
langıcına rastlıyordu. Özellikle 1985'deki Pla-
za Anlaşması'ndan itibaren, Alman ve önde
gelen diğer Avrupa ekonomileri, görece hızlı
ücret artışlarının neden olduğu, küresel dü-
zeyde azalan rekabet gücüyle karşı karşıya
kaldılar. Bu durum, kâr oranları ve sermaye
birikimi üzerinde aşağı doğru bir basınç yarat-
tı. Aynı zamanda, düşen yatırım, tüketici ve
hükümet talep oranları, hem ulusal hem de
yabancı pazarlarda, bu ekonomilerin malları
için durağan alım gücüne yol açtı. Japonya ve
Avrupa'nın genelini etkileyen bu konjonktürde
en önemli faktör, şüphesiz ABD'nin izlediği
parasal politikalarıdır. Düşen dolar, özellikle sa-
bit kalan reel ücretler ve aşağı çekilmiş olan
şirket vergileri ABD'nin ana politikalarını oluşt-
turuyordu.⁶

Böyle bir uluslararası konjonktür ve kriz
ortamı ertesinde ortaya çıkan Avrupa İstihdam
Stratejisi'nin üzerinde durduğu dört kavram
vardır:

- müteşebbislik,
- istihdam edilebilirlik,
- uyumluluk ya da esneklik
- ve kadınlar için eşit olanaklar.

İstihdam edilebilirlik ve uyumluluk⁷ (adap-
tability) kavramları, Fordizm sonrası ortaya
atılan ve merkezini esnek üretimin oluşturdu-
ğu "yeni ekonomi" tartışmasının temel daya-
nak noktalarından ikisini oluşturmaktadır. "Ye-
ni ekonomi" kavramının taraftarlarına göre,

yeni ekonomide başarılı işverenler, işçilerine
sürekli eğitim sunabilenler olacaktır. Bu işçiler,
olası bir kriz sonrası işlerini kaybetseler de,
edindikleri yeni nitelikler sayesinde kolayca iş
bulabileceklerdir.⁸ Bu yaklaşım, kapitalist üre-
tim ilişkilerindeki sistemik kısıtlamaları ve sı-
nırlamaları gözden kaçırmakta, istihdam soru-
nunu kişisel nitelikler sorununa indirgemekte-
dir.⁹ Sözü edilen iki kavram, AİS tarafından,
işçilerin emek piyasasındaki değişikliklere
ayak uydurma yeteneği olarak tanımlanmakta,
bu kavramların Fordizm-sorası esnek üretim
bağlamındaki politik anlamı görmezden gelin-
mektedir. 1960'ların sonlarında başlayan ve
kâr oranlarında önemli bir düşüşün yaşandığı
süreçte, fatura emeğe ve emek piyasasının
sözde "katılığı"na çıkarılmıştır. Bu katılığın kı-
rılması için esnek istihdam, sermaye ve dev-
letler tarafından desteklenmiş, bu istihdam bi-
çiminin yaygınlaşması için gereken koşulların
ve düzenlemelerin sağlanması istihdam politi-
kalarının geliştirilip uygulanma sürecinde ön-
celikli bir yer edinmiştir. Kâr oranlarındaki dü-
şüşü bir çözüm olarak ilk kez Japonya'da ha-
yata geçirilen ve buradan tüm dünyaya yayı-
lan esnek üretim, emek için yeni bir disiplin ve
belirsizlik sürecini başlatmıştır. Üretimle bera-
ber istihdam esnekleştirilirken, emeğin yüz yılı
aşkın bir süredir verdiği mücadelenin sonucu
olan bir çok hak, hızlı bir şekilde elinden alın-
maya başlanmıştır. AİS'nin kadınlar için eşit
olanaklar maddesi ise, refah devletinin sosyal
güvenlik programlarında sürekli bir küçülmeye
gidilirken, sermayenin nüfusun daha büyük bir
oranını ücretli emek haline getirme isteğinin
bir sonucudur.

AİS'yi izleyen Lizbon Stratejisi, 2001'deki
küresel krizden hemen önce, kısa süreli eko-
nomik iyileşmenin yarattığı iyimser konjonktür-
de oluşturulmuştur. Lizbon Stratejisi'nin ana
mesajı "dönüşüm" olmuş; sosyal ve ekonomik
yapısal reformlar, bu sürecin ana hedeflerini
oluşturmuştur. Lizbon Stratejisi, verimlilik artı-
şındaki büyümeyi ve sermayenin kâr oranları-
nı artırmasını, Avrupa'nın dünyanın rekabet
gücü en yüksek bölgesi haline gelmesinin ko-
şulları olarak belirlemiştir. Rekabet gücünün
artması, üretim maliyetlerinin düşmesiyle ko-
şullanmıştır. Sürekli rekabet dolayısıyla ortaya
çıkan verimlilik artışı kapitalizmin dinamik do-
ğasının arkasındaki temel faktörlerden biridir.
Kapitalistin, rekabet ortamında, ayakta kalabil-
mesi için diğerlerinden daha fazla sermaye bi-
rikimi gerçekleştirmesi gerekmektedir. Bunun
için elde ettiği artı değer miktarını sürekli ola-

**Emek
piyasasının
"katılığı"nın
kırılması
için
esnek
istihdam,
sermaye ve
devletler
tarafından
desteklenmiş,
bu istihdam
biçiminin
yaygınlaşması
için
gereken
koşulların ve
düzenlemelerin
sağlanması
istihdam
politikalarının
geliştirilip
uygulanma
sürecinde
öncelikli
bir yer
edinmiştir**

rak artırmalıdır. Bu artışı iki şekilde gerçekleştirebilir: 1) işgününün uzatılması ya da emeğin yoğunluğunun artırılması (mutlak artı-değer) 2) verimliliğin artırılması (nispi artı-değer). Mutlak artı-değer, günün yirmidört saat olması ve işçilerin dayanıklılıklarıyla sınırlı olduğu halde, verimlilik artışının sonucu olan nispi artı-değer, uzun vadede sürekli ve daha yüksek sömürü oranı sağlar. Verimliliği artıran teknolojik ilerleme, diğer yandan, üretim araçlarının, değer yaratan insan emeğinin yerini almasına neden olur. Bu da işsizliğe yol açar. Kapitalist üretim ilişkilerine içkin olan bu süreç, AİS ve Lizbon Stratejisi'nin tam istihdam hedefleriyle çelişir gözükmektedir.

Avrupa Birliği'nin "tam istihdam" kavramının bu bağlamda sorgulanması gerekmektedir. "Tam istihdam" kavramı, savaş sonrası Keynesçi dönemin mirası olmakla beraber, AB bağlamında farklı açılımlara sahiptir. Birincisi, tam istihdam hedefi, işsizliğin oldukça yüksek oranlarda seyrettiği bir dönemde, kitlelerin tepkisini yatıştırıcı ideolojik bir söylemdir. İkincisi ise, tam istihdam kavramı, AB literatüründe "a-typical" (tipik olmayan) istihdam olarak tanımlanan, ve tam-zamanlı olmayan tüm istihdam biçimlerini de kapsamaktadır. Bu yaklaşım, işsizlik sorununun özüne giden, onun ortaya çıkmasına neden olan hareket kanunlarını bulmayı hedefleyecek bir bakışı engellemekte, aynı zamanda da, istihdamın her geçen gün esnekleştiği gerçeğini gizlemektedir. Temmuz 2004 itibarıyla, Hollanda, yüzde 4.8 işsizlik oranıyla¹⁰ AB üye ülkeleri arasında en düşük işsizlik oranına sahip ülkelerden biri olarak gözükmektedir. Oysa bu istatistik, Hollanda'daki toplam istihdamın yüzde 44 oranında esnek istihdamdan oluştuğu gerçeğini görmemizi engellemektedir.¹¹ Hollanda, esnek istihdamın sosyal güvenlikle buluştuğu, artan işsizlik sorununa çözümde örnek ülke olarak sunulurken, Hollanda örneği doğallaştırılmakta ve genelleştirilmektedir. Ayrıca, Hollanda bir başarı örneği olarak takdim edilirken, aynı ülkede özellikle son on yılda emeğin haklarına yönelen neoliberal saldırı ve bunun emekçi kesimlerde yarattığı huzursuzluk hasır altı edilmektedir.¹² Üçüncü olarak, esnek istihdam, örgütlü emeğin azalan gücü pahasına yaygın bir istihdam biçimi haline gelmiştir. Yarı zamanlı istihdamın tüm istihdam içinde oranı yüzde 20'ye yaklaşırken, sendikalaşma oranı, neoliberal politikaların esnek istihdam kavramıyla birlikte AB sınırları içinde yayıldığı ve alternatifsizliğin mevcut sorunlar

karşısında tek alternatif haline geldiği Maastricht sürecinde, sürekli olarak düşmüştür. Sendikasılaştırma ve örgütsüzleştirme sürecine koşut olarak, özellikle 1995 yılından itibaren, reel ücret artışları verimlilik artışlarının oldukça altında kalmıştır. Keynesçi dönemin "toplumsal uzlaşma" kavramının önemli unsurlarından biri olan reel ücretlerin verimlilik artışlarıyla beraber artması ilkesi, kızışan uluslararası rekabet ve özellikle ABD'nin 1980'ler ve 1990'ların başında reel ücret artışlarını düşük tutarak elde ettiği rekabet gücü karşısında¹³, Avrupa'da gözden düşmüş ve rekabet gücünü artırmak amacıyla, Avrupa sermayesi Amerikalı "dostlarını" izleyerek, çözümlü, emeğin artı-değer dağıtımından aldığı payı sürekli olarak kısarak, emek masraflarının azaltılmasında bulmuştur.

emeğin avrupa'sı ve türkiye

Avrupa İstihdam Stratejisi ve Lizbon Süreci'nin gelişimi, Avrupa entegrasyon sürecinin özgül bir dönemine rastlamaktadır. Neoliberalizm, özellikle Maastricht Antlaşması'yla birlikte, Avrupa Birliği sınırları içinde hakim siyaset konumuna yükselmiştir. Neoliberalizm, 1980'lerde, bir grup sermaye sahibinin üst düzey yöneticiler ile birlikte, savaş sonrası dönemde kaybettikleri güç ve kâr oranlarına yeniden kavuşmak için başlattıkları bir girişim olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda, neoliberalizm, kâr oranı maksimizasyonunun, küresel bir düzeyde, kendini yeniden ortaya koyması, tek öncelik haline gelmesi anlamına da gelmektedir.¹⁴

Her ne kadar yirmi yılı aşkın bir süre devam eden bolluk dönemi sonrasında, özellikle tüm ileri kapitalist ekonomilerde belirgen ortak sistemik krizler sonucu ortaya çıkmış olsa da, neoliberalizm, küresel düzeyde, homojen bir bütün olarak yayılmamış, farklı tarihsel bağlamlarda, çeşitli biçimlere bürünmüştür. Refah devletlerinin, daha güçlü ve daha kapsayıcı olduğu Kıta Avrupası'nın neoliberalizm versiyonu, Anglo-Sakson versiyonundan farklı olmuş ve farklı olmaya devam etmektedir. Fakat neoliberalizmin temel yapı taşları olan esneklik, ücret disiplini, emek hareketliliği (mobility), sıkı parasal politikalar, düşük emek maliyetleri ve deregülasyon ABD'de olduğu kadar, Avrupa Birliği'nin çeşitli karar alma düzeylerinde rehber politikalar olarak ortaya çıkmaktadır.

Avrupa Birliği'nin istihdam politikası, AB kurumları ve üye-devletler düzeyinde ortaya

Temmuz
2004
itibarıyla,
Hollanda,
yüzde 4.8
işsizlik
oranıyla
AB üye
ülkeleri
arasında
en düşük
işsizlik
oranına
sahip
ülkelerden
birdir.
Oysa
bu istatistik,
Hollanda'daki
toplam
istihdamın
yüzde 44
oranında
esnek
istihdamdan
oluştugu
gerçeğini
görmemizi
engellemektedir

çıkışmış olan genel neoliberal konsensustan ve bu konsensusun şekillendirdiği parasal ve ekonomik politikalardan bağımsız ele alınmalıdır. Avrupa İstihdam Stratejisi ve Lizbon Süreci, Ekonomik ve Parasal Birlik ile Büyüme ve İstikrar Paketi'nin getirdiği neoliberal disiplinin dışında kalmak bir yana, istihdam politikalarının bu disiplin doğrultusunda yeniden düzenlenmesinin araçları olmuşlardır. AİS ve Lizbon Süreci bağlamında, emek piyasasındaki deregülasyon, esneklik, ücret disiplini ve düşük emek maliyetleri politikaları bugünün Avrupa Birliği'nin ana istihdam politikaları olarak belirlemektedir. Genelde Avrupa entegrasyonunun hangi tarihsel ve sistemik dinamikler sonucu şekillendiği, özelde de "Emeğin Avrupa'sı" tartışmalarına ışık tutması açısından, birbirinin içine geçmiş AİS ile Lizbon Stratejisi'nin çözümlemesi, Aralık zirvesi öncesi Türkiye'deki AB tartışmalarına katkıda bulunabilir. Ekim başında Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye İlerleme Raporu'nda açıkça belirtildiği gibi, Türkiye'den AİS'ye paralel bir ulusal istihdam politikası geliştirmesi beklenmektedir.¹⁵ Özellikle, Komisyon'un Türkiye'nin Avrupa Birliği Mevzuatı'nı tam olarak yürürlüğe sokması gerekliliği üzerindeki vur-

gusu dikkat çekicidir. Bu süreç, AB'de uygulamaya konulan yeni emek disiplini biçiminin Türkiye bağlamında, Türkiye'nin tarihsel koşullarında yeniden üretilmesi anlamına gelmektedir. Emek piyasasında esneklik ve sosyal sigorta sisteminin yeniden yapılandırılması konusundaki düzenlemeler Türkiye'nin gündemine, üç büyük işçi konfederasyonunun tepkisine karşı, artık iyice yerleşmiştir.¹⁶ Bu alandaki düzenlemelerin, iş güvencesi, kıdem tazminatı ve işsizlik sigortası gibi, emek için yamsamsal önem taşıyan konularda, emeğin aleyhine olacak şekilde, önemli değişiklikler getireceği açıktır. Bu gerçek, AB entegrasyon sürecinin ve bu sürecin önemli boyutlarından biri olan istihdam politikasının daha dikkatli ve kapsamlı bir çözümlemesini zorunlu kılmaktadır. Avrupa Birliği sınırlarında, hem AB'nin devletler-üstü kurumları, hem de üye-devletler seviyesinde, süregiden toplumsal sorunlar karşısında, üretim ilişkilerini yeniden yapılandıran yeni istihdam politikaları ve bu politikaların arkasındaki toplumsal dinamiklerin çözülmesi, bize AB olgusunun, mevcut ideolojik olanından farklı olarak, daha berrak bir resmi verecektir. Ve bu resmin içinde "Emeğin Avrupa'sı" ufukta dahi gözükmemektedir.

Emek piyasasında esneklik ve sosyal sigorta sisteminin yeniden yapılandırılması konusundaki düzenlemeler Türkiye'nin gündemine, üç büyük işçi konfederasyonunun tepkisine karşı, artık iyice yerleşmiştir

dipnotlar:

- 1) Haziran 2004 itibarıyla, işsizlik oranı, AB15'te % 9, AB'ye ise % 9,1 olarak gerçekleşti. (kaynak: eurostat, 1-10-2004, http://epp.eurostat.cec.eu.int/cac-he/ITY_PUBLIC/3-03082004-BP/EN/3-03082004-BP-EN.HTML)
- 2) *Employment in Europe: Recent Trends and Prospects*, European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs, Unit A.1, 2003, p. 18.
- 3) "Communication from the Commission: Strengthening the implementation of the European Employment Strategy," Commission of the European Communities, Brussels, 7.4.2004, COM (2004) 239 final.
- 4) 2003 Bahar Konseyi'nin isteği üzerine Komisyon tarafından kurulan ve başkanlığını, Hollanda eski başbakanı Wim Kok'un yaptığı grup.
- 5) *ibid.*
- 6) Brenner, Robert, *The Boom and the Bubble: The US in the World Economy*, (London:Verso, 2002), p. 94-95.
- 7) "Uyumluluk, reel ücret esnekliği ve esnek kontrat düzenlemeleri ile bilgiye yatırım ve işte kaliteyi artırıcı tedbirleri içeren genel bir kavramdır." b kz. "Employment in Europe...." p. 9.
- 8) Smith, Tony, *Technology and Capital in the Age of Lean Production: A Marxian Critique of the "New Economy"*, (Albany: State University of New York Press, 2000), p. 54-55.
- 9) Sürekli eğitim, Anthony Giddens tarafından geliştirilen ve farklı şekillerde, Blair, Clinton ve Schroeder ta-

rafından uygulanan "Üçüncü Yol" yaklaşımının istihdam politikasında merkezi bir role sahiptir. "Üçüncü Yol" teorisine göre, tarihsel gelişmeler, sınıf-merkezli siyaseti ve sınıf mücadelesi kavramlarını tarihe gömmüştür. Yeni teknolojiler ve piyasa-merkezli güdüler, üreticileri yeni ve bilgi-merkezli küresel ekonomide birleştirmiştir. Üreticileri birleştiren, küresel piyasada daha yüksek verimlilik ve daha yüksek rekabet gücü elde etme itkisidir. Bu bağlamda, Üçüncü Yol teorisine göre, devletin rolü arz safındadır: müteşebbislik, teknolojik gelişme ve eşit olanaklar için gerekli koşulları yaratmak. Devletin toplumsal alandaki rolü, sosyal güvenlik programlarına bağımlılıktan ziyade, kişisel sorumluluğu desteklemek ve istihdamı desteklemektir. (konunun daha geniş bir şekilde ele alındığı bir kaynak olarak bkz. Petras, James, "The Third Way: Myth and Reality, Monthly Review, Volume 51, Number 10, Mart 2000).

- 10) Euro-Indicators, News Release, 122/2004, 5 October 2004, "Euro-zone and EU unemployment stable at 9.0%."
- 11) 2002 sonu itibarıyla. "Employment in Europe 2003: Recent Trends and Prospects," European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs, Unit A.1, September 2003, p. 30-31.
- 12) Ekim 2004'ün başında, Amsterdam, son yirmi yılın en büyük gösterisine ev sahipliği yaptı. Sosyal güvenlik sisteminde planlanan kesintiler üzerine sokaklara dökülen halk, sosyal harcamalarda (özellikle

sağlık hizmetleri ve emekli maaşlarında) kesintiye gitmek isteyen muhafazakar hükümetin, bazı kesintilerden vazgeçmesini sağladı. (150,000 in Amsterdam reject plan to cut benefits, bkz. International Reform Monitor: Social Policy, Labour Market Policy, Industrial Relations, <http://www.reformmonitor.org/index.html?mode=newslist>)

- 13) 1986 ve 1993 arasında, ABD'de imalat sanayiindeki verimlilik artışı yıllık ortalama yüzde 2.5 olarak gerçekleşti. Bu oran, Kanada ve Almanya dışında tüm G-7 ülkelerinin oranlarından daha düşüktü. Fakat, aynı dönemde, Amerikan imalat sanayiindeki saat başına reel ücret oran artışı, yüzde 0.15'le, G-7 içinde en düşük olanıydı. Bu oran Japonya'da 2.9, Al-

manya'da ise 2.85 idi. Sonuç olarak, 1985-95 arasında, imalat sanayiinde, reel ücretler, Almanya ve Japonya'da yaklaşık yüzde 35 oranında artarken, ABD'de bu oran yüzde 1'in biraz üstüydü. (Brenner, p.61)

- 14) Dumenil, Gerard ve Dominique Levy, "The Nature and Contradictions of Neoliberalism," 14 Ekim 2002, <http://www.cepremap.ens.fr/levyl/>.
- 15) Commission of the European, "2004 Regular Report on Turkey's progress towards accession," Brussels, 6.10.2004.
- 16) Tunalı, İnsan, "Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması," 2004.

kaynakça:

Brenner, Robert, *The Boom and the Bubble: The US Economy in the World Economy*, (London: Verso, 2002).

Dumenil, Gerard and Dominique Levy, "The Nature and Contradictions of Neoliberalism," 14 Ekim 2004, <http://www.cepremap.ens.fr/levyl/>.

Euro-Indicators, News Release, 122/2004, 5 Ekim 2004, "Euro-zone and EU unemployment stable at 9.0%."

European Commission, "2004 Regular Report on Turkey's progress towards accession," Bruksel, 6.10.2004

European Commission, "Communication from the Commission: Strengthening the implementation of the European Employment Strategy," Bruksel, 07-04-2004.

European Commission, "Employment in Europe: Recent Trends and Prospects," Directorate-General for Employment and Social Affairs, Unit A.1, 2003.

Eurostat, "Euro-zone unemployment stable at 9.0%," 01-10-2004, http://epp.eurostat.ec.eu.int/cac/he/ITY_PUBLIC/3-03082004-BP/EN/3-03082004-BP-EN.HTML

International Reform Monitor: Social Policy, Labour Market Policy, Industrial Relations, 14-10-2004, <http://www.reformmonitor.org/index.html?mode=newslist>.

Petras, James, "The Third Way: Myth and Reality," Monthly Review, Volume 51, Number 10, Mart 2000.

Smith, Tony, *Technology and Capital in the Age of Lean Production: A Marxian Critique of the "New Economy"* (Albany: State University of New York, 2000).

Tunalı, İnsan, "Türkiye'de İşgücü Piyasası ve İstihdam Araştırması," 2004, 27-10-2004, <http://www.iskur.gov.tr/index8.html>.

conatus

çeviri dergisi

Bu sayıda: avrupa birliği

Avrupa, Piyasa ve Demokrasinin Dönüşümü - W. Bonefeld
Ortak Tarım Politikası - G. Carchedi
Avrupanın Sınırlarında - E. Balibar
Avrupa'nın Neden Bir Anayasaya İhtiyacı Var? - J. Habermas
Liberal Waterloo - S. Zizek
Hitler'in Gücü - E. Bloch
Uluslararası Kapitalizm ve "Ulusüstürlük" - E. Mandel
Işın Yeniden Dayatılması ve Sosyal Avrupa -Aufheben

Tel/Fax: 0212 244 87 09
Adres: Yeniçarışi caddesi Kalkan Hanı,
No: 56/6, Galatasaray/Beyoğlu
otonomyayincilik@hotmail.com
Abone Koşulları:
Senelik (3 sayı): 27 YTL -
Yurt dışı için (3 sayı): 30 €

ab üyeliği türk kapitalizminin rasyonalizasyon sürecinin en önemli halkasıdır

1- Brüksel'de uzun yıllar TÜGİAD vb kuruluşlarda temsilcilik yapmış bir AB Hukuku uzmanının son yorumuna göre "AB için ilk defa Türkiye riski ortaya çıktı". Böylece AB'nin Türkiye'yi ilk defa ciddi olarak ele aldığı, müzakere açmaya hazırlandığı fakat bunu gönülsüzce yaptığı dile getirilmek isteniyor. Bu yorumu bir ölçüde "Brüksel sapmasına" bağlıyorum. AB Jean Monnet ve Robert Schuman'ın günlerinden, 1947'den bu yana, iki eğilimin etkisinde gelişti: federalistler ve AB'yi ulus-devletlerin gevşek bir konfederasyonu olarak tahayyül edenler. Federal Avrupa yandaşlarının Türkiye'yi tam üye olarak düşünmeleri zor olmakla beraber, esasen bugün üye olmuş ve aday olan diğer ülkeleri de bu şekilde içlerine sindirmeleri güçtü. Fakat olaylar farklı gelişti: bugün sadece post-Soviet bir dünyada yaşamakla kalmıyoruz, Amerikan interregnum'unun da -1991-2003- sonuna geldik. Yeni dünyada AB'nin hala olamadığı şeyi, siyasi bir karar merkezi olma özelliğini kazanması gerekiyor. Bunun olabilmesi demek Brüksel'in stratejik bakmayı öğrenmesi demektir. Türkiye ile ilgili müzakere kararının alınamaması AB'nin siyasi bir güç olamayacağını tescildir. Bu yüzden üyelik müzakerelerini açma kararı -şartlı evet-aralık ayında alınacaktır.

AB'nin işgücü piyasaları esnek olmaktan çok uzaktır ve Amerikan işgücü piyasalarından hayli farklıdır. Türkiye'nin tam olarak AB üyesi olması sürecinde işgücü piyasalarında ciddi değişikliklere gitmek ve kayıt dışını azaltarak "optimuma" indirmek zorunda olduğu ve reel ücretlerin kaçınılmaz olarak artacağı, maliyetlerin yükseleceği kanımca iyi anlaşılmamış bir olgudur. Özellikle KOBİ'ler açısından fırsatları olan, ama hayli zor ve ciddi bir elemeye yol açacak bir dönem başlamaktadır.

Türkiye'nin mevcut servet konsantrasyonunu gelir dağılımı bozukluğu ve/fakat buna rağmen sermayesi kıt bir ülke oluşu AB ile bağdaşmaz. Bu nedenle sermaye kıtlığı AB kaynakları ve diğer yabancı sermaye aracılığıyla

sermaye yeterliliğine, hatta bolluğuna dönüşmek durumundadır. Yüksek reel ücretler düşük verimlilikle bağdaşmayacağı için ciddi verimlilik artışına yol açacak bir reel sektör yeniden yapılanması kaçınılmazdır.

Bankacılık sektörünün mevcut aktif ve özkaynak büyüklüğü ve yapısıyla yükü kaldırması beklenemeyeceği için ilk neşter oraya atılacaktır. AB'nin Türkiye'ye müzakere süreci içindeki ilk direkt etkisi kredi genişlemesi ve çok artacak kredi hacmini masdedebilecek şekilde Türk bankacılık sektörünün yabancı sermayeye tam olarak açılması olacaktır.

Diğer cari harcamalar kaleminin kamu harcamaları içindeki payı AB güvenlik şemsiyesi ve ordunun modernleşerek profesyonelleşmesi ve küçülmesi sonucunda azalacaktır. Sanılabileceğin tersine, kamunun rolü artacaktır. AB, Amerikan tipi bir kapitalizm değildir ve olamaz. AB piyasayı kurulan/yönetilen bir süreç olarak kavrayan bir aklın ürünüdür.

2- AB çapasını atarak Türkiye'nin 1999 başında duvara çarpmış bir üretim ve birikim modelini terketmesini beklemek geçmişte akılcıydı, bugün de öyledir. Fakat, "üye olmasak bile olur" söyleminin gerçekçi olması mümkün değildir. Bugün en yakınımızdaki "akıl odağı" AB'dir. AB üniversitelerinde çok ciddi bir potansiyel mevcuttur. AB üniversiteleri doktora programları son derece ciddidir ve insan kaynakları sorunu yaşamamaktadır. Maddi kaynaklar açısından Amerika üniversiteleriyle yarışamaz. Eğitim entegrasyonu Türkiye'nin çökmekte olan kamusal eğitime bulunabilecek en yararlı ilaçlardan birisidir. Serbest dolaşımı da içeren tam üyelikse kamusal zihniyette gerçek bir değişim yaratacak kadar önemlidir.

Türkiye AB'ye tam üye olacaktır. 2015 civarında AB mevzuatının alabileceği biçimler bu gerçeği değiştirmez. Türk kapitalizminin "gecikmişliği" ve yatırılmış çıkarlara kilitlenmesi, rant arama davranışından vazgeçmesinin zor oluşu yüzünden üyelik bir kuşak geç gerçekteşmektedir. Konu bundan ibarettir.

Gündüz
Fındıkçıoğlu*

Bankacılık
sektörünün
mevcut
aktif
ve
özkaynak
büyüklüğü
ve
yapısıyla
yükü
kaldırması
beklenemeyeceği
için
ilk
neşter
oraya
atılacaktır

* TSKB ve
Bilgi Üniversitesi

ab genişleme sürecinin ekonomi politikası: doğu avrupa ülkelerinin katılım sürecinin türkiye örneği hakkında düşündürdükleri¹

Bu çalışma, AB'nin genişleme sürecinde Türkiye'nin yerini ve genişlemenin muhtemel sonuçlarını anlamak için daha önceki örneklerle bakmanın Türkiye örneğini anlamamıza yapacağı katkılar üzerine. Bunun için öncelikle "Neo-Gramscian" kuramı tanıttıktan sonra, bu kuramın son genişleme sürecini nasıl analiz ettiğini gösterip Türkiye örneği için çıkarılabilecek dersleri tartışacağım.

"Neo-Gramscian" okul, tarihsel materyalist ekolden beslenen, AB'nin genişleme sürecini derinleşme süreci ve küreselleşme ile ilişkilendiren bir kuram. Neoliberalizmin uluslararası bağlamda hegemonik bir ideoloji olduğuna işaret edip özellikle ulusal ekonomilerin ulusötesi üretim ve finans süreçlerine eklenmesi sürecinde yerel toplumsal yapıların ve güçlerin dönüşmelerini inceliyor. Üretim ve finansın uluslararasılaşma/ulusöteleşme sürecinin küreselleşme olgusunu anlamak için bir anahtar olduğunu öne sürüyor. Ayrıca, bu yapısal dönüşümlerin ulusal sınırları aşan bir siyasi sürece dönüşürken ulusötesi sınıf oluşumlarına yol açtığını iddia ediyor.

Doğu Avrupa ülkelerinde yaşanan soğuk savaş sonrası dönüşüm, küresel ekonomiye eklenmek için ulusötesi niteliği ağır basan bir atılım olarak görülüyor. Bieler ve Holman bu süreci "çifte dönüşüm" olarak tanımlıyorlar. Burada, hem liberal demokrasiye hem de piyasa ekonomisine geçişin ulusötesi bir yeniden yapılanmaya yol açtığı vurgulanırken, Deregülasyon, Özelleştirme ve FDI olarak adlandırılan yabancı sermaye yatırımlarının bu dönüşümün en etkili araçları olduğu tespit ediliyor. Özellikle, özelleştirme sonucunda bu ülkelere akan yabancı sermaye yatırımları ulusötesi bir dönüşümün anahtarı olarak görülüyor. Sektör bazında ise, Bankacılık, Telekomünikasyon, ve diğer üretim sektörlerindeki değişiminin sadece bu kurumlarda mülkiyet değişimine yol açmadığı, ama aynı zamanda yatırımcıların hükümetler üzerinde olan siyasi etkilerini arttırdığı belirtiliyor.

Doğu Avrupa'daki dönüşümü anlamak için Gramsci'nin "pasif devrim" kavramı kullanılıyor. "Pasif devrim" kavramı, bu ülkelerdeki (özellikle Polonya ve Macaristan) yapısal dönüşümün kendi iç dinamiklerin bir sonucu olmadığını, buradaki sosyal dönüşümün ana aktörlerinin ulusötesi sermaye ve kurumlar olduğunu belirtmek için kullanılıyor. Bunun sebebi olarak ise bu ülkelerde 1989 sonrası dönüşümde ulusal burjuvazilerinin oluşmaması gösteriliyor. Burada, uluslararası fikirlerin ve yabancı üretim metodlarının ulusal siyasi elitler tarafından adapte edilmesiyle Doğu Avrupa Elitlerinin ulusötesi tarihsel bloğa eklenmesi gözlemleniyor.

"Neo-Gramscian" okulun Doğu Avrupa ülkelerinde olan dönüşümü anlamak için önem verdikleri ikinci kilit alan elitlerin dönüşümü. "Nomenklatura kapitalizmi" diye tanımlanan, yani 1989 öncesi iktidarda bulunan siyasi elitin hala iktidarda bulunduğu ve siyasi rant ve gücün ekonomik meselelerin önüne geçtiği tezi eleştiriliyor. Polonya ve Macaristan örneklerinde yeni bir orta sınıfın eski nomenklatura rejiminin yerine geçtiğini gösteriyorlar.

Doğu Avrupa ülkelerinde bu bahsedilen dönüşümün Avrupa Birliği sürecinde daha da yoğunlaştığını görüyoruz. Genişleme sürecini açıklamaya çalışan iki ana akım genişleme kuramına baktığımızda bu iki kuramın da genişleme sürecini AB içinde özellikle son on yıl içinde gerçekleşen yapısal dönüşümlerle ilişkilendirme çabalarının olmadığını görüyoruz. "Neo-Gramscian" okul ise AB'nin genişleme sürecini AB içindeki derinleşme süreci ve küresel kapitalizmin yeniden yapılanması bağlamında tartışıyor. AB içindeki derinleşme sürecini anlamak için Stephen Gill "new constitutionalism" olarak tanımladığı bir sistemin AB içinde yayıldığını ve bu sistem içinde neoliberalizmin siyasi bir proje olarak sermaye grupları ve piyasa ekonomisi ideolojisi tarafından desteklendiğini belirtiyor. Burada Avrupalılaşma sürecinin ekonomi-politik dinamiklerine girmeden AB içinde yeralan birbirini tamamlayan

İlker
Ataç*

Doğu
Avrupa
ülkelerinde
yaşanan
soğuk
savaş
sonrası
dönüşüm,
küresel
ekonomiye
eklenmek
için
ulusötesi
niteliği
ağır
basan
bir atılım
olarak
görülüyor

* Viyana Üniversitesi
Siyaset Bilimi
Bölümü

iki projeden bahsedeceğim. Projelerden ilki sosyal demokrat ve sendikaların taleplerini kendisine entegre eden "dahili neoliberal" bir projeyi destekleyen ve gerçekleştiren yeni bir tarihsel blokun egemenliğinde yürütülüyor. Bu proje "laissez-faire" iktisat ideolojisinin sınırlarını kabul ediyor. AB kurumları eliyle yapısal ve bölgesel yardım fonları ile istihdam politikaları aracılığıyla daha "sosyal" bir neoliberalizmi teşvik ediyor. Çoğunlukla yeni üye ülkelerde geçerli olan ve AB içindeki gelişmeleri belirleyen bu ilk proje ile karşılaştırıldığında, ikinci proje daha "piyasa-radikal" neoliberal iktisat politikalarını devreye sokuyor. Bu süreçte ise AB kurumlarının rolü büyük.

Kısaca, "Neo-Gramscian" çalışmaların AB'nin genişleme süreci konusunda üç alanda odaklandıklarını söyleyebiliriz. İlk olarak, AB içindeki ekonomi-politik (Ortak Pazar ve Ortak Para Birliği) ve siyasal gelişmeleri (Anayasa tartışmaları) AB'nin genişleme sürecini birebir etkileyen yapısal dönüşümler olarak alınıyor. Bir yandan AB'nin Doğu Avrupa ülkelerine taşıdığı neoliberal model AB'nin derinleşme süreciyle ilişkilendirilirken, diğer yandan Doğu Avrupa'da oluşan "piyasa-radikal" neoliberal modelin AB'nin eski üye ülkelerdeki istihdam modellerini, ücret politikalarını ve sosyal politikaları hangi yönde etkileyeceği tartışılıyor.

İkinci olarak üyelik müzakerelerinin biçimi ve içeriği inceleniyor. Müzakerelerin asimetrik ilişkiler üzerine kurulu olup olmadığı, üye olmak isteyen ülkelere belli bir model ihraç edilip edilmediği, ve eğer ediliyorsa bu modelin üye ülkelerde varolan modellerden ne kadar farklılaştığı tartışılıyor. Bu tartışmalar, genişleme sürecinde Komisyon tarafından uygulanan stratejiler ve aday ülkelere dayatılan koşulların bu ikisi arasındaki ilişkilerin asimetrik yapısını net bir şekilde ortaya koyduğunu gösteriyor. Örneğin, aday ülkelerin müzakereler sürecinde özelleştirme sürecini bitirmiş olmaları ve piyasalarının liberalleşmiş olması Komisyon tarafından şart koşulurken, üye ülkeler için bu şartlar koşulmuyor. Burada AB'nin Doğu Avrupa ülkeleri için özel bir acendası olduğu ve bu acendanın özelleştirme, devlet yardımlarının azaltılması ve piyasaların liberalleşmesi üzerine kurulu olduğu görülebilir.

Üçüncü olarak "Neo-Gramscian" okul genişleme sürecini ve etkisini anlamak için yukarıda bahsettiğim yapısal dönüşümleri ele alıp bu süreci aktörler üzerinden çalışıyorlar. Burada üye ve aday ülkelerde hangi sosyal güçlerin genişleme sürecini destekledikleriyle AB

tarafı bir tarihsel bloğun oluşumunun dinamiklerine bakılıyor. Genişleme sürecini destekleyen en önemli aktör olarak ulusötesi şirketlerin temsilciliğini yapan Avrupa Sanayiciler Yuvarlak Masası (ERT) olduğu ortaya çıkıyor. Ulusötesi şirketlerin genişleme sürecini desteklemelerinin sebebi olarak ise Doğu Avrupa ülkelerinde bulunan ucuz ve kalifiye iş gücü sayesinde bu şirketlerin uluslararası pazarlarda rekabet gücünü arttırmak istemesi yatıyor. Tabii bu oluşum tek taraflı bir oluşum değil, Doğu Avrupa ülkelerine bakıldığında genişlemeyi destekleyen aktörlerin bu ülkelerde yatırım yapmış olan ulusötesi ve uluslararası şirketler ile eski "nomenklatura" rejiminin yerine geçen yeni siyasi elitlerin olduğu gözüküyor. Burada, özellikle Macaristan ve Polonya gibi 1989 sonrası süreçte kendi ulusal burjuvasını oluşturamayan ve gelişmiş sivil toplum yapısının olmadığı ülkelerde, neoliberal ekonomik yapılanmanın dış bir faktör olarak "Avrupalılaştırma" üzerinden stabilize ediliyor.

Bahsedilen asimetrik ilişkiler aday ülkeler üye olduktan sonra da devam ediyor. Uzun müzakerelerden sonra Doğu Avrupa ülkeleri tarıma yapılan devlet desteğini azalttıkları halde, bu ülkelerdeki çiftçilerin tarım fonlarından diğerleriyle eşit koşullarda faydalanabilmesi için on yıl beklemeleri gerekiyor. Yine aynı şekilde, yeni üye ülkeler önümüzdeki senelerde bölgesel fonlardan diğer Avrupa ülkelerine nazaran çok daha az faydalanabilecekler. Ortak Pazarın olmazsa olmaz koşullarından biri olan işçilerin serbest dolaşım hakkı ise, diğer alanlarda hüküm süren liberal politikaların aksine aşamalı olarak yedi senede gerçekleşecek. Özetle, Tarım sektörü, Bölgesel fonlar ve Serbest Dolaşım hakkı gözönünde bulundurulduğunda yeni üye ülkelerde "Avrupalılaştırma" kutuplaşmaya yol açacak bir gelişme modeli yaratıyor. Bu ise AB'nin bu ülkeleri entegre ederken "seçici entegrasyon" modelini uygulamasının bir sonucu.

Genişleme sürecinin Doğu Avrupa ülkelere nasıl bir etkisi olacağı kamuoyunda tartışılırken, karşılaştırmak için merkez Avrupa'nın çevresinde bulunan İspanya, Portekiz ve Yunanistan örnekleri alınıyor. Burada İspanya örneğini alırsak, her ne kadar endüstriyel yapıları bakıldığında hala merkez Avrupa'nın çevresinde bulunsun da, İspanyol sermayesinin özellikle Latin Amerika ülkelerinde Bankacılık ve Telekomünikasyon alanında yaptığı yatırımlarla dinamik ve atılgan olduğunu gözleyebiliriz. İspanyol sermayesinin bu gelişiminde

Stephen
Gill
"new
constituti-
onalism"
olarak
tanımladığı
bir sistemin
AB içinde
yayıldığını ve
bu sistem
içinde
neoliberalizmin
siyasi
bir proje
olarak
sermaye
grupları ve
piyasa
ekonomisi
ideolojisi
tarafından
desteklendiğini
belirtiyor

AB'nin Maastricht kriterleri olarak ifade edilen yakınlaşma kriterlerinin (convergence criteria) dışsal bir baskı aracı olarak büyük bir rolü olmuştur. Yine, İspanya'da refah düzeyinin artması ve sosyal politikaların ileri düzeyde uygulanmaya konulması AB politikaları ile bire bir ilişkilidir. Ama yeni üye ülkeler bir İspanya olabilir mi sorusunu cevaplamak için yukarıda bahsedilen "Neo-Gramscian" kuram ile iki genişleme süreci arasındaki farklara bakmak gerekiyor.

Holman, bu iki genişleme süreci arasındaki farkı üç noktada toparlıyor. Birincisi genişleme esnasında aday ülkelerdeki sosyal güçlerle elit yapıların farklılığı, ikincisi yabancı sermayenin bu süreçteki rolü, ve üçüncüsü AB'nin genişleme stratejisinin son genişleme örneğinde neoliberal bir yöne doğru ilerlemesi. Bu üç noktaya bakarsak Doğu Avrupa ülkelerinin "Avrupalılaşma" serüveninin dış ve iç çerçevesinin AB'nin Güney Avrupa genişlemesinden farklılaştığı ortada. Doğu Avrupa ülkelerinin "Avrupa'ya dönüşü" ulusal düzeyde geniş toplumsal grupların desteğini arkasına alan hegemonik bir oluşumun sonucu değil. Ulusal burjuvazinin güçsüz olduğu ve sivil toplum yapılarının yeterince gelişmediği bir durumda "Avrupalılaşma" ideolojisi yapısal dönüşümler için dış bir çapa haline dönüşmüş durumda. Halbuki, güney Avrupa ülkelerinde bu durum daha farklıydı. Bu durum yukarıda bahsedilen ikinci noktayla bire bir alakalı. O da Doğu Avrupa ülkelerinde ulusötesi sermayenin özellikle stratejik sektörlerde olan egemenliği ve bu ülkelerde uluslararasılaşma sü-

recinin İspanya örneğinde görüldüğü gibi ulusal burjuvazinin güçlenmesine ve palazlanmasına yol açacak koşulların var olmaması.

Farklılık yaratan üçüncü nokta ise AB'nin genişleme politikalarında olan değişiklik. Güney Avrupa ülkeleri AB'ne girdikten sonra gümrük duvarlarını kaldırmış ve üye olduktan sonra uzunca bir süre finansal yardımlardan faydalanmışlardı. Doğu Avrupa ülkeleri ise AB'e girmeden önce gümrük duvarlarını kaldırdığı gibi finansal yardımlardan çok daha kısıtlı bir şekilde faydalanabilmişti.

İki temel soruyla devam etmek gerekirse; AB'nin derinleşme ve genişleme sürecini göz önünde bulundurduğumuzda Türkiye'nin üyelik perspektifi için nasıl bir ekonomi politik çıkarımda bulunabiliriz? İkinci soru ise, "Neo-Gramscian" okulun Türkiye örneğini anlamak için sunduğu olanaklar neler ve bu kuramın sınırları nedir? Bu iki soruyu kısaca birarada ele almaya çalışacağım. Öncelikle, "Neo-Gramscian" okulun metodolojik alanda önerdiği iç-dış perspektif Türkiye'nin AB sürecindeki ekonomi politik analizini yapmak için önemli bir katkı sağlıyor. Bu perspektif, kamusal alanda hegemonik bir söylem haline gelen AB'nin her alanda Türkiye'nin derdine şifa getireceği söylemini eleştirel bir şekilde çözmek için bir araç sunuyor. Böylelikle üyeliğin Türkiye'ye yapacağı olası etkilerini anlamak için ilk aşamada AB içindeki ekonomi politik ve siyasi alanlardaki gelişim ve dönüşümleri anlamamız gerektiğini görüyoruz. Maastricht sonrası dönem gözönünde bulundurulduğunda AB içindeki derinleşme sürecinin yeni bir dinamik kazan-

Ulusal
burjuvazinin
güçsüz
olduğu ve
sivil
toplum
yapılarının
yeterince
gelişmediği
bir
durumda
"Avrupalılaşma"
ideolojisi
yapısal
dönüşümler
için
dış bir
çapa
haline
dönüşmüş
durumda

diği açık. AB'nin yöneldiği neoliberal politikalar ise genişleme stratejilerini derinden etkiliyor. Bir örnek vermek gerekirse, İspanya ve Doğu Avrupa ülkeleri gözönünde bulundurulduğunda AB kaynaklarının müzakere ve üyelik döneminde Türkiye'ye göreceli olarak çok daha az akacağını kestirmek zor değil. Yeni üye ülkeler güney ülkeleriyle karşılaştırıldığında daha az yardım aldılar ve Türkiye'nin üyeliğinin bir çok ülke arasında tartışmalı olduğu gözönünde bulundurulduğunda Türkiye'ye akacak yardımların yeni üye ülkeler tarafından bir koz olarak kullanılması beklenebilir. Ayrıca, önümüzdeki yıllarda AB'nin tarım ve bölgesel yardım şemalarının radikal bir dönüşüm geçireceği ve AB bütçesinin sınırları gözönünde bulundurulduğunda bu yardım şemalarının azaltılması bekleniyor. Sonuç olarak, AB'nin son genişleme süreci için "Neo-Gramscian" okul tarafından tanımlanan asimetrik ve seçici entegrasyon kavramının Türkiye örneğinde de geçerli olacağını tahmin edebiliriz.

"Neo-Gramscian" okulun incelediği ikinci bir alan ise üye devletlerin iç yapısı. Özellikle

Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ne nasıl entegre olduğunu anlamak için bu ülkelerdeki elit yapılarının (özellikle siyasi elitler) ulusöteleşme sürecinde nasıl dönüştüğü üzerinde çalışılıyor. Türkiye örneğini anlamak için bu iki kavramın ne kadar yeterli olacağı şüpheli. Birincisi Türkiye'de 80'lerin başından beri süregelen neoliberal dönüşümde ulusötesi şirketlerin rolü Doğu Avrupa ile karşılaştırmamak kadar küçüktür. 1995-2000 yılları arasında Çek Cumhuriyeti, Polonya ve Macaristan'a toplam 71 milyar dolar yabancı sermaye akarken, aynı dönemde Türkiye'ye gelen miktar 5 milyar dolarda kalmıştır. Ayrıca Doğu Avrupa örneğinde Polonya ve Macaristan için geçerli olan "bu ülkelerde ulusal burjuvazi yoktur ve bundan dolayı siyasi elitlerin daha radikal bir şekilde dönüşmüştür" tezinin Türkiye için ne kadar geçerli olduğu tartışmalıdır. Kısaca, AB sürecinin Türkiye'de sermayenin ve devletin yeniden yapılandırmasına şekil vereceği ortada, ama bu süreci ve Türkiye'nin "özel konumunu" anlamak için yeni kavramlara ve sınıf merkezli çalışmalara ihtiyaç olduğu da bir gerçek.

İspanya ve
Doğu
Avrupa
ülkeleri
gözönünde
bulundurul-
duğunda
AB
kaynaklarının
müzakere ve
üyelik
döneminde
Türkiye'ye
göreceli
olarak
çok daha
az akacağını
kestirmek
zor
değil

dipnot:

- 1) Bu yazı 18 Eylül 2004 Cumartesi tarihinde IMFC'de yapılan "Avrupa Birliği ve Avrupa Birliği Genişlemesinin Ekonomi Politikası: Uluslararasılaşan ne? Yerelleşen

ne?" konulu panelde yapılan sunuşun metinleştirilmiş halidir.

kaynakça:

Ataç, İker (2004): "Was für einen Staat wünscht sich die EU in der Türkei? Nicht nur demokratisch, auch neoliberal muss er sein" in: Kurswechsel, No. 1

Beckmann, Martin/ Bieling Hans-Jürgen/ Deppe, Frank (2003 ed.): "Euro-Kapitalismus" und globale politische Ökonomie, Hamburg

Bieler, Andreas (2002): "The struggle over EU enlargement: a historical materialist analysis of European integration" in: Journal of European Public Policy 9:4 August 2002: 575-597

Bieler, Andreas (2003): "European integration and eastward enlargement: the widening and deepening of neo-liberal restructuring in Europe" Queen's Papers on Europeanisation No 8/2003

Bieler, Andreas/ Morton, Adam David (2001 ed.): Social Forces in the Making of the New Europe: The Restructuring of European Social Relations in the Global Political Economy, London: Palgrave

Bieling, Hans-Jürgen (2003): "Social Forces in the Making of the New European Economy: The Case of Financial Market Integration" in: New Political Economy, Vol. 8, No. 2, July 2003

Bohle, Dorothee (2002): "The ties that bind the new Europe: Neoliberal restructuring and transnational actors in the deepening and widening of the European Union"

Working Paper presented at Workshop "Enlargement and European Governance" ECPR Joint Session Workshops, Turin

Bohle, Dorothee (2002): Erweiterung und Vertiefung der EU. Neoliberale Restrukturierung und transnationales Kapital, in: Prokla, Nr. 128, Juni 2002

Gill, Stephen (1998): "European Governance and New Constitutionalism: Economic and Monetary Union and Alternatives to Disciplinary Neoliberalism on Europe" in: New Political Economy, Vol. 3, No. 1, pp. 5-26.

Grabbe, Heather (1999): "A Partnership for Accession? The Implications of EU Conditionality for the Central and East European Applicants" Robert Schuman Centre Working Paper 12/99 San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute

Grabbe, Heather (2002): "European Union Conditionality and the Acquis Communautaire" in: International Political Science Review, Vol 23, No. 3, 249-268

Holman, Otto (2002): "Die neue europäische Peripherie Ost- und Süderweiterung der Europäischen Union im Vergleich" in: Prokla, Nr. 128, Juni 2002

Shields, Stuart (2004): "Global restructuring and the Polish state: transition, transformation, or transnationalization?" in: Review of International Political Economy 11:1 February 2004: 132-154.

sosyal ilişkiler sermaye lehine düzenleniyor

1- Uluslararasılaşan sermaye kendisine yol açıp yeni pazarlara ulaşmak için Avrupa Entegrasyonunu siyasi bir proje olarak destekleyip ivme kazandırıyor. Ortak Pazar, üye ülkelerdeki üreticiler arasındaki rekabeti kızıştırıyor. Bu koşullarda Almanya ortalamanın üstündeki üretkenliği ve parça başı emek giderlerinin düşük olmasından dolayı Entegrasyon sürecinin kazananlar tarafındaydı. Euro'nun ortak para birimi olarak piyasaya sürülmesinden önce oluşan eşitsiz gelişme döviz kurları arasındaki farklı gelişmede, özellikle Alman Markının değerlendirilmesinde yansıyor. Değerlenen Alman Markı Alman ihracatını zayıflatırken kısmi olarak daha güçsüz olan diğer Avrupa üreticilerini iflastan koruyordu. Ortak para biriminin yürürlüğe girmesiyle birlikte bu koruma kalkını tamamen kalkmış bulunuyor ve farklı üretkenlik düzeylerinin rekabeti doğrudan belirlediği bir durum oluşuyor. Artan rekabet ise ücretler üzerinde artan bir baskı ile ifade buluyor.

Doğu Avrupa'ya genişleyen AB sermayesi yeni pazarlara açılırken ucuz emek işgücüne de ulaşıyordu; bu gelişmeden özellikle Alman sermayesi kazançlı çıktı. Bu bağlamda şimdiye kadar Çin'e veya diğer Asya ülkelerine kaydırılmayan, standartlaşmış üretimin ve ara mamülleri sektörünün artan oranda Doğu Avrupa'ya kaydırılması bekleniyor ve gözlemleniyor.

Avrupa Entegrasyonu uluslararasılaşan sermayenin önünü açmasının yanında üye ül-

kelerdeki sosyal ilişkilerin sermaye lehine yeniden düzenlenmesine imkan tanıyor. AB'deki devlet oluşumu ulus devletlerin içinde bulunduğu biçimden daha antidemokratik bir şekilde gelişiyor. Bunun sonucunda hakim sermaye güçleri AB bürokrasisini kullanarak tek tek ulus devletlerdeki mevzilerini güçlendiriyorlar. Dolayısıyla AB, sosyal ilişkileri neoliberalizme uygun olarak yeniden yapılandıran bir araç konumunda.

2- Türkiye, AB açısından hem pazar hem düşük maliyetli üretim imkanları açısından cazibeli. Türkiye'nin entegrasyonu ABD sermayesi için olduğu kadar, AB sermayesi için de jeopolitik konumu dolayısıyla önemli. Diğer bir yandan tutucu çevreler, islam karşıtı dini ve kültürel farklılık söyleminin yanında, AB'nin Türkiye'nin üyeliği ile kaldırabileceği hareket kabiliyetinin tıkanacağı endişesi ile müzakerelere karşı çıkıyorlar. Bu açıdan üyelik kararı için Avrupa'da son söz henüz söylenmedi.

Türkiye'nin AB üyeliği iktisadi ve sosyal sorunları beraberinde getirme ihtimali olsa dahi, özgürleştirici bir bakış açısından siyasi kültür, daha doğrusu ideolojik dengeler bağlamında hem Avrupa ülkeleri hem Türkiye için avantajlı olabilir. Bir yandan Almanya'da tutucu anti-islamcı, Türkiye'de ise milliyetçi ve antidemokratik çevrelerin bu süreçte güç kaybetmeleri ihtimali olsa bile, diğer yandan artan ekonomik ve sosyal problemlerin bu çevreleri güçlendirme olasılığı da mevcut.

Thomas
Sablowski*

Türkiye'nin
AB üyeliği
iktisadi ve
sosyal
sorunları
beraberinde
getirme
ihtimali
olsa dahi,
ideolojik
dengeler
bağlamında
hem
Avrupa
ülkeleri
hem
Türkiye
için
avantajlı
olabilir

* Wissenschaftszentrum,
Berlin, Almanya

avrupa birliği'nde çalışma standartları ve sosyal haklar

genel bakış

İçinde bulunduğumuz süreçte Türkiye'nin gerek ekonomik, gerekse toplumsal sorunlarının neredeyse bütünü Avrupa Birliği'ne uyum üzerinden değerlendirilmekte ve tartışılmaktadır. Bu bağlamda, hükümet, sermaye kesimi ve medyanın önemli bir bölümü, AB'ye üye (ya da entegre) olunmasıyla birlikte, ekonomideki sorunların ortadan kalkacağını, demokrasi ve insan hakları konusunda da önemli ilerlemeler sağlanacağını mutlak bir kabul içerisinde savunmakta ve toplumda da bu yönde bir beklenti oluşmasına çalışmaktadır.

AB süreci içinde tartışılan temel konulardan biri de çalışma standartlarını ve sendikal hakları da içeren sosyal haklardır. Türkiye'de sosyal hakların geriye götürülmesi büyük ölçüde, yeni liberal politikaların yaşama geçirilmesini öngören 24 Ocak kararlarının alındığı ve 12 Eylül askeri darbesinin gerçekleştirildiği 1980 yılına dayanmaktadır. 1980 yılıyla birlikte, sendikal haklar büyük ölçüde ortadan kaldırılmış ve emek kesiminin sosyal haklarını korumak ve ileri götürmek üzere örgütlü olarak mücadele etmesi engellenmiştir. Bu ortam içerisinde bir taraftan, devletin sosyal işlevini ortadan kaldırmak üzere, sosyal harcamalar azaltılmış, sermaye dışı toplum kesimlerinin üzerindeki vergi yükü ağırlaştırılmış, kamu işletmeleri ve kamu hizmeti veren kuruluşların özelleştirilmesi ya da piyasalaştırılmasına yönelik uygulamalar yaşama geçirilmiştir. Diğer taraftan ise, üretim ilişkilerinin esnekleştirilmesi amacıyla, kayıt dışı ve esnek istihdam biçimleri yaygınlaşmıştır. Böylece, iş, ücret ve sosyal güvenceden yoksun çalışma biçimi yaygınlaşmış, işsizlik artmış ve ücretler genel düzeyi önemli ölçüde azalmıştır. 1980'den bu yana geçen 20 yılı aşkın sürede yeni liberal politikalar etkin bir biçimde uygulanmaya devam etmiş ve bu uygulamaların sonucu olarak çalışma yaşamında ortaya çıkan sorunlar daha da derinleşmiştir.

Bugün, çalışma yaşamı ve sosyal haklar konusunda AB bağlamında yürütülen tartışmalar büyük ölçüde, yeni liberalizmin ortaya çıkarttığı olumsuz koşulların AB'ye üyelik ile ortadan kalkıp kalkmayacağı ya da en azından olumlu bir gelişme gösterip gösteremeyeceği doğrultusundadır. Sendikaların önemli bir bölümünün de içinde yer aldığı bir kesim,

AB'ye üye olunmasıyla birlikte çalışma yaşamında ve sosyal haklarda önemli bir iyileşme olacağı beklentisindedir. Avrupa'nın demokrasinin beşiği olarak kabul görmesini de sağlayan sosyal mücadeleler ve bu mücadelelerle elde edilmiş olan haklar, bu beklentilerin en önemli dayanağını oluşturmaktadır.

Gerçekten, sanayileşmenin ilk sancıları, AB'nin temelini oluşturan ülkelerde yaşanmış ve bunun sonucu olarak, işçi sınıfı mücadelesi de bu ülkelerde doğmuş ve gelişmiştir. Bu bağlamda, emekçiler için bir çok siyasal ve sosyal hakkı içeren özgürlükçü demokrasi anlayışı da yine bu ülkelerde gelişmiştir. Türkiye, sermaye birikim sürecine olduğu gibi yine bununla bağlantılı olarak ele alınması gereken demokrasi anlayışı bakımından da Avrupa'ya çok geç bir dönemde eklenmeye çalışmış ancak, toplumsal yapıdan da kaynaklanan nedenlerle bunu gerçek anlamda özümseyememiş ve yaşama geçirememiştir. AB'ye üyeliğin Türkiye'deki çalışma yaşamı ve sosyal haklar konusunda iyileşmeye yol açacağı beklentisinde olanlara göre; üyelik ile birlikte Türkiye, özgürlükçü demokrasinin doğduğu ve geliştiği bu ülkeler tarafından konulmuş olan kurallarla bağlı olacak ve bugüne kadar özümseyemediği demokrasi anlayışını uygulamak zorunda kalacaktır. Böylece, bu demokrasi anlayışının da gereği olan çalışma standartları ve sosyal haklar Türkiye için de geçerli olacaktır.

Avrupa ülkelerindeki çalışma ilişkileri ve sosyal hakları da içeren özgürlükçü demokrasi anlayışını (geçtiğimiz 25-30 yılı göz ardı etmek koşulu ile) tarihsel süreç içinde ele aldığımızda, AB üyeliğinin olumlu gelişmeler sağlayacağı beklentisinde olanlara katılmamak mümkün değildir. Zira, tarihsel süreçte Avrupa topraklarında yürütülen emek ve demokrasi mücadelesi ile bu alanlarda önemli kazanımlar elde edilmiştir. Bunun bir sonucu olarak, AB ülkelerinin önemli bir bölümünde çalışma standartları ve sosyal haklar Türkiye'den daha ileri düzeydedir.

Ancak, kapitalist sistemi 1970'lerin başında içine girdiği krizden çıkaracağı varsayılan yeni liberal politikalar, AB'yi oluşturan ülkeler tarafından da benimsenmiş ve uygulamaya konulmuştur. 1970'li yılların ortalarından itibaren uygulanmaya başlayan yeni liberal politikalar,

**Özgür
Müftüoğlu***

**Sendikaların
önemli
bir
bölümünün de
içinde
yer aldığı
bir kesim,
AB'ye
üye
olunmasıyla
birlikte
çalışma
yaşamında
ve
sosyal
haklarda
önemli
bir
iyileşme
olacağı
beklentisindedir**

* Yrd. Doç. Dr.
M.Ü. Çalışma
Ekonomisi ve
Endüstri İlişkileri
Bölümü
Öğr. Üyesi

bu ülkelerde de çalışma standartları ve sosyal hakların gelişmesinde önemli etkiye sahip olan refah devleti uygulamaları ve üretim sistemlerinin dönüşümüne neden olmuştur. Böylece, Türkiye'de 1980'de yaşanmaya başlayan süreçte benzer şekilde, devletin sosyal işlevi yerini piyasalaşmaya bırakmış, üretim sistemleri ise emek maliyetini en az düzeye indirecek biçimde esnekleştirilmiştir. Bu uygulamaların sonucu olarak da yine Türkiye'dekine benzer biçimde bir taraftan, eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi kamu hizmetlerinin bütçe içindeki payı azaltılarak bu alanlar piyasalaştırılmış ya da özelleştirilmiştir. Diğer taraftan ise iş, ücret ve sosyal güvenceyi büyük ölçüde ortadan kaldıran esnek istihdam biçimleri yaygınlaşmıştır.

Yeni liberal uygulamalar, sendikaları da olumsuz yönde etkilemiştir. Bu olumsuzluk özellikle, üretim sistemlerinin esnekleşmesinden kaynaklanmaktadır. Üretim sisteminin esnekleşmesi ile birlikte yaygınlaşan esnek istihdam biçimleri, işçiler arasındaki farklılıkları öne çıkartmış, örgütlenmenin daha zor olduğu beyaz yakalı, kadın ve genç işçilerin istihdam içindeki payını artırmıştır. Bu da sendikaların üye sayısının önemli biçimde azalmasına neden olmuştur. Öte yandan, özellikle merkez kapitalist ülke sınıflamasına giren AB üyesi ülkelerde üretim, emeğin ucuz olduğu ülkelere kaymış bu da bir taraftan istihdamın azalmasına neden olurken diğer taraftan, sendikaların pazarlık gücünü zayıflatmıştır. Bu süreçte, talep yönlü ekonomi politikalarının yerini arz yönlü politikalara bırakması işçi sınıfının, devlet ve sermaye ile refah paylaşımını öne çıkartan uzlaşmayı ortadan kaldırmış ve bu kesimlerin işçi sınıfı ve dolayısı ile sendikalara karşı olan tutumunun sertleşmesine neden olmuştur. Böylece sendikalar gerek işyeri düzeyinde gerekse genel düzeyde güçlerini önemli ölçüde yitirmişlerdir.

Tüm bu koşullar altında, diğer kapitalist ülkeler gibi AB ülkelerinde de çalışma standartları ve sosyal haklar, yasal düzenlemeler ve fiili uygulamalar ile önemli ölçüde geriye götürülmüştür. Bu yöndeki düzenlemeleri gerek, AB normlarında gerekse, üye ülkelerin iç uygulamalarında görmek mümkündür. Günlük 8 saat olan çalışma süresini denkleştirme uygulaması ile 12 saate kadar çıkarılabilmesini sağlayan 93/104 sayılı direktif, AB normlarının bu yöndeki düzenlemelerine en açık örnektir. Üye ülkelerde kamu hizmetlerinin piyasa koşulları ile işletilmesini öngören "kamu reformu" uygulamaları, kamuda çalışma standartlarının ve sosyal hakların geri götürüldüğünü gösteren önemli örneklerdir. Ayrıca, özellikle 2004 yılının ikinci yarısından itibaren, Volkswagen, Opel, Siemens başta olmak üzere bir çok iş-

letmede işçi çıkartılması tehdidi ile toplu sözleşmelerle çalışma saatlerinin uzatılması ve ücretlerin dondurulmasını da yine bu yöndeki örnekler içine almak mümkündür.

AB'de çalışma standartları ve sosyal hakları geri götüren uygulamalara yönelik örnekler daha da çoğaltılabilir. Ancak, bu çalışmada daha fazla tekil örnekler üzerinde durmak yerine Uluslararası Hür Sendikalar Konfederasyonu (ICFTU)'unun Ekim 2004'de açıkladığı, AB'de çalışma standartları ve sendikal politikaları içeren raporu ele alınacaktır.

ab'de çalışma standartları ve sendikal Haklara ilişkin icftul raporu¹

ICFTU'nun AB içindeki temel çalışma standartları ve AB'nin sendikal politikalarını değerlendiren bu raporu, DTÖ Genel Konseyine sunmak üzere, Avrupa Sendikalar Konfederasyonu (ETUC) ve ICFTU'nun bu ülkelerdeki üye sendikalarına danışılarak hazırlanmıştır. Rapor esas olarak, Örgütlenme Özgürlüğü ve Toplu Sözleşme Hakkı; Ayrımcılık ve Eşit Ücret; Çocuk Emegi; Zorunlu Çalışma olarak dört ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıkların her birinin altında ilk olarak, AB'ye üye 25 devlet, ILO sözleşmelerini kabulü açısından değerlendirilmiş daha sonra ise bu ülkelerdeki duruma ilişkin ayrıntılı bir durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca raporda beşinci başlık olarak, AB'nin ticaret yapacağı ülkelere uyulmasını istediği temel çalışma standartlarının değerlendirilmesine de yer verilmiştir.

1. örgütlenme özgürlüğü ve toplu sözleşme hakkı

AB'ye üye ülkelerin tümü ILO'nun Sendika Özgürlüğü ve Örgütlenme Hakkının Korunmasına ilişkin 87 sayılı sözleşmesi ile, Örgütlenme ve Toplu Sözleşme Hakkına ilişkin 98 sayılı sözleşmesini imzalamışlardır. Buna karşın, Birliğe yeni katılan ülkelerin hemen tümünde örgütlenme ve grev hakkının yoğun biçimde engellenmektedir. Birkaç örnek vermek gerekirse, bu ülkelerde sendika kurma girişimleri nedeniyle işçiler tehdit edilmekte ve işten atılmaktadır. Örgütlenmenin başarıldığı ve toplu sözleşmenin gerçekleştirildiği işletmelerde işverenler, genellikle toplu sözleşme anlaşmalarına uymayı reddetmektedir. Örgütlenme ve toplu sözleşme hakkını ihlal eden bu uygulamalar, özellikle uluslararası şirketler ile yabancı sermayeli şirketlerde daha yaygındır. Ayrıca, kamu çalışanlarının toplu sözleşme hakkı engellenmekte, sözleşme yapılırsa dahi bunun bir bağlayıcılığı bulunmamaktadır. Grev hakkı bir çok sektörde yasaklanmıştır. Grevin yasak olmadığı alanlarda ise grev uygulamaları fiilen engellenmektedir.

AB
ülkelerinde de
çalışma
standartları
ve
sosyal
haklar,
yasal
düzenlemeler
ve
fiili
uygulamalar
ile
önemli
ölçüde
geriye
götürülmüştür

AB'yi kuran ve daha önce üye olmuş ülkelerde ise gerekli yasal düzenlemelerin var olmasına karşılık, uygulamada örgütlenme ve grev hakkının kullanımı konusunda ciddi engellemeler olduğu belirlenmiştir. Bu ülkeler içinde, en gelişmiş "demokrasi"ye sahip olduğu düşünülen ülkeler de vardır. Örneğin, Belçika'da grev hakkı, mahkemeler tarafından önemli ölçüde engellenmektedir. Almanya'da kamu çalışanlarının (öğretmenler de dahil olmak üzere) çok önemli bir bölümünün grev hakkı yoktur. İspanya'da grev hakkının uygulanmasının önünde birçok engel vardır. Ayrıca İspanya'da, yabancı işçilere grev ve örgütlenme hakkı tanınmamaktadır. İngiltere'de yasal düzenlemelerle grevler sınırlandırılmakta, işverenlere bireysel sözleşme yapmaları için işçilere teşvik verme hakkı tanınarak, sendikal örgütlenmeler engellenmektedir.

2. ayrımcılık ve eşit ücret

AB ülkelerinin tümü, kadın ve erkek işçiler arasındaki ücret eşitliğine ilişkin 100 sayılı ILO sözleşmesi ile iş ve meslek bakımından ayırım hakkındaki 111 sayılı sözleşmeyi (Estonya hariç) imzalamışlardır. Buna karşılık, tüm AB ülkelerinin emek piyasasında cinsiyetler arası farklılıklar belirgin olarak sürmektedir. Bu ülkelerde kadınlar, kendileri ile aynı işi yapan erkeklerle göre yüzde 15 ile yüzde 30 arasında değişen oranlarda daha az ücret almaktadır. Ayrıca, bir çok ülkede Romanlara, sakatlara ve yabancılara karşı da istihdamda ve ücretlerde ayrımcılık uygulanmaktadır.

3. çocuk emeği

Asgari çalıştırma yaşı hakkındaki 138 sayılı ILO sözleşmesi (Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Letonya hariç) ile çocuk emeğini çalıştırma biçimleri hakkındaki 182 sayılı sözleşme (Letonya hariç) tüm ülkeler tarafından imzalanmıştır. Buna karşılık, bir çok ülkede enformal ekonomi ve tarım sektöründe, kabul edilemeyecek düzeyde çocuk emeği sömürsü devam etmektedir. Üye ülkelerin hemen tümünde tarım sektöründe çalışma yaşı 12'ye kadar inmektedir. Bunun yanı sıra, yeni üye olan ülkelerle birlikte, İngiltere, İspanya, Portekiz, İtalya ve Yunanistan'da özellikle yoksulluğun artmasına bağlı olarak, çocukların çok küçük yaşlardan itibaren, çöp toplayıcılığı, ayakkabı boyacılığı, satıcılık, trafik ışıklarında cam yıkama, dilencilik ve fahişelik gibi alanlarında yoğun biçimde kullanıldıkları tespit edilmektedir. Ayrıca, inşaat, tekstil ve ayakkabıcılık gibi sanayi kollarında da yoğun biçimde çocuk emeği kullanılmaktadır.

4. zorunlu çalışma

Emeğin zorunlu olarak çalıştırılmasını engelleyen 29 ve 105 sayılı ILO normları (Letonya hariç) tüm AB ülkeleri tarafından imzalanmıştır. Ancak, bir çok AB ülkesinde çeşitli biçimlerde zorla çalıştırma mevcuttur. Bunlardan en çarpıcı olanlarından bir tanesi, zorla mahkum emeği kullanılmasıdır. Avusturya, Almanya, İngiltere ve İspanya'da mahkumlar, özgür iradeleri dışında özel şirketler için çalıştırılmaya zorlanmaktadır. Sosyal güvenlik kapsamının da dışında tutulan bu mahkumlara ulusal asgari ücretin çok altında (örneğin Almanya'da asgari ücretin sadece yüzde 5'i kadar) bir seviyede ücret ödenmektedir.

AB ülkelerinde yaygın olarak görülen diğer bir zorla çalıştırma da özellikle, Uzak Doğu, Afrika ve eski Doğu Bloğu ülkelerinden gelen ya da getirilenlerin maruz kaldığı insan ticareti ile ilişkilidir. İçerisinde çocukların da bulunduğu bu insanlardan kadın ve kızlar fuhuşa zorlanırken erkekler, son derece ağır işlerde, hiçbir çalışma standardına uyulmaksızın çalıştırılmaktadır. Bu şekilde çalışanlar, herhangi bir sosyal güvenceye sahip olmadıkları gibi çoğu zaman emeklerinin karşılıkları olarak ücreti dahi alamamakta diğer bir söyleyişle, "köle" olarak çalıştırılmaktadır. Bu uygulamalar, içerisinde Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İtalya, Hollanda, Portekiz, İspanya, İsveç ve İngiltere'nin de bulunduğu tüm AB ülkelerinde görülmektedir.

5. ab dış ticaret politikalarında temel çalışma standartları

AB, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GSP) ile ticaret yaptığı az gelişmiş ülkelerde temel çalışma standartlarını bir ön koşul olarak getirmiştir. Buna göre, temel ILO standartlarına saygı gösteren ülkelere Avrupa piyasalarına girişte öncelik verilecek, bunu yerine getirmeyen ülkelerle ise ticaret yapılmayacaktır. ICFTU ve ETUC, Burma ve Beyaz Rusya'da dahil olmak üzere bir dizi ülkenin ILO standartlarını ihlal ettiği ve bunlara karşı yaptırım uygulanması gerektiği yönünde bildirimde bulunmuştur. Bunun üzerine 1997 yılında AB Bakanlar Konseyi'nin kararı ile Burma, AB GSP'sinden dışlanmıştır. Beyaz Rusya'ya yönelik araştırmalar ise devam etmektedir.

sonuç

ICFTU'nun bu raporu, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinde yürütülen AB'nin sosyal yönü ve üyeliğin Türkiye'nin sosyal yaşamını ne yönde etkileyeceği konusundaki tartışmalar için önemli veri sağlamaktadır. Her şeyden önce bu

AB
ülkelerinde
yaygın
olarak
görülen
diğer
bir
zorla
çalıştırma da
özellikle,
Uzak Doğu,
Afrika
ve eski
Doğu Bloğu
ülkelerinde
gelen
ya da
getirilenlerin
maruz
kaldığı
insan
ticareti ile
ilişkilidir

rapor, Avrupa'da çalışma standartlarının ve sosyal hakların sanıldığı kadar aksine ne denli sorunlu olduğunu göstermesi bakımından çarpıcıdır. Bu bağlamda, bırakınız AB'ye yeni giren üyeleri, işçi sınıfı mücadelelerinin ve bununla elde edilen demokrasinin beşiği de sayılan ülkelerde dahi 19. yüzyılı çağrıştıran "vahşi" çalışma koşullarının varolduğu görülmektedir.

Öte yandan bu rapor, AB'nin kendi içinde koyduğu kurallar ve diğer (üye olmak isteyen ya da ticaret yapmak isteyen) ülkelere getirdiği kriterler ile kendi uygulamalarının ne denli çelişkiler içerdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Zira, imzalamış olduğu birçok ILO sözleşmesini açık olarak ihlal eden ülkelere katılan AB, kendisine katılmak ya da ticaret yapmak isteyen ülkelere aynı kriterleri yerine getirmediği için yaptırım uygulayabilmektedir.

AB'nin bu raporla da ortaya çıkan çelişkilerinin kaynağını, AB'nin benimsemiş olduğu ve uyguladığı ekonomik sistemin bugünkü süreci ile ilişkilendirmek sanırım yanlış olmayacaktır. Yukarıda da değinmeye çalıştığımız gibi AB, kapitalist sistemin içinde yer alan ülkelerin oluşturduğu ve bu sistemin gerekleri doğrultusunda hareket eden bir oluşumdur. Bu bağlamda AB, yeni liberalizmin öngördüğü, küresel rekabette üstünlük sağlamak hedefi doğrultusunda da ayrı yönlü ekonomi politikaları ve esnek üretim sistemlerini uygulamaktadır. Çalışma standartları ve sosyal hakların geri götürülmesi de bu uygulamaların doğal bir sonucudur.

Konuya Türkiye'nin üyeliği süreci üzerinden baktığımızda, AB'nin özellikle kurucu ülkelerinde çalışma yaşamına ilişkin kazanımların Türkiye'den daha önce kazanıldığı ve daha gelişkin bir düzeye ulaştığı reddedilemez bir olgudur. Ancak, bu ülkelerin pek çoğunda söz konusu hakları geri götüren yeni liberal politikalar Türkiye'den çok daha önce ve çok daha hızlı biçimde yaşama geçirilmektedir. Bu

anlamda, söz konusu ülkelerde çalışma standartları ve sosyal haklar Türkiye'den çok daha hızlı gerilemektedir. Kaldı ki Türkiye'nin yeni liberal politikalar doğrultusunda geriye götürülen çalışma standartları ve sosyal haklara ilişkin düzenlemelerinin birçoğu, AB'nin üyelik sürecinde Türkiye'nin önüne koyduğu Katılım Ortaklığı Belgelerinde de yer almaktadır. İş Kanunu, Kamu Yönetimi Temel Kanunu ile Sosyal Güvenlik Reformu, Kamu Personel Reformu ve Kıdem Tazminatı Fonu Yasa Tasarısı gibi taslak çalışmalarda "AB normlarına uyum"un temel gerekçeler içinde sayılması da bu yöndeki somut örneklerdir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin büyük ölçüde yeni liberalizm uygulamaları ile ortaya çıkan çalışma standartları ve sosyal haklara ilişkin sorunların, yeni liberalizmi benimsemiş ve öncelikle uygulayan bir oluşuma üye olunarak çözülmesi gereksiz bir beklentidir. Bu beklentinin (sendikalar ve aydınların da katkıları ile) yaygınlaştırılması, başta emekçiler olmak üzere yeni liberal uygulamalardan olumsuz etkilenen kesimlerin sorunu bütünlüklü olarak algılanmasına engel olacaktır. Bu da çalışma standartları ve sosyal hakları da içeren özgürlükçü demokrasi talebi ile yürütülecek olan mücadeleleri engelleyecektir.

Bu süreçte yapılması gereken, sorunları ortaya çıkartan sistemi yeniden üreten bir yapıdan çözüm beklemek yerine, sorundan olumsuz yönde etkilenen kesimlerin örgütlü olarak mücadele etmelerini sağlayacak politikaların geliştirilmesidir. Bunun içinde öncelikle, sendikal yapılar tartışmaya açılmalı ve kayıtlı, kayıt dışı çalışan tüm emekçiler ile işsizlerin örgütlenmesi sağlanmalıdır. Ayrıca, başta Avrupa'daki emekçiler olmak üzere bu sorunları yaşayan tüm ülkelerdeki emekçiler ile de mücadele birliğinin yolları aranmalıdır.

AB, yeni liberalizmin öngördüğü, küresel rekabette üstünlük sağlamak hedefi doğrultusunda arz yönlü ekonomi politikaları ve esnek üretim sistemlerini uygulamaktadır

dipnotlar:

1) icftu.org/www/pdf/cseuropeanunionenglish2004.pdf (erişim tarihi, 3 Kasım 2004)

2) Örneğin bu fark; Belçika, Çek Cumhuriyeti, Lüksemburg, Polonya, Slovakya ve İspanya'da yüzde 30, Fransa'da yüzde 27, Avusturya ve İtalya'da yüzde 26, İsveç ve İngiltere'de yüzde 20'dir.

kaynakça:

Akkaya, Yüksel. "AB Sürecinin En Uyumsuz Alanı: Sosyal Haklar" İse, Niye AB?", Birikim, Sayı: 187, (37-43)

Akkaya, Yüksel. "Avrupa Birliği ve Sendikacılık", AB Türkiye Gerçekler, Olasılıklar, Ed. Mehmet Türkay, Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul 2003, (218-240)

Çelik, Aziz. "AB Emeğe Zararlı mı?", Birikim, Sayı: 187, (44-54)

Koray, Meryem. Avrupa Toplum Modeli? Nereden Nereye..., BASİSEN Eğitim ve Kültür Yayınları:31, İstanbul 2002

Gülmez, Mesut. Avrupa Birliğinde Sosyal Politika, Türkiye-AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu Yatını, Ankara 2003

Yılmaz, Gaye. "Farklı Bir Kapitalizm: AB", AB Türkiye Gerçekler, Olasılıklar, Ed. Mehmet Türkay, Yeni Hayat Kütüphanesi, İstanbul 2003, (101-140)

www.yasanacakdunya.net

www.sendika.org

İktisat dergisi'nin sorularına cevaplar

1- Türkiye'yi askeri gücü için istiyorlar.

Avrupa Birliği (AB) Türkiye'de çok yaygın olarak bir barış, demokrasi, kardeşlik ve kültür birliği gibi algılanıyor. Bu, AB'nin inşasının ardında Airbus'ların, BP'lerin, Elf-Total'lerin, Daimler-Chrysler'lerin, Dassau'ların, Fiat'ın sahibi Agnelli ailesinin, Olivetti'lerin, BNP, Deutsche Bank, Unicredito'ların yani uluslararası şirketlerin, dev bankaların ve Londra ve Frankfurt borsalarının çıkarlarının yattığını görmezlikten gelen safdıl bir kavrayış.

Bunun biraz daha gerçekçi bir versiyonu var. Buna göre AB kapitalist bir odak olmasına kapitalisttir de, ABD'ye karşı çok daha uygar ve insancıldır. ABD vahşi, neoliberal kapitalizmi temsil ediyor, AB "sosyal" bir kapitalizmi. ABD emperyalist saldırganlığı, AB barış ve uluslararası hukuka saygıyı. ABD ırkçılığı, AB çokkültürlülüğü, halklar arası kardeşliği.

Bunlar efsanelerdir! AB geçmişte ABD'ye göre "sosyal devlet" diye anılan bir takım hizmetlerin toplumsallaşmış olduğu bir yapıyı daha ileriye taşımış olan bir takım ulusal devletlerin üzerinde yükseliyor. Buraya kadar doğru. Bu da Avrupa burjuvazisi daha "paylaşımçı" olduğu için değil, sosyalizm tehdidini daha yakın bir tehlike olarak duyumsadığı ve işçi sınıfına tavizler vermek zorunda kaldığı için böyledir. Ama AB'nin kendisi neoliberalizmin Maastricht (1992) ve Amsterdam (1997) antlaşmaları aracılığıyla anayasalaştırıldığı bir birliktir. Bugün AB, IMF'nin ve Dünya Bankası'nın Avrupa kıtasındaki kod adıdır! Tek tek Avrupa ülkelerinde işçi sınıfının yüzlerce yıllık mücadelesiyle kazanmış olduğu haklar, AB belgelerinde yer almıyor. AB işçi haklarını ve sosyal hakları "yoksullukta eşitlik" ilkesine uygun biçimde bu hakların en geri olduğu ülkelerin mevzuatına göre yasalaştırıyor. "Sosyal Avrupa" fikriyle oyalananlar geçmişin özlemiyle yaşayan nostaljiklerdir.

AB'nin barışçı olduğu da bir efsanedir. Haydi tek tek Avrupa ülkelerinin Cezayir gibi ülkelere karşı verdiği savaşlar geride kalmış olsun. 1991'den bu yana Körfez, Kosova, Af-

ganistan savaşlarında bütün AB ülkeleri ABD'nin yanı başında değil miydi? Irak savaşını Britanya'nın yanı sıra, İtalya, İspanya, Portekiz, Polonya ve benzerleri desteklemedi mi?

Halkların kardeşliğini en iyi Alman ve Fransız konsolosluklarının kapısında vize için gece kuyruğa girdikten sonra sabah horlananlar bilir. AB kendi içinde insanların serbest dolaşımını sağlar sağlamaz, Schengen antlaşmalarıyla yoksul "kardeşleri"ni dışlamak için Avrupa'nın etrafına yeni bir duvar inşa etti. Eskiden gelmiş olanları da hem ekonomide, hem de günlük yaşamda ırkçılık ve ayrımcılıkla ağırılıyor. Bir de 1994'te Ruanda'da Fransa'nın gözetiminde yapılan soykırımı hatırlayın. Ünlü "sosyalist" Mitterrand "böyle ülkelerde soykırım olabilir" buyurmuş Afrikalı "kardeşleri" hakkında.

Bütün bunları bırakıp AB'nin sosyo-ekonomik ve politik yapısını yalın biçimde tanımlayacak olursak tablo şudur: AB, birleşik bir ekonominin ve politik sistemin avantajlarından yararlanan ABD'ye karşı Avrupa'nın bölünmüş tekelleci sermayesinin birleşerek rekabet edebilmek için geliştirdiği bir emperyalist süper devlet projesidir. Aynı zamanda, emperyalizmin doğası gereği yoksul ve geri dünyadan pazar, hammadde ve işgücü kaynağı ve yatırım alanı olarak mümkün olduğunca aşırı kâr elde etmeyi amaçlar. Nihayet, Avrupa'nın kendisinin işçi sınıfını, aynen ABD burjuvazisi gibi, atomlaştırarak daha fazla sömürmek için neoliberal politikalara angaje olmuş bir birliktir.

Genişlemeyi bu ışıktaki görmeliyiz. AB son yıllarda esas olarak iki alana doğru genişliyor. Biri Doğu Avrupa'nın eski bürokratik işçi devletleridir. Burada amaç, bunları kapitalizme sıkı sıkıya bağlamak, bu alandaki paylaşım kavgasında ABD'nin önüne geçmek, bu ülkelerin kolektivist ekonomi tarafından yetiştirilmiş eğitimli işgücünü ucuza sömürmek ve Rusya'ya karşı bir tampon oluşturmaktır.

İkinci alan, tek başına Türkiye'dir. Bu da bizi ikinci sorunuza getiriyor.

Sungur Savran*

AB
kapitalist
bir odak
olmasına
kapitalisttir de,
ABD'ye
karşı
çok daha
uygar
ve
insancıldır.
ABD
vahşi,
neoliberal
kapitalizmi
temsil
ediyor,
AB
"sosyal"
bir
kapitalizmi

* Dr.

2) Dedik ki Türkiye tek başına bir alandır AB için. Jeopolitik konumuyla, askeri gücüyle, yarı-gelişmiş sanayii dolayısıyla bir ihracat platformu olarak potansiyeliyle, büyük ve genç nüfusuyla böyledir Türkiye. Gelecekte AB-Türkiye ilişkilerinin ne biçim alacağını kestirebilmek için AB'nin Türkiye'den ne beklediğini anlamak gerekir.

AB içinde Türkiye'nin bu emperyalist süper devletin üyesi olmasını istemeyenler olduğu biliniyor. Önemli olan Türkiye'yi isteyenlerin neden istediği. Türkiye yandaşlarıyla karşıtlarının arasında bu tartışmanın patlak vermesi hayırlı oldu, yandaşlar esas amaçlarının ne olduğu konusundaki baklayı ağızlarından çıkardılar. AB Türkiye'yi üye alırsa, bunun birincil nedeni, Türkiye'nin askeri gücünü Ortadoğu ve Avrasya üzerindeki paylaşım mücadelesinde kendi elini güçlendirmek için kullanmak olacak. Tanıklarım AB'nin en güçlü otoriteleri. Kaynaklarım da Türkiye basını. Komisyon raporu, Dışişleri Yüksek Temsilcisi Solana, Komisyon'un eski genişlemeden sorumlu üyesi, şimdiki başkan yardımcısı Verheugen, Almanya şansölyesi Schröder, Fransa cumhurbaşkanı Chirac, Alman Yeşilleri, hepsi hepsi bunu açıkladı. Tabii bu kelimelerle değil. Diplomasi-nin diliyle.

Türkiye Avrasya ve Ortadoğu'nun Müslüman halklarına ilişkin politikada sadece askeri olarak kullanılmayacak. Aynı zamanda, İspanya Latin Amerika'da AB için ne yaptıysa, İslam dünyasında onu yapacak. Bugün İspanya Latin Amerika'da bankalarıyla, telekom şirketi ile, su-elektrik-gaz gibi alanlarda faaliyetle, petrol şirketleriyle AB'nin en görünür yüzü. Hiç dikkat ettiniz mi, Avrupa'nın çokuluslu şirketleri Türkiye'deki yavru şirketlerine ne görev veriyor: ya MENA bölgesinin (yani İngilizce baş harfleriyle Ortadoğu ve Kuzey Afrika), ya da Avrasya bölgesinin genel sorumluluğunu. Yani Türk şirketleri "Büyük Ortadoğu Projesi"nin tanımladığı alana bakacak. Tayyip Erdoğan da Proje'nin kendisinin icra memuru olacak.

Ama bu bölge 11 Eylül'den sonra başlayan sürekli savaşın bölgesi! İşte AB üyeliği Türkiye'yi emperyalizmin elçisi ve askeri olarak böyle bir bölgeye götürüyor. Bunu bildikten sonra ilişkinin biçimi ikincil önemde. "Türkiye bu kirli işleri yapsın, ama AB içine girip AB'yi kirletmeden" diyenler Türkiye'ye "ayrıcalıklı ortaklık" öneriyorlar. "İçimize almazsak ABD'nin askeri olur, bizim değil" diyenler üyelik. Bu alternatiflerden beğendiğiniz varsa, seçin.

türk düşüncesinde avrupa ve avrupalılık - I

giriş

Avrupa Birliği tartışmaları son birkaç yıldır Türkiye'nin siyasal ve hatta toplumsal gündemine giderek de yoğunlaşan bir biçimde konu olmayı sürdürmektedir. Ekonomik ve buna bağlı olarak toplumsal bunalım hızlandıkça Avrupa Birliği denilen örgütlenme içinde bir yer edinilerek bu durumun aşılabileceği siyasi iktidarlar tarafından topluma çeşitli kanallarla iletilmekte, katılımla birlikte ülkenin ekonomik, toplumsal, neredeyse tüm sorunlarının çözüleceği izlenimi verilmektedir. Söz konusu gündem, Avrupa, Avrupalılaşma, Batı, Batılılaşma ve benzeri kavramların, tarihsel referanslar da içerilerek kaydıyla, tartışılmasına ortam hazırlamış, konu farklı bakış açılarıyla ele alınlagelmıştır.

Bu çalışma süregiden tartışmaları tarihsel perspektif çerçevesinde anlamayı hedeflemektedir. Türkiye tarihinde Avrupa ya da Avrupa kavramlarının izleri sürüldüğünde konuyla ilgili ilk ciddi tartışma ve eylemliliklerin Avrupa'nın gözlemlenmeye ve kimi açılardan örnek alınmaya başladığı 18. yüzyıl Osmanlı'sına dayandığı ortaya çıkmaktadır. Söz konusu eğilimler dış dinamiklerin de etkisiyle siyasal, ekonomik ve toplumsal alanda gerçekleştirilen Tanzimat Dönemi dönüşümleriyle ivme kazandığından, iki bölüm olarak tasarlanan çalışmanın birinci bölümü Tanzimat Dönemi'nin sonuna değin gelen süreci izlemektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupalılaşma çabaları devlet eksensli bir çizgide yürüdüğü için bu çalışmanın anlatımı da aynı ekseni esas almaktadır. Çalışmada terminoloji açısından "Osmanlı düşüncesi" kavramsallaştırmasının kullanımı egemen olsa da çalışmanın başlığında "Türk düşüncesi" kavramsallaştırması tercih edilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu farklı etnik ve dinsel kökenli toplumların "millet anlayışı" çerçevesinde kendi hukuklarıyla var oldukları bir yapılanmaya dayanmıştı. Ancak kurucu ideoloji açısından bir Türk-İslam İmparatorluğu'du. Buna karşılık, Osmanlı Dönemi'nde Türk kavramının kullanımı başka nedenler yanında diğer unsurların varlığı ve onların, yönetimin en üst noktalarında -etnik ve dini kökenlerinden arındırılarak- varlık göstermeleri nedeniyle tercih edilmemiştir. Oysa Osmanlı çalışmaları yapan Batılı yazarlar gerek

geçmişte gerekse günümüzde "Türk" deyimini kullanmış ve kullanmaktadırlar. Çalışmanın başlığında "Osmanlı Düşüncesi" yerine "Türk Düşüncesi" kavramsallaştırmasının kullanılması bir diğer nedeni de, iki bölüm olarak tasarlanan-ancak tek başına okunduğunda da anlamlı bir bütün olması amaçlanan- bu çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna uzanan düşünsel gelişim çizgisi ve bu çizginin siyasal yansımalarının izlenecek olmasıdır. Bu bölümde Tanzimat sonrasında özellikle II. Meşrutiyet Dönemi'nde yoğunlaşan Avrupalılaşma, Garplılaşma tartışmaları içinde Türkçülük düşüncesine önemli yer ayrılmıştır. Bu gerekçelerle kapsayıcı bir terminoloji olarak "Türk Düşüncesi"nin kullanımı uygun bulunmuştur.

Avrupalı (Batılı) olmayan bir toplum yapısı ve yönetim biçimine sahip Osmanlı için Avrupalılaşma ya da Batılılaşma daha ileri bir medeniyet olarak görülmeye başlayan Batı'nın kimi zaman yöntemlerini, kimi zaman kurumlarını model alması, kimi zamansa Batı'nın kurum, yöntem ve değerlerini hayata geçirme çabası olarak tanımlanabilir. Elbette sözü edilen süreç başlarken Batılılaşma ya da Avrupalılaşma gibi kavramlar kullanılmamış¹ ancak ıslah çabaları (reform) biçiminde nitelendirilmişlerdir. Osmanlı reform çabalarını nitelemek için Avrupalılaşma yanında garplılaşma, medenileşme, batılılaşma, muasırlaşma, modernleşme, çağdaşlaşma gibi terimler de kullanılagelmıştır.

I. avrupalılarla türkler arasındaki ilk ilişkilere dair

Avrupalılarla Türkler arasında, Avrupa etkisi çerçevesinde gelişen ilişkilerin başlangıcı genellikle 18. yüzyıla dayandırılır. Ancak bu tarihten önce de Osmanlı üzerinde Batı etkisinin² sınırlı olmakla birlikte var olduğunu ya da Osmanlı'yla Batı arasında etkili iletişim olduğunu belirtmek gerekir. Osmanlı öncesine gildiğinde de -Türkler'in de içinde bulunduğu- Doğu dünyasıyla Batı arasındaki ilk temasın 11. yüzyılın başlarındaki misyoner faaliyetleriyle başladığı görülecektir. Şark meselesinin önemli bir boyutu olan misyonerlik 11. yüzyılın sonunda başlayan ve iki dünya arasındaki ilişkilerde dönüm noktası olan Haçlı seferleriyle

Aynur
Soydan
(Erdemir)*

Avrupalılarla
Türkler
arasında,
Avrupa
etkisi
çerçevesinde
gelişen
ilişkilerin
başlangıcı
genellikle
18. yüzyıla
dayandırılır

* Yrd. Doç. Dr.
İÜ. Atatürk İlkeleri
ve İnkılap Tarihi
Enstitüsü

yoğunlaşmıştı. Bu süreçte Doğu'yla Batı birbirini tanıma fırsatı bulmuş, esasta Batı üzerinde Doğu etkisi söz konusu olmuştu. Haçlı seferleri Batı'nın maddi açıdan zenginleşmesine katkıda bulunurken, Doğu'daki yüksek kültür ülkeleriyle olan ilişkiler sayesinde Avrupa, Doğu'da kullanılan yeni teknikler ve Batı'nın o zamana değin tanımadığı ürünleri tanıma imkanı bulmuştu. Arap ve Yunan dünyasının felsefe, edebiyat ve sanat alanındaki kimi görüşler ve hatta matematik, kimya ve mimariye ilişkin bilgiler gene bu kanalla Avrupa aydınlarına ulaşmıştı³. Diğer taraftan gittikleri bölgelerde çeşitli nedenlerle yerleşen Haçlı ordusu mensupları Doğu Batı ilişkisinin bir örneğini oluşturmuştu. Selçuklu sultanları hizmetine giren Hospitalier şövalyelerini bu kapsamda değerlendirmek mümkündür⁴.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş sürecine baktığında Türkler'le Batılılar arasındaki ilişkinin farklı boyutlara taşındığı gözlemlenir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyanlıkla İslamlık arasındaki sınırdan doğmuş olması, "Osmanlılar ve Anadolu'daki sınır savaşçısı diğer Türk beyliklerinin sınır savaşının gergin dostluğu ile yüzyıllarca Bizans'la birlikte yaşamış" olmaları⁵ bu toplumların birbirleri üzerindeki etkisinin nedenlerindendir. Buna ek olarak, Türkler'in Osmanlı adıyla bir güç olarak ortaya çıktığı zamandan beri Avrupa'da olması⁶ da bir yanılla iletişimin varlığını ortaya koymaktadır. Gerçekten de Osmanlı beyliğinin dönüşümünde Bizans'a karşı verilen mücadele en önemlisidir. Önce Balkanlar'da yayılan ve İstanbul'u ele geçiren Osmanlı Devleti ancak bu tarihten sonra Doğu'ya doğru ilerlemeye başlamıştır⁷. Bir paradoks olarak gözüke de Fatih döneminden itibaren⁸ Batı, İslam'ın başlıca temsilcisi olarak değerlendirdiği Türkler'i giderek Doğu'nun temsilcisi olarak görmeye başladı. Yüzyıllarca Avrupa'da Türk imajı korku, saygı ve hayranlık gibi karmaşık duyguların yaratıcısı konumunda oldu, bu bakış açısıyla Batı, Türk kimliğini "incelenmeye ve tanınmaya değer -bir düşman- olarak gördü". Batı'nın yarattığı Türk imajı uzun incelemelerle oluştuğu gibi kesinlik de içermiyordu, bu imaj, ilişkilerin gelişimiyle Doğu, Batı dünyasındaki niteliksel değişimler çerçevesinde değişebiliyordu⁹. En güçlü olduğu Kanuni döneminde Osmanlı İmparatorluğu, Batı'da da en saygın dönemini yaşıyordu. Bu çerçevede 16. yüzyılın sonuna kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle askeri ve idari özellikleri yazarların ve seyyahların övgülerine konu olmayı sürdürcekti.

Osmanlı İmparatorluğu'yla Avrupa arasındaki ilişkilerde Viyana kuşatması, Türkler'in artık Batı için tehlikeli olmaktan çıktığı bir dönemin başlangıcı olması açısından bir çeşit kırılma noktasıdır ve Avrupa'daki "Türk imajının" değişiminde de aynı etkiye sahiptir. Diğer taraftan Rönesans'ın sonucunda oluşan "zihniyet değişikliği"yle yaygınlaşan tanıma, öğrenme çabası Batı'da 17. yüzyılın sonlarında farklı olan diğer kültürleri daha ciddi incelemeye yönelten bir "bilinç buhranı"nı yarattı. Siyasi, iktisadi ve kültürel alanlarda gerçekleşen değişimlerin olduğu bu noktada "artık Osmanlı devletini güçlü bir askeri devlet" olarak değerlendirmek yerine farklı bir kültürün temsilcisi olarak değerlendirme söz konusudur¹⁰.

II. gerilemenin farkına varılması ve avrupa'ya ilişkilerde yeni boyut

Yukarda belirtildiği gibi Avrupa açısından 1683 tarihi nasıl bir kırılma noktası oluşturmuşsa Osmanlı İmparatorluğu açısından da farklı bir boyutta ama benzer bir özellik göstermiştir. İkinci Viyana Bozgunuyla Osmanlı İmparatorluğu askeri alanda gerilemekte olduğunu farketmiş ancak bu durum 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça anlaşmalarıyla kabul edilebilmiştir¹¹. Karlofça anlaşması Osmanlı İmparatorluğu'nu önemli toprak kayıplarına maruz bırakırken diğer taraftan Osmanlı'yı zayıflatacak önemli sonuçlara da yol açtı. Hristiyan devletlerin Osmanlı'ya haraç vermesi kaldırıldı, ayrıca bu anlaşma sonrasında Osmanlı İmparatorluğu Avrupa savaşları ve politikasında diplomatik açıdan önemsiz ve İngiltere, Fransa, Rusya'nın dış politikada kullanacakları bir devlet haline geldi. Toprak kayıplarının arttığı 1718'den sonraki 25 yıllık barış dönemindeyse Osmanlı İmparatorluğu durumunu değiştirmek için girişimlere başlamış¹², gözlemini Avrupa'ya yani Batı'ya çevirmiş, Avrupa'nın askeri üstünlüğünün sırrına ulaşmaya çalışmıştır. Diğer deyişle şimdiye değin kendine yetme çabasında olan, kendi medeniyetini Batı'ninkinden üstün gören "hak dini" sahibi olarak da Hristiyan Batı dünyasını küçümseyen Osmanlı'nın, artık bu dünyayla arasında Batı etkisine dayanan yeni bir ilişki biçimi söz konusudur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzünü istemeyerek de olsa Batı'ya çevirdiği 18. yüzyılda Avrupa'da pek çok değişiklik söz konusudur. Ortaçağ boyunca Avrupa kimliğinin neredeyse kendisi olan Hristiyanlık¹³, modern dönemden itibaren bu kimliğin yalnızca unsurların-

Haçlı
seferleri
Batı'nın
maddi
açıdan
zenginleşmesine
katkıda
bulunurken,
Doğu'daki
yüksek
kültür
ülkeleriyle
olan ilişkiler
sayesinde
Avrupa,
Doğu'da
kullanılan
yeni
teknikler ve
Batı'nın
o zamana
değün
tanımadığı
ürünleri
tanıma
imkanı
bulmuştu

dan birine dönüşmüştür. Modern Avrupa kimliğinin şekillenmesinde ulus devletlerin yükselişi, Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketleriyle ivme kazanan laikleşmenin önemli payı olmuştur. Avrupa'nın ötekisi olan Osmanlı'nın yayılması nedeniyle Doğu'yla bağlarını kaybeden ve okyanusları denemekten başka çaresi kalmayan Avrupa'nın deniz aşırı yayılması da Avrupa kimliğinin oluşumunda önemli bir etkidir. Ayrıca bu yayılma Avrupa kimlik ve değerlerinin dünya ölçeğinde yaygınlaştırılmasına yol açmış ve Avrupa kimliği yeniden tanımlanmıştır.

Hristiyanlığın merkezi rolünü yitirdiği ve Avrupa kavramının sosyopolitik bir kavram olarak yerleşmeye başladığı söz konusu süreçte Avrupa kendini diğer topluluklardan ayırmanın bir yolunu da kendini "medeni olmak"la nitelendirerek bulmuştur. "Avrupa'nın yayılma sürecinde, Avrupa ve Hristiyan ülkesinin özdeş kullanımı terk edilmiş Avrupalılar yeni oluşan düzeni Hristiyan yerine "Avrupalı" nitelemesiyle tanımlamaya başlamışlar ve 18. yüzyıl sonunda bu niteleme "medeni" şeklini almıştır¹⁴. Bu arada yakın zamanlara değin tehdit olarak algılanan Osmanlı İmparatorluğu bu konumunu yitirdiği gibi gözlerini kendini bir "medeniyet" olarak nitelendiren Avrupa'ya çevirerek ne olup bittiğini anlamaya çalışmaktadır.

II.a. bozulmaya ilişkin içerden gözlemler ve öneriler

Yukarıda belirtildiği gibi Osmanlı İmparatorluğu yönetimi, sistemdeki bozulmayı kabul etmek için 17. yüzyıl sonu ve 18. yüzyıl'ın başındaki geri dönüşü olmayan toprak kayıplarıyla karşı karşıya kalmayı beklemişti. Oysa İmparatorluk içinde daha 17. yüzyılın başlarında sistemin çözülüşünü farkedip çözüm önerenler de bulunmaktaydı. Koçi Bey durumu erken farkedendenlerden biriydi. 4. Murat ve Sultan İbrahim'e raporlar sunan Koçi Bey sistemin temelini oluşturan unsurları ve bunlara ilişkin bozulmayı şu sözlerle özetliyordu: "Velhasıl, Osmanlı saltanatının şevket ve kudreti asker ile, askerin ayakta durması hazine ile, Hazine'nin geliri ise reaya ile, Reayanın ayakta durması adalet ile, Şimdi alem harap, reaya perişan, hazine noksan üzere..."¹⁵. Koçi Bey'in padişahın güçlü ve disiplinli olması yönündeki önerileri 4. Murat tarafından da onay görmüş, padişahın, zamansız ölümüne değin sürdürdüğü bu yoldaki çabaları sonunda devlet kurumları bir ölçüde düzeltilmiş ve Bağdat geri alınmıştı¹⁶. Ancak sonraki yıllarda denge

yeniden bozuldu. Osmanlı İmparatorluğu bozulmuş maliyesi için çözümler üretmek üzere oluşturulan kurulda görev yapan Katip Çelebi, hazırladığı raporda konuyla ilgili düşüncelerini kapsamlı olarak dile getiriyordu. Katip Çelebi, tarih, coğrafya ve düşünce alanında çalışmış, bugün bile başvuru kaynağı kaynağı olmayı sürdüren önemli eserler vermiş bir bilim adamıydı. İmparatorluğun durumunu analizle birlikte önerilerde bulunduğu "Düstur ül Amel fi İslah ıl Halel"¹⁷ adlı raporda Katip Çelebi, ekonomik ve siyasi bozulmanın izlerini Kanunî zamanına kadar sürmüştü, ayrıca İbni Hal-dun'un toplum felsefesine dayalı bir siyaset teorisi de ortaya koymuştur¹⁸.

II.b. osmanlı hizmetindeki (hristiyan) avrupalılar ve avrupa düşüncesine aşinalık

Avrupa tarafından birkaç yüzyıl hayranlık ve korku karışımı duygularla izlenen Osmanlı İmparatorluğu, kendi sisteminin çağın dışında kaldığını farkettilikten ve ardından da kabulendikten sonra uzunca bir zaman ne yapacağını bilememişti. Çekingen ve ihtiyatlı da olsa başlangıç ya da ağırlık noktasını askeri alanın oluşturduğu düzenlemelerle eyleme girişilecekti. Çünkü Avrupa üstünlüğü ilk kez bu alanda hissedilmişti¹⁹. Aynı yıllarda çeşitli nedenlerle Osmanlı ülkesine gelen Avrupalı temsilcilerle, görevlilerle, subaylarla kurulan ilişkiler de reformlar açısından ilham kaynağı oluşturmaktaydı.

İlk reform belgeleri arasında 1718 sonrasında Osmanlı hizmetinde bulunmuş bir Avrupalı tarafından yazıldığı belirtilen²⁰ ve bir Hristiyan'la bir Osmanlı memurunun askeri ve siyasi durumu tartıştıkları bir takrir söz konusudur. Gerekli reformun niteliğine ilişkin görüşlerle yabancı gözlemcilerin görüşlerini bir araya getiren ve askeri reform davasının ifadesi olan bu belge gerekli makamlara sunulmuştur²¹. Bu belgenin bir anlamı da "Hristiyan" la sembolleştirilen bir fikir verenler çevresinin varlığını göstermesidir. Hristiyan denen kişi de aslında "Avrupalı" karşılığı kullanılmıştır. Söz konusu çevre aslında egemen Hristiyan yaklaşımın yani Katolikliğin karşısında olan ve baskı altında tutulan inançlara bağlı kişilerden oluşmaktadır. 1717'lerde Avrupa tarzı bir ordu kurulması yönünde rapor hazırlayan De Rocheford da bir Hristiyandır. Katoliklikten ayrılıp Protestan olmuştur. Rocheford'un raporunda yeni tipte ordu önerisi dışında çok önemli bir öneri daha vardır. Ona göre Osmanlı İmparatorluğu'nun çekmekte olduğu mali sıkıntının

Avrupa'nın
ötekisi
olan
Osmanlı'nın
yayılması
nedeniyle
Doğu'yla
bağlarını
kaybeden ve
okyanusları
denemekten
başka
çaresi
kalmayan
Avrupa'nın
deniz aşırı
yayılması da
Avrupa
kimliğinin
oluşumunda
önemli
bir
etkendir

temel nedeni Avrupa'yla ticaretin oluşturduğu dengesizliktir. Bu durumu çözmek için Rocheford'un da içinde bulunduğu Huguenotların getireceği teknik bilgilerle yerli hammaddeleri kullanacak yeni bir sanayinin kurulması ülkeyi kalkındırmanın tek yoludur. Ancak bu projenin hayata geçmesi Fransız çıkarları nedeniyle Fransız elçisi tarafından o dönemde çok kullanılan rüşvet yöntemiyle engellenmiştir²².

Çeşitli nedenlerle Hristiyanlıktan ayrılıp Osmanlı hizmetine giren Avrupalılar'ın Osmanlı'nın Batı'daki gelişmeleri izleme konusundaki kararsızlığını gidermeye yardımcı oldukları bilinmektedir. İbrahim Müteferrika ve Comte De Bonneval bu grup içinde yer alır²³. Matbaanın kuruluşundaki katkısı yanında İbrahim Müteferrika, kendi oluşturduğu yapıtlarla da önemlidir. Katip Çelebi'nin "Cihannüma"sına yaptığı eklerle dünyadaki bilimsel gelişmelere kısmen de olsa değinmiştir. Müteferrika, hükümet şekilleri ve ordu teşkilatı üzerine yazdığı ve Damat İbrahim Paşa'ya sunduğu Usul-ül Hikem Fi Nizam ül Ümem adlı yapıtında da Batılı siyasi ve askeri yöntemleri kullanmanın önemine vurgu yapmaktaydı²⁴. Bu yapıt Avrupalılaştırma hareketinin ilk beyanamesi olarak da adlandırılmıştır²⁵. Müslüman olmak zorunda kalan ve 1730 ayaklanmasından sonra ülkeye çağrılan Fransız subayı Comte De Bonneval raporlarında Fransız ve Alman askerlik yöntemlerini uygulamanın gerekliliğinden söz etmiş, bu kapsamda Humbaracı ocağını yenileme çalışmaları yapmış ve Hendesehane'yi kurmuştur²⁶. Sultan III. Mustafa Dönemi'nin askeri alandaki gelişmelerinde gene bir Fransız subayı olan Baron De Tott'un etkisi söz konusudur. 1773 yılında Mühendishane-i Bahri-i Hümayun'un açılışında da bu subayın rolü olmuştur. Bu kurumun açılışta eğitimi Batılılaştırma hareketlerinin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir²⁷.

Söz konusu edilen sistemli olmayan reform çalışmalarının yapıldığı zamanlarda, daha dikkatli bakmaya başladığı Avrupa'yı ve özellikle Fransa'yı giysi, takı, mekan düzenlemesi, yaşam tarzı açısından örnek alan Osmanlı saray çevresi, bu anlayışıyla Lale Devri olarak anılan ve hesapsız harcamaların yapıldığı dönemi yaratmıştı. Bu süreçte ülkeye gelen Batılı temsilcilerle kurulan ilişkiler yanında kimi Avrupa ülkelerine gönderilen heyetlerle elçilerin de köklü değişikliklere katkıda bulunmamakla beraber Batı kültürünün tanınması açısından işlevleri oldu. Avrupa'ya gönderilen heyetlerin etkisiyle içerde köklü değişiklikler yaratılmasa

da bu durum Osmanlı dünya tasarımındaki "Avrupalılarla ilişkilerin normal olarak savaş değil barışa dayanması gerektiğine dair" yeni bir düşünce biçimini ifade etmesi açısından köklü bir değişiklikti²⁸.

III. reform sürecine giriş ve avrupa'yla ilk resmi ilişkiler

Belirtilen gibi sistemin bozulmasının net olarak farkedilmesi sonucu başlayan ancak "çekingen"²⁹ bir yaklaşım içeren reformlar III. Selim döneminde bir başka boyutta sürdürülmüştür. 16. Lül'yle iletişimde olan, Fransa'yı "az çok tanıyan III. Selim tahta çıkışından hemen sonra idari mekanizmanın düzeltilmesini, ordunun düzenlenmesini kendi saltanat devresi içinde gerçekleştirmeyi hedefledi. Çünkü yeni yöntemlere dayalı bir ordu oluşturulması durumunda devletin mevcudiyetini korumanın güçleştiği kanısındaydı. Bu çerçevede "Fransız İhtilali düzeninin benimsediği (Nouvel Ordre) bir ismi kullanarak, Nizam-ı Cedit"³⁰ ordusunu ve ordunun masraflarını karşılayacak bir hazine (İrad-ı Cedit) oluşturma yoluna gitti. Mühendishane geliştirildi. İlk kez yabancı dil öğrenimine Arapça'nın yanında Fransızca'ya da yer verilerek yabancı öğretmenlerin de bulunduğu bu kurumda başlandı. Sürekli elçilikler kuruldu. Yabancı dil bilmeyen elçilerin yanına Rum tercümanlara rağmen, bir Avrupa dili öğrenmekle görevlendirilmiş gençler verildi³¹. III. Selim dönemindeki bu gelişmeler olsa da işin tam anlamıyla başarılı olması mümkün gözüküyordu. Dışardan getirtilen danışman ve öğretmenlerin varlığına rağmen ne Padişah ne de kendi danışmanları Avrupa'yı ve askerlik konularını yeterince bilmiyorlardı. İç ve dış sorunlar arttığı gibi bu iş için gerekli parayı sağlamak kolay değildi. Reformları uygulayacak olanlar da kişisel çıkarlarını gözetmeyecek kadar olumlu özelliklere sahip değillerdi³².

III. Selim dönemi, karşı cephenin etkili olması nedeniyle reformcuların başarısıyla sonuçlanmasa da bu dönemde Viyana, Berlin, Paris ve Londra gibi başkentlerde kurulan daimi elçilikler Osmanlı'nın Avrupa'yla denge ve temas politikası içine girmesini sağlamış, bu da İmparatorluğun dağılma sürecinin belki de uzamasına yol açmıştır³³. Elçilikler sürekli hale gelmeden önce de giden geçici elçiler Avrupa'ya ilişkin gözlemlerini zaman zaman rapora dönüştürmüşlerdi. Bunların içinde bazıları bir program niteliğinde ve ayrıntılıdır. Bu dönem içinde Avrupa'ya gidenlerden biri III.

Dışardan
getirtilen
danışman ve
öğretmenlerin
varlığına
rağmen ne
Padişah
ne de
kendi
danışmanları
Avrupa'yı ve
askerlik
konularını
yeterince
bilmiyorlardı
Reformları
uygulayacak
olanlar da
kişisel
çıkarlarını
gözetmeyecek
kadar
olumlu
özelliklere
sahip
değillerdi

Ahmet'in elçisi 28 Mehmet Çelebi'dir. Osmanlı sefaretnemeleri arasında en önemlilerden biri 28 Mehmet Çelebi'nin Fransa sefaretnamesidir. Tarihi değeri yanında güçlü bir edebi niteliği de olan bu sefaretnamede elçinin İstanbul'dan ayrıldığı günden dönüşüne kadar olan gözlemleri yer almaktadır³⁴. Osmanlılar için Batı'da açılmış ilk pencere³⁵ niteliğindeki Sefaretnamede elçi, Paris halkı tarafından görüldüğü büyük ilgiden, Kral'la birlikte yaptığı gezintiden, çok ilgisini çeken operadan heyecanla söz etmektedir. Çelebi, Paris'teki tıp fakültesini, hayvanat bahçesini, çiçek bahçelerini, bir halı imalathanesini, matbaayı ve rasathaneyi gezmiş ve buradaki izlenimlerini Osmanlı yönetimine aktarmıştır. Sadrazam İbrahim Paşa'nın da bu gözlemlerden etkilendiği kent imar ve süslemesinde, sosyal hayatın düzenlenmesinde bu geziden esinlendiği belirtilmiştir³⁶.

III. Selim dönemi öncesinde Avrupa'nın pek çok yönden Osmanlı İmparatorluğu'nu aştığını farkedip konuyla ilgili gözlem ve önerilerini sefaretname formu dışında yazıya dökenlerden biri Süleyman Penah Efendi'dir. 1769'dan sonra yazdığı varsayılan risale, içerdiği görüşleri planlı ve sistematik biçimde sunamamış olsa isabetli saptamalarla dikkati çekmektedir³⁷. Penah Efendi, risalesinde Osmanlı ülkesinin durumunu "Frangistan" adını verdiği Batı ülkeleriyle karşılaştırmıştır. O'nun Avrupa'yla Osmanlı'yı karşılaştırdığı öncelikli konular eğitim ve bilimdir. Penah Efendi'ye göre Osmanlı halkı "neme lazımcı" bir toplumdur. Buna karşılık Batılı toplumlar sorunların üzerine giden bir anlayışa sahiptirler. Onlar bilimsel gelişmelerle bulundukları aşamaya varmışlardır, coğrafya biliminin bu duruma katkısı son derece önemlidir. Matbaa'nın ihmali bilim ve tekniğin gelişiminin önünde ciddi engel oluşturmuştur. Penah Efendi'nin, tarımsal ve sanayi üretimi konularını da içerecek biçimde ele aldığı Osmanlı geri kalmışlığı konusunda ileri sürdüğü fikirler, onun kafasındaki kalkınma ve gelişme kavramlarının ifadesi olması açısından ilginçtir³⁸. O'nun görüşlerindeki bir diğer önemli nokta Lale Devri'nde başlayan ithal malları konusundaki eğilimle ilgilidir. Penah Efendi'ye göre, Osmanlı'larda gerek Doğu'nun gerekse Batı'nın bazı mallarının daha kaliteli olduğuna dair yanlış bir inanç vardır. Bu durum gösteriş merakı ve lükse düşkünlük nedeniyle rağbet görmekte ve bu yüzden Osmanlı parası yurt dışına kaçmaktadır. Oysa Osmanlı ülkesinde yerli üretim kötü olmadığı

gibi, daha iyisinin olması için de potansiyel mevcuttur. Penah Efendi, bu potansiyeli hayata geçirmek için alınması gereken önlemler içinde yabancı malların ithal ve kullanımının yasaklanmasını önermektedir³⁹.

1791 yılında Viyana'ya elçi olarak gönderilen Ebubekir Ratib Efendi tarafından yazılan sefaretname, III. Selim dönemindeki reform çabalarını yönlendiren belgelerden biri olarak da ilgi çekicidir⁴⁰. Burada subay ve talimli asker yetiştirme yöntemlerinden, askeri okullardan, levazım ve cephe gerisi hizmetlerinden söz etmiş, savaş malzemesi ve askeri hastaneler hakkında bilgi vermiş, Avrupa ordusu için itaatin önemine değinmiştir⁴¹. Ebubekir Ratib Efendi raporunda, Avusturya'nın idari ve mali yapılanması konusunda da bilgi vermiş bu arada padişaha bazı önerilerde bulunmuştur. İç ticaretin ve yerli sanatların gelişmesine değinilen kısımda, milli servetin yabancı ülkelere gelişigüzel akmasını önlemek amacıyla padişahın ve çevresinin yerli kumaşlardan yapılan giysiler giymesinin bir gereklilik olarak ortaya konmuş olması⁴² ilginç bir noktadır.

Örneklerden de anlaşıldığı gibi istisnalar olsa da Avrupa'ya ilişkin ilk sistematik bilgi ve değerlendirmeler dışişleri görevlileri kanalıyla gerçekleşmiş, söz konusu süreçte devamlı diplomatik ilişkilerin kurulmasıyla da bu eğilim yoğunlaşmıştır. "Osmanlı İmparatorluğu için Batı'nın genel bir "model" olarak kullanılmasına dayanan düzeltme (tanzimat) teklifleri" de buradan kaynaklanmıştır⁴³.

IV. tanzimat'ın yönü: avrupa

IV.a. tanzimat'a yöneliş

III. Selim'e oranla daha radikal yöntemleri benimseyen II. Mahmud, Sened-i İttifak tarzı uzlaşmacı çözümü reddettiği gibi giriştiği reformlarla "üçlü bir güçlendirme" programı uygulamıştır. Bu program "devlet-toplum ilişkilerinde devleti, devlet aygıtı içindeki merkezi otorite-yerel otorite ilişkisinde merkezi, saray-sadrazam-ordu-ulema arasındaki sürtüşmede de sarayı güçlendirme"⁴⁴yi içermektedir. Yeniçeriliğin tasfiyesinden sonra hükümet, adliye ve eğitim alanlarında yeni kurum ve kurallar yaratılmış, bu çerçevede meşveret meclisinden farklı üç meclis kurulmuş, sadrazamlık başvekillik adı altında silikleştirilmiş, şeyhülislamlık hükümet yönetimi dışına çıkarılmış, kabine sistemi oluşturulmuştur. Şeyhülislamlığın bir çeşit İslam milletinin din görevli-

Penah
Efendi'ye
göre
Osmanlı
halkı
"neme
lazımcı"
bir toplumdur.
Buna
karşılık
Batılı
toplumlar
sorunların
üzerine
giden
bir anlayışa
sahiptirler

si haline getirilmesi eski din-devlet bileşiminin ilk kez çatlamayı yaratmıştır⁴⁵.

Tanzimat döneminin adeta bir provasını taşıyan reformlar içinde⁴⁶ öğretim kurumlarının özellikle de yükseköğretimin yeniden düzenlenmesi⁴⁷ çabaları önemlidir. Bu dönemde Harbiye ve Tıbbiye kurulmuş, Mühendishane de geliştirilmiştir. Tıbbiye, Aydınlanma düşüncesinin ilk yansıdığı kurumlardan biri olarak sonraki yıllarda da her türlü düşüncenin boy verdiği ve tartışılabilirdiği bir yerdir. Padişah II. Mahmut da bu okula özel ilgi göstermiş ve açılış törenine bir söylevle katılmıştır. Konuşmasında öğretim dilinin Fransızca olması gerektiğini gerekçeleriyle açıklayarak Batı'nın model alındığını ifade eden ilk padişah olmuştur. Aynı süreçte kurulan Harbiye de, sağladığı askeri ve düşünsel etkiler, iktidar sahiplerine karşı tutumu, mezunlarının siyasi ve kültürel hayatta vardıkları noktalar açısından değerlendirildiğinde çağdaşlaşma tarihinin belki de en önemli kurumu haline gelmiştir⁴⁸.

II. Mahmut döneminde Enderun ve Tıbbiye öğrencilerinden 150 kişinin yurt dışına gönderilmesinin kararlaştırılmış olması da bilimle Avrupa'dan yararlanma ihtiyacının bir ifadesidir. Avrupa'ya sistemli olarak öğrenci gönderilmesini başlatan bu karara rağmen başlangıçta gönderilen öğrenci sayısı düşünülenin üçte birine bile ulaşamamıştır. Bunda kararın yarattığı tepkinin etkisi olmuş, gönderilenler yalnızca Harbiye ve Mühendishane mezunları arasından belirlenmiştir⁴⁹. Bu dönemde Avrupa'yla ilişkiler açısından bir diğer önemli başlangıç tercüme odası kanalıyla gerçekleşmiştir. Hariciye Nezareti'nde bir tercüme odası kurularak yabancı dil sorunu çözümlenmeye çalışılmıştır. Dil bilenler burada görevlendirilirken dil bilmeyenlerin de tercüme odası aracılığıyla dil öğrenmesi sağlanacaktı. Daha sonra diğer bakanlıklara da yaygınlaştırılan Tercüme Odası faaliyeti⁵⁰ o zamana değin Rumlar kanalıyla düzenlenen tercüme işinin yönünü değiştirmiştir. Bu yolla Avrupa dilleri özellikle Fransızca öğrenilmiş, Avrupa kültürüne aracılaşmanın da yolu açılmıştır.

Bilindiği gibi II. Mahmut döneminde Osmanlı İmparatorluğu içte ve dışta yoğun baskı altındaydı. Bu nedenle "yabancı ülkelere karşı değil, kendi eyaletlerindeki ayaklanmalara karşı dahi kendini savunamaz hale gelen iktidar"ın reform (islahat) hareketleri sürecine girmesinin bir gerekçesi de Avrupa'nın garantisi altında bütünlüğü koruma⁵¹ endişesiydi. II. Mahmut'un tahtta bulunduğu süreçte büyük

toprak kayıplarına da neden olan önemli askeri yenilgilerle karşı karşıya kalınmıştı. Bağımsızlıkla sonuçlanan Sırp ve Yunan isyanları gerçekleşmiş, Osmanlı donanması Nava-rin'de İngiliz, Fransız ve Ruslar'dan oluşan donanma tarafından yakılmış, Osmanlı-Rus Savaşında Edirne kaybedilmiş, Ruslar İstanbul yakınlarına kadar gelmişlerdi. İngiliz ve Fransızlar'ın da teşvikiyle Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşa'nın orduları Kütahya'yı almış, İstanbul'a yürüyebilir duruma gelmişti. Mehmet Ali Paşa'nın bu denli güçlü duruma gelmesinde ekonomik alanda izlediği yed-i vahit(tekeli) yöntemiyle, her alanda izlediği ve II. Mahmut'a da esin kaynağı olan modernleştirici politikaların büyük katkısı olmuştu. II. Mahmut, Mehmet Ali Paşa'nın ordularının ilerleyişinin yarattığı endişeyle bir Hristiyan devletten, Ruslardan yardım istemiş, sonuçta Ruslar'la, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rus himayesine girmesi olarak yorumlanan Hünkâr İskelesi Anlaşması yapılmıştı. Anlaşma sonrasında İngiltere ve Fransa Osmanlı-Rus yakınlaşmasını engellemek için yeniden sahneye çıkarken, II. Mahmut reform yoluyla bir taraftan devleti güçlendirmek ve Mehmet Ali Paşa'yı sistemin dışına çıkarmak, diğer taraftan da Avrupa kamuoyunda olumlu hava yaratmak için reformları sürdürmüştü⁵². Ancak, gerek idari ve askeri alandaki reformlara gerekse toplumsal yaşamın kurallarının yeniden belirlenmesine yönelik reformlara rağmen sorunlar ne aşılabilmiş ne de yenilerinin oluşması engellenebilmişti.

IV.b. avrupa'daki osmanlı temsilcilerinin avrupa gözlemlerinde değişime doğru

Ülkede II. Mahmut'un sürdürdüğü reformlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda Avrupa'nın üstünlüğüne ilişkin bakış açısını güçlendirirken, Avrupa'ya ve kurumlarına olan merakı da artırmaktaydı. 1838'de elçilik heyetiyle Paris'e giderken Roma, Floransa, Viyana, Prag, Berlin, Frankfurt, Brüksel, Anvers ve Londra'yı gören Mustafa Sami dönüşünde Avrupa Risalesi başlıklı bir eser (sefaretname) kaleme aldı⁵³. Mustafa Sami'nin gözlemlerine göre; Avrupa, geçmişi ve geçmişin eserlerini önemsemiş, onların üzerine ekleyerek yenilerini yaratmıştır⁵⁴. Mustafa Sami, eğitimin Avrupa'nın gelişmesinde ayrıcalıklı yeri olduğu belirtirken, Avrupa'nın gelişmişliğinin temel nedeni olarak Avrupa'nın, İslam-Arap bilginlerinden yararlanarak Avrupa'ya taşıdığı bilimi göstermiş, mali güce kavuşmak için de bilimden yararlanmak gerektiğini vurgulamıştır: "...halkımızın

Mustafa Sami'nin gözlemlerine göre; Avrupa, geçmişi ve geçmişin eserlerini önemsemiş, onların üzerine ekleyerek yenilerini yaratmıştır

tümü bilimden pay aldığı takdirde, herkes vatan ve millet kadrini gerektiği gibi öğrenmiş olarak mesela (hem) cinslerimizin ve milletimizin oğullarından fakir ve kimsesiz ve ihtiyar düşenlere alış veriş yerleri ve pazarda dilenme aşağılığı ile el avuç açtırmak herkesin onuruna dokunmaya başlayıp, bu gibi elinden hiçbir zanaat gelmeyen çaresizlere konut ve hastane ve bilginlere ve dervişlere medreseler ve tekkeler inşası (mümkün olacağından) ve *çünkü mali güç, mutlaka bilim gücü ile elde edilemediğinden*, o vakit milletimizde zenginler dahi çoğalıp yıkılmaya yüz tutmuş olan camilerin ve mescidlerin ve köprü ve çeşmelerin (yeniden) hayata kavuşturulması gibi iyilikleri ve yararlı işleri başarmakla ahiretimizi dahi bayındırlaştırmış olacağımız şüphesizdir⁵⁵.

Mustafa Sami, anlattıklarıyla değerlendirildiğinde O'nun, Avrupa'yı, "üzerinde düşünmek şartıyla görenlerin ilk safında" yer aldığı belirtilmelidir. Gerçekte Batı'yı tanımasa da Mustafa Sami'nin Avrupa'da gördükleri yüzeyel değildir. Çünkü Osmanlı'yı gayet iyi tanımakta ve eksiklerini bilmekteydi. Mustafa Sami'nin gözlemlerindeki isabet, yazısında değinilen konulara dönemin reform çalışmaları içinde yer verilmesinden de anlaşılabilir⁵⁶.

1837'de Viyana'ya elçi olarak gönderilen Sadık Rifat Paşa da Mustafa Sami gibi Avrupa ve Avrupalı'yı farklı bir gözle incelemiştir. Sadık Rifat Paşa, Londra Büyükelçiliği ve Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunan Mustafa Reşit Paşa'ya Viyana'dan Osmanlı İmparatorluğu'nda yapılacak idari reformlarla ilgili önerileri kapsayan bir dizi mektup göndermişti. Sadık Rifat Paşa'nın yazıya da geçirmiş olduğu fikirleriyle Osmanlı İmparatorluğu'nun sonraki on yıl içinde gerçekleştirdiği reformlar arasında ciddi bir benzerlik söz konusudur. Sadık Rifat Paşa'nın reform sürecinde de Hariciye Nezareti Müsteşarı, Hariciye Nazırı, Ahkam-ı Adliye Reisi, Maliye Nazırı ve Meclis-i Ali-i Tanzimat Reisi Muavini sıfatıyla belirtilen görevlerde bulunması fikirlerinin uygulama alanı bulmasını kolaylaştırmıştır⁵⁷.

Sadık Rifat Paşa da Mustafa Sami gibi Avrupa'ya ilişkin gözlemlerinde görünenden çok görünmeyene ulaşmaya çalışmış ve "Avrupa'da hakim olan rasyonel devlet yönetimidir ve bu insan tabiatına, insanın tabii haklarına dayanır" biçiminde bir yargıya varmıştır⁵⁸. Bu yargı özellikle Osmanlı'nın Avrupa'ya bakışında önemli dönüm noktalarındandır. Çünkü bu ifade bir yanıyla da Batı üstünlüğünün Paşa açısından tescilidir. Sadık Rifat Paşa

"Avrupa Ahvaline Dair"⁵⁹ başlıklı risalesinde Avrupa'nın gelişmişliğinin nedenlerini araştırmıştır.. Mustafa Sami'nin de vurguladığı gibi bilim, teknik ve eğitim konusunun Avrupa'da çok önemli olduğunu anlatmıştır. Ancak bunun yanında kendinden önce bu konuda yazarların değinmediği bir noktayı, insan haklarına saygıyı, yani insanı merkez alan bir anlayışı Avrupa'nın temel özelliği olarak görmüştür. "Avrupa'nın şimdiki sivilizasyonu, yani alışmış olduğu usul ve medeniyeti uyarınca, ülkenin gerekli menfaatlerinin ilerlemesini ancak millet ve fertlerinin çoğalması ve devlet ve ülkenin bayındırlaştırılması ve güvenlik ve rahatın elde edilmesi gibi bir çok sebeplerle yerine getirip gerçekleştirme ve bu gibi genel yararlarla ilerleyip birbirleri üzerine durumları ve itibarları bakımından üstünlük kazanmaktadır...Çoğu işleri ve usulleri konulmuş yasalar altında olduğundan, hiçbir hükümdar ve vükelası da, o geçerli yasaya aykırı olarak kendi gönülleri istediği gibi ve çıkar elde etme ve zararları giderme maksadıyla hiçbir buyruk veremez ve istekte bulunamaz"⁶⁰.

V. avrupa üstünlüğünün tanınması: tanzimat

Avrupa başkentlerinden gözlemlerini yazıya döken Mustafa Sami ve Sadık Rifat Paşa'nın düşüncelerinden de anlaşıldığı gibi bilim ve eğitim yanında Avrupa'nın gelişmişliğini etkileyen bir diğer nokta değişen devlet-birey ilişkilerinde birey merkezli anlayış olarak görülmektedir. Sadık Rifat Paşa gelecekte Osmanlı imparatorluğu'nda "şahsi faktörler"den ziyade "kural ve düzenlemeler" için uzlaşma sağlanmasının daha önemli olması gerektiğini söylüyordu. Sadık Rifat Paşa'nın önerdiği hukuk sistemi "bir bakıma şahsi kaprislerin tatbikini engelleyecek olan müsamaha sınırlarını belirlemek" amacıyla olmalıydı⁶¹. Anlaşıldığı gibi, sözü edilen öneriler hukuk sisteminde değişime ilişkin talebe işaret etmektedir.

Aynı dönemde reform gereksinmesini vurgulayan ve II. Mahmut'un Batılılaşma konusunda yararlandığı diğer bir devlet adamı da Paris ve Londra'daki görevlerinde "yeni tipte bir elçi"⁶² olduğu izlenimini yaratan Mustafa Reşit Paşa'dır. Reşit Paşa gençliğinde görev nedeniyle yaptığı seyahatlerde kendi ülkesini tanımış, görüşmeler için sıkça gittiği Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın yaptığı yenilikleri kavramış, elçilik görevlerinde bulunduğu Paris ve Londra'da da Avrupa'yı tanımıştı⁶³. II. Mah-

Avrupa
başkentlerinden
gözlemlerini
yazıya
döken
Mustafa
Sami ve
Sadık
Rifat
Paşa'nın
düşüncelerinden
de anlaşıldığı
gibi
bilim ve
eğitim
yanında
Avrupa'nın
gelişmişliğinin
etkileyen
bir diğer
nokta
değişen
devlet-birey
ilişkilerinde
birey
merkezli
anlayış
olarak
görülmektedir

mut Reşit Paşa'yı Paris ve Londra'ya gönderirken onun Mısır sorununu da çözeceğini ummuştu. Bunun üzerine Reşit Paşa Mısır sorununa da çözüm getireceğini düşündüğü ve daha sonra Tanzimat olarak gündeme gelen reform çalışmalarını yapması için padişahı iknaya çalışmış ancak başarılı olamamıştı. Mustafa Reşit Paşa, yapılmasını önerdiği reformların bir taraftan imparatorluğun gelişmesinin önündeki engelleri ortadan kaldıracığına, diğer taraftan da Avrupa devletlerinin yardımını sağlamanın yolunu açacağına inanıyordu. Diğer deyişle Reşit Paşa, tasarladığı reformların sadece toplumsal bir zorunluluk değil aynı zamanda kaçınılmaz bir siyasal önlem olduğunu düşünüyordu⁶⁴.

Gerçekten de uluslararası ilişkilerde gellenen nokta Osmanlı İmparatorluğu açısından, varlığını sürdürebilmek için Avrupa devletleri arasındaki çıkar çatışmasından yararlanarak bir denge kurmayı gerektiriyordu⁶⁵. Avrupa açısından da Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını sürdürmesinin gerekli olduğu İngiltere Dışişleri Bakanı Palmerston'un Fransız büyükelçisine söylediği sözlerden anlaşılıyor: "...şunu ortak hareket noktası olarak kabul ediyorum ki..." ortak siyasetimizin hedefi Osmanlı İmparatorluğunun muhafazasıdır. Avrupa'da dengeyi tutmanın en az zararlı teminatı budur...ve Osmanlı İmparatorluğunun muhafazası amaç olarak alınınca, onu düşmanları kadar dostlarına karşı da savunmak zorunda oluruz"⁶⁶. İşte Gülhane Hattı Hümayunu ya da Tanzimat Fermanı olarak bilinen reform belgesi Osmanlı'nın sözü edilen zor dönemde iç ve dış dinamikler doğrultusunda bir çıkış yolu olarak düşünülmüştür.

II. Mahmut'un ölümünden sonra Mustafa Reşit Paşa, Londra'dan İstanbul'a dönerek birkaç yıldır üzerinde çalıştığı ve reform düşüncesiyle şekillendirilmiş olan Tanzimat Fermanı'nı,⁶⁷ Padişah, yerli ve yabancı devlet adamlarıyla, halkın katıldığı bir törende ilan etmiştir. Bu belgeyle bütün tebaanın can, namus ve mülkiyet güvenliği, vergi ve askerlik yükümlülüklerine ilişkin düzenlemeler, yargı adaleti, en üstün güç olarak yasaların uygulanmasında tüm tebaaya eşitlik gibi ilkelerin hayata geçirileceği vurgulanmıştır⁶⁸. Ayrıca Ferman'ın girişinde son 150 yıldır şeriat kurallarına uyulmaması nedeniyle dağılma noktasına geldiği belirtilmiş, durumun düzeltilmesi için yukardaki ilkeleri hayata geçirmeye yönelik yeni yasalar yapılacağı açıklanmıştır. Padişah'ın da bu ilkelere aykırı davranmayacağı

konusunda yemin etmesi yanında Ferman'ın İstanbul'daki bütün elçilere bildirilecek olması⁶⁹ önemlidir. Bu bildirimle yabancı devletler hakem tayin edilmekte bir anlamda "garantör-lük" işlevi yüklenmekteydiler⁷⁰.

Açıklanan ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilecek reformlara yönelik olarak kendi içinde de başlı başına bir reform sayılması gereken yasa yapımı sürecine kısa bir süre içinde girilmiştir. Tanzimat'ın idari yöntemler açısından en önemli özelliği kurullar kanalıyla karar alma yolundaki tercihidir. Farklı alanlarda meclis adını taşıyan uzmanlık komisyonları her alanda olduğu gibi yasa yapımında da etkili olmuştur. Yasa, Tanzimat siyasi kültürünün önemseydiği bir kavram olarak gözükmüştür. Yasaların oluşturulması, öncelikle farklılaşan ticari ilişkilerin dayattığı gereksinimlerden kaynaklanmıştır. Ancak merkezi devletin etkinliğini sağlamak ve bozulan sistemde bunalan halk kitlelerinin yaşamını düzenlemek için de gerekli görülmekteydi. Yasa yapımı süreci aynı zamanda din dışı kurum ve kuralların çoğalmasına neden olduğu için teokratik ilkelere de uzaklaşma süreci olarak da algılanmıştır⁷¹.

Tanzimat Fermanı'nda hiç söz edilmemiş olmasına karşın bu dönemde en önemli yenilikler eğitim alanında gerçekleşmiştir. II. Mahmut döneminde kurulmuş olan eğitim kurumları geliştirilmiş, farklı düzey ve işlevlerdeki yeni eğitim kurumları da bu dönemde yapılandırılmışlardır. Günümüzde varlığını sürdüren köklü eğitim kurumlarının hemen tamamına yakını bu dönemin ürünüdür⁷². Tanzimat Dönemi'nde eğitimde yeni bir örgütlenmeye gidilmiş, eğitimin ilk, orta, yüksek biçiminde derecelendirilmesi yanında ilk kez öğretmen yetiştiren meslek okulları açılmıştır. Kızlar için orta dereceli okulların açılması⁷³, falakanın kaldırılması, halk eğitimine yönelik çalışmalara başlanması gene bu döneme ilişkin gelişmelerdir. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde de belirtildiği gibi "bir milletin eğitimde ilerleme sağlamasını, kendi dilinde eğitim, öğretimi yapmasında aramak gerekir; bir topluma yabancı dille bilim ve sanatta ilerleme yolunu göstermek çok zordur" gerekçesiyle Osmanlıca, medrese dışındaki okullarda öğretim dili olarak benimsenmiştir⁷⁴. Ancak eğitim alanında gerçekleştirilen reformlar da "eski"yi kaldırmak yerine "eski"nin yanında "yeni"nin gerçekleştirilmesi yöntemine dayandığı için ikilik yaratmıştır. Aslında bu ikilik sadece eğitim alanında ve bu reformların sonuçlarında değil, idari alanda, yargı alanında, Müslüman

Gerçekten de
uluslararası
ilişkilerde
gellenen
nokta
Osmanlı
İmparatorluğu
açısından,
varlığını
sürdürebilmek
için
Avrupa
devletleri
arasındaki
çıkartışmasından
yararlanarak
bir denge
kurmayı
gerektiriyordu

ve Gayrimüslim uyrukların farklı biçimde gelişen sosyal ve kültürel yaşantısında da ortaya çıkmıştır.

Merkezileşmeyi sağlamak üzere idari ve mali alanda iltizam ve angarya kaldırılmış, vergilerin maaşlı memurlar tarafından toplanmasıyla vergi alma işlerinde vali ve ayanın etkinliğinin azaltılması hedeflenmiştir, gelir ve giderlerin merkez kanalıyla ayarlanarak modern maliye yönetimine geçme aşamasına gelinmiştir. Faizcilik, angarya ve servaj yasaklanarak kitleler ekonomik açıdan rahatlatılmaya çalışılmıştır⁷⁵. Ancak bu reformlar gene Tanzimat'ın taşra meclisleri kurma yönündeki uygulaması nedeniyle hayata geçirilememişlerdir. Kurulan meclislerde yer alan toprak sahipleri bu hükümlerin uygulanmasında zorluk çıkarmışlar ve sözü edilen reformlardan geriye dönüş zorunluluğu söz konusu olmuştur⁷⁶.

V.a. avrupa açısından tanzimat döneminin anlamı

1. tanzimat fermanı

Tanzimat'la öngörülen reformlar, son dönemde çağının dışında kalmış Osmanlı İmparatorluğu'na çağı yakalama fırsatı veremedi. Bunun nedenini öncelikle bu sürece girilirken Osmanlı'nın içinde bulunduğu bunalım koşullarında aramak gerekir. Askeri, siyasi, idari ve ekonomik açılardan içinde bulunulan çözülme süreci, İngiltere'ye önemli ayrıcalıklar sağlayan 1838 tarihli Baltalimanı Ticaret Sözleşmesiyle güçlenerek devam etmişti. Osmanlılar açısından başlangıçta tekel (yedd-i vahid) yöntemi sayesinde ciddi bir ekonomik güce ulaşan Mehmet Ali Paşa'yı dize getirme kaygısı taşıyan anlaşma, Osmanlı ekonomisini daha da güç duruma sokmuştu. Palmers-ton'un "şaheser" olarak nitelendirdiği anlaşma gereğince dışa karşı korunma önlemi alınmadan içerdeki kayıtlar kaldırılmış, Osmanlı ülkesi Avrupa'nın açık pazarı olmuştur⁷⁷. Bu anlaşmanın benzerleri daha sonra başta Fransa olmak üzere diğer devletlerle de yapılmıştır. Tanzimat döneminin sonuna doğru varolan sanayii korumak mümkün olmadığı gibi yeni bir sanayi kurmak da artık imkansızlaşmıştır. Tanzimat dönemi öncelikle halkın ihtiyaçlarını değiştirdiği için yerli mallara olan talebi azaltmıştı, yeni bir sanayi kurulması için de gerekli ekonomik güç ve siyasi iradede yoksundu⁷⁸. Bir sonraki aşamada Osmanlı İmparatorluğu'na mal satmak Avrupa devletleri için yeterli olmayacak, bu ülkeye sermaye yatırımının en

karlı yolunu Osmanlılar'a borç vermekte bulacaklardır⁷⁹. Rus Çarı I. Nikola'nın 1853'de St. Petersburg'da İngiliz Büyükelçisiyle yaptığı konuşmada kullandığı sözcükler İmparatorluğun durumunu özetlemektedir: "Elimizin altında hasta bir adam var, çok hasta bir adam...Her an ellerimizde ölebilir..."⁸⁰. İngiliz elçisiyle Osmanlı mirasının paylaşımı konusunda anlaşmaya çalışan Nikola, Osmanlı Ortodokslarını himaye altına almak, Balkanlardaki Slavları Osmanlı yönetiminden koparmak istiyordu. İngiltere'yle o zaman için anlaşma gerçekleşmemiş, bunun üzerine Kudüs'teki kutsal yerler sorunu da gerekçe gösterilerek Rusya tarafından Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açılmıştır. Sözü edilen Kırım Savaşı (1853) da alanı boş bırakmayı çıkarlarına uygun bulmayan İngiltere ve Fransa'yı Osmanlı İmparatorluğu'yla ittifak yapmak zorunda bırakmıştır. Sonuçta Rusya yenilmiş ancak toplanan Paris Kongresi Osmanlı devleti için Tanzimat'ın ikinci aşamasını ve yaptırımlarla dolu yeni bir dönemi başlatmıştır. Aslında Tanzimat'ın ikinci aşaması 1854'de İngiltere ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefikleri olmalarıyla başlamıştır. İmparatorluk, 1854 ve 1855'te Müslümanlarla Gayrimüslimleri eşit duruma getirmek için İngiliz, Fransız ve hatta Avusturyalı büyükelçiler tarafından reforma zorlanmaktaydı. Söz konusu reform taleplerinin uygulamaya dönüşmesi 18 Şubat 1856 tarihli Islahat Fermanı'yla olmuş, bu ferman devletlerin Paris'teki temsilcilerine gönderildikten sonra da Paris Anlaşması (30 Mart 1856) imzalanmıştı. Paris Barış Konferansı esnasındaysa İngiliz ve Fransız gemileri kara güçleriyle birlikte İstanbul civarındaydılar. Diğer deyişle İstanbul bir çeşit işgal altındadır artık⁸¹.

2. Islahat fermanı

Islahat Fermanı da Tanzimat Fermanı gibi Hatt-ı Hümayun tarzında yayımlanmış ve gene onun gibi yerli ve yabancı devlet ileri gelenleri önünde okunmuştur. 1856 Fermanı, 1839 Fermanı gibi anayasa benzeri nitelik taşımak yerine buradaki vaadleri uygulamaya dönüştürecek somut reformları kapsamaktadır⁸². Bu Ferman'ın ilanında da bir öncekinde olduğu gibi Lord Stratford'un etkisi olmuştu. Onun meslek hayatında "hasat anı"⁸³ olarak nitelendirilen Ferman'ın neredeyse üçte ikisi milletlerin, geri kalanıysa İmparatorluktaki yabancılardan ayrıcalıklarını kapsamaktaydı. Osmanlılık kavramının yansımalarının görüldüğü

Askeri,
siyasi,
idari ve
ekonomik
açılardan
içinde
bulunulan
çözülme
süreci,
İngiltere'ye
önemli
ayrıcalıklar
sağlayan
1838
tarihli
Baltalimanı
Ticaret
Sözleşmesiyle
güçlenerek
devam
etmişti

Ferman pek çok konuyu kapsıyordu. Bütün tebaa için can ve mal güvenliği, yasa önünde eşitlik, kişi ya da kuruma ait mülkiyete saygı, bütün tebaanın askerlik ve devlet hizmetlerine kabulü, bazı kayıtlarla din ve eğitim özgürlüğü, vergilerde eşitlik, iltizamın kaldırılması ve verginin doğrudan devletçe tahsili, açık yargılama, tanıklılıkta eşitlik, işkencenin kaldırılması, ticari ve cezai davalar için karma mahkemeler kurulması, Gayrimüslim cemaatlerin eyalet meclislerinde ve yüksek adalet divanında adilce temsilleri, bu kesim için kullanılan hakaret içeren sözcüklerin kaldırılması, rüşvetin kaldırılması ve her türlü yolsuzlukla mücadele⁸⁴ ele alınan konulardandı.

Islahat Fermanı'yla verilen ayrıcalıklar karşılığında Osmanlı İmparatorluğu'nun, Paris Anlaşması'yla Avrupa camiasına girmesi ve Avrupa genel hukukundan yararlanması kabul edildi. Gerçekliğe karşılık gelmesi durumunda belki de olumlu sayılması gereken bu durumun sanallığı, daha görüşmeler sürerken ortaya çıkmıştı. Osmanlı temsilcisi Ali Paşa'nın kapitülasyonların kaldırılması yolundaki önerisinin kabul görmemesi⁸⁵ Osmanlı tarafında hayal kırıklığı yaratsa da gerçekte şaşırtıcı değildir.

Sözü edilen dönem içinde Osmanlı İmparatorluğu ilk kez borçlanmış (1854), Gayrimüslimler verilen ayrıcalıklar bu kesimle Türk-Müslüman unsur arasındaki ekonomik ve siyasi farkı Gayrimüslim kesim lehine daha da açmış, yabancı sermayeye verilen güvenceler, yabancı banka kurulması (1855) ve yabancılara Osmanlı topraklarında mülk edinmesiyle (1867) zirveye ulaşmıştır. Diğer deyişle İmparatorluğun iflası ve yıkılışa kadar sürececek olan sömürü düzeninin temeli Baltalimanı Ticaret Anlaşmasıyla başlayan ve Islahat Fermanı'yla bütünlenen dönemde oluşturulmuştur⁸⁶.

V.b. tanzimat bürokrasisi ve avrupa

1. mustafa reşit paşa

Tanzimat bürokrasisinin önde gelen üç isminden biri ve Gülhane Hattı Hümayun'unun hazırlayıcısı olarak döneme damgasını vuran en önemli isim Mustafa Reşit Paşa'dır. Klasik medrese eğitimi tamamlayamamış olmasına rağmen, Mora, Bursa, Filibe valiliği de yapmış olan eniştesi İspartalı Ali Paşa'nın himayesinde çeşitli görevlerde deneyim kazanan Mustafa Reşit Paşa 1829'da Ruslar'la yapılan görüşmelere katıldığı dönemde II. Mahmut'un il-

gisini çekmiş 1832 yılında Divan Başkatipliği görevine getirilmişti. Yabancı elçilerle ilişki kurduğu bu süreçte dış dünyaya açılma şansını da elde etmiş oluyordu.⁸⁷ Reşit Paşa bundan sonra Fransızca bilmemesine karşın 1834'te Paris'e ortaelçi olarak gönderilmiştir. Buradaki gözlemlerini bir rapor halinde II. Mahmut'a sunduktan kısa bir süre sonra bu kez de büyükelçi sıfatıyla aynı şehirde bulunmuştur. 1837 yılında Dışişleri Bakanlığı'yla birlikte Londra Büyükelçiliği görevinde de bulunan Reşit Paşa, bu süre içinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılı tarzda reform yapma çabasında olduğunu da anlatmaya çalışmıştır⁸⁸.

Tanzimat Fermanı'yla birlikte anılan 1838 Baltalimanı Ticaret Anlaşması'nın imzalanmasında etkisi olan Reşit Paşa, bu eylemiyle İngiliz yanlısı olarak görülmeye başlanmıştır. Ona göre, Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını sürdürmesi için İngiltere'nin desteğini kazanmak, Avrupa'nın bir parçası olmak için de devlet yönetimi ve kişi haklarında Batı değerlerine yaklaşmak gerekmektedir⁸⁹. Bu anlayışla Mustafa Reşit Paşa, Osmanlı'yı "Rusya'ya karşı kullanılacak bir set" olarak gören⁹⁰ İngiliz Elçisi Lord Stratford Canning'le yakın ilişkiler içine girmiştir. Mustafa Reşit Paşa'nın fikirlerinden yararlandığı Canning, 1826-27 yıllarında da Yunanlılar adına arabuluculuk etmişti. II. Mahmut'la olan ilişkilerindeki yakınlaşmayla birlikte İmparatorluğun varlığının sürdürülmesi Canning'e daha uygun gözükmeye başlamıştır. Lord Palmerston'a yolladığı 7 Mart 1832 tarihli muhtıradan "Türk İmparatorluğu son günlerini yaşamaktadır. Ancak Hristiyan medeniyetine yaklaşmak suretiyle dağılmasını bir müddet için önlemek mümkün olabilir. Bu ihtimal bile zayıf ama ne çare..." demektedir⁹¹. Bu tarihten sonra da Canning'in ana ödevi "Türkiye'nin Hristiyan medeniyetine yaklaştırılması için gerekli devrimlerin hazırlanması işi"dir. Reşit Paşa'nın işbirliği uzun yıllar sürmüş olan Canning'in 1846 yılında ilk kez sadrazam olan Reşit Paşa'nın defalarca azledildiği bu görevine iadesinde ciddi katkıları olmuştur⁹².

Altıncı kez getirildiği sadrazamlık görevindeyken hayata veda eden Reşit Paşa'nın kişiliğinde dönemin genel ruh halinin izlerini görmek mümkündür. Osmanlı yönetimini esir alan söz konusu ruh hali Batı'ya karşı duyulan hayranlık ve ürküntüden ibarettir. Osmanlı yönetimi, eski düzenin sürmesinin olanaksız olduğunu farketmiş olmasına rağmen, yenisini

Islahat
Fermanı'yla
verilen
ayrıcalıklar
karşılığında
Osmanlı
İmparatorlu-
ğu'nun,
Paris
Anlaşması'yla
Avrupa
camiasına
girmesi ve
Avrupa
genel
hukukundan
yararlanması
kabul
edildi

kuracak güce, diğer deyişle "Batı'ya karşı ve Batı'ya rağmen ülkeyi ayakta tutacak bilgi ve donanıma sahip değildir"⁹³. Bu nedenle olsa gerek devlet adamları kendileri iktidardayken Batı desteğini sağlamak ve müdahaleleri önlemek için reformları başlattıkları halde iktidardan uzak kaldıkları dönemlerde reformları eleştirmektedirler⁹⁴. Reşit Paşa da Tanzimat Fermanı'nın hazırlayıcısı olmasına rağmen Islahat Fermanı'na muhalefet etmiş, bu muhalefetini önce sözlü daha sonra da yazılı olarak padişaha sunmuştur. Reşit Paşa'nın yabancı müdahalesine yol açacağını belirttiği Islahat Fermanı'nın Tanzimat Fermanı'yla çelişen bir yönü olmadığına bakılırsa, Islahat'ın Ali Paşa tarafından ve Fransız görüşü temel alınarak hazırlanmış olması⁹⁵ rahatsız edici olmuştur denilebilir. İlk sadrazamlığında Reşit Paşa da siyasi karşıtlarınca "dinî mübalatsızlık ve müfrit alafrangalıkla"⁹⁶ suçlanmış ve görevden alınmıştır.

2. fuat ve ali paşalar

Tanzimat bürokrasisinin Reşit Paşa'dan sonra gelen öncü isimleri Fuat ve Ali Paşalardır. İkisi de II. Mahmut döneminde kurulan Tercüme Odası'nda görev yapmışlardır. Diğer deyişle İmparatorluğun reform dönemi kurumları içinde yetişmişlerdir. Hemen hemen yaşamlarının sonlarına kadar çeşitli dönemlerde Dışişleri Bakanlığı ve Sadrazamlık yapmış ve aynı yönde hareket etmişlerdir. Tanzimat'ın ikinci aşaması olan Islahat Dönemi'nin mimarları olarak anılmışlardır. Ancak işe bu Fermanla başlamaları onları kamuoyunda sevimsiz kılmıştır. Reşit Paşa'dan farklı olarak eskiye olan tepkileri daha yoğundur, daha radikal önlemler almak gerektiği düşüncesindedirler⁹⁷. İkisi de Avrupa'nın baskısından kurtulmanın olanaksız olduğunun farkındadır ve bu nedenle aynı çerçevede çözümler üretmekten fazlasını yapamamışlardır.

Fuat ve Ali Paşalar'ın reformlar ve Avrupa konusundaki görüşleri, onlara ait olduğu iddia edilen vasiyetname⁹⁸ adı altında oluşturulmuş, görüşleri yanında kişisel savunmayı da içinde barındıran yazılı belgelerden anlaşılabilir. Fuat Paşa'dan kalan belgeye göre Fuat Paşa, siyasi ve idari kurumların tümüyle değiştirilmesini zorunlu görmektedir. Ona göre bunu yapmak hem dinin hem de bilimin gereğidir. Çünkü "İslamiyetin emrettiği bilim başkalarının tahsil ettiği bilimden farklı" değildir. Ayrıca "herhangi bir devletin artık Avrupa'da varlığını sürdürmesi için" yeni kurumlar oluştur-

ması zorunludur⁹⁹. Dış ilişkiler konusunda şimdiye değin izlenen yolun dışında bir önerisi olamayan Fuat Paşa bu konuda "düşmanlarımızı kendi başımıza uzaklaştırmaya gücümüz yetmediğinden, dışarıdan dost ve müttefik aramağa mecburuz" demektedir. Fuat Paşa ırk ve din ayrımı gözetmeksizin bütün unsurları kucaklayan bir anlayışla varlığın sürdürülebilir olduğu kanısındadır¹⁰⁰. Paşa'nın bu vurgusu Tanzimat döneminin ideolojisi olan Osmanlıcılığa işaret etmektedir.

Ali Paşa'dan günümüze kalan belgeler arasında da 1869 yılında Girit'ten yolladığı rapor yanında Fuat Paşa'nın gibi siyasi bir vasiyetname bulunmaktadır. Bu belgelerde de yapılması gerekenlerin dışında bir şey yapmanın iç ve dış siyasal gelişmeler açısından olanaksız olduğu belirtilerek en az kötü olanın tercih edildiği vurgulanmıştır. Ali Paşa tarafından yazılan raporda Osmanlı tebaasının eşitliği için gerekli reformların gerekçesi anlatılmaktadır. Paris Anlaşması'yla sağlanan ülke bütünlüğünün sürekliliğine ve Avrupa devletlerinin iç ilişkilerle karışmayacağı yolundaki vade güvenirliği olmasına rağmen, sürecin ters yönde geliştiği belirtilmektedir. Bu çerçevede Fransızlar'ın Sırbistan, Girit, Karadağ ve Suriye sorunlarında aleyhte tutum aldığı, İngilizlerince yansızlık politikası uygulamakla Osmanlı çıkarlarına zarar verdiklerinden söz edilmekte, bu gelişmeler sonucu Rusya'nın ciddi anlamda rahattığı vurgulanmaktadır¹⁰¹. Ali Paşa bayındırlık ve kuvvetin tamamıyla Avrupalıların elinde olması nedeniyle onların, kendi çıkarları gereği dünyanın her yanına eşitlik ve özgürlük fikirleri yaydıklarını söylemektedir. Ona göre bu fikirlerin yankı bulması sonucu Müslüman olmayan tebaayı tutmak güç olacaktır. Bu nedenle önce yabancı tahrikinden kurtulmak gerekmektedir. Bunun için de bu tebaanın dışardan beklediklerini doğrudan padişahları kanalıyla elde etmeleri yabancılarla bağlarının kesilmesini sağlayacaktır. Kendilerine bir İslam devletinin mahkumu olarak değil, eşitlikçi padişahın tebaası olarak bakacaklardır. Fuat Paşa Osmanlı İmparatorluğu'nda iyi eğitim veren okullar olmadığından Gayrimüslim çocukların yurt dışında eğitildiğini ve bu durumun da birliği olumsuz etkilediğini belirtmekte, Müslüman ve Hristiyan çocukların bir arada okuyacağı okulların¹⁰² açılması gerektiğini¹⁰³ eklemektedir.

Ali Paşa'nın siyasi vasiyetnamesi olarak anılan ve Sultan Abdülaziz'e hitaben yazılmış belgeye gelince, burada da reformların gerek-

Türk
İmparatorluğu
son
günlerini
yaşamaktadır.
Ancak
Hristiyan
medeniyetine
yaklaşmak
suretiyle
dağılmasını
bir müddet için
önleme
mümkün
olabilir.
Bu ihtimal
bile
zayıf
ama
ne çare...

Ali Paşa
tarafından
yazılan
raporda
Osmanlı
tebaasının
eşitliği
için
gerekli
reformların
gerekçesi
anlatılmaktadır.

çesi ve bundan sonra yapılması gerekenler anlatılmakla birlikte yanlışlar sonucu yapılan hatalara da yer verilmiştir. Ali Paşa iktidarı ele aldıklarında Osmanlı mirasının mahvolmasına ramak kaldığını, bu koşullarda gereken neyse ancak onu yaptıklarını belirtmekle başlamakta, varlığı sürdürmenin bu politikaların devamıyla olanaklı olduğunu da belirtmektedir. Ona göre Avrupa Osmanlı topraklarını ele geçirme yönündeki planlarını, dindashlarını ya da Osmanlı bütünlüğünü koruma maskesi altında hayata geçirmek istemiştir. Kendileriye çok sınırlı olanaklar içinde varlığı kabul ettirmek ve Avrupa devletler topluluğuna katılma çabasında olmuşlardır. Bu çerçevede Osmanlı'yı oluşturan özerk ülkelere zaten fiilen sahip oldukları özgürlükler verilmiştir. Ali Paşa bu durumun çok önemli olmadığını belirterek devam etmektedir: "Bizim dövüşecek ordularımız mı vardı. Hayır, siyasi alanda, diplomatik notalarla mücadele verdik."¹⁰⁴ Ali Paşa ülkenin en büyük sorunlarından biri olarak kapitülasyonları gösterirken bunu aşmanın yolunun da Avrupa'yla ilişki kurulmasından geçtiğini vurgulamaktadır. Ali Paşa'ya göre, bu çerçevede Avrupa'yla Osmanlı arasında sağlam bağların yaratılması, Avrupa'yı doğrudan ve maddi yönden ilgilendirmekle olanaklıydı ve bu da yapılmıştı. Ali Paşa hiçbir gücün milliyetler ilkesinin ve sosyalizmin ortaya çıkardığı olayların gelişimine engel olamayacağını, coğrafi konumdan ötürü de Avrupa'nın kaderine bağlı olduğunu belirttikten sonra iyimser bir değerlendirme yapmaktadır. Ona göre; yirmi yıldan beri mali itibarımız hissedilir şekilde düzelmiştir. Avrupa Osmanlı'yı sömürmenin kolay olamayacağını artık farkındadır ve Avrupa'nın saygısı kazanılmıştır¹⁰⁵.

Tanzimat hareketinin ikinci aşamasını yönlendiren iki ismin, Ali ve Fuat Paşalar'ın yukarda değinilen ifadeleri savunma kaygısıyla yazılmış olsa bile dönemin fotoğrafını oluşturma konusunda ciddi ipuçları içermektedir. "Osmanlı ekonomisinin seyir defteri"¹⁰⁶ olarak da değerlendirilen vasiyetnameler bağımlılık süreci ve Batılılaşma ilişkisini ortaya koymuş olmaları açısından önemlidirler.

değerlendirme

Türk Düşüncesinde Avrupa'ya ilişkin değerlendirmeler Osmanlı İmparatorluğu'nun, kendi güçsüzlüğünü, ardından da Avrupa'nın üstünlüğünü fark etmesiyle başlamıştı. Savaş alanlarıyla sınırlı bu yeni görüntüye biraz daha yakından bakıldığında Osmanlı İmparatorluğu

durumun kendi algısından daha karmaşık olduğunu görmüştür. Karşı karşıya bulunulan güç, yaşam tarzı, idari, siyasi yapılanma açısından kendisinden tümüyle farklıdır. Avrupa'nın Osmanlı'ya yönelttiği, güçlü olana, bilinmeyene karşı duyulan hayranlık ve ürküntü içerikli bakış açısı yön değiştirmiş, Osmanlı'dan Avrupa'ya yönelmiştir. Avrupa önce kanalları, yolları, çiçek bahçeleri, ihtişamlı binaları ve yaşam tarzıyla dikkati çekmiş ve bu yanılarıyla Avrupa'ya benzemeğe çalışılmıştır. Bu arada Avrupa'nın gelişmişliğinin nedenleri incelenmeğe girişilmiştir. Süreç Avrupa'nın yöntemlerini önce askerî daha sonra da idari ve hukukî alanlarda uygulamaya geçirmek biçiminde işlemiştir.

Gerçekte bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, sanayiye dayalı bir üretimle biçimlenen devlet ve toplum yapısı karşısında tarıma dayalı bir yapılanmanın güçsüzlüğünün görüntülerini yansıtmaktadır. Ancak İmparatorluğun kendi durumunu kendi iradesiyle dönüştürecek ne donanımı vardır ne de zamanı kalmıştır. Batı'ya karşı kendini savunabilmek, varlığı sürdürmek, kapitalizmin paylaşım ilişkilerinin bilincine varmak ve bu alanda bir denge kurmakla olanaklı görülmüştür. Osmanlı bürokrasisinin, Avrupa devletleri arasındaki çıkar çatışmalarından yararlanmak yoluyla ayakta kalabileceği yolundaki bakış açısı Tanzimat Dönemi'nin egemen anlayışıdır. Bu anlayışın yönlendirdiği dönüşümler aslında çağın gerekleri olsa da dışardan yönlendirilen bir iradenin sonucu olarak ortaya çıkmış, ekonomik, siyasi ve toplumsal çöküntüyü gidermek bir yana daha da yoğunlaştırmıştır. 1920'lere kadar devam eden bu görüntü Mustafa Kemal'le birlikte, Cumhuriyet'i kuran iradenin kendini ortaya koyuşuna değin sürmüştür.

Tanzimat Dönemi, belirtildiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya bağımlılık sürecinde en önemli aşamadır. Avrupa'nın Osmanlı tarafından kurum ve kurallarıyla tanınması da bu süreçte gerçekleştiğinden Batı'nın ne olduğunun da tam anlamıyla anlaşıldığını söylemek zordur. Reşit Paşa, Ali Paşa, Cevdet Paşa gibi Tanzimat bürokratlarının ve hatta Sultan Abdülaziz'in çeşitli yazılarda "civilisation"¹⁰⁷ sözcüğüne karşılık aradıkları¹⁰⁸ düşünülürse Avrupa öncelikle bir medeniyet olarak düşünülmüş olmalıdır. Aslında Avrupa konusundaki bu anlayış gene Avrupa'nın kendine ilişkin yaptığı "civilisation"¹⁰⁹ tanımlamasına dayanmıştır. Buna karşılık aynı bakış açısı Tanzimat kurumlarında yetişmelerine

rağmen Tanzimat'a tepki duyan Yeni Osmanlılar hareketinin üyelerinin yazılarında da gözükmüştür¹¹⁰. Zorunlu Avrupa sürgünlükleri döneminde somut olarak Avrupa'yla karşılaşan bu hareketin en önemli üyelerinden Namık Kemal ve Ziya Paşa, Şinasi'den sonra Avrupa medeniyetini ve "Avrupa ve Avrupa gibi olma"yı tartışmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat sonrasında egemen siyasal düşünce olarak ortaya çıkan Osmanlıcılığın gelişiminde de farklı biçimiyle bir Batı etkisi söz konusudur. Aslında Osmanlıcılık, Batı'nın, Gayrimüslim etnik grupların bağımsızlaşması yönündeki Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik politikalarına karşı savunma amacıyla oluşturulmuştur. Gayrimüslim tebaanın idari ve siyasal açıdan Müslüman tebaayla eşit duruma getirilmesi yolundaki Batı talepleri Osmanlıcılık anlayışının da bir gereği olarak meşrulaştırılmıştır. Ancak dönüşümler, bağımsızlık için yola çıkmış Hristiyan unsurları ne durdurabilmiş ne de Batı'nın yeni taleplerini önleyebilmiştir. Bundan sonraki aşamada en tepede başlamış olan "devlet nasıl kurtulur" tartışmaları Tanzimat'a tepki olarak, Tanzimat Dönemi'nin kurumları olan gazetelerin, okulların ve hatta kahvehanelerin etkisiyle yaygınlaşmış ancak tartışmalar gene iç ve dış siyasal gelişmelerde Batı etkisinin sürmesi nedeniyle Avrupalılaşma, Batılılaşma ekseninde gelişmiştir.

Parlamentar sistemin yerleştiği II. Meşrutiyet'te birlikte zirveye varan düşünce tartışmaları Batıcılık, İslamcılık ve nihayet Türkçülük ideolojileri penceresinden yürütülecektir. Batıcılık kimi zaman Batı değerlerine tam teslimiyeti, kimi zamansa özgün değerler korunarak Batı'yı geliştiren kurumların alınmasını savunurken, İslamcılık İmparatorluğun başta din olmak üzere pek çok değerini korumayı öngörmekte ancak kalkınmak için Batı'nın tekni-

ğini gerekli görmektedir. Tanzimat'ın çözümleyemediğini çözümleme iddiasında olan, biri Osmanlı unsurlarının birliğini (ittihad-ı anasır), diğeri İslam birliğini savunan bu eğilimler siyasal gelişmeler çerçevesinde etkinliklerini yitirdiklerinde¹¹¹ egemen siyasal düşünce Türkçülük olarak belirecektir.

İmparatorluğun son milliyetçiliği olarak ortaya çıkan Türkçülük, Balkan Savaşları'ndan sonra yükselen, 1913'ten sonra da İmparatorluğun resmi ideolojisi haline gelen siyasal düşüncedir. Türkçülük Tanzimat taklitçiliği olarak adlandırdığı Batıcılığın dışında bir Batılılaşma hedeflemiş, siyasal, ekonomik ve kültürel bağımsızlığa da vurgu yapmıştır. Diğer ulusların düzeyine çıkmak ve onlarla uyum içinde, eşit ve dengeli yaşamak için çağın gereği olarak ulus -millet- biçimindeki toplum yapılanmasının zorunluluğu vurgulanırken bu yapılanmanın en önemli ögesinin dil olduğu belirtilmiştir. Türkleri birleştirecek bir devlet ütopyası oluşturan Türkçülüğün söyleminde İslam dünyası da ihmal edilmemiş, Türk ulusunun gelişiminin İslam birliğini sağlayabileceği ifadesi yer almıştır¹¹². Türkçülük akımının bir diğer ifadesi -ulusçuluk- milliyetçilik, ve bu akımın dayandığı temellerden halkçılık, özellikle Kurtuluş savaşı döneminde yükselen siyasal akımlar olarak Cumhuriyet ideolojisinin temel dayanaklarını oluşturacaktır. Ancak Cumhuriyet Dönemi ulusçuluğu, İmparatorluk Türkçülerinin Türkleri ve İslamcıları kapsayan millet anlayışı yerine Türkiye'de yaşayan tüm halkı içeren bir anlayışı¹¹³ öngörmüştür. Cumhuriyet'te oluşan yeni bakış açısı çerçevesinde bağımlılık sürecinin başladığı Tanzimat'tan o güne değin -bir yanıyla bu sürecin yansımaları olarak- düşünsel ve siyasal boyutta sürekli tartışılan Avrupalılaşma ya da Batılılaşma konuları da artık bağımsızlıkçı anlayış çerçevesinde değerlendirilmeye başlanmıştır.

Cumhuriyet
Dönemi
ulusçuluğu,
İmparatorluk
Türkçülerinin
Türkleri ve
İslamcıları
kapsayan
millet
anlayışı
yerine
Türkiye'de
yaşayan
tüm halkı
içeren bir
anlayışı
öngörmüştür

dipnotlar:

- 1) İlber Ortaylı, *Osmanlı toplumdaki batılılaşmanın özgün tarafları*, bu sürecin adı konmadan başlamış olması olarak açıklamaktadır. Bkz. İlber Ortaylı, "Batılılaşma Sorunu", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul, İletişim Yay., C.1., s.137.
- 2) Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev:Metin Kırıttı, Ankara, 2. bs., TTK basımevi, 1984, s.42.
- 3) Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası- İnsanlık Tarihine Giriş II Ortaçağ-*, İstanbul, Say Yay., 1986, s.323; Osman Kaladar, *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*, Ankara, Vadi Yay., 1997, s.66; Haçlı seferleri batı dünyası açısından başansızlık sonuçları-

miş gibi gözükse de gerçekte önemli bir kazanımlara vesile olmuştur. Batı sömürgeciliğinin ilk izlerini taşıyan seferlerin ekonomik ve kültürel gelişmenin yönünü batıya kaydırma konusundaki etkileri gözardı edilemez. Bkz; Aynur Soydan, "Batı Sömürgeciliğinin Temelleri-Haçlı Seferleri", *Kadınlar Dünyası*, Sayı:25, Ekim 2001, s.13.

- 4) Ahmet Hamdi Tanpınar, *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, Çağlayan Kitabevi, 7. bs., 1988, s.37.
- 5) Lewis, a.g.y., s.43.
- 6) Bkz. Nuri Yurdusev, "Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği", *Türkiye ve Avrupa-Batılılaşma Kalkın-*

- ma Demokrasi, Haz. Atilla Eralp, Ankara, İmge Ktb., 1997, s.68.
- 7) Bkz, Mehmet Ali Kılıçbay, "Biz Zaten Avrupalıyız", Türkiye Günlüğü, Sayı:36, Eylül Ekim 1995, s.65-66. Kılıçbay, İstanbul'un alınmasıyla Osmanlı devletinin üçüncü bir İslami Roma olarak ortaya çıktığını ve devletin Doğu'ya doğru ilerlemesinin yerleşik fikirlerin aksine Avrupalı bir devletin ilerlemesi olarak ortaya çıktığını yani Batı'nın Doğu'ya doğru alan kazanması biçiminde olduğunu belirtmektedir. Ancak Kılıçbay, Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğulu özelliklerini taşıhteki zayıflığı nedeniyle, Avrupalı olsa da Batılı olmadığını eklemektedir. Bkz, a.g.y., s.67-68.
- 8) Fatih döneminde Osmanlı ve Batı kültürü arasında bir çeşit iletişim gerçekleşmiş, hatta bu dönem kimi Batılı yazarlarca "Türk Rönesansı" nitelenmesiyle tanımlanmıştır. Bu dönemde Fatih'in emriyle Plutarkhos'un "Meşhur Adamların Hayatı" adlı yapıtı Yunanca'dan Türkçe'ye çevrilmiştir. Ayrıca Topkapı Sarayı'nda XIV ve XV. Yüzyıllara ait İslam dilleri dışında 75 yazma bulunmaktadır. Bkz: Kafadar, a.g.y., s.67, A. Adnan Adıvar, Osmanlı Türklerinde İlim, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1982, s.30,43.
- 9) Taner Timur, Osmanlı Kimliği, İstanbul, Hil Yay., 1986, s.127-128.
- 10) Timur, a.g.y., s.130-134. Osmanlı kültürünü olduğu kadar tüm doğu dünyasını kapsayan tanıma, inceleme etkinliğinin ortaya çıkardığı oryantalizm ya da "şarkiyatçı disiplin" diğer kültürleri tanıy ya da tanıtırken temel amaç "batılı kültürün özgül ve üstün yönlerini ortaya koymak"tır. Bkz., a.g.y., s.152.
- 11) Bernard Lewis, a.g.y., s.46.
- 12) Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, İstanbul, Doğu BatıYay., s.41, 42.
- 13) Avrupa'yla Hristiyanlığın özdeşleştirilmesinin önemli nedenlerinden biri de , 15. yüzyıldan itibaren Avrupa sözcüğü coğrafi tanımın ötesinde kendine özgü bir içerik kazanırken Avrupa'nın tamamının Hristiyanlaşmasıdır. Bkz. Nuri Yurdusev, a.g.y., s.38.
- 14) a.g.y., s.46-47. Kayıtlara göre "medeniyet" sözcüğü de ilk kez 1766 yılında kullanılmıştır. Bkz: a.g.y., s.45. 18. yüzyıla değin medeniliği ifade eden sözcük "police" di. 17. yüzyıldan itibaren bugünkü kullanıma dönüşen police sözcüğü "civilisation"(medeniyet) sözcüğüyle yer değiştirir. Civilise sıfatı ve civilizer fiili ne eklenen civilisation, düşünsel, teknik, ahlaki ve toplumsal ilerleme anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Bkz; Cemil Meriç, Umrandan Uygarlığa, İstanbul, İletişim Yay., 1996, s.81,95.
- 15) Koçi Bey Risalesi. Çev: Z. Danişman. İstanbul, Milli Eğitim Bak. Yay., 1972, s.50.
- 16) Metin Kunt, "Siyasal Tarih (1600-1789), Türkiye Tarihi 3 (1600-1908), Yay Yön: Sina Akşin, İstanbul, Cem Yay., 1988, s.22-23.
- 17) Risale bugünkü dilde "Bozuklukların Düzeltilmesi İçin Rehber" anlamına gelmektedir.
- 18) Hüseyin G. Yurdaydın, "Düşünce ve Bilim Tarihi (1600-1839)", Türkiye Tarihi 3 (1600-1908), s. 257.
- 19) Ali İhsan Gencer-Sabahattin Özel, Türk İnkılap Tarihi, İstanbul, Der Yay., 8.bs., 2001, s.11.
- 20) Berkes, a.g.y., s.45.
- 21) Bir görüşe göre zamanın düşünürleri Damat İbrahim Paşa'ya Padişah III. Ahmet'e sunulmak üzere bir muhtıra olarak vermiş, bir diğerine göre de Osmanlı hizmetinde bir Hristiyan tarafından yazılmıştır. Bkz; Berkes, a.g.y., s.45; Lewis, a.g.y., s.46.
- 22) Berkes, a.g.y., s.49-50.
- 23) Mehmet Ali Kılıçbay, "Osmanlı Batılılaşması", Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, C.1., s.148.
- 24) Adıvar, a.g.y., s. 170, ayrıca bkz; Abdullah Kaygı, Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma, Ankara, Gündoğan Yay., 1992, s.43-48., Berkes, s.54-55.,
- 25) Bkz; Tanpınar, a.g.y., s.46.
- 26) Berkes, a.g.y., s.66-67.
- 27) Osman Kafadar, a.g.y., s.75.
- 28) Yahya Sezai Tezel, "Jakoben Yenileşmeçlik", Türk Aydını ve Kimlik Sorunu, İstanbul, Bağlam Yay., 1995, s.140.
- 29) Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, İstanbul, Bilgi Ün. Yay., 2004, s.18.
- 30) Sina Akşin, "1839'da Osmanlı Ülkesinde İdeolojik Ortam ve Osmanlı Devleti'nin Uluslararası Durumu, Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler Ankara, 13-14 Mart 1985, TTK bs., 1987, s.7.
- 31) Berkes, a.g.y., s.93,96.
- 32) Yusuf Akçura, Osmanlı Devletinin Dağılıma Devri (XVIII. Ve XIX. Asırlarda), Ankara, TTK Bs., 1985, s.135-136.
- 33) Tunaya, a.g.y., s.22.
- 34) Faik Reşit Unat, Osmanlı Seferleri ve Sefaretnameleri, Ankara, TTKBs., 2.bs, 1987, s.54-55.
- 35) Enver Ziya Karal, "Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri (1718-1839), Tanzimat I, İstanbul, Maarif Matb, 1940, s.19.
- 36) Unat, a.g.y., s.55-56.
- 37) Yavuz Cezar, "Osmanlı'nın Geri Kalmışlığı Konusunda Erken Bir Teşhis- 18. Yüzyıl Osmanlı Aydını Süleyman Penah Efendi'nin Görüş ve Önerileri", Türk Aydını ve Kimlik Sorunu, Haz: Sabahattin Şen, İstanbul, Bağlam Yay, 1995, s.83-84.
- 38) a.g.y., s.85-87.
- 39) a.g.y., s. 88.
- 40) Unat, a.g.y., s.154-162.
- 41) a.g.y., s.154-162, Tanpınar, a.g.y., s.54.
- 42) Unat, a.g.y., s.159. Berkes, Ebubekir Ratib Efendi'nin Tanzimat Fermanındaki fikirleri daha 45 yıl önce ileri sürdüğü yorumunu yapmaktadır. Bkz; Berkes, a.g.y., s.96.
- 43) Şerif Mardin, "Baticılık", Türk Modernleşmesi- Makaleler -4, Der: Mümtaz Türköne/Tuncay Önder, İstanbul, İletişim Yay., 4. bs., 1995, s.11.
- 44) Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980), İstanbul, Afa Yay, 3. bs., 1996, s.50.
- 45) Berkes, a.g.y., s.168-169.
- 46) Bu dönemde gerçekleştirilenler arasında pek çok "ilk" vardır. Nüfus sayımı, posta teşkilatının kuruluşu, karantina yönteminin kabulü, bulaşıcı hastalıklar hakkında broşür bastırılması, saray teşkilatının Avrupa tarzında yeniden oluşturulması, sarık yerine fesin kullanımı, padişahın resminin resmi dairelere astırılması ilk kez yapılanlardır. Bkz; Mümtaz Turhan, Kültür Değişimleri -Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik- İstanbul, Marmara Ün. İlahiyat Fak. Yay., 1987, s.163-164.

- 47) Öğretim kurumlarının yeniden düzenlenmesi çabalarının bir gerekçesi de Balkan topraklarındaki kayıplardır. "Bu toprakların yitirilmesi, söz konusu kayıptan oluşturulan "kapıkulu"nun kaynağının kuruması demektir. Bu koşullar altında "Saray" kapıkulunun yerini alacak "asker-sivil yönetici" yetiştirmek üzere halka açık okullar kurma zorunluluğunda kaldı" Bkz; Toktamış Ateş, *Türk Devrim Tarihi*, İstanbul, Der Yay., 7. Bs., 1998, s.60.
- 48) Berkes, a.g.y., s.180-181,191-192. Bu dönemden Tanzimata miras kalan başlıca yeni sözcükler maarif, fen ve nafiadır. Fen, ilim yerine yeni bilgi ve teknikler için, nafia, fenlerle ilgili yani yararlı işler için kullanılmışlardır. Maarif sözcüğü de önceleri geleneksel medrese ilmi yerine yeni bilgilerle tanışmayı ifade ederken sonraları eğitim karşılığı kullanılmıştır. Bkz, a.g.y., s.174. Ayrıca bkz, Lewis, a.g.y., s.86.
- 49) II. Mahmut döneminde ilk ve orta öğretim alanında da yeni kurum ve kurallar oluşturulmaya çalışılmış, Rüşdiyeler kurulurken sıbyan mekteplerine devam zorunlu kılınmıştır. Bkz; İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara, TTK bs., 1993, s.61,63.
- 50) Sina Akşin, "Siyasal Tarih (1789-1908)", *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908*, Der: Sina Akşin, İstanbul, Cem Yay.,1988, s.116
- 51) Taner Timur, *Osmanlı Çalışmaları –İkel Feodalizmden Yarı Sömürge Ekonomisine-*,Ankara, V Yay., 1998, s.85.
- 52) Bkz; Akşin, "Siyasal Tarih (1789-1908)", s.97-114.
- 53) Berkes, a.g.y., s.199.
- 54) a.g.y., s.199, Kaygı; a.g.y., s.50-53.
- 55) Aktaran; Kaygı, a.g.y., s.52-53.
- 56) Tanpınar, a.g.y., s.126. Faik Reşit Unat, Avrupa Rısalesini eski tarzda yazılmışların sonuncusu olarak değerlendirmekte, içerdiği fikirler açısından da önemsiz olduğunu belirtmektedir. Bkz., Unat, a.g.y., s.214-215.
- 57) Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul, İletişim Yay., 4. bs.,2003, s.199-200.
- 58) Berkes, a.g.y., s.200.
- 59) Sadık Rifat Paşa'nın "Avrupa Ahvaline Dair" başlıklı risalesi "Müntehabat-ı Asar" başlıklı eserinin içinde Rusya Muharebesi ve Gülbün-i İnşa bölümlerinin ardından yer alır. Bkz, Tanpınar, a.g.y., s.120.
- 60) Aktaran; Kaygı, a.g.y., s.53-54.
- 61) Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, s.206.
- 62) Tanör, a.g.y., s.56. Batılılaşma yönünde ilerlemeyi kurtuluş yolu olarak gören II. Mahmut'un yoğun görüş alışverişinde bulunduğu İngiliz elçisi Lord Stratford Canning de imparatorluğun dağılmasının ancak batılı yöntemlerin benimsenmesiyle olabileceğinden ısrar ediyordu.
- 63) Tanpınar, a.g.y., s.139.
- 64) Turhan, a.g.y., s.170.
- 65) Ancak bu denge hesapları bile devletin topraklarının her geçen gün daha da küçülmesini engelleyememekteydi. Çünkü bu ülkeler ekonomik çıkarlar yüzünden birbirleriyle mücadele ederken Avrupa dışı ülkeleri hegemonyaya açmakta birleşmekteydiler Doğan Avcioğlu, *Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın*-(Birinci Kitap), İstanbul, Tekin Yay., 1987, s.103.
- 66) Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye-Tanzimat'tan I. Dünya Savaşına-* Kitap 2, Çev: Babür Kuzucu, İstanbul, Belge Yay., 1987, s.36. Avrupa'da statükonun korunmasına ilişkin siyasetin kökeni Viyana Kongresi'nde alınan kararlara dayanır. Ancak temel sorun İngiltere ve Rusya arasındaki uzlaşmaz çelişkiydi. Osmanlı İmparatorluğun ortadan kalkması Rusya'nın İngiltere çıkarlarını tehlikeye düşürecek şekilde gelişmesine neden olabiliirdi. Bkz.,a.g.y., s.39.
- 67) İber Ortaylı'nın belirttiği gibi" aslında Gülhane Hatt-ı Hümayunu (Tanzimat Fermanı) nun uslubu ve dayandığı gelenek açısından Osmanlı devlet hayatında özgün bir belge sayılmaması gerekir. Her hükümdar tahta çıktığında ve zaman zaman da ülkede yaygınlaşan adaletsiz uygulamalar ve kötü yönetimi önlemek amacıyla bu gibi Adaletnameler çıkarmaktaydı". Bkz.,İber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul, Hil Yay., 1983, s.68-69.
- 68) Gencer- Özel, a.g.y., s.19.
- 69) Metin için bkz., Server Tanilli, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, İstanbul, Cem Yay., 1976, s.8-11.
- 70) Akşin, "Siyasal Tarih...", s.122.
- 71) Tanör, a.g.y., s.74. Berkes'in ifadesine göre "Kanunlaştırma, çağdaşlaşmanın en önemli yanı"dır . Berkes, a.g.y., s.215.
- 72) Turhan, a.g.y., s.175-176.
- 73) Berkes'e göre "Tanzimat'ın belki en büyük başarısı 1862'den itibaren kız öğrencilerin ortaöğretim görmelerini başlatmasıdır."Berkes, a.g.y., s.226.
- 74) Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi –Başlangıçtan 1999'a-*İstanbul, Alfa Yay, 7. bs., 1999, s.137-139.
- 75) Tanör, a.g.y., s.85.
- 76) Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s.87.
- 77) Avcioğlu, a.g.y., s.105-107. Anlaşma gereğince tekel yöntemi kaldırılmış, kapitülasyonlar devam ettirilmiş,İngiliz tüccar ve ortakları yerli tüccardan fazla vergi vermeyecektir,dışardan serbestçe mal getirilip satılabilecektir, ihraç mallarından %12 vergi alınırken ithal mallarından yalnızca %5 vergi alınacaktır.
- 78) Ömer Celal Sarc, "Tanzimat ve Sanayimiz", *Tanzimat I*, İstanbul, Maarif Matb., 1940, s.440.
- 79) Yerasimos, a.g.y., s.72.
- 80) Arnol J.Toynbee-Kenneth P. Kirkwood, *Türkiye İmparatorluktan Cumhuriyete Geçiş Serüveni*, İstanbul, Birey Yay., 2003, s.17.
- 81) Roderich H. Davison, *Osmanlı'da Batı Tesiri*, Çev:Mehmet Burak, Adana, İletişim Yay., 1997, s.86.
- 82) Berkes, a.g.y., s.211; Yerasimos, a.g.y., s.98.
- 83) Stanley Poole, Lord Stratford'un *Türkiye Hatıraları*, Çev: Can Yücel, Ankara, TTK Bs., 1959, s.268.
- 84) Ed. Engelhardt, *Tanzimat*, Çev: Ayda Düz, İstanbul, Milliyet Yay., 1976, s.93-94.
- 85) Akşin, "Siyasal Tarih...", s.130.
- 86) Bkz, Yerasimos, a.g.y., s.100,124, 130.
- 87) Mustafa Reşit Paşa'nın hayali için bkz.,Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, Ankara, TTK Bs., 1985.
- 88) Bkz: Bayram Kodaman- Ahmet Turan Alkan, "Tanzimat'ın Öncüsü Mustafa Reşit Paşa", 150. Yılında Tanzimat, Haz: Hakkı Dursun Yıldız, Ankara, TTK Yay., 1992, s.1-3; Murtaza Korlaelçi, "Bazı Tanzimatçılarımızın Pozitivistlerle ilişkileri", *Tanzimat'ın 150.*

Yıldönümü Uluslar arası Sempozyumu, Ankara Kasım 1989, Ankara, TTK Bs., 1994, s.26-27.

- 89) Kodaman-Alkan, a.g.y., s. 4.
- 90) Poole, Lord Stradford'un Türkiye Hatıraları, s.106
- 91) a.g.y., s.107-108.
- 92) a.g.y., s.121.
- 93) Kodaman-Alkan, a.g.y., s.9.
- 94) Taner Timur, "Osmanlı Mirası", Geçiş Sürecinde Türkiye, Der:İrvin Cemil Schick-Ertuğrul Ahmet Tonak, İstanbul, 1987, Belge Yay., s.26.
- 95) Kodaman-Alkan, a.g.y., s. 9.
- 96) Korlaelçi, a.g.y., s.29.
- 97) Tanpınar, a.g.y., s.154.
- 98) Fuat Paşa'nın kendisi tarafından yazılıp yazılmadığı konusunda tartışmalar bulunan vasiyetname ve tartışmalar için bkz; Belgelerle Tanzimat -Osmanlı Sadrazamlarından Ali ve Fuad Paşaların Siyasi Vasiyetnameleri" Haz ve Çev: Engin Deniz Akarlı, İstanbul, Boğaziçi Ün. Yay., 1978,
- 99) a.g.y., s.2.
- 100) a.g.y., s.6-7.
- 101) a.g.y., s. 9-10
- 102) 1868'de Galatasaray Lisesi'nin bu amaçla kurulduğu bilinmektedir.
- 103) Belgelerle Tanzimat..., s.13-15.
- 104) a.g.y., s.17-20.
- 105) a.g.y., s. 24-30.
- 106) Yılmaz Karakoyunlu, "Aydın Geleneğimizin Oluşumu ve Cumhuriyet Aydınları", Türk Aydın ve Kimlik Sorunu, İstanbul, Bağlam Yay., 1995, s.112.
- 107) Baykara, "civilisation" kavramının bu dönemde daha çok kibarlık zerafet olarak düşünüldüğünü belirtmektedir. Bkz; Tuncer Baykara, "Mustafa Reşit Paşa'nın

Medeniyet Anlayışı", Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri- Bildiriler Ankara 13-14 Mart 1985, Ankara, TTK Bs., 1987, s.50.

- 108) Tanpınar, a.g.y., s.152.
- 109) Fransa Cezayir'e girerken barbar topluma "civilisation" götürdüğü iddiasındaydı. Diğer taraftan Yunan isyanında da "civilisation"un kurucusu olarak görülen Eski Yunan'ın çocuklarının "civilisation"un dışındaki Osmanlı yönetiminden kurtulma çabası sempatiyle karşılanmıştı. Baykara, a.g.y., s.50.
- 110) Hilmi Ziya Ülken, Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın Batılılaşmanın yasal düzlemde kalmayıp düşünceye ve ruha nüfuz etmesi yönünde isteğin uyanmasında etkili oldukları kanısındadır. Bkz; Hilmi Ziya Ülken, "Tanzimattan Sonra Fikir Hareketleri, Tanzimat I, İstanbul, Maarif Matb, 1940, s. 758.
- 111) Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayrimüslim unsurları bağımsızlaştığında Batıcılık, Müslüman unsurlar farklı yörengeye girdiğinde de İslamcılık, bu anlayışları temellendiren unsurlardan yoksun kalmıştır.
- 112) Bkz; Ateş, a.g.y., s.18-20
- 113) Mustafa Kemal'in ifadelerinde de yer aldığı gibi "Kurtuluş Savaşı ulusçuluğunda vatan, 30 Ekim'de silahlar sustuğunda elde kalan topraklarla sınırlanmış mekanı ifade ediyordu. Millet ise ne Türkçülerin anladığı anlamda tüm Türkleri ne de İslamcı bir boyutta tüm İslamları kapsıyordu" Bkz; İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), T.İş Bank. Yay., 1997, s. 118. Kurtuluş Savaşı'nda belirginleşen söz konusu ulusçu çizginin kapsayıcılığı kendi ifadeyle "birlikte yaşama azmine" dayalıdır. 1918-1925 belgelerinde yoğun olarak kullanılan "Türkiye Devleti, "Türkiye Halkı", "Türkiye Milleti", "Anadolu Milleti" gibi kavramlar bunu kanıtlar. Bkz; Bülent Tanör, Kurtuluş-Kuruluş, İstanbul, Çağdaş Yay., 1998.

türkiye'nin avrupalı kimliği sorgulanmamalı

1- Avrupa Birliği düşünceŖi savaŖta harap olmuş bir kıtada, benzer bir yıkımın tekrar yaŖanmaması amacıyla doğmuŖtur ki Fransız-Alman ittifakı da baŖlangıcından itibaren hayati rolünün kaynağını buradan almaktadır. Avrupa düşünceŖinin büyük yaratıcılarından Jean Monnet ölümünden bir süre önce Avrupa bütünleŖmesinin kültürel ve siyasal kurumlardan baŖlayarak inŖa edilmemiŖ olmasından dolayı piŖmanlıđını dile getirmiŖtir. Ancak Avrupa Birliği, yöneticilerinin ve kamuoyunun korkuları öncelikli olmak üzere çeŖitli sebeplerle ekonomi için ve ekonomi tarafından önce Kömür ve Çelik Topluluğu ardından Avrupa Ekonomik Topluluğu vs. biçiminde kurulmuŖtur. Ortak para ile bu süreç tamamlanmıŖtır. Bugün büyük bir pazar, tek para birimi "Euro" ve 25'ler Avrupa'sına sahip olmakla birlikte siyasal kurumlar bu gelişmeleri takip edememiŖlerdir. Federalistlerin hayal ettikleriyle mukayese edildiğinde çok küçük bir adıma karŖılık gelse de yeni Anayasa'nın anlamı bu noktadır. GeniŖleme konusunu da bu kapsamda analiz etmek gerekmektedir. Eski sosyalist ülkelerin kabulü, Avrupa'nın komünizmin yıkılmasını takiben birliğini tekrar bulduğunu gösteren siyasal bir tercihtir. Ancak daha geniş Avrupa, daha bütünleŖmiŖ ve federal bir yapının ihtiyaçlarını dikkate alarak inŖa edildi. Bu kapsamda ele alındığında, Avrupa Birliği tarihinde ilk kez siyasetçileri, elitleri ve kamuoyunu Avrupa'nın kimliği ve sınırları üzerine sorgulamaya zorlayan Türkiye tartiŖması da büyük ölçüde açıklanmaktadır.

2- Özellikle Fransızlar olmak üzere Avrupalıların layık olmadıkları biçimde sert Türk karŖıtı tutumu ile karŖılaŖan Türk kamuoyu, "bu hristiyan klübü" tavrılarını kınamaktadırlar. Nüfusu çok büyük oranda müslüman olan Türkiye, geniş bir seçmen kesimi tarafından 11 Eylül kapsamında ele alınmaktadır. Türkiye'nin Mayıs 2004 tarihli büyük geniŖleme hareketinin doğurduğu tüm akıldiŖi korkuları temsil ettiği doğru olmakla birlikte -kontrol edilemez bir göç riskinden yeni on ülkenin Avrupa çarkına dahil edilmesine iliŖkin riskler basta olmak üzere- bu konudaki çekinceler çok daha geniş bir alana yayılmaktadır. Türkiye öncelikle 70 milyon nüfusu, fakir oluŖu ve Kafkasya, Ortadoğu gibi kriz bölgelerine yakınlığı ile endiŖe uyandırmaktadır. Ukrayna'ya yönelik çekinceler de soru gündeme geldiğinde benzeri olacaktır. Bu ülkenin üyeliği Avrupa'nın önem merkezini doğruya çekecektir. 'Eski Avrupa' ülkelerinin açık düşmanlığı ya da iki yüzlülüğu de buradan kaynaklanmaktadır. Benim de dahil olduğum Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleŖmesinin taraftarları için Türkiye'nin Avrupa kimliğinin sorgulanması absürd görünmektedir. NATO ve Avrupa Konseyi'den Eurovizyon, Avrupa Futbol Kupasına kadar neredeyse tüm Avrupa kurumlarına katılmıŖ bir ülke olarak Türkiye'nin Avrupalılığı ortadadır. Ancak İslamcı bir hareket çıkıŖı ve siyasal reformların yanında yer almakla birlikte geçtiğimiz sonbahar ahlaki değerler ve adetler hususunda zinayı cezalandırmayı denemelerinde görüldüğu gibi son derece tutucu kalan iktidardaki partinin ikilemi, Ankara'nın adaylığına düşman olanlara argüman oluŖturmaktadır.

Marc Semo*

Türkiye öncelikle 70 milyon nüfusu, fakir oluŖu ve Kafkasya, Ortadoğu gibi kriz bölgelerine yakınlığı ile endiŖe uyandırmaktadır

* Liberation Gazetesi Yazarı

iŖi hafife almanın sonuçlarına katlanacağız

1- İktisadi yapı değerlendirmesini iktisatçılara bırakalım. Ama, gelişmiş Batı Avrupa ekonomileri ile bizimki arasındaki uçurum ve bunun doğurduğu sorunlar ortada. Öyleyken, sadece bizim ekonomik standartlarımızın düşük olmasının AB ülkeleri için doğuracağı sorunlardan bahsediliyor. Oysa, asıl sorun, arasındaki fark nedeniyle, çıkarlarımızın farklı istikamette politikalar izlemeyi gerektirmesi. Oysa, 'uyum' adına biz tam tersini yapmaya çalışıyoruz. AB sürecinin,

Bize yabancı yatırımın artması şeklinde geri döneceğini zannediyoruz, oysa,

Yabancı yatırım, zaten emeğin ucuz olduğu yerlere akıyor, yeterince fakirseniz, 'avantajlı' duruma bile geliyorsunuz. Siyasi istikrarın da yatırım açısından önemli olduğu savsatısına gelince; Türkiye'de siyasi istikrarsızlığın yaratacağı güvensizlik havasının etkisi de, AB propagandası çerçevesinde abartılıp, zaman zaman neredeyse kriz kışkırtıcılığı yapıyor.

İktisadi ve sosyal yapı, yani sistem konusunda, altını çizmek istediğim diğer bir önemli husus; Avrupa demokrasilerinde, çok uzun mücadelelerle kazanılmış sosyal hak ve güvencelerin hızla geriye alındığı bir sürecin yaşanması. Türkiye'de AB'yi destekleyen sol çevreler, Avrupa'nın, sosyal ve demokratik değerleri temsil ettiğinin altını çiziyorlar. Avrupa demokrasilerinin temsil etme iddiasında olduğu değerleri önemsemek başka, bugünkü AB'nin bunları temsil ettiğini düşünmek başka. Zaten, 'uyum' sürecinde, AB çevrelerinin, sosyal sorunlar konusundaki ilgisizliği, iş güvenliği, sigortasız çalışandı, çocuk işçiydi, gibi konuların, meşhur raporlara bir türlü girememesi, Verheugen'e Başbakan'ın ticaretle uğraşmasını 'etik' bulup bulmadığının sorulduğunda, cevaplamaktan kaçınması, bize bu konuda yeterince fikir veriyor.

2- Bu konuda tahminde bulunmak son derece zor. Ancak, daha önce, AB-Türkiye ilişkisi-

sinin her bakımdan çetrefil olacağı belli olduğu halde, son derece sığ bir heveskarlıkla bu göz ardı ediliyordu. Şimdi, yavaş yavaş sorunlar ortaya çıkmaya başladığı halde, hala bu tavır sürdürülmeye devam ediyor. En büyük sorun da bu görmezden gelme tavrı. Böyle giderse, hep yeni engeller çıkacak, bazıları bunların önemsiz olduğunu ileri sürecek, diğerleri iş iyice çığıından çıktı diye diğer uca savrulacak. Benim en büyük kaygılarımdan biri bu. AB sürecinin, sonuç tam üyelik olmasa da, Türkiye'nin demokratikleşmesi için, iyi bir vesile olduğu iddia ediliyor. Bu da tartışılır ama, hadi bir noktaya kadar öyle olduğunu kabul etsek bile, rapor/teftiş süreci bu şekilde devam ederse, etkisi tam tersine dönebilir, yani koyu milliyetçiliği, tepkisel savruluşları tetikleyebilir.

Bakin, 'azınlık' konusu, nasıl bir gerilim yarattı. Demokratikleşeceğiz diye iki ayağımız bir pabuca sokuluyor, sonuçta ortaya çıkan tabloya bakar mısınız. Birileri bu kadar önemli bir konu, sıradan bir değişiklik gibi takdim ederken, diğerleri raporu hazırlayan kurulun başkanının önündeki konuşma metnine saldı- rıp, yırttı. Bu yolla mı demokratikleşeceğiz? Bir yandan, koskoca bir uluslararası ilişkiler profesörü, Fener Patrikanesi'nin iktidar alanını genişletme taleplerine, Ortodoks teolojisine ilişkin bizi ilgilendirmeyen bir konu diyor, diğeri 'bunlar vatan haini' diye kıyamet koparıyor. Bu kadar önemli konular, bu ortamda, bu üslupla mı tartışılıp, sistem demokratikleştirilecek? Kısaca diyeceğim Ŗu; AB-Türkiye ilişkilerinin geleceği konusunda iddialı tahminde bulunmak zor, ama kesin olan Ŗey, bu işi hafife almanın sonuçlarına katlanmak zorunda kalacağız. Bana sorarsanız, Türkiye, Ŗu andan itibaren, herşeyden önce vites düşürüp, AB konusunda toplumsal beklentileri aşağı çekmeli, böylece hiç olmazsa, ekonomik ve siyasal istikrar AB'ye endeksli olmaktan biraz kurtulur, daha serinkanlı bir ortamda konuşma imkanı buluruz.

Nuray Mert*

Türkiye'de
siyasi
istikrarsızlığın
yaratacağı
güvensizlik
havasının
etkisi de,
AB
propagandası
çerçevesinde
abartılıp,
zaman
zaman
neredeyse
kriz
kışkırtıcılığı
yapılıyor

ulusötesi şirketler genişlemeyi fırsat olarak görüyor

1- AB öncelikle ortak pazar ve ortak para biriminin işleyişinin ve şartlarının şekillendirdiği ortak bir ticaret mekanına sahip. Pazar ve para entegrasyonu bütünüleyici bir biçimde ortak tarım, bölgesel kalkınma, sanayi ve sosyal politikaları ile destekleniyor. Ama diğer taraftan sınırötesi bir rekabet, ulusal hükümetleri bütçede radikal tasarruflara gitmeye zorlarken aynı zamanda istihdam politikalarını ve sosyal yapıları neoliberal yeniden yapılandırmaya zorluyor. Bu çelişkili süreç AB'nin öncelikle, liberal pazar rejiminin kurumsal ve düzenleyici çerçevesinin çizildiği, siyasi bir arena olarak algılanması gerektiğini gösteriyor. Ulusötesi şirketler, ticaret dernek ve lobileri, AB'nin Doğu'ya doğru genişlemesi ve Türkiye'nin de katılımını, AB ticaret coğrafyasının ve ona has pazar disiplininin derinleşmesi için bir fırsat olarak görüyorlar.

2- Türkiye'nin AB'ye katılımı, öncelikli olarak AB'yi dış bir çapa olarak kullanarak iç pazardaki liberalleşme ve modernizasyon süre-

cini hızlandırarak entegrasyon sürecinden kârlı çıkacak grupların fikirleri tarafından belirlendiği görülmektedir. Bu sürecin hareketlen- direbileceği büyüme performansı belli ve kısıtlı bir çerçeveyi aşmayacaktır, çünkü ilk etapta AB fonlarından para musluklarının kapalı kalacağı muhtemel. Öte yandan AB'nin iktisadi açıdan Türkiye'ye vereceği ivme kısıtlı, çünkü AB ile Türkiye arasındaki ekonomik entegrasyon Gümrük Birliğinden dolayı ileri bir aşamada bulunuyor. Bundan dolayı Türkiye ile derinleşmiş işbirliğinin cazibesinin artmasındaki belirleyici olan asıl unsur, AB'nin kendi güvenlik stratejisi ve 'wider Europa' tasarısını gerçekleştirmek için yeniden keşfettiği, Türkiye'nin Ortadoğu, Balkanlar, Karadeniz ve Hazar denizi arasında bulunan jeopolitik konumu. Diğer yandan tüm AB ülkelerinin Türkiye'nin transit ülke olarak enerji pazarlarındaki konumunun önemini paylaştıkları pek söylenemez, dolayısıyla üyelik kararında son söz ve kararlar daha verilmedi.

Hans-Juergen Bieling*

Ulusötesi
şirketler,
AB nin
Doğu'ya
doğru
genişlemesi ve
Türkiye'nin de
katılımını
AB
ticaret
coğrafyasının ve
ona
has
pazar
disiplininin
derinleşmesi
için
bir
fırsat
olarak
görüyorlar

* Philipps-Universität
Marburg, Siyaset
Bilimi Bölümü,
Almanya

akp avrupayı ŖaŖırttı

1- Birliğin gelecekte almak istediği stratejik konuma uygun düŖen terim, herhalde "emperyalizm"den baŖka bir Ŗey olamaz. Ne var ki ABD'nin Irak'ı iŖgalinin bile bu terimle adlandırılmadığı bir ideolojik iklimde yaŖıyor. Belli ki emperyalizm sözcüğü de çok "ideolojik" (ya da pejoratif) bulunuyor ve onun yerine, "dünya gücü" ya da "ABD karŖısında yeni bir stratejik güç" gibi ifadeler kullanılıyor. Geleceğin AB'sinin bugünkü ABD emperyalizminden farklılığına gelince, bu konu zannedilenin tersine geleceğe iliŖkin bir tahminin değil, yakın tarihin, hatta yaŖanan güncel tarihin konusudur. Fazla gerilere gitmeden, sadece son 20-25 yılın tarihi bile, "dünya gücü" konumunu yakalayabilmiŖ bir AB'nin, uluslararası ekonomi ve politikadaki stratejik yöneliŖleri hakkında bir fikir verebilir: İngiltere'nin 1983'deki Falkland savaŖı, Fransa'nın 1980'li yıllardaki -BaŖta Çad gelmek üzere- Afrika politikası, önde gelen tüm AB ülkelerinin katıldığı 1991 Körfez savaŖı, yine Fransa'nın 1993-94 Rwanda jenosidinde oynadığı rol ve en nihayet İngiltere'nin (ve bir dizi AB ülkesinin) son Irak iŖgaline katkıları, bunlar hemen akla gelen örneklerden.

Son genişleme, bizzat AB'nin geleceğini zorlayan bir aŖamaya girmiŖ gibi gözüküyor. Doğu Avrupa rejimlerinin yıkılmasının ardından AB, talihsiz denilebilecek bir seöenekle karŖı karŖıya kaldı: Ya 1957'den beri yavaş ama istikrarlı bir Ŗekilde sürdürdüğü -ve Batı Avrupa ile sınırlı- bütünleŖmesinde ısrar edecek ya da sonuçları öngörülemez bir genişlemeye gidecekti. Birinci seöenek, Doğu Avrupa'nın önemli bir kısmını birleŖik Almanya egemenliğine sunmak anlamına geleceği için reddedildi. Bu mantıklı bir reddi, çünkü zaten Almanya'nın kıtasal egemenliğinin önlenmesi, AB'nin kuruluş gereköeleri arasında bulunmaktaydı. O nedenle ikinci seöeneğe giriŖildi. Ama belli ki adeta istemeye istemeye atılmıŖ bu adım da, Birliğin 1957'den 1980'lerin sonu-

na kadarki yöneliŖini ve ritmini iyice bozmıŖ durumda. Bu koŖullarda yeni model ve geliŖmeler gündeme gelmek zorunda. Örneğin bir zamanların "Sterlin bölgesi"ne ya da Fransız kontrolündeki "Afrika Fransı bölgesi"ne benzer bir "euro bölgesi"nde karar kılınması gibi.

2- Türkiye aslında bu projede aslı aktör olarak yeri olmayan bir ülke. Ulus-ötesi bir siyasal birlik anlamında da muhtemelen hiçbir zaman yeri olmayacak. Ama yine de AB ile özel bir iliŖkisi var. Elbette bu özelliğin kaynağı, Sarayburnu'ndan Edirne'ye kadar uzanan toprakları kimi coğrafyacıların "Avrupa" olarak kabul etmesi değil. Türkiye, yarım yüzyıldır NATO üyesidir; ABD'nin neredeyse altmış yıldır "client rejimi"dir ve pek çok batı Avrupa ülkesi ile önemli ekonomik ve politik iliŖkilere ve stratejik ortak öıkarlara sahiptir. Diğer yanda son birkaç yıldır AB ile yaŖanan hızlı geliŖmeleri, sadece son kırk yılın özgülüğü ile açıklamak doğru olmaz. Bu geliŖmeleri anlamak için, 2001 krizinin sarsıntısına ve onun artçı sarsıntılarına bakma gerek. Türkiye'de gele-neksel siyasal güç odaklarının yıpranması, geniş bir siyasal kadronun tasfiyesi, AKP'nin tek baŖına iktidarı ve AB ile iliŖkilerin bu iktidarın sağlamlaştırılmasının bir yolu olarak görölmesi, krizin doğurduğu Ŗiddetli bir gelecek vizyonu ihtiyacı... bütün bunlar, Türkiye'nin AB projesiyle iliŖkilerine farklı bir nitelik verdi. Türkiye cephesinden atılan adımlar, AB ile gele-neksel iliŖkileri adeta altüst etti. Ŗimdi AB yöneticileri, bu iliŖkiye yeni bir biçim verme çabası içindeler. Tabii bizzat AB'nin gelecekte alacağı biçimin belirsizliği koŖullarında bu biçim verme çabası da, oldukça uyumsuz ve anarŖik bir tarzda yürüyor gibi. Ama eğer AB birkaç yıl içinde öökecek bir proje değilse, bu projenin sahipleri bir noktada mutlaka uzlaŖıp -Almanya dıŖıŖleri bakanı J. Fischer'e atfedilen formölasyonla- Türkiye'yi "iöeri almayacak ama dıŖarıda da bırakmayacak" bir formölde mutlaka anlaŖacaklar.

Ergun
Aydinoğlu*

Almanya
dıŖıŖleri
bakanı
J. Fischer'e
atfedilen
formölasyonla
Türkiye'yi
"iöeri
almayacak
ama
dıŖarıda da
bırakmayacak"
bir
formölde
mutlaka
anlaŖacaklar

* Dr.
Yıldız Üniversitesi
Uluslararası İliŖkiler
Bölümü

ab genişlemesinin ekonomi politiği

Almanya ve Viyana'dan dört iktisatçı ve siyaset bilimci; Demiroviç, Sablowski, Becker ve Ataç, geçtiğimiz ay İstanbul'a gelerek İFMC'de düzenlenen panelde, AB genişlemesinin entegrasyon sürecindeki ülkelere etkisini, AB'nin iç güç dengeleri ve ilişkileri açısından tartıştı.

Panelin ilk oturumu Almanya'ya, ikinci oturumu ise AB genişlemesinin tekil örneklerine (Slovakya, İspanya, Türkiye) ve AB içi bloklaşmaya ayrılmıştı. İlk oturumdaki ilk sunuşu Eleştirel Teori'nin yeni kuşak temsilcilerinden, halen Frankfurt Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde ders veren Prof. Alex Demiroviç yaptı. Demiroviç sunuşunda içinde bulunduğumuz AB'nin siyasi bir bütün, bir siyasi toplum olarak oluşturulması sürecini ucu açık ideolojik bir mücadele alanı olarak nitelendirdi.

Avrupa'da yapılan çoğu etkili siyasi analizlerde, AB'nin Avrupa kapsamında siyasi partiler, demokratik meşruiyet, homojenleşmiş bir halk gibi devleti devlet yapan ana unsurlara sahip olmadığının altı çizildiğinin, bu analizlerin ise indirgemeci bir devlet anlayışından yola çıktığını savundu.

AB'deki yeni toplum tarzı Avrupa parlamentosunun haklı olarak vurgulanan demokratik zafiyetinin, bizzatıhi mevcut sivil toplumu oluşturma tarzının bir gereği ve verisi olarak incelenmesi gerektiğini söyleyen Demiroviç, bu "sancılı" ve "siyasetli" alana dair örnekler verdi:

* AB'de vücut bulan yeni devlet/siyasi toplum tarzı, eski tip sosyal devlete karşı demokratik hak iddia eden vatandaşın, meşruiyetin zemini olmaktan çıktığı bir tarz.

* Bu yeni siyasi toplum içinde oydaşının üretiminde devletin yeniden dağıtımçı aparatlarından çok, kamuoyu oluşturan think-tankler, "kendi kendini organize eden", her biri toplumsal sorunların bir alanına yoğunlaşan, uzmanlaşmış sivil toplum örgütleri, "yeni Avrupa"ya ortak bir geçmiş biçim tarihçiler, ortak Avrupa kimliğinin üretiminde çalışan entelektüeller bulunuyor.

* Alman eleştirel aydınlarının bu sürecin dinamiklerine, yeni aktörlerine ve ilişkilerine yoğunlaşmaktan çok, onu bir yanlış bilinç, "sosyal devlete karşı küreselleşmenin bir

komposu" veya sosyal hareketlerin canlı olduğu 1960'lara duyduğu nostaljinin gölgesinde baktığını, bunun da "AB kamusal alanının/sivil toplumunun" doğurduğu tüm yeni ilişkiler ve eşitsizliklere rağmen var edilme sürecine etkin olarak müdahale etmelerini zorlaştırıyor.

AB'nin ideolojik olarak var edilme sürecinde, eğitimin yeniden yapılandırılmasının, özelleştirilmesinin merkezi bir işlevi olduğuna değinen Demiroviç, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişen ve sınıfsal olarak çeşitlenen öğrenci profilinin tekilleşmesinin sonuçlarının yalnızca iktisadi olmadığını, bilim ve akademiye üst orta sınıf anlayış ve ön kabullerini yerleştirmek gibi uzun vadeli kültürel sonuçlar doğuracağını da ifade etti.

Almanya'da sendika siyaseti Berlin Bilimler Merkezi'nden (Wissenschaftszentrum Berlin) Dr. Thomas Sablowski ise sunuşunda, 1970'lerin ikinci yarısında radikal bir değişikliğe uğrayan formel emek-sermaye ilişkilerini irdeledi. İkinci Dünya Savaşı sonrası Alman tipi Fordist modelin en önemli ayaklarından biri olan sektörel bazda toplu sözleşmeleri mümkün kılan, Alman ekonomisindeki kalifiye işçi oranının yüksekliği ve Alman ihracat sektörlerinin (otomotiv, kimyevi ürünler, makine ve elektrik sektörü) dünya piyasalarındaki yüksek rekabet avantajıydı.

Bu emek düzenleme modeli, Fordist sistemin verimlilik artışları ve kar oranları düşmeye başlayınca, üretken sermayenin de uluslararasılaşması ile bir krize girdi. Sablowski, sunuşunun ikinci kısmında, emeği düzenleyen kurumlar arasında sendikaların etkinliğinin azalmasının nedenlerini irdeledi. Üretken sermayenin yatırım öncelik ve yönelimini yeni yükselen mali sektöre ve hissedar önceliğine çevirmesinin, bu dönüşümün sermaye tarafı nedenlerinin başında sayan Sablowski, yeni mali ağırlıklı birikim tarzı ile korporatist düzenlemelerin zayıflaması arasında içsel bir bağ olduğundan bahsetti.

Şu anda sendikaların siyasetlerini, geleneksel "endüstri" sektörlerindeki kalifiye ve erkek işçilerin çıkarları doğrultusunda oluşturduklarını, sayısal ve sınıfsal olarak büyüyen hizmet sektöründeki beyaz yakalı çalışanları,

Aslı
Odman*

AB'nin
Avrupa
kapsamında
siyasi
partiler,
demokratik
meşruiyet,
homojenleşmiş
bir halk
gibi
devleti
devlet
yapan
ana
unsurlara
sahip
olmadığının
altı çizildi

* İstanbul Bilgi Üni.
Tarihi Bölümü
Öğr. Gör.

İlker Ataç, Aslı Odman, Joachim Becker

enformel sektördeki genç, kadın ve göçmen işçileri temsil etmediklerini, yeni bir tip "selektif korporatizm" ile yollarına devam ettiklerini ifade eden Sablowski, bunun belli bir siyasi muhafazakarlık ve reaksiyonerliğe denk düştüğünü ifade etti.

Sablowski hem Almanya içinde farklı bölgelere, hem de değişik İş, Vergi ve Çevre Hukukunu haiz ülkelere (Slovakya, Polonya, Macaristan) dağılmış üretim birimleriyle üretken sermayenin uluslararasılaşmasını izleyebileceğimiz en iyi örneklerden biri olan Alman otomotiv sektörünün devlerinden Volkswagen'in yeni firma stratejisinden örnekler verdi:

VW'nın yeni çıkan modelin üretim mekanını, kendi üretim birimleri arasında rekabeti kızıştıran iç ihalelerle belirlediğini, bu yüzden AB'deki ilgili hukuk alanlarının homojenleştirilmesi adımlarına en çok ayak direyecek aktörlerden biri olduğunun altını çizen Sablowski, geleneksel sendikaların bu stratejilere eski dönemden kalan reflekslerle tüm üretim zincirinde rekabeti azaltıcı dayanışmacı uzun vadeli politikalarla değil, sektörler, bölgeler ve üretim birimleri arası rekabeti artırıcı siyasetlerle cevap verdiğini ifade etti.

Eski Doğu Almanya ve Eski Batı Almanya sendikaları arasındaki geçen yaz yaşanan haftalık çalışma saatleri arasındaki çelişkinin sonunda, Almanya çapında 35 saatlik iş haftasının savunulamaz hale geldiğini, sendikal tutuculuğun uzun vadede emeğin konumunu tümünden geriye çekmeye yaradığını ifade et-

ti. AB anayasası tartışmaları Panelin ikinci oturumu, AB'nin derinleşmesi, genişlemesinin ve bloklaşmasının dinamiğine ayrılmıştı. Bu oturumun ilk konuşmasını Viyana İktisat Üniversitesi'nden (Wirtschaftsuniversität Wien), Latin Amerika mali krizleri, MERCOSUR entegrasyonu ve Doğu/Orta Avrupa reel sosyalizm sonrasının ekonomi-politik analizleriyle tanıyan Prof. Dr. Joachim Becker yaptı. "AB nereye gidiyor?" sorusunu, ABD'nin Irak müdahalesine verilen tepkiler ve yeni Anayasa tartışmaları üzerinden inceleyen Becker, bu iki konu hakkında çıkan ayırımların gelecekteki bloklaşma ve eşitsiz gelişme dinamiklerine dair ipuçları verdiğinin altını çizdi. Becker'e göre sosyal politikalar, vergi politikaları ve dış siyaset konusunda supranasyonel ve homojen bir AB'yi savunan Fransa-Almanya-Benelux ülkeleri merkezli bir bloğun karşısında, AB'nin güney ve doğu genişlemesiyle birliğe katılan nispeten "genç" üyeler bir blok oluşturmaktalar. Bu ikinci grubun içindeki eski reel sosyalist ülkelerin, 1989 öncesi kurumsal alt yapılarını neredeyse tamamen yıkıp, 1990'lardaki ağır dış borçlanma konjonktürü içinde yeniden yapılandırdıkları ve şu anda bir "çift bağımlı kalkınma stratejisi" içinde bulunduklarını ifade eden Becker, "genç AB'nin yaşlı AB'den" iktisadi açıdan çok daha liberal olduğunun altını çizdi.

Uluslararası sermayeyi çekmek için sosyal haklar, ücretler ve çevre standartları üzerinden rekabete girmeye meyilli bu ikinci blok,

Becker,
Anayasa
taslağının,
AB'nin
çeperinin
ultraliberal
önceliklerine
paralel
düşecek
şekilde
kaleme
alındığını
savundu

bu konularda supranasyonel bir homojenleşmeye de tepkili. Bu ülkelerin AB entegrasyonunu "elitlerin bir projesi" olarak nitelendiren Becker, bu ülkelerin yeni "uluslar arasılaşan" iktidar bloğunda "alttan gelen" sivil toplum örgütlerinin önemli bir rolü olduğunu da altını çizdi. Becker, özellikle Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan ve Polonya gibi ülkelerde AB'nin supranasyonel bir proje olarak ilerlemesine karşı Hristiyan-demokrat (Slovakya) veya liberal-muhafazakar (Çek Cumhuriyeti) bir tepki oluştuğunun, bu bloğun mevcut AB oluşumuna dair eleştirilerinin yeni Anayasa tartışmalarında belirleyici olduğunu tespit etti.

Gelecek sene bazı üye ülkelerde oylamaya sunulacak Anayasa taslağının, AB'nin çepe- rinin ultraliberal önceliklerine paralel düşecek şekilde kaleme alındığını savunan Becker böylece Anayasa'nın son halinin vergi ve sosyal haklar alanında ulusal hükümetlerin hükümlerine el sürmediğini, fakat para politikasında supranasyonel tutuculuğun devam ettiğini ifade etti. Anayasa komisyonun teknokratik yönelimli şahsi kompozisyonunun da bu yönelimi çok açık bir şekilde gösterdiğini söyledi. AB'nin farklı bölgeleri farklı hızlarla ilerleyen bir entegrasyon sürecine doğru gitme ihtimalinin altını çizen Becker, sunuşunun sonunda, çözüldüğü dönemde iktisadi olarak güçlü bir siyasi birim olan Habsburg İmparatorluğu ile AB arasında yaptığı karşılaştırmada, imparatorlukların genişleme ve çözülme süreçlerinin sırf iktisadi değil, aynı zamanda ideolojik nedenlerle de bağlantısı olduğunu, uzun vadede farklı hızlarla ilerleyen AB'nin siyasi meşruiyetini kurmaya dair ciddi zorluklar çekebileceğini ifade etti.

Türkiye'nin entegrasyon süreci ikinci oturumun son sunuşunu, Frankfurt Üniversitesi'nde doktora çalışmalarını sürdüren İlker Ataç yaptı. AB'nin İspanya ve Doğu Avrupa genişlemeleri ile Türkiye'nin entegrasyon sürecini karşılaştıran İlker Ataç, ilk aşamada bu üç bölgeyi birbiriyle karşılaştırmaya imkan sağlayacak bir kavramsal çerçeve çizdi. Ataç, entegrasyon sürecinin, pür iktisadi anlamda üre-

timin ve mali sektörün uluslar arasılaşması, ideolojik anlamda da siyasi ve iktisadi elitlerin dönüşümünde izlenebileceğini ifade etti. AB'nin derinleşme ve genişleme sürecini, küresel kapitalizmin yeniden yapılanması bağlamında inceleyen Ataç, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin AB'ye entegrasyon sürecinin yalnızca bu ülkelerin içerisinde bir dönüşümü mühürleyen bir etkisi olmadığını, aynı zamanda AB'nin de bu genişleme sürecinde koyduğu vurgularla kendisinin de Anglo Amerikan tarzı bir kapitalist modele doğru bir adım attığının altını çizdi. AB'nin eski üye ülkeleri, buradaki mevcut sosyal güçlerle (sendikalar, sosyal demokratik talepler vs.) bir diyalog halinde dönüşürken, Orta ve Doğu Avrupa'nın eklenme süreci çok daha ultraliberal ve pazar yönelimli bir modelin ihracı tarzında gerçekleşiyor. Bu bağlamda "asimetrik ve seçici entegrasyon" kavramını kullanan Ataç, AB'nin Ortak Tarım Politikası fonlarında (Common Agricultural Policy) ve emeğin serbest dolaşımında bu ülkelerin henüz hak iddia edemedikleri ve sosyal güvenlik, çevre ve emeğin kazanılmış hakları konusunda esnek davranmak durumunda oldukları örneklerini verdi.

Bu ülkelerin, İspanya ve Türkiye örneklerinden en büyük farkının, entegrasyon ve liberalleşme öncesi reel sosyalist dönemden kalma bir iç burjuvaziye sahip olmamaları olduğunu altını çizdi. Türkiye'nin entegrasyon sürecinin özgül yanları arasında, AB ile entegrasyonu isteyen uluslararası yönelimli iç burjuvazinin / uluslar arasılaşmış sermayenin ihracat pazarlarından çok iç pazar yönelimini ve doğrudan sermaye yatırımlarının ve özelleştirmelerin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle karşılaştırıldığında zayıflığını ve -otomotiv endüstrisi dışında- keza iç pazar yönelimli olmasını (iletişim, bankalar, çimento vs.) saydı. Ataç, sunuşunun sonunda yeni Anayasacılık akımını, AB'nin yakın gelecekteki yönelimine dair ipuçları verdiğini, Türkiye'nin entegrasyon sürecinin de bu mevcut konjonktürün analizi içinde bir anlam ifade ettiğini belirtti.

Ataç,
AB'nin
derinleşme
ve
genişleme
sürecini,
küresel
kapitalizmin
yeniden
yapılanması
bağlamında
inceliyor.

ESKİ SAYILARI DA OKUNUR

"EDİNEBİLECEĞİNİZ SAYILAR" hakkında bilgi almak için lütfen irtibata geçiniz.

SAYI	KONULAR
376	ÜNİVERSİTELER, BİLİM VE İKTİSAT EĞİTİMİ
377	KADINLAR VE ÇALIŞMA HAYATI
378	FINANS, RANT VE KÜRESEL İLİŞKİLER AĞINDA TÜRKİYE
379	ENFLASYON, EŞİTSİZLİKLER VE ENGELLER
380	TÜRKİYE'NİN DİNAMİKLERİ
381	KÜRESELLEŞEN SERMAYENİN ANAYASASI: MAİ
382	GENÇ İKTİSATÇILARIN MESLEK REHBERİ, GLOBALLEŞME, DEVLET
383	75. YILINDA CUMHURİYET
385	KONSOLİDE BÜTÇE
387	SERMAYE PİYASALARI VE BANKALAR
388	TÜRKİYE'DE SİYASETİN BOYUTLARI
390-391	YÜZYIL BİTERKEN GELECEĞE BAKIŞ
392-393	SOSYAL DEMOKRASİ
394	DEVLET-İ ALİYYE'NİN MİRASI
395	ULAŞTIRMA EKONOMİSİ
396	SEÇMELER - İKTİSAT YAZILARI
397-398	BÜTÇE VE MALİYE POLİTİKALARI
399	TÜRKİYE - AB - AVRASYA
400	BORSANIN GELİŞİMİ
403	DEVLET VE KAPİTALİZM I
404	DEVLET VE KAPİTALİZM II
405	EKONOMİDE İSTİKRAR ARAYIŞLARI
406	DÜNYA EKONOMİSİNDE YENİ OLUŞUMLAR
407	BÜTÇE
408	AVRUPA BİRLİĞİ - GÜMRÜK BİRLİĞİ VE TÜRKİYE
409	BİRLİĞİN AVRUPA'SI VE TÜRKİYE
412	YOL AYRIMINDAKİ TÜRK TARIMI
413-414	İKTİSAT - İSTİKRAR - TÜRKİYE
415	NASIL BİR İKTİSAT EĞİTİMİ?
416	DÜNYA EKONOMİSİ NASIL YÖNETİLİYOR?
417	FINANS SEKTÖRÜ VE BANKACILIK
429	YOL AYRIMINDA TÜRKİYE, YOL AYRIMINDA DÜNYA
430	EV EKSENLİ ÇALIŞMA
431	SEÇİMLERİN SİYASİ ANATOMİSİ
433-434	SAVAŞIN GÖLGESİNDE ORTADOĞU
435	KÜRESEL KAPİTALİZMLE BÜTÜNLEŞME
436	AVRASYA'DA YENİ DENGELER
437	DEĞİŞŞEN TOPLUM - DEVELT - SINIF İLİŞKİLERİ
438	FINANSAL LIBERALİZASYON; BÜYÜME Mİ, KRİZ Mİ?
439	MERKEZİ YÖNETİM YERELLEŞİYOR MU?
440	CUMHURİYET'İN 80 YILI
441-444	ÇALIŞMA HAYATI YENİDEN DÜZENLENİYOR
445-450	CUMHURİYET'İN 80. YILINDA YURT VE DÜNYA
451	PAUL SWEETZ'İN ARDINDAN
452	1980'DEN GÜNÜMÜZE SANAYİLEŞME
453	HOMO ECONOMICUS

Kartlar Şirketten!

İş gezisine çıkan çalışanlarınıza nakit yerine,
Garanti Shop&Miles Business Card, Garanti Corporate Card
ya da Garanti Business Card'dan birini verin.
Hem ayrıntılı raporlama ile harcamaları kontrol edin,
hem de bir ay sonra ödeyin, rahat edin.

Ayrıca Garanti Şirket Kartları'nızın güvenliğini de dert etmeyin.
Kapsamlı sigorta, şirketinizi ve kart kullanıcılarını güvence altına alır.

Çalışanlarınız iş gezisindeyken, içiniz rahat olsun.
Nasıl olsa kartlar şirketten.

Ayrıntılı bilgi: garantitcankartlar.com ve Alo Garanti 444 0 333

